VIRŠŪNĖS IR KELNĖS

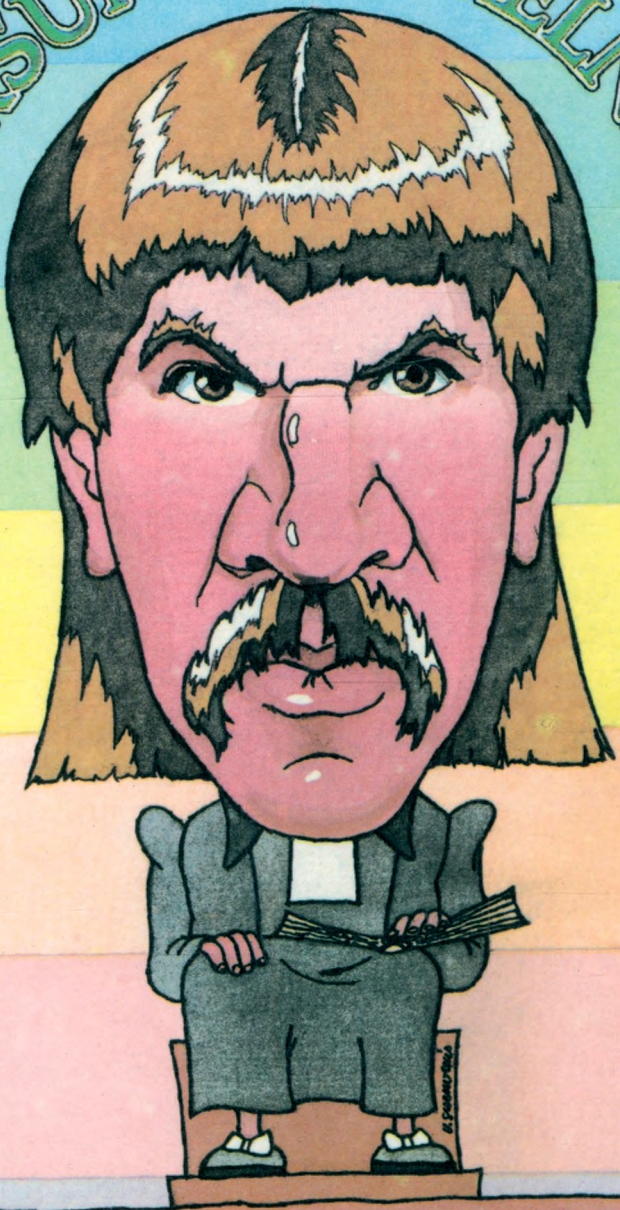

Juozas ERLICKAS

Juozas Erlickas

VIRŠŪNĖS
ir
KELNĖS

arba

TŪKSTANTIS IR VIENA
NAKTIS SU EZOPU

VILNIUS 1995

UDK 888.2.09
Er-115

Dailininkas
VITALIJUS SUCHOCKIS

ISBN 5-415-00423-8

© Juozas Erlickas, 1995
© Vitalijus Suchockis, 1995

1

Nuo senų senovės žmonija skyla į dvi antagonistines stovyklas: rašytojus ir skaitytojus.

Štai jūs, skaitytojai, išradote geležinkelį ir kaminus, Baltijos kelią ir Gedimino stulpus. Puiku! Išradote parduotuves, lygintuvus ir pirštines, šaukštus, skyles ir skylamušį. Dar puikiau. Išradote pasiklausymo ir „samagono" aparatus, Birutės kalną ir Šatrijos raganą. Nuostabu! Varnėnai ir vokiečiai, viršūnės ir kelnės, stumbrai ir netgi stumbrinė — taipogi jūsų darbas. Stačiai trūksta žodžių! Lakštingalų slėnis ir Neblėstanti jaunystė, Vydūno kapas ir Bernardinų kapinės, Amžinoji šviesa ir Lietuvos istorija, Šiaurės Atėnai ir Ateities vizija... Visko neišvardinsi. Jūs netgi išradote Laisvę, Laimę ir Nepriklausomybę.

Bet leiskite, brangūs ponai, užduoti tik vieną vienintelį klausimą: o kas iš to? Kas?

Štai į šitą klausimą ir privalėtų atsakyti rašytojai.

Deja, pradedant Homeru, kuris rašė pirmas, ir baigiant Vilniaus meru, kuris pasirašo paskutinis, šis kertinis, amžinas ir „prakeiktas" klausimas taip ir liko be atsako.

Šiandien jau aišku: ir liks!

2

Rašau šias eilutes trumpiausiąją metų naktį, pasišviesdamas jonvabaliu tarsi korėjiečių berniukas Jun Su.

Pro keturis mano lūšnelės langus žiūri septynios žvaigždės, o anapus ežero dega trylika laužų. Lietuvon išėjęs juodas Geda žiūri į baltas moteris, o jaunutis Marčėnas timpteli armonikos dumples: ak, tos naktys švento Jono... Neapsakomas sopulys užplūsta mano sielą, ir ant popieriaus lapo pabyra karštos ašaros...

Vasarą kirs rytoj.

Dienos eis trumpyn, vis mažiau bus šviesos. Tokie gamtos dėsniai.

Bet ne dėl to aš nūnai raudu. Juk žinau: nors rugsėjy diena susilygins su naktimi, bet nuo šv. Kalėdų dienos vėl ims ilgėti.

Tad ko čia man sielotis?

Deja, kitaip yra literatūros pasaulyje.

Lietuviško žodžio zonoje — infliacija. Rašytojo kursas katastrofiškai krinta. Dirstelėjus į „Metų" tiražą, nesunku apskaičiuoti, jog dar prieš penketą sezonų už vieną rašytoją valstybinėje prekyboje duodavo beveik 150 skaitytojų, o šiandien — septynis, aštuonis. O juk anuomet egzistavo ir juodoji rinka, kur rašytojo kursas buvo dar aukštesnis.

Nepaisant to, birželio mėnesį Rašytojų sąjungoje atlikta dar viena rašytojo emisija, rinkon išmestas papildomas kiekis rašytojų, nepadengtų nei knygomis, nei auksu. Taigi rašytojo kursas dar labiau smuks.

Didelė bėda, kad R. S. ryžtasi išleisti rašytojus be apsauginių talento siūlelių. Jeigu anksčiau išleistų stambaus nominalo rašytojų buvo beveik neįmanoma padirbti, tai pastaraisiais metais pasirodžiusius smulkiuosius gali nesunkiai padirbti kiekvienas raštininkas, tuo dar labiau nusmukdydamas kursą.

O jei prisiminsim, kad Lietuvon plūsta srautas iš Vakarų Europos, JAV, net Australijos...

Pasekmės liūdnos. Rašytojų vis daugėja, o skaitytojų — mažėja. Naujausių tyrimų duomenimis, literatūrinė ekvinokcija būsianti 1995 rugpjūčio 20-ąją, vienuoliktą valandą vakaro. T. y. būtent tada, kai Tamsta skaitysi šias eilutes, rašytojų ir skaitytojų Lietuvoje bus po lygiai.

Žinok, kad esi vienas iš jų.

Bet lygiosios trunka akimirką. Nėra abejonės, jog po metų skaitytojų liks dvigubai, o po dviejų gal ir trigubai mažiau. Ir nei nuo šv. Kalėdų, nei nuo A. Kalėdos gimtadienio jų neims daugėti. Literatūros proceso dėsniai rūstesni nei gamtos. Galų gale išmuš valanda, kai teliks tik vienas vienintelis skaitytojas.

Nusilenkime jam jau šiandien.

Tų, kurie pasitraukia,— neteiskim.

Knygą parašyti gali kiekvienas, o perskaityti...

Yra dalykų, kurie ne pagal jėgas silpnam mūsų laikų žmogui. Pelėsiais ir kerpėm apauga laikai, kuomet knyga buvo laikoma geriausiu žmogaus draugu. Šiandien knyga tampa žmogaus priešu.

Vienas antai rašė: imkiet mane ir skaitykiet...

O jūs neklausykiet: neimkiet ir neskaitykiet.

Kodėl?

Todėl, kad skaitymas pavojingas jūsų sveikatai.

Beprotnamiuose nūnai galima rasti ne tik rašytojų, bet ir skaitytojų. Savaime suprantama, dėl jų likimo visa kaltė krinta rašytojams.

Yra žinoma, kad žmogus, perskaitęs per dieną daugiau nei 50 g literatūros, apsinuodija, o nuo 300 g — ima rašyti pats.

Saikingas skaitymas nėra toks pavojingas, tačiau būtina daryti kuo ilgesnes pertraukas. Ką nors netyčia perskaičius, patartina tučtuojau gultis į lovą ir gerai išsimiegoti.

Atsiminkite: net maža literatūros dozė (eilėraštis, novelė) visiškai pasišalina iš organizmo tik po 24 parų.

Kai kas teigia: pažįstu piliečių, kurie ryja romanus vieną po kito ir — nieko, gyvena...

Bet pažiūrėkime, k a i p jie gyvena! Išblyškę ir sudžiūvę. Lopiniuoti ir akiniuoti. Kelnės suplyšusios, kišenėse vėjai...

Kita vertus, nepamirškime, kad skaityti kitados ir nebuvo taip pavojinga. Literatūra rūpinosi valstybė. Kelios rimtos leidyklos išleisdavo tik kruopščiai patikrintas, teisingas knygas. Šiandien knygų nebetikrina niekas. Rašytojas atskirtas nuo valstybės, o literatūra — nuo skaitytojo. Leidyklų priviso daugiau nei šunų, ir knygas už savo pinigus gali leisti kiekvienas Nervų skyriaus klientas...

O kokios pasekmės?

4

Ne kas kitas, o buvę skaitytojai nūnai vagia arklius ir varį, degina ir sprogdina, tarsi būtų priregistruoti, vidurdienį ateina į jūsų namus ir išsineša baldus, lyg būtų pakviesti iškilmingų pietų, vidurnaktį atsliūkina prie Tamstos kapo ir nusineša paminklą.

(Tačiau to, kuris vagia bronzines raides, vardas niekados nebus įrašytas bronzinėm raidėm į Svečių Garbės knygą!)

Tai jie, buvę skaitytojai, prieš keletą metų pabudo ir ėmė keltis. Iš pradžių atgimė, o paskui pradėjo kovoti ir badauti. O badaudami vis riebėjo, riebėjo... Galų gale atsigulė kryžiumi ir atsikėlė jau deputatai, ministrai, redaktoriai...

Jie, ne kas kitas, šiandien darbuojasi Seime ir Vyriausybėje, departamentuose ir savivaldybėse. O juk skaitė: įsikoręs į berželį Grigas laužo šakeles, o berželis svyruonėlis lieja ašaras... Išvertus iš ezopinės kalbos tatai reikštų: įsikoręs į Lietuvą deputatas (ministras, seniūnas...) laužo (drasko, plėšia, kemša...). Aš nesu tikras, ar jie prisimena: tik staiga berželis (Lietuva) triokšt...

Užtat šiandien kaip niekad reikalingi rimti ezopinės kalbos tyrinėjimai. Ši knyga — kuklus bandymas užpildyti spragą.

5

Visiems žinoma, jog nuo neatmenamų laikų žmonės Lietuvoje kalbėjo ezopiškai, ogi vadinamoji lietuvių kalba ėmė vystytis tik nuo 1988-ųjų birželio. Ją išrado V. Tomkus, A. Juozaitis ir V. Petkevičius.

Ačiū Dievui, įvykiai mūsų krašte klostėsi taip, kad lietuvių kalba šiandien vėl atsidūrė ant išnykimo ribos. Lietuvių kalbos liekanų dar suranda mokslininkai, kasinėdami didžiųjų Sąjūdžio mitingų griuvėsius.

Šiek tiek. Po lietaus.

Visi matom: kalbėjom ezopiškai — susikalbėdavom puikiausiai. Vos tik pradėjom šnekėtis lietuviškai — atsitiko, kaip pasakyta Rašte: ir eis brolis prieš brolį...

O kokie buvo ezopinio rašytojo ir ezopinio skaitytojo santykiai! Jie suprasdavo vienas kitą iš pusės žodžio. O be žodžių — dar geriau. Jei rašytojas nerašo, visiems buvo aišku, apie ką jis tyli. Tai galėjo sau leisti tik didžiausi talentai, kuriems garbė svarbiau už pinigus.

Be abejo, pasitaikydavo skaitytojų, kurie, atsivertę ezopinę knygą, vien tik graudžiai dūsaudavo: nuobodu, girdėta... Bet ar Tamstos gyvenimas nėra jau girdėtas? Ar Tamsta prisimeni, ką veikei 1978 kovo 11-ąją?

Kaip sakoma, prastam skaitytojui ir žodžiai trukdo...

Geram skaitytojui žodžių nereikia. Geras skaitytojas skaitydavo tai, kas tarp eilučių. O tarp eilučių galėjai rasti nei daugiau, nei mažiau, o lygiai tiek, kiek turėjai savo protinėje.

Iš to galima padaryti tik vieną išvadą: nėra blogų rašytojų, yra tik blogi skaitytojai.

Bet šiandien buvęs skaitytojas sprendžia klausimą, kas geriau: doleris kišenėj ar kulka galvoj?

Ką tokiam gali parašyti? Kokį eilėraštį? Kokią novelę?

Mano manymu, gera žmona geriau nei 15 metų kalėjimo, o viena teisinga knyga vertingesnė už 10 klaidingų kelių į Europos namus.

Ši knyga — paskutinė teisinga knyga.

Tikiuosi, jog jinai padės ateities žmogui pajusti nepakartojamą ezopinės kalbos grožį, atvers naujas Lietuvos praeities vizijas ir užvers dar vieną Lietuvos istorijos puslapį.

Tik tiek.

6

Nepriklausomybė užgriuvo gležnus rašytojų pečius kaip balandžio sniegas žibuoklių slėnį. Dažnas net elektros lemputės įsukti nesugeba, tad ką jau kalbėti apie lygintuvo, o tuo labiau rinkos mechanizmo išmanymą. Rašytojas mąsto šitaip: kiekvienas mechanizmas yra šėtono išmislas, sutrumpinantis ir taip jau neilgą kelionę į pragarą... Nusispjauna ir pereina į kitą pusę.

Tačiau kaip tada teisingai pavaizduoti rinkos mechanizmo suluošintą žmogų?

Rašyk apie save, ir tiek.

Tačiau kas skaitys?

Pripažinkim: vienas skaitytojas yra ne prabanga, o būtinybė. Penkiasdešimt priespaudos metų parodė, jog rašyti „į stalčių" mūsiškis negali. Nėra tokio įkvėpimo.

Norint stabilizuoti rašytojo kursą, būtina griebtis kuo skubiausių reformų, šoko terapijos.

Lakštingala negali nečiulbėti, ir Tamsta, pasiklausęs jos giesmelės, nebėgi, stvėręs sėtuvę, paupin ir kruopų nebarstai. Giedoti yra smagu. Taip ir rašytojui rašyti yra toks pat gyvybinis poreikis, kaip kitam valgyti, gerti ar balotiruotis. Įsivaizduokit žmogų, kuris, atėjęs į restoraną, suryja keturis šnicelius, tortą ir pudingą, o paskui pareikalauja iš kelnerio pinigų! Tokį ne tik bematant išmes pro duris, bet ir apkuls, privers užmokėti trigubai ir dar pridės parų už smulkų chuliganizmą. Ogi kai rašytojas, kažką parašęs, reikalauja pinigų, atrodo beveik normalu.

Už ką? Už tai, kad jis vakar patyrė kūrybos džiaugsmą, o šiandien surijo brangų skaitytojo laiką?

Padorūs rašytojai patys jaučia šitą absurdą ir leidžia knygas už savus pinigus. Bet šito negana.

Skaitytojui turi būti mokami honorarai. Aišku, iš paties rašytojo kišenės, nes tik jis vienas suinteresuotas, kad jį skaitytų. O jeigu susiradai dėdulę, kuris moka už tave, gali didžiuotis: kvailiausias Lietuvoj esi ne Tamsta.

Visiškai aišku, jog eilinis rašytojas neįstengs mokėti daugiau negu vienam skaitytojui. Bet eiliniui to ir pakanka. Svarbu žinoti, kad byloji ne į tuštumą. (Be abejo, skaitytojas, prieš atsiimdamas honorarą, privalės papasakoti novelės (eilėraščio) turinį ir atsakyti į pateiktus klausimus.)

Išlaikyti vieną skaitytoją sunku, tačiau įmanoma. Klausimas: kur jo ieškoti?

Nederėtų pasukti lengviausiu keliu ir dairytis skaitytojo savo giminių bei artimųjų rate. Be abejo, galima kuriam laikui priversti skaityti žmoną, tačiau tai baigsis smegenų sutrenkimu. Galima priversti skaityti ir sūnų, ir dukrą, bet, jei pagalvosim apie senatvę, tokios klaidos nedarysim.

Sakysit, galėtų rašytojai patys perskaityti, ką parašę. Deja, didžiuma jų skaityti nemoka ir ničnieko apie savo kūrybą nenutuokia (jeigu būtų kitaip — argi rašytų?).

Manding, skaitytojo ieškoti reiktų kitur. O skaitytojas „iš šalies", be abejo, reikalaus pinigų.

Kiek jis ims?

Atsakyti į šitą klausimą šiandien, kol dar likę senojo režimo auklėtinių, sunku. Daug kas priklausys nuo teksto. Jei pageidausi, kad žmogus skaitytų net verlibrą, be abejo, turėsi mokėti dvigubai.

Rašymas — brangus malonumas. Ateity rašys tik labai turtingi žmonės (prasčiokui yra kitų smagių užsiėmimų: vodka, šachmatai). Problema ta, kad skaitytojas brangs, ir įsigyti jį bus vis sunkiau. Žmogus verčiau ims į rankas kūjį ir butelį, tik jau ne knygą. Kiekvienas nori matyti savo darbo rezultatus, o ką tu pamatysi, perskaitęs šimtą knygų? Galvoje pasidarys košė, ir tiek.

Bet nevertėtų susidariusios padėties dramatizuoti. Rašytojai pažadino tautą, ir jų misija baigta. Visu smarkumu Lietuva važiuoja į Europos namus, kur rašytojo tikrai neįsileis, ir Tamsta liksi šalikelėj, apdrėbtas purvu ir bananais. Kelnės suplyšusios, kišenėse vėjai, o kalno viršūnėje — vėjo malūnai: sulūžę, tušti ir nebesisukantys...

Ir vis dėlto aš tikiu, jog bus truputį kitaip. Ties vienu posūkiu Lietuva stabtelės, ir išlips buvęs skaitytojas. Pašvilps rašytoją, pamalonins, gal numes gabalą pyrago ar lašinių bryzą...

O paskui pakels šautuvą...

Brisiaus galas — visų gražiausias galas Lietuvos rašytojui.

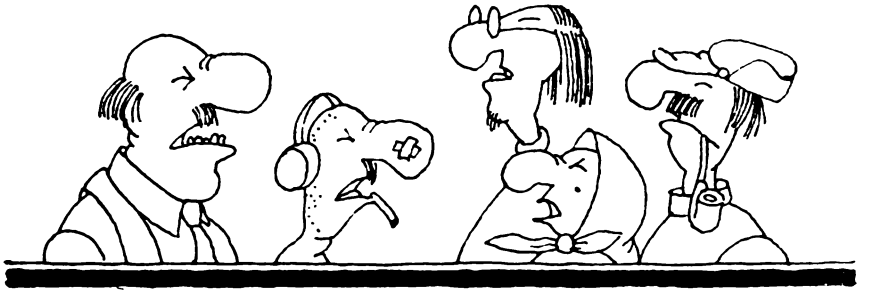

PIRMOJI DALIS

tik nepakliūk į žabangus

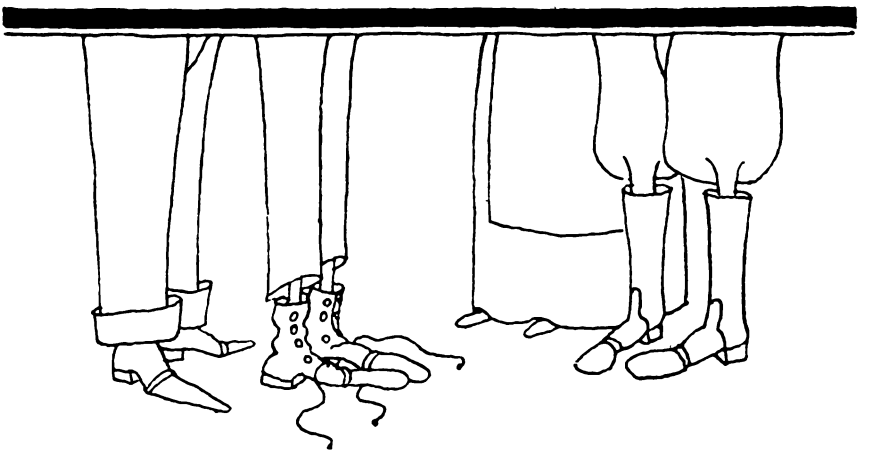

Ant knygos viršelio nupaišyta būtybė atrodo lygiai taip, kaip daugelis nūnai ir įsivaizduoja mūsų laikų herojų: krokodilo kiaušas, panteros kūnas, vampyro nasrai, kraują stingdantis pitono žvilgsnis. Vidurnaktį sutikęs tokį viešoj vietoj spruktum šalin kiek kojos įkerta.

O! Neskubėk, baikštus skaitytojau. Juk tai viso labo tik tarp ledo lyčių — įstatymų — įstrigęs verslininkas, vargšas R. Gavelio, A. Degučio, Ž. Kačanausko (GDK) knygos lyrinis herojus. Verčiant puslapį po puslapio, vis labiau ryškėja gražus ir dvasingas šio žmogaus veidas, o aukštyn kylanti Nepriklausomybės saulė šviesos ir tiesos spinduliais nuskaidrina tik iš pirmo žvilgsnio tokius plėšikiškus jo bruožus. Tai jis pamaitins alkstantį ir pasirūpins našlaičiais, menais bei mokslais. Tai jis pilnu kaušu semia iš praeities ir plačiu žingsniu žengia vien takais dorybių...

Ir, nepaisant to, pirmieji verslininkai tartum pirmieji krikščionys buvo (o ir tebėra) žiauriausiai persekiojami tinginių, mulkių ir menininkų.

Ir tai dar ne viskas!

Jeigu prisiminsi, kad prieš verslininką, kuris, geriausiu atveju, ginkluotas tik kulkosvaidžiu, stoja milžiniška armija plačiakyšių valdininkų, nuo kojų iki galvos šarvuotų įstatymais ir muitais, sudrebės tau širdis, ir gaili ašarėlė nuplaus skruostą. Bematant iš atminties gelmių iškils primiršti ir jaudinantys paveikslai: jis ėjo vienas; septyni prieš Tėbus; ir vienas lauke karys; trys muškietininkai; apysaka apie tikrąjį žmogų; vasia trubačiovas ir jo būrys ir kt.

O tu pats, skaitytojau, ar neburnoji prieš verslininką? Ar niekada nesi jo užgavęs blogu žodžiu, dėbtelėjęs įtariu žvilgsniu? Kur nebūsi...

Tad pagalvok, mielasis, ar verta pavydėti, ar norėtum keistis vaidmenimis? Žiaurius verslininkų gyvenimo paveikslus būtų galima palyginti nebent su tarakonų tragedi-

ja. Valstybė verslininkus periodiškai nupurškia įstatymais, tie sulenda į plyšius, o po kurio laiko, žiūrėk, dar didesnė govėda išrėpliojusi pro įstatymų skyles. Ir jau prisitaikiusi prie bjauraus valdžios dvoko, jiems jau reikia šviežių įstatymų, aktų, kontraktų...

Bet aš regiu tamstos akyse ašaras ir girdžiu sopulingą balsą: kiek šitai gali tęstis? Negi tie visų ujami ir niekinami padarai neverti geresnio gyvenimo? Ar nereiktų, po teisybei, juos įtraukti į Raudonąją knygą ir atiduoti tos pačios valstybės globai: tada jie ir išnyktų savaime, tyliai ir nepastebimai, nelyginant paminklai.

Neraudok, jautrusis skaitytojau. Ne viskas taip juoda. Pasitaiko švenčių ir jų kieme.

Štai dirstelkim tik į vieną buitinę fotografiją iš verslininkų bei reketininkų šeimyninio albumo (Ž. Kačanausko ateljė): „Tarkim, penki direktoriai išsiaiškina, kuris pasiruošęs mokėti didžiausią kainą. Tada kitiems telieka palinkėti jam sėkmės. Bet jie neišeina šiaip, nieko nepešę /.../. Būsimasis savininkas gerokai išlošia: be konkurentų jis objektą įsigis už pradinę kainą, sutaupydamas kelis milijonus. Bet jei kiti bendrovių direktoriai išsaugojo jam tuos milijonus, jie turi teisę į jų dalį. Jiems ir padalijamos tam tikros sumos /.../. Kas gi atsitinka, kai kokia nors mažesnė investicinė bendrovė įsibrauna į procesą, ketindama pirkti objektą? Pas tos bendrovės direktorių atvažiuoja keli „kampuoti" vyrukai ir mandagiai paaiškina, kad šios bendrovės dalyvavimas nepageidautinas." O štai ir tos mažesnės investicinės bendrovės direktoriaus šiltas žvilgsnis: „Kai pamačiau, kas darosi, kaip veikia tie vyrukai, irgi buvau sunerimęs /.../. Pabendravęs su jais suvokiau vieną dalyką: gaudami vis daugiau pinigų, jie tampa ramesni. Ir tai natūralu. Kol tu basas, nieko neturi, tik pistoletą užanty, gali sprogdinti mašinas, namus. Bet kai tu pats įsigyji mašiną, namą, gerų daiktų, jau nenori žaisti su ugnimi..." (p. 82—83).

Argi tai nėra gražu? Argi nepanašu į giedrą tėvo ir sūnaus ir šventosios namų dvasios paveikslą? Aišku, silpnapročiui (anot GDK, tai visi, kurie dar ne verslininkai) iš pradžių kažkas rėžia ausį. Pavyzdžiui, kad KAMPUOTI su kabutėmis, o MANDAGIAI — be kabučių. Kad tokios

plačios verslininko ir Ž. Kačanausko pažiūros: „kol tu basas... gali sprogdinti". Kad penki direktoriai pasidalija tai, kas turėtų atitekti... Vos nepasakiau valstybei. Tačiau GDK argumentuotai įrodo, jog valstybė nereikalinga — verslininkui jinai tik kenkia. Kita vertus, jie pripažįsta, kad valstybė — tai mes visi (plius gražiausioji mūsų dalis — valdžia). Vadinasi, kadangi tas „objektas" (kultūros namai, parduotuvė...) statytas už lėšas, kitados nusavintas iš mūsų, valstybė, jį pardavusi už tikrąją kainą, bent jau būtų galėjusi pastatyti silpnapročiams pensionatą.

Sakysit: o verslininkai pastatys du!

Jie pastatys gal ir tūkstantį, nes paprasčiausiai nebus kur jūsų padėti.

Bet autoriai klysta manydami, kad pinigai daro žmones. Iš tikrųjų yra atvirkščiai: žmonės daro pinigus. Kryžkelėj sutikto girto valkatos veidas simpatingesnis už pastaruoju metu dažnai televizoriaus ekrane pasirodančio milijonieriaus fizionomiją. Spaudoje ne per seniausiai rašyta apie vieną Stambųjį, kuris, suvažinėjęs keletą smulkiųjų, dar pareikalavo atlygio už mašinos remontą (teisėjas Čičinskas, aišku, nuteisė žuvusius ir suluošintus). O girtą valkatą andai mačiau verkiantį prie užpernai mirusios boružės kapo...

Pirmieji verslininkai išsivystė iš vagių ir spekuliantų, o tie ir anie sykiu sugriovė Sovietų Sąjungą, teigia knygos autoriai (p. 5). Užtat juos reikia gerbti ir mylėti. Visi kiti sąžiningai dirbo komunistinei sistemai ir šiandien negali turėti pretenzijų tiems, kurie ją griovė.

GDK netiki, kad sąžiningai dirbti galima ne tik iš meilės sistemai, o ir dėl to, kad — kokia gėda! — kitaip nemoki (sunki vaikystė, liga, žemas protinis koeficientas). Jie linkę visus išginti į turgų arba į sąvartyną. Kadangi GDK grupėj yra netgi du ($1^1/_2 + {}^1/_2$) rašytojai, tai, ko gero, ženklas, kad iš literatūros greit išnyks amžinoji „pažemintųjų ir nuskriaustųjų" tema, bus iškirstas vyšnių sodas ir dideliais tiražais bei prabangiais viršeliais ant prekystalių atsiguls, tarkim, tokios knygos: „Verslininko Ignoto teisybė", „Verslas kryžkelėje", „Būdas senovės verslininkų, reketininkų bei žmogžudžių"...

GDK įtaria, jog LR narys korespondentas Juozas tik ir laukia, kad valdžia atimtų iš LR tikrojo nario verslininko Petro ir atiduotų jam. Bet iš tikrųjų Juozas to nereikalauja. Jis tik truputį nusigandęs, kad jam tiek mažai teliko po to, kai verslininkas Petras su savo broliu deputatu Povilu pasidalijo Lietuvą. Reikalauti jis neturi teisės, nes, po teisybei, pats ir kaltas. Būdamas kuklaus ir linkusio stabtelti tarpuvartėse būdo, jis atėjo prie vaišių stalo tada, kai visos vietos jau buvo užimtos. O prie GDK serviruojamo stalo šiandien nenumatyta vietos tam, kuris silpnesnis, lėtesnis ar kvailesnis. Nors dažni rinkimai bei jų rezultatai akivaizdžiausiai paliudija, kad mūsų platumose tokių dauguma.

Bepigu kokiam švedui mylėti ir gerbti savuosius milijonierius. Retas prisimena, kokiu būdu anų bočiai susikrovė pradinį kapitalą: Poltavą apiplėšė ar dviratį išrado... Mūsiškių milijonierių bajorystės popieriai dar neapnešti laiko dulkėm, štai atsiverčiam ir skaitom: šitas buvo partijos sekretorius, anas — kolchozo pirmininkas, o tretysis — visų gražiausias — jiems užpakalius laižė. Visi trys kartu taip energingai klibino imperijos pamatus, kad vėliau pakako silpnapročių būriui triskart surikti: „Vytautai!", ir visa imperija subiro kaip kortų namelis. Pirmininkas, sekretorius ir laižytojas virto garbingais verslininkais, o tie, kurie rėkė, ir šiandien teberėkia.

Sakysit, ko čia rėkti, kas draudė jums pirmininkauti, sekretoriauti ir laižyti? Betgi nelygu, koks kieno organizmas. Vienas, būdavo, lyžteli ir apsinuodija, o kitam — nieko. Pirmininkauti ir sekretoriauti vėlgi ne kiekvienas galėjo ir anaiptol ne dėl to, kad nebūtų norėjęs ar talento per mažai — tie darbai anuomet nebuvo sunkūs,— o dėl kitų, sakyčiau, metafizinių priežasčių. Štai mūsų kaime vienais metais buvo paskelbta, jog partiniams nebereikės ravėti runkelių, ir kone visi kolūkiečiai sustojo partijon. Deja, bematant krito cukrinių derlingumas, ir kitais metais nebepriėmė net visiškai blaivių. Vogti mūsų kaime galėjo ir nepartiniai, tačiau ką tu, eilinis, pavogsi — šiaudų kūlį ir kalakuto snarglį... O pasitaikydavo ir tokių, kurie, iš pažiūros atrodydami bemaž sveiko proto,— nė to nevogdavo. Štai iš tokių ir šiandien nieko neišeis: nei vers-

lininkas, nei valdininkas. Ogi šios dvi kategorijos yra kur kas arčiau viena kitos, nei atrodo knygos autoriams, nuolat negražiai burnojantiems prieš valdžią. Nėra tokio deputato (ministro, pavaduotojo), iš kurio, nutrūkus kadencijai, neišsiristų verslininkas. Čia rastume nemažai paralelių su vabzdžių gyvenimu. Štai ką tik gimęs deputatas panašus į bjaurų vikšrą, energingai graužiantį kopūstą, (Lietuvą). Vėliau jis aprimsta, apsnūsta, virsta lėliuke, bet, papūtus šiltesniems vėjams, žiūrėk, ir pakyla, išskleidęs gražiausius drugelio (verslininko) sparnus. Savo ruožtu toksai drugelis gali tinkamon vieton padėti taukais aptekusį kiaušinėlį, iš kurio, laikui bėgant, vėlgi išsiris deputatas...

Baigdamas norėčiau demaskuoti dar vieną GDK klastotę.

Netiesa, neva tik vagys ir spekuliantai, tik jie vieni, kol dar vadinosi pirmininkais ir sekretoriais, sugriovė Sovietų Sąjungą. Anaiptol. Griovėm ir mes: tinginiai, girtuokliai, veltėdžiai, valkatos, muzikantai ir aspirantai, rašytojai ir prašytojai. Gėrėm ir negaminom. O jei gaminom — tai su broku, nes ūžė galva ir drebėjo rankos. Mūsų buvo daug, kur kas daugiau nei sekretorių, ir mūsų indėlis į Nepriklausomybės rėmus nepalyginti didesnis. Bet šiandien mes atsidūrėm už borto. Tad paklausyki! Ar ne mane, ar ne tave 1913-aisiais apverkė didysai Maironis:

Kauno miesto aikštėj veršis baubia griaudingai
Aukštinelkas ant ratų plikų...

Ir toliau:

Lietuva nelaiminga! Ir tavo šaukimas
Be vilties sau per kalnus nueis!
Juk kitiems tavo verksmas — tai veršio baubimas,
Jie sau ramūs beeina keliais.

Tegu eina. O tu vis tiek baubk. Lietuva gyvuos, kol joje baubs bent vienas veršis.

1993

TEN

(J. Kunčinas)

O meilė tik paleistuvystės aidas
Nors net ir tai ten nuostabu.

Antanas A. Jonynas

Gal ten, kur prieš ketvirtį amžiaus ir autorius, ir jo kilpos bičiuliai dar klajodavo po dulkėtas palėpes ir rudeninius parkus, kai „rūpėjo viskas ir niekas", kai „įkvėpdavo net kylantys lėktuvai"... Gal Iljičiaus II-ojo aukso amžiuje, kur tekėjo pigaus vyno upės, o pakrantėse —„trojkomis" ir pavieniui — išdidžiai skambėdami sėdėjo tarybiniai žmonės ir visi dar buvo draugai... Ar ten, kur skraido ir kitus skraidina aitvarai, kur stebukladaris Silva pilsto pasakišką gėralą, kur metai kartais pralekia kaip viena diena... Kažkur — ten — galėtum, be abejo, sutikti ir Jeronimą Jarą: studentą, valkatą, „pakaušusį romantiką".

Studijuoja Jeronimas neskubėdamas, pamažėle, valkatauja su įkvėpimu, o geria iš peties (iš butelio, principo, džiaugsmo, kartėlio...). Beveik visada. Pinigų, aišku, neturi, bet... Kartais randa gniutulą „rusvai rausvų Leninų" gel. stotyje... Kartais kiti įpila... Kartais velnias dovanoja... Ech, ir smagios būdavo dienelės, padūsauji... Žmonės, užuot biznį varę, samanę varydavo... Tik va kažkokie nevalos nevedomskiai aplinkui šmirinėja, viršūnėlių ir šaknelių ieško.

Tačiau girios, kokios girios anuomet siūravo braškėjo! Nelyginant Simono D. laikais. Tokios, kad galėjai įlisti ir prasmegti skradžiai. Dingti iš šviesaus pasaulio net keleriems metams. Ir pašvilpkit jūs, jonai ir petrai, aktyvistai ir materialistai. Viršūnėlių nebematyti, bet šaknelės dar gyvos, dar palaistomos. Juk ten, miškuose, mišką žmonės vis naminukę pilsto, siurbčioja, beveik vien tuom ir gyvi. Toks jau senovės lietuvio būdas: jis ir kasdienį puslitrį išmauks, ir ūkį apeis, ir vis vien žemė, o ne galva sukasi. Ir toks lietuvio inteligento kelias: iš Universiteto — tiesiai

į mišką. Rankoj butelis, galvoje rūkas, o ateities vizija — sapnas be žvaigždžių.

Kokie laikai, kokie laikai buvo...

O moterys, tos senųjų laikų moterys! Pamenate? Ir priglaus, ir buteliuką ištrauks. Pačios išgers ir kaimynui duos, apkabinusios pabučiuos. Ir plasnoja Jeronimas Jaras nuo vieno žiedelio prie kito, lyg apvaisinti norėdamas. Tačiau ten, kur stovi butelis, svyra apdžiūvusios šakos. Ir moterys gudruolės lemiamu momentu pasitraukia į užnugarį. Erna grįžta pas jaunikį pasienietį, kuris „viską supras", Agnė parsiveda į namus „kitą žmogų": „Aš tavęs nevarau. Bet gyvensiu su juo. Noriu vaikų." Taigi šit kaip, va ir va kaip, draugs Jeronimai.

Bet nepasakytum, kad Jeronimas Jaras būtų meilės trikampio statusis kampas. Tokie finišai ne kažin kiek jį tesujaudina. Jeigu Jeronimas ir elgiasi kaip drugelis, tai anaiptol nėra iš tų naktinių drugių veislės, kurie skrenda pas savąją patelę net kelis kilometrus, net kelias valandas, manding, įveikdami — galim juk įsivaizduoti — beveik neįveikiamas kliūtis. Ne. „Tu į Prūsus,— tariau Ernai,— o aš prie lenkų sienos." Ir viskas. Beveik kaip dainoj. Gražu ir patogu. „Juokas tik, sakau tau, Linda, Jūrate, Ofelija, Rūta, Vigilija! Nieko aš jums nedaviau, nepraturtinau jūsų." Yra ir toksai atodūsis.

„Studijos pasidarė man visiškai neįdomios, pasaulis — priešingai — domino, traukė ir klampino vis giliau. Nematomas to pasaulio pasiuntinys timpteldavo mane už skverno, išsivesdavo iš nykių gotų kalbos pratybų..." Šitaip ir prasideda „tai, kas paprastai vadinama nuosmukiu, apatija, arba dar skambiau — degradacija. Tebūnie degradacija",— sutinka Jeronimas (jo kalbanti vėlė) ir ilgai vedžioja savo jaunų dienų draugą Jurgį po prisiminimų gatveles ir kavines, aludes ir mansardas, miškus ir visokiausius užkaborius, kur padoriam skaitytojui būtų nepadoru ir koją įkelti. O tuo labiau taip begėdiškai smagiai vynelį maukti,—„jis plūdo ir sruvo iš visų senamiesčio plyšių, čiaupų, varvėjo nuo stogų ir šniokštė iš lietvamzdžių..."

Mūsų laikų skaitytojas geria kitaip. Jis bijo įsibėgėti, nes žino, kad reikės sustoti. Lenkdamas taurelę, vis pa-

kreipia ausį, klausydamasis, ką pasakys bosai ir violončelės. Pakalnėn riedėti smagu, bet reikės ir atgal sugrįžti. Kas be ko, pabaigęs pirmąjį litrą, skaitytojas viską pamiršta, ima skeryčiotis ir kudakuoti, galiausiai ryžtingai nusiplėšia giesmę smaugusį kaklaraištį, išskečia po kukliu tarnautojo švarkeliu slėptus paukščio sparnus ir pakyla (maždaug 1,5—2 m) viršum pilkosios buities, į kurią ir trenkiasi kitą rytą visu savo kūno (bei visuomeniniu) svoriu. Sparnai nukirpti ir užrakinti kraitinėj skrynioj (o gal nuovadoj?). Skauda galvą, širdį ir kepenis, o piniginėn įsimetęs taupomosios kasos vėžys. Skaitytojas nubunda vidurnaktį ir girdi: griaudėja! Ir nebesupranta jis, ar tai perkūnija, ar Trečiasis Pasaulinis... O gal žmona... Ir siekia jis drebančia rankele stiklinės... Ne, Jurgi! Ne, Jeronimai! Skaitytojas geria ne iš gero.

O Jeronimui gal skanu? Jei dienelė karšta, jam iškart kyla mintis apie „aluff". O dėl ko, Jeronimai, negalėtum gurkštelti vandens? Įsipiltum porą litrų ir gal praeitų? Bet ne! Paduokit jam, matai, alaus, paskui jis dar paprašys ir degtinėlės. Ir širdies jam nesopa, ir galūnės nevirpa, ir, kuomet prie šalies moteriškė, stovi ne vien tik butelis ant stalo... Tai nuo jaunumės susiformavęs bokalo meistras, galgi neatsitiktinai pasitraukiantis iš miesto, kur kiekvienam žingsny painiojasi geltonsnapiai taurelės mėgėjai, šurmulio į girią ir pasirenkantis sunkią profesionalo, solisto bokalisto karjerą.

Mat rimtesnių priežasčių apsikasti miškuose kaip ir nebūta. Na, pasipainiojo pakeleivinga raudonplaukė („Ne beprotė aš, Jeronimai Jarai /.../. Aš esu tavo likimas"), įsiviliojo savo irštvon... Bet greitai ir pačiam Jeronimui tampa aišku, jog anoks čia „likimas" ir anokia miškų fėja. Kitas būtų išsiblaivęs ir sprukęs kur akys veda, nusuktą sprandą rankele prilaikydamas. Juk Jeronimas ne koksai marsietis, o Žemės gyventojų sąrašuose — gal ir nelabai ryškiu rašalu, bet vis dėlto — įrašytas. Netoliese, ant Nemuno kranto, tėvelių namai, sena močiutė ir visas gimtasis miestas, kur, beje, irgi galima įsipilti. Kiek toliau — Alma mater Vilnensis („studentas — vis dar studentas"). Ir kūrybinių ambicijų, regis, būta, bet... Gal patiko, gal „tylioji rezistencija" paūmėjo? Juk visokie jonai ir petrai,

viršūnėlių ir šaknelių specialistai, buvo nemažai kraujo sugadinę...

Bet, pasakytų skaitytojas, visa tai manęs anei kiek neįtikina. Gražiai fantazuoji, Jeronimai, o Jurgis — patiklus ir viską sąžiningai užrašinėja. Joks šėma ir jokia šėmaitė tavęs, tokio atsitiktinai priklydusio girtuoklio, tinginio ir pastumdėlio, duona ir tuo labiau lašiniais šitiek metų nešertų. Ir ne toks tu bedvasis, kad nieko neskaudėtų, nieko neprisimintum, nieko neapraudotum. Nebent mirtis kenksminga tavo sveikatai, Jeronimai... Antraip juk žinotum, kad žmogus kartais išsiblaivo ir begerdamas, tad aš netikiu, kai tu sakai, „kiek nedaug tereikia žmogui, juolab geriančiam". Na, gal tam, kuriam niekad nieko nereikėjo... Tačiau tu juk ne toks, tu dar vakar klaidžiojai po miestą, „degdamas smalsumu ir pažinimo džiaugsmais". Pagaliau juk buvai Jurgio draugas, o Jurgį mes pažįstame, skaitome, gerbiame...

Šitaip pasakytų J. Kunčiną vertinantis skaitytojas. Bet nepasakys. Nes jau perskaitė (p. 141—150) traktatą apie aitvarus ir apdujęs linguoja galvą: na, jeigu šitaip... jeigu žmonių gyvenimus reguliuoja aitvarai, tada... Tada visaip gali būti, niekuo netinka stebėtis... O maniau skaitąs senųjų laikų kroniką, žavėjaus autoriaus atmintim ir pastabumu, gerte gėriau malonų tirštos prozos kokteilį, svaigau — lyg nuo seno vyno — nuo 7-ojo dešimtmečio atmosferos. Tikėjau, štai Jurgis, kaip tikras Senamiesčio bardas, padainuos man puikią anų laikų melodiją. Maniau — kritinis realizmas, o še tau... Gal neo... Gal post...

Bet Jurgis, ko gera, tokiu skaitytoju pasipiktins, trenks kumščiu ir atsakys: nusibodo girioj stumbrą varinėti...

Aišku, tam, kuris medžioja zuikį, stumbras būtų didelis grobis, ogi tam, kas kėsinasi nudėti patį žvėrių karalių — ir stumbras juokai. Įtariu, jog skaitytojas, išgąsdintas didelio mūsų naujosios prozos herojų mirtingumo, neaiškios kilmės kančių ir zuikio ašarų, ko gero, su malonumu stvertų jautį (stumbrą) už ragų. Deja, ir tas, ir anas rašytojas, žiūrėk, vėlei dairosi į žvėris, kurie Lietuvoj nesiveisia. Ką daryti? Aitvaras pagelbės, tarė J. Kunčinas (negirdėjau, bet taip manau).

Ir vis dėlto... Nors Aitvaras ir turi galią pakelti personažą į aukštybes, patį romaną pakylėti jis vargiai tepajėgs. Juk negali rimtai sielotis dėl Jeronimo likimo — vis tiek Aitvaras patvarkys taip, kaip jam reikia. Negali floberiškai pasakyti: Jeronimas Jaras — tai aš. Nes tu neturi savo aitvaro, užtat kažkaip paprasčiau gyveni ir geri.

Dėl to man didesnį įspūdį palieka pirmoji realistinė šimtinė. Taip pat — pabaiga (iki paskutiniojo Aitvaro vizito), kai Jeronimas vėl grįžta į miestą, jau tikrai išbrauktas iš visų sąrašų. Tiesiog fiziškai junti, kaip siaurėja aplink jį ratas (kilpa). Tokiam žmogui tokiais laikais nebėra kur dėtis. Sučiups ir uždarys. Tačiau būtų neefektinga. Tad vėl atlekia Aitvaras ir dar sykį pakylėja (personažą, tik jį).

„Man rodos, kad kiekvieną ar kone kiekvieną siužetą galima paversti muilo opera, nesuvaldomu žodžių srautu, organizuotu moderniu tekstu arba priešingai — visai nemodernišku, moraliu ir nuobodoku sąžiningu rašiniu",— lyg apsidrausdamas sako J. Kunčinas (p. 308). Jam pavyko išvengti ir to, ir ano. Nei moralu, nei nuobodu. Ir ne muilo opera, nors burbulai kyla sykiu su aitvarais. Bespoksodamas ir užsimanai kažko...

Gal, kaip sakė poetas, „paprasčiausiai pasiilgau arklio"...

O J. Kunčinas gal atsakys: šito ilgisi visi plūgai...

Ir atsisveikinsim — kaip du gaideliai, kūlę žirnius — mandagiai.

1993

ŠIAPUS UŽTVANKOS, KUR STOVINTIS VANDUO

(K. Arlauskas)

Imdamas į rankas knygą, kurios pavadinimas „Užtvanka", nori ar nenori, o pagalvoji: gyvenimas — tai upė. Ir jei, skaitytojau, kur nors keliausi ir prieisi užtvenktą upę, tai pamatysi, kad užtvanka tarsi dalija ją į dvi dalis: vienoj pusėj (anapus) upė putoja, verda, kunkuliuoja ir sparčiai veržiasi į priekį, o kitoj pusėj (šiapus) — ramus apsnūdęs vanduo, iš kraštų verčias žali maurai. Kuria gi tad puse plaukia K. Arlausko laivelis su kūrybine virtuve (laboratorija?), kokiu kursu? Aplenkia ar atsilieka maršrutiniai ir atsitiktiniai laivai, poilsiautojų jachtos?

Jau iš pirmųjų novelių tampa aišku, kad autorius į tuos vandenis, kurie kunkuliuoja, neplauks. Ir tegu sau! Gal kaip tik šiapus užtvankos įmanoma pasinerti į pačias gelmes ir neskubant paieškoti ko nors įdomaus. Ar šiaip vandenį sudrumsti. Nelygu, kokiam tikslui burės iškeltos...

Bet iš antrųjų, trečiųjų ir ketvirtųjų — pajunti, kad kažkas ne taip. Ar tik autorius negręžia savo laivo atgalios? Ar nebus plaukiama prieš srovę? Prie ištakų. Arčiau Lazdynų Pelėdos, Žemaitės. Ne, ne visai. „Gyvenimas vėl sugrįžo į senvagę",— tarsteli K. Arlauskas ir pasuka savąjį laivą link atabradų. Ir gal nieko čia bloga? Ar maža senvagėse plūduriuoja laivų? Ir senojo tipo, ir naujojo stiliaus. Srovė neša ir nuneša, o gal kaip tik senvagės dugne, po dumblu ir maurais, guli tikrosios vertybės, kurios, kaip žinome, iš pirmo žvilgsnio nepastebimos. Tik mokėk surasti, iškelk, nuvalyk apnašas — bus ir pačiam pasigrožėti, ir kitam parodyti. Čia galima prisiminti dvi patarles: auksas ir pelenuose (šiuo atveju — dumble) žvilga, ir — ne viskas auksas, kas auksu žiba.

Taigi situacija kvepia maurais ir stovinčiu vandeniu. Gal čia nieko bloga, jeigu iš dugno keliamos vertybių skrynios? Kokios gi jos? Rinkinio anotacijoje rašoma, kad autorius „vaizduoja kaimo ir miesto žmones, stengdamasis atskleisti gerąsias jų savybes". Stengdamasis atskleisti...

Taip. O ką padarysi, jeigu nūnai priviso tiek ir tiek žmonių, slapstančių savo dvasinius lobius po devyniais užraktais? Kitą sykį, žiūrėk, padarys koks pilietis devynias niekšybes iš eilės, ir kai kas jau skuba jį teisti. O, koks paviršutiniškas šitas teismas! Ten, giliai viduj, tas pilietis taigi n e t o k s. Ir reikia pasakyti, kad K. Arlauskas drąsiai plėšo nuo savo herojų išorinio grubumo (ar šiaip keistumo) kaukes ir parodo mums jų tikrąjį veidą, spinduliuojantį kokią nors „gerąją savybę". Štai apsakyme „Užtvanka" toks nesubrendėlis Jucas per kelis puslapius skriaudžia gyvulėlius ir savo jaunesniuosius draugus, o kūrinio pabaigoje ima ir suspinduliuoja: išardo upelio užtvanką, kad banditas Griausminis kitą sykį nebeturėtų kur nusiplauti krauju suteptų rankų. Arba kitas pavyzdys: Salomėja visiems įgrysta, plepėdama sentimentalias banalybes („Upė negali turėti trijų krantų, kaip žmogus — dviejų gyvenimų"), kai traukinio vagone ieško prieš dvidešimt metų pamiršto skėčio, ir skaitytojas jau linkęs solidarizuotis su jos vyru Aliumi, sakančiu: „tu išprotėjai",— o pasirodo, kad viskas čia ne taip. Pasirodo, gindamas ką tik pravažiuotą tiltą, prieš daugelį metų čia žuvo Salomėjos tėvas, be to, jinai nuo teisėto vyro Aliaus laukia kūdikio. Pagaliau — ar maža priežasčių moteriškei būti aikštingai ir nervinti artimuosius, kuriems taip stokoja subtilumo („Gyvas tėvo tiltas").

Ko ieškosi, tą ir surasi — byloja liaudies išmintis, kuri ne visada pasitvirtina. Na, bet K. Arlauskas vis dėlto kiekviename savo herojuje suranda ir atskleidžia poetišką sielą, gerą širdį, tvirtą ryšį su gimtąja žeme ar kokią kitą gerąją savybę. Po kiekvieno apsakymo pasijunti lyg saldžios uogienės šaukštą prarijęs. Po dešimties — apsąla širdis, aptemsta akys ir apninka saldžios mintys. Kokie vis dėlto geri tie mūsų žmonės — ar tik nebūsiu aš, šios knygelės skaitytojas, visų blogiausias Lietuvoje? Sielvarto pagautas imi galvoti, svarstyti, lyginti ir nustembi, kad iš to tuzino gerųjų žmonių vis dėlto nėra tokio, kuriuo galėtum stebėtis, žavėtis ir džiaugtis. Antai bevardis žmogelis iš aps. „Šiluma", aiškiai kupinas subtiliom užuominom nužymėtų dvasinių lobių, perkantis savo nedorėlei žmonai dovanėlę, atrodo greičiau tik kaip nevėkšla ir pa-

stumdėlis. Jau minėtos Salomėjos, tokios aikštingos ir sentimentalios būtybės, vėlgi nenorėtum imti sau per žmoną. Tiesa, kai kuriose novelėse („Pirties diena", „Piciukas grįžta su valtimi", „Bičių nuodai") vaikštinėja pažįstami, pakankamai žavūs konservuoti seneliukai ir krečia liaudiškus pokštus. Tačiau keista, kad jie pažįstami ne iš gyvenimo, o iš kitų rašytojų knygų. Matyt, senvage plaukiantis K. Arlauskas bus įsimetęs savo laivelin vieną kitą tokį tipą, užsilikusį iš ne taip seniai per mūsų literatūrą nuošusios kaimo keistuolių bangos. Taigi galima padaryti išvadą, kad ir senvage plaukiančiųjų tyko įvairūs pavojai. Kad pasitaiko, jog iš dugno keliamos lobių skrynios gražus tik paviršius, o viduj — prižerta paprasčiausių akmenėlių, nes lobius iškraustė tie, kurie praplaukė pro čia prieš daugelį metų. Šitaip apviltas imi ieškoti ir kitų priekabių. Kur vis dar pasitaikančios problemos, kur šiuolaikinio gyvenimo ritmai? Kur nūdienos pulsas? Kur sudėtinga mūsų laikų žmogaus pasaulėjauta bei tragiškoji situacija? Nėra. Anei pulso, anei ritmų, anei situacijos. Matyt, senąja vaga bus nuplaukta į tokias tolumas bei gūdumas, kur problemos jau pasibaigusios, apdorotos ir sudėliotos į dailias konservų dėžutes, o neramusis amžiaus pulsas lygaus vandens paviršiaus nė suvirpinti nebepajėgia.

„Žmogus ateini vieno, o prisirenki kitko",— teisingai pastebi K. Arlauskas (p. 17). Reikia manyti, kad, ateidamas į literatūrą, autorius neturėjo tikslo vien tik įvairiaspalvių akmenėlių kolekciją surinkti. Deja, atsitinka būtent šitaip, jeigu senos tiesos yra varijuojamos senais instrumentais, jeigu pažįstamų intonacijų polifonijoje autoriaus balso išskirti beveik neįmanoma, ir atrodo, jog ne vieną apsakymą galėjo parašyti kad ir koks senųjų laikų rašytojas, žinoma, jei ne tie riedantys laukais traktoriai bei ekskavatoriai. Tačiau ir traktoriai — kaip žaislai: kvepia plastmase, o ne tepalu ir arimais. „Traktorius gražiai guli ant šono, kaminėlis pataikė į akmenį ir nuo smūgio pasidarė lyg surūdijęs klaustukas." Štai kaip dailiai yra pavaizduotas į griovį nuvirtęs traktorius („Žuvys virš ražienų"). Ir nuvirto jis todėl, kad mechanizatorius Alius važiuodamas užsižiūrėjo į voratinklius: „o saulėje tai labai gražu — panašu į nukritusią žemėn vaivorykštę ar

ežerą, virš kurio nardo skraidančių žuvų pulkeliai". Be romantiškai nusiteikusio traktorininko, šiame veikale dar išvystame tėvišką pirmininką, rūpestingą milicijos seržantą, simpatingą senelį Anuprą, „kuriam pardavėja yra kūma ir duoda prieš vienuolika"... Sužinome, kad Alius labai myli paukštelius, žuvis ir skruzdėlytes, bet nieko neišgirstame apie nūdienio kaimo problemas, žmonių santykius, žmogaus sielą. Problemos (girtavimas, gamtos teršimas) čia tik šmėsteli kaip dekoratyvinės puošmenos. Taigi K. Arlauskas nepjauna gyvenimo nei skersai, nei išilgai. O iš paviršiaus tas gyvenimas dailus kaip obuolys, toks rausvas ir apvalainas, su vos vos pastebimais gilyn bėgančiais kirminų takeliais.

Iš tos rausvų obuoliukų krūvos išsiskiria tik apsakymas „Laiškas sąsiuvinyje", kuriame įtaigiai nupieštas nelaimingo girtuoklio Feliaus paveikslas. Prie alaus kiosko Felius pavagia neatsargiai padėtą sakvojažą, vildamasis rasti jame ką nors vertinga. „Ryžtingas kojos spyris — ir grobis nulekia paupės brūzgynan. „O jeigu ten pilni buteliai?"— nusmelkia paširdžiuose..." Bet sakvojaže jis randa tik mokinių rašinius ir perskaito, kaip vienas mokinukas prašo savo tėvą, jūreivį, kad tas parašytų, jog jūrose, „baltame laive", sutinka ir šeimą palikusį Felių, nes iš jo sūnaus visi šaiposi. Situacija sentimentali, bet autoriui pavyko gana sėkmingai sulydyti komiška ir tragiška, taiklių detalių dėka pavaizduoti gyvą žmogaus sielą ir nesupaprastinto gyvenimo atkarpą. Kituose apsakymuose „taiklios detalės" ir dailūs sakiniai tiktai pasiskleidžia margaspalve puokšte, ir tiek. O K. Arlausko sakiniai iš tiesų dailūs, kalba sodri, palyginimai vaizdingi. Bet čia taip pat slypi pavojai. Pernelyg nušlifuotas sakinys kartais praranda įtaigumą, padvelkdamas saldžiaskoniu dekoratyvumu. „Šakumas pakirdo, kai laikrodis, blerbdamas ir čiaudėdamas, it karšinčius po gero dūmo, išmušė šešias." Nereiktų pamiršti, kad kalba vystosi, ir liaudis šiandien šneka nebe Valančiaus žodžiais. Anapus užtvankos girdėti kitokie žodžiai ir vyksta žymiai sudėtingesnis gyvenimas, negu pavaizduotas K. Arlausko apsakymuose. Bet aš nežinau, ar autorius tenai nuplauks.

1982, arba niekada

TIK NEPAKLIŪK Į ŽABANGUS

(A. Markevičius)

A. Markevičiaus romanas „Žabangai" žanro ribų nepraplečia, naujų horizontų neatveria, gimtosios literatūros į dar aukštesnį lygį nepakelia, ir į visa tai, galimas daiktas, nė nepretenduoja. Romanas orientuotas labiau į jaunąjį skaitytoją ir turi paprastesnes, gana aiškias socialines ir moralines užduotis, jame liečiamos įvairios jaunimo gyvenimo problemos, perspėjama dėl galimų neprotingų paklydimų ir kartu tarsi patariama kaimo jaunimui: nesiveržkite į didmiesčius, nieko ten gero. Ir tikrai, argi jaunas kaimo vaikinas, perskaitęs „Žabangus", dar svajos apie miestą, kur jo laukia restoranai, superseksualios moterys ir gauja nesusiformavusių menininkų. Gusto Budrikio likimas turi kiekvienam įrodyti šias tiesas:

1. miestas — žabangai;
2. lengvų kelių gyvenime nėra;
3. niekam nevalia iškrypti iš tikrojo kelio.

Tiktai keista, kad Gustas Budrikis iš žaliojo kaimo, kur kukuoja gegutės, šnara vandens plaunami karklai ir vištas lesina numylėta Nastutė, atvažiuoja jau visiškai iškrypęs iš tiesaus kelio — dirbti tingi, išgerti neatsisako, jokių moralės normų, kurios kaime užaugusiam bernaičiui taip pritiktų, nepaiso ir melą į visas puses tiesiog žarstyte žarsto nuo pat pirmųjų mieste žengiamų žingsnių. Taigi miestas tampa lyg ir niekuo dėtas dėl herojaus klystkelių, o autoriaus didaktika nebetikslinga. Vargu ar toks tinginys ir melagis kaip Gustas Budrikis kitokioj socialinėj aplinkoj elgtųsi kitaip. Bet gal autorius norėjo parodyti, kad tik t o k i e ir gali palikti likimo valiai kaimą ir Nastutę.

Tačiau, šiaip ar taip, tikra tiesa, kad kiekvieno jauno, tik pradedančio savarankišką gyvenimą žmogaus, nesvarbu, kada ir kur jis gyventų (kadangi negyvenamų salų Lietuvoj nėra), iš tikrųjų tykoja daug įvairių pagundų, kurios, palankiai susiklosčius aplinkybėms, nesunkiai gali virsti ir tikrais žabangais. Pagrindinės jauną žmogų tykančių žabangų rūšys yra trys: alkoholis, moterys ir

I LOVE
SEX

bloga kompanija (paprastai jos būna susijusios). Lengva A. Markevičiaus plunksna be gailesčio vedžioja vargšą Gustą visais minėtų žabangų labirintais, kol galų gale palieka vienoj tarpuvartėj sumuštą ir paniekintą, be draugų, pinigų ir tikrosios meilės.

Reikia pasakyti, kad Gustas to tiesiojo kelio ieškoti ir nebando. Atvirkščiai, jis ieško lengvų kelių, kurie, kaip žinia, tiesūs dažniausiai ir nebūna. O nuo tiesiojo, į kurį romano viduryje Gustą dar bando sugrąžinti iš kaimo atsibeldęs dėdė kartu su Nastute, Gustas taip sprunka, kad visi giminės ir artimieji ilgam laikui pameta visus jo pėdsakus. Kokiu būdu ir kada aštuoniolikmetis vaikinas užsikrėtė miesčioniškumo bacilomis, lieka neaišku. To nepaaiškina nė retos užuominos apie gana saulėtą jo vaikystę. Šiaip ar taip, nelinksmas romano finalas turi įrodyti, kad toks gyvenimo būdas prie gero nepriveda.

Taigi parašytas dar vienas romanas jaunimui apie jaunimą. Ar sudomins jis šiandieninį jaunuolį, ir taip jau vargiai besikapanojantį klampioje pamokymų jūroje, dažnai be jokio saiko ir nuovokos žarstomų gausios pedagogų armijos, periodinės spaudos, besiliejančių iš kino ir televizijos ekranų? Ar atpažins jisai romano puslapiuose save, savo mintis ir abejones, ar ras atsakymus į jauną širdį užgulusius klausimus, ar jaudinsis, sekdamas paskui romano herojus jų keliais ir klystkeliais? O gal nusivylęs atidės knygą į šalį (kurią ir paėmė galbūt ieškodamas dvasinės paguodos), dar sykį sužinojęs, jog visi keliai atviri, o kažkelintam kilometre laukia svajonių mergaitė, kuriai svarbiausia — dvasinis grožis. Ir jeigu kas parkrito ne laiku šalikelėje, tai dėl to, kad yra blogas, neperpranta laikraščių, taip jam ir reikia...

Ne, A. Markevičius nieko per daug neidealizuoja ir kategoriškai nesupriešina. Bet vis dėlto romanas yra gerokai atitrūkęs nuo realių ir opių šiandieninį jaunimą dominančių moralės, tarpusavio santykių, jauno žmogaus brendimo problemų ir lieka tik blanki žinomų laikraštinių tiesų iliustracija. Autoriui nepavyko sukurti įsimenamų, įdomių ir išbaigtų charakterių (kiek įdomesnis tik senasis dėdulė Jonas Tabarius), o pats pagrindinis herojus Gustas Budrikis, slankiodamas kreivesniais ar tiesesniais keliais,

lieka pasyvus stebėtojas, be intensyvesnio vidinio gyvenimo, tik retkarčiais apie ką nors pasvajojantis, prisimenantis: „Jis pagalvojo apie Nastę. Malonu su ja bučiuotis, tokios sodrios lūpos"...— ar mintyse banaliai pakomentuojantis kitų žodžius, nors stebėti ir komentuoti čia nelabai yra ko — pernelyg lėkštos romano situacijos ir veikiančiųjų asmenų mintys. Tai gana blanki ir nesimpatinga asmenybė, skurdžių jausmų ir menko intelekto, nekelianti nei sau, nei kitiems jokių aukštesnių etinių, moralinių kriterijų. Autorius beveik niekada nepalieka savo herojaus vieno, neleidžia jam pažvelgti į save, vienaip ar kitaip įvertinti savo poelgius. Gustas Budrikis beveik niekada nieko negalvoja ir dėl netikusių poelgių nesikremta. Tiesa, pirmąjį sykį atsidavęs buto šeimininkės Kristinos glamonėms šiek tiek nerimauja dėl to, ar ten pat gyvenanti „jo mergaitė" Ventė matė Kristiną, užeinančią į kambarį, ar ne. Bet kai įsitikina, jog nematė — tučtuojau nusiramina. Aišku, toks herojus negali nieko rimtai mylėti ar neapkęsti, tad ir visi romano konfliktai išnyksta vos užsimezgę.

A. Markevičiaus romane ilgesnį ar trumpesnį laiką sukasi daug jaunų žmonių, tačiau tas jaunimas taip ir lieka statiškas vienokiose ar kitokiose situacijose, kai gausiai pilstomas alkoholis bei rezgamos atsitiktinių dialogų girliandos, kurių nemažą dalį sudaro įvairūs koketavimai:

„— Aišku, kur du — trečias nereikalingas...

— O gal reikalingas, ir net labai.

— Įdomu, kam, gal liudininku pabūt, kaip du glamonėjasi ir bučiuojasi.

...Paskui jiedu sėdėjo kalbėdamiesi iki išnaktų."

Ir panašiai.

O problemos lieka nuošaly. Niekas nebando jų nei kelti, nei spręsti. Atrodo, kad nei kūrinio personažų, nei paties autoriaus tai nedomina.

Vaizduojant romano žmones, A. Markevičiui daug kur pavyko išvengti vienplanių schemų, tačiau, stengiantis sukurti pilnakraujus personažus, atsirado kitas trūkumas — tie personažai pasidarė kažkokie išskydę, be kontūrų, be charakterio, o porą jų gana netikėtai „atsiverčia" gėrio

pusėn visu 180 laipsnių. Taip smarkiai verčiantis, aišku, neišvengta tam tikrų meninio vaizdo traumų — perlenkimų ir banalybių. Gana standartiško elgesio mergelė Lomena po eilinio gėrimo staiga pareiškia: „— Gustai, bėgam iš čia! Kur nors į kaimą ar į mišką, kad niekas niekas negalėtų mūsų rasti. Gal turi kokią tetą, gyvenančią kaime, vieną, atskirai nuo žmonių. Aš nenoriu matyt žmonių, aš nieko nenoriu matyti, visiškai nieko. Mes būtume vieni..."

O gal tai dar ir ne atsivertimas. Gal pagirios... Bet kiek panašių pareiškimų jau yra skambėję iš mūsų prozos herojų lūpų!..

Autoriaus valia lėmė Gustui susidurti ir su nesusiformavusiais menininkais. Tie menininkai, kokie pavaizduoti šiame romane, iš tikrųjų yra nesusiformavę ir vargu ar kada nors susiformuotų — tokios lėkštos jų mintys bei nedideli A. Markevičiaus pateikti jų kūrybos pavyzdžiai (Hero poezija). Vienas „dailininkas", tiesa, atsėdėjęs 10 parų už smulkų chuliganizmą, suranda save, „atsiverčia" ir tučtuojau ima mokyti kitus. Tokiuose epizoduose autorius gana smarkiai atitrūksta nuo realybės ir kartu su savo personažais ima suktis kažkokioj tolimoj išpūstų frazių ir netikrų problemų orbitoj. Apskritai tie, kurie „atsiverčia", tučtuojau darosi tokie pat nuobodūs, sustingę, be gyvybės kaip ir „teisingieji" romano herojai (Ventė, inžinierius Guronis). Gal ne veltui Gustas Budrikis bėga iš tikrojo kelio. O ką, jeigu juo tik tokie tevaikšto?

Meniniam teksto raiškumui A. Markevičius neskiria didelio dėmesio, pasikliaudamas pasakojamos istorijos įtaiga. Tačiau kadangi ji nėra labai įdomi ar nauja, ypač krinta į akis neatidumas sakinio skambesiui ir atskiro žodžio spalvai, neorganizuotas dialogas, atsitiktinių detalių ir banalybių gausa. O jaunimas ypač jautrus banalybei ir falšui, ir iš rašytojo tikisi anaiptol ne didaktikos ar moralizuojančių istorijų. Apneštos storu sluoksniu pompastiškų ir dažnai abejotinos vertės frazių apie šviesią ateitį bei tarybinio žmogaus gyvenimo tikslą, paviršutiniškam žvilgsniui ne visada ir pastebimos, bet visai realios ir skaudžios jaunimo problemos dar tebelaukia jautraus ir rūpestingo tyrinėtojo.

1981

KAS YRA MAŠINŲ ŽMOGUS IR KAM JIS REIKALINGAS

(J. Dovydaitis)

„Mašinų žmogus" — tai naujo J. Dovydaičio romano pavadinimas, taipogi šitaip save tituluoja ir pagrindinis šio romano herojus Simas Kalnėnas, „lieknas, judrus elegantas gražiai garbanotais vos žilstelėjusiais plaukais, rausvais skruostais ir gyvomis akimis", prieš karą tarnavęs lakūnu, vėliau, kaip paaiškėja iš prisiminimų, dirbęs dažytoju, ūkvedžiu, buldozerio mašinistu, ligoninės administratorium, kokybės inspektorium... Romano pradžioje Kalnėną randame besidarbuojantį statybos įrengimų gamykloje. Vėliau jis pakeis dar keletą darboviečių, tačiau tai neturės didesnės įtakos nei jo gyvenimui, nei romano veiksmui, kuris vyksta 1950—52 metais. Bet pirmojo pokario dešimtmečio problemos romane neegzistuoja. Per 280 puslapių yra dažnai ir nesaikingai valgoma, piktnaudžiaujama alkoholiniais gėrimais, pasakojami prisiminimai ar — tiesiog plepama apie vaikus, automobilius, moteris, politiką... Apie vaikus ir automobilius kalbama labai pagarbiai, tačiau nuolatinis grįžimas prie šių temų greitai įgrysta. Kalbant apie moteris, apsiribojama blevyzgomis ir fiziologija: „...mokytojos, auklėtojos. Pedagogės... Jaunutės, išsirpusios, tik ir skečia žiedelius... Po dušo nepakenks." O prisiminimai ir politikavimas nė kiek nenukrypsta nuo istorijos vadovėlių turinio: „Aš nustojau tikėti tautininkų valdžia ir tautos vadu. Farsas... Jie tik patys stengėsi pralobti ir visiškai nesirūpino tautos saugumu ir jos ateitimi. Viskas, kas buvo sakoma — vien gražūs, bet tušti žodžiai. Melas ir apgaulė",— arba laikraščių vedamųjų atpasakojimo: „Kad pasiektume komunistų skelbiamą didingą ateitį, turbūt reikia visiems būti ypač sąžiningiems. O iš kur tuos sąžininguosius paimsime? Staiga jie neišdygs — jie ateis iš šiandienos. Vadinasi, šiandienykščius ištižėlius reiktų kuo griežčiau..." Kyla klausimas, kam tokios tiesos romane perpasakojamos? Vieno personažo žodžiais autorius šį galimą prie-

kaištą puikiausiai atremia: „kur dėsies, jeigu tokios, o ne kitokios mintys? O kas pačiam nepatinka?"

Romanas neturi jokios vienijančios idėjos. Autoriui pasisekė parašyti kone tobulai tuščiaviduri veikalą, sėkmingai išvengiantį visų socialinių ir moralinių problemų, kurių šiaip jau gyvenime kažkodėl vis dar pasitaiko.

Simo Kalnėno poros metų gyvenimo istorija vargiai galėtų ką sudominti. Tos istorijos beveik ir nėra, nes, kaip minėta, romanas sudėliotas iš atsitiktinių, niekaip tarpusavy nesusijusių epizodų ir jokios visuotinesnės reikšmės neturinčių pokalbių, kuriuos nuolat pertraukia gausūs prisiminimai. Kalnėnas neturi vidinio gyvenimo, tačiau klaidinga būtų manyti, jog J. Dovydaitis bandė sukurti savotišką „homo faber" variantą. Šis pilietis vaizduojamas su nemaža autoriaus simpatija — kaip iš esmės teigiamas personažas. Romano pradžioj jis rašo „pirmąją knygelę", tiesa, tai apybraiža apie statybos įrengimų gamintojus, tačiau nesvetimos jam ir beletristo ambicijos. „Jeigu pavyks pirmasis darbas — kodėl nepaieškoti kitų temų?"— mąsto jisai, šiuo atveju turėdamas galvoje sugėrovo Jončio žodžius apie „fantastiškai įdomų" bufetininkės Steponės gyvenimą. Kalnėnui nepatinka žiaurumai ir liaudies turto švaistymas, „...įsikalė sau, kad didžiausias jo priešas — aplaidumas, prakeiktas abejingumas, kurio taip gausu..." Jis „norėtų kovoti už tobulą žmogų". Romane ta kova pasireiškia tuo, kad Kalnėnas primuša mechanizatorių Urniežių, nenorintį vesti suvedžiotos ir pamestos Levutės, žarsto neabejotinai vertingas tų metų publicistines sentencijas ir piktinasi „dvasiniais apsmukėliais", nors šis epitetas kuo puikiausiai charakterizuoja ir jį patį. Pirmoji dalis baigiasi Kalnėno „karštai mylimos" žmonos Birutės tragiška mirtimi autokatastrofoje, bet jau po 36 dienų šis „judrus elegantas" suartėja su buvusia bendradarbe Ema ir nebejunta „nė vienos niūrios minties", o po dviejų mėnesių paleidžiamos apyvarton ir meiliosios nesąmonės: „kaip tau sekasi, katinėli?" Emai išreiškus nepasitenkinimą („žeminantis epitetas"), pakylama į dar aukštesnį meiliosios lingvistikos lygį: „aš tave vadinsiu uogele. Juk tu saldi kaip prisirpusi avietė". Naujasis variantas moteriškę patenkina: „čia

jau geriau... Važiuojam pas mane"... Tiesa, vėliau Kalnėnas dar ne sykį užsimins apie savo gilius jausmus žuvusiai žmonai, tačiau po jo racionalių svarstymų —„meilė būtinas poilsis" ir santykių su Ema bei kitomis moterimis (Petronė, „gražutė moterėlė" iš sanatorijos) tai nebeįtikina ir nejaudina. Kovotojui „už tobulą žmogų" aiškiai stinga ir moralinių, ir intelektualinių pajėgų.

Romane nėra jokio rimtesnio konflikto. Tai natūralu. Su kuo galėtų konfliktuoti Simas Kalnėnas, šitoks lėkštas santykiuose su moterimis ir artimaisiais, o gyvenimo reiškinius vertinantis laikraštiniais komentarais? Smulkūs jo kivirčai su Ema tvirtai laikosi standartiniuose „meilės" partnerių rietenų rėmuose, o nenatūralus epizodinis konfliktas su Urniežiumi atrodo sugalvotas tik tam, kad skaitytojas pagaliau būtų įtikintas, jog Simas Kalnėnas iš tikrųjų yra teigiama asmenybė. Ir vis dėlto abu šie personažai Kalnėno įtakoje „atsiverčia". Ema demaskuoja direktorių Dubicką, o nenaudėlį Urniežių 222-am puslapyje pagaliau aptinkame besėdintį „prie kūdros po jovaru", kartu su nuskriaustąja Levute. Taigi iškrikusios siužetinės linijos šiaip taip sumezgamos, o skaitytojui lieka tik stebėtis arba nuolankiai priimti atsivertimą kaip nacionalinį gimtosios prozos herojaus bruožą.

Bendraujant su kitais žmonėmis, į konfliktus išvis nesileidžiama. Idilė viešpatauja Kalnėno santykiuose su žuvusios žmonos motina Ieva, su draugais ir pažįstamais. O kadangi tie bendravimai romane užima daug vietos, tai ir tenka išklausyti labai nemažai prisiminimų bei pokalbių. Tačiau verta rimtai suabejoti, ar rūpesčiai dėl automobilio bei kalbos apie lėktuvų ir buldozerių sandarą apskritai gali būti literatūros kūrinio objektu.

Šiaip jau pagrindinį herojų supantys personažai niekuo nėra įdomesni už jį. Kad ir kas jie būtų, visų vienodai standartinis elgesys ir skurdi mąstysena, išskyrus gal tik luošąją Elvyrą. Ir šneka jie taip, tarsi gimtosios kalbos bei minčių dėstymo formos būtų mokęsi iš laikraščių komplekto. „...Po tuo purvo sluoksniu buvo patikli ir jautri širdis,— pasakoja Kalnėnui apie savo buvusį vyrą Ema.— Jame visada ūžė paikos ambicijos liepsna, kuri ir sudegino mano vyrą anksčiau, negu aš suspėjau atlikti

savo kilnią misiją... Jo mirtis mane gerokai palaužė. Turbūt nuo tada aš ir sužiaurėjau." O knygų leidyklos direktorius Benius Juodvalkis pakomentuoja Kalnėno brolienės tėvo likimą šitaip: „Darbininkų ir žemdirbių valstybė savo priešų neglosto, mes iš seno žinome, kad klasiniai priešai visada pasiryžę užnerti mums kilpą ant kaklo". Skirtingo išsilavinimo ir socialinės padėties personažai mąsto ir elgiasi vienodai primityviai, palydimi šiltų autoriaus komentarų. O tai reiškia, jog, sukeitus autorių ir personažus vietomis, „mašinų žmogus" liktų toks pat.

1981

(R. Gudaitis)

Romo Gudaičio apysakoje „Lemties broliai" piešiamas Lietuvos valstiečių gyvenimas prieš 1863 m. sukilimą ir jam prasidėjus. Veiksmo vieta — Menčtrakis, skaitytojui pažįstamas iš pirmosios šio autoriaus knygos, romano „Sėjėjai", gana savotiškai vaizdavusio karo ir pokario metus. „Lemties broliuose" tarsi turime galimybę susipažinti su romano personažų protėviais: apysakoje šmėkščioja girdėtos Abraičių, Rudvalių, Švirmickų pavardės. Tiesa, šių giminių atstovams čia skirti tik epizodiniai vaidmenys. Pagrindiniai naujosios knygos veikėjai Lukas Mardosa, Boleslovas Bendoraitis, matyt, nepaliko dėmesio vertų palikuonių, kurių vaikai ir anūkai būtų galėję po šimto metų tinkamai perprasti klasių kovos varomąsias jėgas ir įsisukti į jos verpetus arba būti prieš savo valią ten įtraukti.

Vieningo siužeto apysaka neturi. Pirmojoje dalyje iš namo grįžtančių girią kirtusių menčtrakiečių Boleslovo Bendoraičio ir Luko Mardosos pokalbių bei Boleslovo prisiminimų daug sužinome apie juos pačius ir, kiek mažiau, apie kitus, vėliau išeisiančius scenon, Menčtrakio gyventojus: vaitą Straigį, Boleslovo žmoną Mariją, Mardosos Alzę, šlėktelę Kučinskį bei sudėtingus jų santykius. Netoli Menčtrakio Boleslovą užpuola vilkas, kuris, kaip vėliau paaiškės, yra ne tik kad pasiutęs, bet dar ir Vilkų Vilkas, viso blogio įsikūnijimas, o Lukas Mardosa pabėga. Antrojoje dalyje pasakojimas subyra į smulkius epizodus: Boleslovas persekioja sužeistą Vilkų Vilką, pasakojamos beveik savarankiškos vaito Straigio slaptojo — arkliavagio — gyvenimo ir dvarponio Vaitiekaus Vainos nesėkmingos kovos su Vilkų Vilku istorijos, vaizduojamos Žečpospolitos atstovo Kučinskio veiklos ir Boleslovo išprotėjimo scenos. Paskutinėj daly daugiausia vietos skirta Luko Mardosos žygiams sukilimo metais, kur jis pasižymi „neregėta narsa ir negailestingumu" ir pagaliau įvykdo seną pažadą — nužudo savo tėvą vaitą Straigį, o vėliau

žūsta ir pats. Čia trumpai dar papasakojama, kaip susiklostė kitų personažų likimai.

Nors R. Gudaičio apysakoje randame autentiškų vaizduojamosios epochos bruožų ir jai būdingų reiškinių (nacionalinis judėjimas, socialinis antagonizmas, švietėjiška veikla), visa tai nėra esminiai apysakos pasaulio elementai. Tautos istorija giliau neapmąstoma. Konkretūs to laikotarpio įvykiai ir reiškiniai yra greičiau tik dekoratyviniai ženklai, tarp kurių gyvena dvasinių kompleksų ir didelių aistrų kamuojami žmonės. Šiuo atveju R. Gudaičio apysaka primena S. T. Kondroto „Žalčio žvilgsnį". Tačiau jei S. T. Kondrotas pretenduoja sukurti apibendrintus meilės, kerštо ir kt. modelius, tai R. Gudaitis tik pažeria spalvingų epizodų vėrinį, virš kurio jokia didesnė idėja, originalesnė meninė koncepcija neiškyla. Autorius nupiešė įspūdingus ir romantizuotus „lemties brolių" portretus, tačiau kokiu tikslu jie buvo piešiami, atspėti sunku. „Tik aš žinau ir jūs žinokit, kad tų (Alzės — *J. E.*) akių gilumoj, po Menčtrakio saule, amžinai linksmi, jauni ir gražūs tebegyvena Boleslovas, Marija, Lukas." Tai paskutiniai apysakos žodžiai. Galbūt tebegyvena. Tačiau ar daug jų gyvenimo istorijom pasakyta?

Žaidimo taisyklės pateikiamos jau pirmuosiuose apysakos puslapiuose: „Slinko slaptinga kovo pradžios naktis, viena iš tų, kuriom garsėja Menčtrakis ir tiktai jis vienas visam pasauly. [...] ... tais laikais Menčtrakio apylinkių sodybose, lygumose, giraitėse, pamiškėj, šilely ir šioj — didžiojoj — girioj knibždėte knibždėjo dvasių, vėlių, laumių, vaiduoklių, o ką jau kalbėti apie velnius — vaidentis pradėdavo išsyk po vidurnakčio ir tiktai gaidgystės išvaduodavo menčtrakiečius nuo šėtoniškos velniavos..." (p. 5—6). Šitaip pabrėžiant Menčtrakio išskirtinumą iškart pasakoma, jog apysakoje gali tikėtis sutikti keisčiausių žmonių ir įvykių. Ir tuo pačiu tarsi apsidraudžiama nuo galimų priekaištų, jei tie įvykiai atrodys sufantazuoti, o personažų poelgiai netilps į „normalaus elgesio" rėmus: viską galima pateisinti vieną tik Menčtrakį lankančiom slaptingom naktim ir „šėtoniška velniava".

Daugiausia vietos apysakoje skirta mergvaikiui Lukui Mardosai, didžiausiam Menčtrakio piktadariui, apie kurį,

dar vaiką, skerdžius Lelešius sakydavęs, jog „rykštėm plakt iš ryto, dar nieko nepadariusį, gali, iki vakaro vis tiek prasikals". Vaito Straigio suvedžiotos Magdukos Mardosaitės sūnus, nuo mažens pažinęs karčią visų ujamo mergvaikio dalią, užaugęs jaučiasi turįs teisę visiems keršyti, o savo tėvą Straigį prisiekia užmušti. Tiesa, visos suaugusio Luko piktadarystės prasideda ir baigiasi jaunų Menčtrakio merginų klėtelėse („mergom lyg medum širdį tepė jo įžūlumas, ir tai buvo toji — stebuklinga — galia, kuria galėjo naudotis kiek tinkamas"). Kad jau šitaip — nebe tokie dideli atrodo ir Luko nusikaltimai, nors knygoje būtent dėl šitos priežasties jis vadinamas Menčtrakio prakeikimu ir „Belzebubo išpera". Tuo pačiu blanksta ir konfliktas tarp Luko Mardosos ir kaimo, suprastėdamas iki bernų muštynių lygio. Nepaisant to, šis personažas nupieštas spalvingai ir palieka įspūdį. Kai kuriais jo poelgiais, tiesa, patikėti sunku, pvz., netikėtom vedybom su Alze arba visaapimančia aistra nužudyti tėvą. Beje, tokia pat neapykanta sūnui dega ir vaitas Straigys, taipogi grasinantis Luką nužudyti. Neįtikina apysakoje ir kai kurie kiti dalykai. Sakykim, baimė, kurią Straigys ir kiti valdžios atstovai jaučia šlėktelei Kučinskiui, kaipo būsimosios Žečpospolitos valdžios atstovui, tačiau tuo tarpu jokios galybės neturinčiam. Ne vienu atveju R. Gudaitis panašiai sutirština spalvas, iki kraštutinumo įkaitina aistras. Bet ar įmanoma dėl to priekaištauti — skaitytojas juk buvo perspėtas dėl galimos „šėtoniškos velniavos". Gal ir taip, tačiau meninis įtaigumas vis dėlto nukenčia, nes personažai ima atrodyti kaip gana egzotiški vienokia ar kitokia aistra degantys padarai, kuriems negali pritaikyti normalaus elgesio dėsnių, o tuo pačiu ir negali per daug jaudintis dėl jų likimo.

Šviesiausi liaudies žmogaus bruožai autoriaus valia suteikti Boleslovui Bendoraičiui. Tai doras, narsus ir pasiaukojantis žmogus, visiška priešingybė Lukui Mardosai. Toks veikėjų skirstymas į teigiamus ir neigiamus naudos apysakai, žinoma, neduoda. Boleslovą ir tauriausios mintys lanko, jam skirta ir šviesioji Marijos meilė, ir viso kaimo pagarba. Lukui Mardosai, Straigiui — neapykanta, juodos spalvos ir t. t. Vaizduodamas šiuos žmones, tikrai originalių charakterių autorius nesukūrė. Originalus bruožas bū-

tų nebent neįprastai didelės aistros, kuriom virte verda personažai, o šiaip jie piešiami tradiciškai, suteikiant vienokias ar kitokias savybes pagal kilmę ir socialinę padėtį: žiaurus, godus vaitas, įtūžęs, kerštingas mergvaikis, ir panašiai.

Sunkiai sužeistas Boleslovas persekioja ir pribaigia Vilkų Vilką. Kas tas toks yra? Kokia šio įvaizdžio prasmė? „Išauš diena, vyrai, ir pasirodys Vilkų Vilkas... Už griekus, už artimo nemylėjimą, už godumą nubaus",— pranašauja skerdžius Lelešius. „Ir bus tokių laikų, kada žmonėse prabus Vilkų Vilkas, aš žinau, aš nujaučiu — bus... Bet taip pat žinau, kad tas prabudimas bus laikinas. kad žmoguje Vilkų Vilkas užleis vietą žmogui",— kliedi nusenęs ir išprotėjęs Vaitiekus Vaina. Taigi čia Vilkų Vilkas yra toks abstraktus, koks abstraktus yra kiekvieno žmogaus prigimtyje glūdinčio blogio įvaizdis, atsiradęs apysakoje, matyt, bandant sureikšminti gana buitišką pasakojimą. Tačiau banaloki Lelešiaus ir Vainos samprotavimai apie gėrio ir blogio grumtynes į filosofines aukštumas meninio sumanymo nepakylėja. Apysakos simbolinimas atrodo ir dirbtinis, ir neišplėtotas. Kokį gi vilką nudobė Boleslovas? Viso blogio įsikūnijimą ar paprastą pilkąjį plėšiką? Pirmuoju atveju tiesiog sunku įsivaizduoti, kaip įveikiamas abstraktus Menčtrakiui gresiantis blogis. Be to, tada apysaka, rodos, turėtų baigtis santarve ir teigiamųjų triumfu, kaip, tarkim, pasakose ir būna. Tačiau taip neatsitinka. Antruoju — visas simbolinimas pakibtų ore, taptų nereikalingas, kaip ir daugelis su tuo susijusių epizodų, pvz., ilgi išprotėjusių Boleslovo ir Vainos kliedesių aprašinėjimai. Ir patsai susidūrimas su vilku liktų tik dirbtinis postūmis tolimesniam abejotinos vertės siužeto pynimui.

Apysakos pavadinimas neatsitiktinis. Visi personažai yra lyg broliai, nes visiems kliuvo vienodai sunkūs išmėginimai ir tragiškos lemtys. Bet, vienijančios idėjos nepersmelkta, likimų puokštė taip ir lieka tik spalvingais paveikslais, kartais kiek egzotiškais, kartais jau kažkur matytais, kuriais gali stebėtis, grožėtis ar abejingai praeiti pro šalį — mūsų dienų žmogų kankinančių problemų atšvaitų čia nerasi. Galbūt autorius pasikliovė pačių istorijų verte, tačiau jos nėra itin originalios, o kartais atrodo

lyg atklydusios iš kitų senąjį kaimą vaizdavusių kūrinių. Rašo R. Gudaitis sodria kalba, paieškodamas nestandartinių vaizdų ir palyginimų, tačiau pasakojimo įtaigą neretai ardo dirbtinis kalbos archaizavimas ir „suliaudinimas", taip pat kai kurių epizodų bei dialogų ištęstumas. Susitikimas su laukiamu istoriniu probleminiu kūriniu atidedamas.

1982

PASAULIS — KAIP DIDELĖ KONTORA

(K. Bagdonavičius)

Pasaulį vaizduojuos kaip didelę simfoniją...

M. K. Čiurlionis

Yra pagrindo manyti, kad humorą ir satyrą netrukus teks įtraukti į Raudonąją knygą. Daugelis vyresnės kartos skaitytojų dar, aišku, atsimena, kaip gausiai kitados užderėdavo šito žanro vaisių šešioliktajam „Literatūros ir meno" puslapy,— ogi dabar ten tik retkarčiais gali aptikti vieną kitą paliegusią humoreską, į kurią bežiūrint, anot poeto, „taip neramu regis...", kad toli gražu nebeima juokas. Humoreskos, parodijos, epigramos rečiau beprinoksta ir kituose spaudos organuose. Na, o leidyklos taip retai išleidžia humoro ir satyros rinkinius, kad jų pasirodymas kartais tampa stačiai nepakartojamu įvykiu (aišku, autoriaus gyvenime). Dėl ko gi susiklostė šitokia nejuokinga padėtis? Manyčiau, dėl to, kad dažnas satyrikas jau viską yra išjuokęs. Ir namų valdybą, ir uošvę, ir kolegą literatą, ir laiptinės kaimyną (šuns savininką), ir, aišku, savąją kontorą, kurioje sėdi pasipūtęs viršininkas ir nenorintys (arba nežinantys — ką) dirbti pavaldiniai. Tad jei bandai vėl ir vėl kalbėti apie tą patį,— nenuostabu, kad niekas nebenori atidaryti durų. O jei vis dėlto ima ir atidaro, pasijunti taip nepatogiai, kad tučtuojau norisi atsiprašyti. „Nepykite"— šitaip pavadino savo naująjį rinkinį K. Bagdonavičius.

Pasiklausykime, kaip skamba patys pirmieji šios knygos sakiniai (hum. „Susitikimas, arba vaizdai kovos dėl švietimo"): „Nepriblokšiu pasakęs, kad kiekvieną rudenį, kai ateina ataskaitų metas, mūsų kolektyve iš naujo pasidalijamos visuomeninės pareigos. Neatrasiu amerikų pastebėjęs, kad greičiausiai išgrobstomi prestižiniai postai, dėl kurių karjeron linkę visuomenininkai visaip konfliktuoja, intriguoja ir riejasi. Taipogi didžiai kotiruojamos tokios pareigos, kai gali kiaurus metus ničnieko neveikti ir nieko už tai nebus" (p. 7). Taigi, kaip matome, patsai

O. SUCHOCKIS

autorius iš karto perspėja skaitytoją, kad nieko gero tasai nesitikėtų. Toliau pasakojama, kaip herojus buvęs išrinktas atsakingu už kolektyvo „švietimą bei visapusišką lavinimą" ir nustebinęs visą šį kolektyvą tuo, kad sugebėjęs pakviesti į svečius labai „didelį žmogų". Įpusėjęs ketvirtąjį puslapį, prityręs skaitytojas aptiks ir baikščiai besislapstantį humorą: „Per pietus svečias susirado akimis mane ir pamojo prieiti. Žinot, tyliai kreipėsi, kažkur užtrunka mano šoferis. Sakykit, paklausė, kaip man iš čia namo parsigauti? Girdėjau, sukuždėjo į ausį, jog konduktorių dabar lyg nebėra, Vilniuje įvesti kažkokie talonai. Ar nepasakytumėt, kiek jie kainuoja ir kur aš jų galėčiau rasti?" (p. 10). Taigi jokių amerikų autorius iš tiesų neatranda. Berods ir neieško. O juk žmogaus siela, kaip sakoma, beribė, gyvenimas — neišmatuojamas... Tad tokiose platybėse juk turėtų slypėti jei ir ne žemynai, tai bent jau kokios nors salos, kuriose nebūtų pabuvojusi nei V. Žilinskaitė, nei kapitono Granto vaikai.

Tačiau kur tatai turėtų būti? Ir kur dažniausiai mūsų humoristai plaukia, kai atsisėda už rašomojo stalo (atsistoja laivo denyje) ir kai tvirtai suspaudžia rankoje parkerį (šturvalą)? Ogi dažniausiai vis į tą pačią dievo užmirštą kontorą (tokiai kelionei skirtas visas pirmasis K. Bagdonavičiaus knygos skyrius ir dalis kitų humoreskų), pakeliui išmeta inkarą ir kai kuriose jau neatmenamais laikais humoristiniuose žemėlapiuose pažymėtose salelėse, kur, suprantama, lūkuriuoja seni pažįstami (pvz., salelėj, kuri vadinas „Prezumpcija" — socialistinės nuosavybės grobstytojas; „Fenomenuose" — prekybininkų kompanija; „Jausmų pasaulyje" — apkalbų mėgėjų ratelis). Be to, kaip ir kiekvienas save gerbiąs satyrikas, K. Bagdonavičius nepamiršta užsukti ir į kūrybines meno žmonių laboratorijas (tam skirta didesnioji ketvirtojo skyriaus dalis). Taigi šauniai vagojami tiktai ramūs užutėkiai arba švartuojamasi prie nepavojingų, seniai ištyrinėtų krantų.

Šitai tardamas jokiu būdu nenoriu pasakyti, kad humoristas dabar jau būtinai privaląs vaizduoti kosmonautą, milicininką, prostitutę ar dar kokias mūsų humoristikai nematytas ypatas. Po kosmosą humoristai kol kas dar neskraido, o su kai kurių retesnių profesijų atstovais taipogi

ne kiekvienas susiduria. Galėtų būti herojai ir tų pačių specialybių: kyšininkas, raštininkas... Juk dažnas satyros meistras darbuojasi kokioje nors įstaigoje, tad nenuostabu, kad ir rašo apie tai, ką geriausiai pažįsta. Tik bėda, kad tos kontoros, atrodo, yra baisiai viena į kitą panašios. Tad ir klajoja iš vieno rinkinio į kitą tokie patys personažai, vargindami skaitytoją savo įgrisusiomis, dažnai mikroskopinėmis problemomis. Ar K. Bagdonavičiaus vaizduojama kontora kuo nors ypatinga? Deja, niekuo. Čia karaliauja toksai pat nuo seno humoristikos cechuose štampuojamas viršininkas, visiems keliantis didžiulę baimę (štai hum. „Koja kojon su laiko dvasia" nė vienas humoristas, kad ir kaip agituotum, nedrįsta imtis kritikos „iš apačios"), o pagrindinis pavaldinių užsiėmimas berods yra apkalbinėti šefą („Gyvūnijos pasaulyje", „Rezervas", „Sancta simplicitas"), vieniems kitus („Jausmų pasaulyje") arba spręsti kai kurias, atrodytų, visiškai paikas, bet, matyt, kolektyvui neatidėliotinas problemas: keikiasi ar nesikeikia mažametis herojaus vaikelis („Estafetė") arba kodėl „Žigulius" įsigijęs bendradarbis nepavėžina savo kolegų („Ginčas"). Ką gi veikia toksai personažas, užvėręs šios priplėkusios kontoros duris? Nagi atsisėda su bičiuliu kavinėje ir pučiasi vienas prieš kitą: katro charakteris pranašesnis („Novelė apie priešybių vienybę"), katro užsiėmimas pelningesnis („Kaip visi"), o grįžęs namo susirieja su žmona, mat „puodukas buvo padėtas NE TEN, o produktai buvo nupirkti aiškiai NE TIE". Tiesa, pakeliui paskambinęs Jonui, pasikalba su Petru („Pokalbis"). Tikriausiai tas pats žmogelis sėda „daryti" literatūros („Darymai") ir aprašo savo bičiulį. Taigi kiekvienas, kuris bent retkarčiais paskaitinėja kokį nors humorą, pastebės, kad visos autoriaus temos yra gerokai nudėvėtos, o didelė dalis humoreskų daugiau ar mažiau pakrypusios į kontoros pusę. Tai būdinga anaiptol ne vienam K. Bagdonavičiui ir atrodo, švelniai tariant, keistokai. Tartum būtų išleistos instrukcijos, nustatančios humoristikai griežtai apibrėžtą temų ratą. Normalūs žmonių santykiai čia pakeičiami kažkokiais nenatūraliais, „gamybiniais", vietoj laisvai besišakojančio gyvenimo medelio regi keistai apkapotą kamieną ir nematai jokios projekcijos į ką nors svarbų ir

esmingą. O galgi toksai ir privalo būti satyrinis herojus: žmogus be individualių charakterio bruožų, iki ausų paskendęs tarnybinių problemėlių, buitinių smulkmenų ir apkalbų jūroje? Turbūt ne — juk tokio tipo nerasime nė vienoje mūsų laikus pasiekusioje pašaipaus klasiko knygoje. Tačiau šitokį sutiksime beveik kiekviename prieš dešimt, dvidešimt ir daugiau metų išleistame mūsiškio satyros meistro rinkinyje. Tiktai ar kyla kam bent mažiausias noras anuos rinkinius atsiversti? Na, o šiais laikais, kai spaudoje skaitome apie tikrus aukštų valdininkų nusikaltimus, segtukiniai K. Bagdonavičiaus smigtelėjimai storaodžiams šefams, įkyrios tarpusavio rietenos, pasikalbėjimai nežinia apie ką palieka iš tiesų nekokį įspūdį.

Jį dar sustiprina monotoniška pasakojimo intonacija, kur vyrauja sausas reportažiškas stilius, laikraštinė leksika, nudėvėtos kalbinės klišės. Be abejo, autorius specialiai naudojasi tokiu stiliumi, tikėdamasis išgauti komiškąjį efektą (kitados tai gražiai padarydavo V. Žilinskaitė), tačiau, be saiko eksploatuojant, tatai jau seniai tapo pačios humoristikos štampais. Nebelieka jokio efekto ir jokio stiliaus, kalbama bendrybėmis: „Nustatęs netvarkos kaltininką, paaiškinau žmonai, jog šeima — visuomenės ląstelė, ir nuo to, kokie išaugs mūsų vaikai, priklausys visuomenės ateitis. Tvarkingumas — didžiulė vertybė, ir bene geriausiai jį išugdo įprotis dėti daiktus į vieną, specialiai jiems skirtą vietą." (p. 39) arba: „Štai tada ir susimegs aštrių situacijų grandinė, kurios pirmąja grandimi taps blogas vadovavimas, atsiradęs dėl vadovų nekompetentingumo bei netikusių charakterio savybių, antrąja grandimi bus natūraliai iš to išplaukiantis prastas darbo organizavimas, trečiąja — brokas, materialiniai ir moraliniai nuostoliai, o sekančiomis grandimis taps neteisinga pažiūra į socialistinę nuosavybę, grobstymas, smulkiaburžuazinės nuotaikos, šviesių idealų atsižadėjimas ir — galiausiai — visiškas moralinis krachas" (p. 104) ir t. t. Tik vienur kitur, pvz., „Paskaitoje", kur lektorius pasakoja „apie mokslo ir technikos revoliucijos pasekmes aname, supuvusiame, pasaulyje", šitoks kalbėjimo būdas pateisinamas.

Įdomiau surėstas kūrinys „Profesija — rašytojas". Iš įvairiose knygose išspausdintų rašytojų pasisakymų sulipdomas gana spalvingai atrodantis literatūros kūrėjo portretas. Autorius išrinkęs itin komiškai skambančias mintis. Štai kad ir šitokią: „...mūsų literatūroje užteks vietos visiems — ir labiau, ir mažiau talentingiems..." „Ir visai netalentingiems,— pridurkime nuo savęs",— įžvalgiai pratęsia šią mintį K. Bagdonavičius. „Juk niekas pasaulyje negali žmogui uždrausti rašyti. Tačiau priversti skaityti — irgi ne..." (p. 137).

Čia galima ir padėti tašką.

1980—1990

IEŠKODAMI NAMŲ, ŽAIDŽIAME BILIARDĄ

(L. Jacinevičius)

Apsakymai sensta ne taip kaip žmonės. Penkerių metų Jonukas, anot Biliūno, jau piemuo, o tokio pat amžiaus apsakymas gali būti išėjęs ir į neužtarnautą poilsį. Ne vienas pensininkas iš AT ar CK, žiūrėk, jau šnekučiuojasi su vakarykšte diena, o jo bendraamžis apsakymas — žvalus kaip jaunuolis, ir su juo gali puikiai praleisti vakarą. Vienas maskuojasi ir jauninasi kaip įmanydamas, dabindamasis madingiausiais šiuolaikiniais rūbais, kitas — sermėga prasta apsivilkęs... Tačiau, anot liaudies, sutinki pagal drabužį, o išlydi...

„Persėjon" L. Jacinevičiaus apsakymai atkeliavo iš įvairių šio autoriaus knygų („Miestas didelis — mažas", 1966; „Keičiu gyvenimo būdą", 1974; „Seni miesto medžiai", 1983), dalis — tiesiai iš stalčiaus. Nors ir nevienodo amžiaus — neblogai sutaria. Beveik visi jie orios laikysenos ir maištingos dvasios, nelabai sėkmingai bandantys pramušti falšo, cinizmo šarvus, neregimos pilkos egzistencijos sienas. L. Jacinevičiaus personažas dažniausiai ne koksai nevykėlis, o ieškantis, nepasiduodantis, kovojantis. Su savo paties menkybe, su tarybinio gyvenimo būdo didybe... „Jacinevičius į prozą įvedė išdidžią pozą", — kitados pajuokavo G. Kanovičius. Siekiantys aiškumo ir paprastumo, jautriai reaguojantys į idealų ir tikrovės neatitikimą žmonės neretai vaizduojami kasdieniškose situacijose vidinės sumaišties akimirką. Tačiau to vaizdavimo būdai jaunystėje ir vėliau rašytuose apsakymuose smarkiai skiriasi. Vakar L. Jacinevičius rašė geriau negu užvakar.

Pirmuosiuose apsakymuose L. Jacinevičius — tartum ką tik muzikos mokyklą baigęs pianistas, šventai tikįs, kad gali paskambinti viską, nustebinti klausytoją sudėtingais pasažais, tačiau neįgudę pirštai kartais užgauna ir ne tuos klavišus... Vėlesniuose regime subrendusį meistrą, imantį švarias natas ir tiksliai sugrojantį tai, ką nori. Pirmuosiuose junti didelį norą rašyti, pranešti pasauliui apie sa-

vo egzistavimą, išrėkti, kad skauda, tačiau ką — kartais nelabai aišku ne tik skaitytojui, bet, ko gero, ir pačiam autoriui („Jeigu aš surikčiau"). Toks įspūdis, kad nardoma paslaptinguose savo biografijos verpetuose. Pilna mįslingų užuominų, gal ir daug ką sakančių pačiam autoriui, tačiau skaitytojui tatai tik labai supainiotas neaiškių frazių tinklas („Reglamentas"). Tokiose novelėse nėra traukos centro, užtat akivaizdus polinkis gražbyliauti. Sakiniai pernelyg puošnūs, tarsi autorių hipnotizuotų patsai rašymo procesas („Aukštesnis dangus"). Kadangi L. Jacinevičių visada labiau domino žmogaus sielos paslaptys, o ne aktualijos, beviltiškai pasenusių apsakymų nėra, tačiau senstelėjusių jaunų personažų pasitaiko: selindžeriškai protestuojantis jaunuolis („Paskutinis pitekantropas"), darbininkas, kiek iš aukšto žvelgiantis į lengvabūdę širdies damą, tarsi priklausymas priešakiniam būriui būtų kažkokia ypatinga vertybė. „Miestą jis matė kitokiomis akimis, negu Vaida. Pirmiausia išplaukdavo naktį šviečiančios gamyklos, ir jis tarėsi suvokiąs miesto pradžią..." („Reikia baltų kurpaičių", p. 64). Tatai tolimi senų literatūros lozungų aidai. Šiandien proletariato diktatūra dažniausiai pasireiškia tuo, kad sutemus piliečiui darosi pavojinga išeiti į gatvę. Žinoma, tokie apsakymai prieš porą dešimtmečių skambėjo kitaip. O šiandien juos galima pavadinti „sunkiaisiais paaugliais", su kuriais L. Jacinevičius atsisveikins rinkinyje „Seni miesto medžiai" (1983 m.), sykiu atsistodamas į negausias tikrų novelistikos meistrų gretas. Šio rinkinio apsakymai sudaro ir naujosios knygos branduolį bei stiprybę.

Dingsta šnekėjimas užuominomis, kūrinio reikšmingumą atskleidžia ne metaforom išpuošti mąstymai, o paryškėjusi vaizdinė struktūra, yra ėjimas į priekį, į nežinomybę, o ne tūpčiojimas vietoje. Nebelieka manieringumo, atsiranda subtilios ironijos gaidų, žymiai spalvingesni, labiau individualizuoti personažai. „Žmogaus namuose" tokių visa galerija: Tilius, „tikintis vien savo amžina dvasios jaunyste", Šnioka, vis besirengiantis vieną kartą prisėsti prie atsiminimų knygos... Padavėjas Augulis, svajojantis apie „Mersedesą" ir trisdešimt tūkstančių... Nemokantis pajuokauti vargšas Zigmas... Tai miniatiūrinių be-

veik savarankiškų novelių mozaika. Žmonių likimai savotiškai trumpam susiliečia, tartum biliardo kamuoliukai, ir vėl rieda kas sau, tik jau nežymiai pakeitę kryptį. Visi personažai paženklinti rudeniškos neišsipildymo gėlos.

„Flakonų rinkėjai" — šeimyninio gyvenimo portretas pajūrio interjere, dramos finalas. Du žmonės, atrodytų, artimi, o iš tikrųjų — tartum tie patys biliardo kamuoliukai, nuolat skaudžiai atsimušantys vienas į kitą, suartėjantys ir vėlei nutolstantys. Banali ir amžina gyvenimiška istorija: „gal jokio melo ir nebuvo, tik nelemta laiko tėkmė, jos pražūtingos apnašos, iš po kurių paskui staiga sprogsta geismas patirti visą likusį pasaulį" (p. 124). Vienas apsakymas taip ir vadinamas „Biliardas". Tasai biliardiškas žmonių bendravimas yra benė svarbiausia L. Jacinevičiaus tema. Žmogus ieško artumo, šilumos, namų, bet kaip nelengva tatai rasti ir kaip lengva atradus prarasti... Užtat daugelis L. Jacinevičiaus personažų paženklinti vienatvės: pasigydęs alkoholikas Arūnas („Sakau, jokio nuovargio"), nemokantis „taikytis prie bendrų taisyklių mokytojas Klemas („Inkilas prie ežero"), dar neišmokusi apsimetinėti Jonė („Biliardas"). Kaip nuo biliardiško suaugusiųjų gyvenimo kenčia vaikai, meistriškai atskleista apsakymuose „Mažasis vienišas vilkas", „Berniukas". Chrestomatinės novelės pavyzdys — „Debesų garbanos". Žmogiškumo ir brutalumo susidūrimas parodytas taip subtiliai ir įtaigiai, kad net kiek teatrališka vyriškio mirtis (greičiau — savižudybė) atrodo išties vienintelė ir logiška išeitis.

Naujausiuose apsakymuose („Veidas", „Bulvarinė istorija", „Šiaurės miestelis") L. Jacinevičius žengia žingsnį į šalį nuo blaivaus paprastumo, skvarbios analizės. Tokius apsakymus — sąlygiškas siurrealistines istorijas — įdomu skaityti, tarsi žygiuotum nežinoma kryptimi, nenumanydamas, kur nueisi. Vis dėlto originalūs siužetai atrodo tarsi atkeliavę iš kokio lotyniškai gyvenančio krašto, kyla įtarimas, kad esi specialiai šokiruojamas. Kodėl karštai mylėtos žmonos laidotuvių dieną „kapitonas įsikando cigaretę, užkėlė tviskančiu auliniu batu apautą koją ant karsto dangčio ir paprašė draugų pridegti"? Ir kodėl šią sceną stebėjusiai mergaitei „nuo tada /.../ pradėjo gesti dubens kaulas"? Ar galima rasti atsakymus į tokius klausimus ir ar išvis verta jų ieškoti? Tokie triukai sudomina

ir suerzina, o „Žmogaus namai", „Debesų garbanos" jaudina ir skverbiasi giliau į širdį. Esu linkęs manyti, kad brandos sulaukęs L. Jacinevičius su jaunatviškais miražais atsisveikins, naujų kelių paieškas paliks energingam jaunimui, o pats grįš į žmogaus namus, kurių ir per visą gyvenimą niekam nepavyksta apeiti.

Savotiškas eksperimentas — apysaka „Maratonas-1". Įspūdis toks, tartum pagal 7-ojo dešimtmečio viduryje parašytą kūrinį (išspausdintas knygoje „Rūgštynių laukas", 1968) šiuolaikinis režisierius būtų pastatęs spektaklį, kuriame, kaip šiandien režisieriams įprasta, pradžią būtų perkėlęs į vidurį, šį bei tą iškupiūravęs, o kai ką pridėjęs savo nuožiūra. Keisčiausia (taip ir būna su spektakliais), kad neaišku, dėl ko tai padaryta. Gvidas Bareišis („Maratonas") ir Andrius Bareišis („Maratonas-1") — iš esmės tas pats asmuo: neprisitaikęs prie konjunktūros, nelabai sėkmingai protestuojantis, sėkmingai degraduojantis jaunas žurnalistas. Tiesa, naujasis „Maratonas" šiek tiek ilgesnis, Andriui suteikta daugiau galimybių atsiskleisti. Tačiau distancija buvo ilginama 1987 metais, kada kai kurių Andriaus atakuojamų tvirtovių pamatai jau buvo gerokai išklibinti. Andrius nori rašyti tiesą. Skaudžią tiesą, o funkcionierius Aleksas jį įspėja: „tikrovės juodinti kategoriškai neleisime" (p. 230). Suklūsti, kai Andrius idealizuoja „senį, keturiasdešimtaisiais tvėrusį tarybų valdžią /.../, rašiusį liepsningus publicistinius eilėraščius /.../, gaudžiusį miškinius pokario metais..." (p. 195). Aišku, tatai neišsemia apysakos problematikos, galima įžvelgti apskritai jauno žmogaus brendimo istoriją, tačiau Andrius — žurnalistas, tad konfliktas su redaktoriumi ir su savimi („nusibodo gražiai meluoti /.../ Už tavo plepalus dar pašeria, o pats jauti, kad ritiesi žemyn") vis dėlto yra esminis. Andrius pasirenka jaukią šeimyninę laimę. Tatai įvyksta 1965 m. Tačiau ko siekė autorius, antrąsyk finišuodamas 1987-aisiais, lieka paslaptis...

Šiandien mados keičiasi. Vieni kūriniai sensta akyse, kiti — iš numirusiųjų prisikelia. Amžinai jauni lieka tie, kuriuose gyva žmogaus siela — nerami ir paslaptinga kaip įkvėpimas. Tokių kūrinių L. Jacinevičius yra parašęs.

Apie 1990-uosius

ŽAIDIMAS AKMENĖLIAIS

(B. Bušma)

Aptardama pirmąją B. Bušmos knygą „Šventiškas interviu", J. Sprindytė, pagyrusi autorių už pasaulėjautos darnumą ir intonacijų natūralumą, įspėjo: „galima numatyti, kad patrauklios B. Bušmos meninio braižo savybės — savitos, jaukiai humoristinės ar lyriškos temos, mokėjimas kurti nuotaiką, švelnus prisilietimas prie buities — ateityje gali tapti pakartojimu ir vidutiniškumu, jei nebus aprėpti nauji tikrovės klodai, nesubręs pasakotojas". („Kritikos akvarelės", p. 171.)

Bet jis subrendo. Jei pirmoje knygoje pasakotoju dažnai buvo pasirenkamas vaikas arba jaunuolis, tai dabar — solidesnio amžiaus pilietis. Kiek blogiau, kad jis neretai atrodo jau ir perbrendęs ar netgi suvaikėjęs. Gal dėl to, užvėrus kiemo, kuriame pasakojami monologai, vartelius, ne itin vilioja grįžti atgalios, nors ir gražu tenai: spėjama, jog būtent Trumplaukėj esti visų gražiausi saulėlydžiai, taipogi pro šalį ir upelė smagiai čiurlena, ir drugeliai plazda... „Nė nepajunti, kaip prisiklijuoji sparnelius ir jau plasnoji kartu su jais",— tvirtina toksai Petravičius („Drugelio šauksmas"). Už kiemo vartų žvarbesni vėjai, bet gyvenama ten — tikriau ir įdomiau. Mat nors daugelis gyventojų, su kuriais atsisveikinai,— dar gana vidutinio amžiaus, negali atsikratyti įspūdžio, kad visi jie jau seniai seniai iškeliavę pensijon, savo problemas tvarkingai sudėlioję į visokių sendaikčių prigrūstą spintą, vartoja taupiai, kad užtektų visam likusiam gyvenimui, ir tik tais atvejais, kai pabosta stebėti saulės užtemimą ar upės čiurlenimą. Net meilės painiavos išsprendžiamos, lošiant šaškėmis, kaip, aišku, šiame amžiaus tarpsnyje ir pritinka. B. Bušmos apsakymai priklauso naujajai, bekonfliktiškumo, bangai, susiformavusiai pastaruoju dešimtmečiu, kartu su pulkeliu literatūron įžengusių jaunųjų kūrėjų, kurie kasdienes ir amžinas problemas pakeitė vidinių būsenų analize, nuotaikų ir jausmų poetizavimu arba dailiais anekdotiškų situacijų aprašinėjimais. Deja, ne visi jausmai

yra gilūs, ir būsenos ne tokios jau reikšmingos. O anekdotus, kaip žinome, geriausiai kuria ne rašytojai, o paslaptingi ir nepagaunami skraidančiųjų lėkščių pilotai, šitokiu būdu vis pamatuodami žemės gyventojų sąmojo ir intelekto resursus. Anekdotiškos pakraipos mūsiškiai rašytojai dar daug ko iš jų galėtų pasimokyti. Teisybė, rašydamas šios knygos apsakymus, B. Bušma dar nežinojo, kad jau reikia persitvarkyti...

Skaitant vis stiprėja įspūdis, kad mūsų kaime ir mažuose miesteliuose visos problemos jau likviduotos, o įdomesnės asmenybės išsilaksčiusios kas kur. Bet, kai turi pasakotojo gabumų, tai nėra kliūtis grožinei kūrybai. Svarbu reikšmingas tonas ir sugebėjimas išplėtoti pikantišką situaciją arba ir šiaip sau paplepėti apie šį bei tą. Nes, kaip kitados yra sakęs daktaras Panglosas, niekada taip nebūna, kad nieko nebūtų. Būna, kad vienas myli, o kitas — nebe, pasitaiko, kad vienas gimsta, o kitas, žiūrėk, miršta... Kol šitokių nutikimų bus — apsakymo versmės neišseks. Tuo labiau kad B. Bušma pažįsta nemažai piliečių, kurie elgiasi, švelniai tariant, keistokai, o tai jau tvirčiausi pamatai apsakymui. Štai keturiasdešimtmetis turgaus tvarkdarys Augustinas Lingė, įsimylėjęs sūrių pardavėją Giedrę Liutikaitę, kas turgadienis perkasi po sūrį („gerai net nebežinojo, kiek jų mėtosi namuose") — mat paprasčiau išreikšti jausmų jis nemoka („Velniakalnis"). Tiek ir tėr to apsakymo, kurio potekstėj, matyt, plaka giliai paslėpta tyrai mylėti sugebanti Augustino Lingės širdis. Gal sūrių pirkimas irgi yra „neįprastas, su tradicine morale besikertantis „poelgis", leidžiantis autoriui „parodyti savo herojų charakterius, gyvenimo būdą", kaip teigiama knygos anotacijoje. Deja, šis nemažas autoriaus simpatijas pelnęs miesčioniškos pakraipos personažas, sapnuojantis nuosavą namą „su pagal tvarką priklausančiu žemės plotu", kuriame jis taip trokšta auginti salotas, agurkus ir t. t., geriausiu atveju atrodo tik vienu iš daugelio antrarūšės novelistikos keistuolių, kokius senokai metas apgyvendinti literatūrinių invalidų prieglaudoje. Natūralu, kad autorius nepaaiškina, kokiu būdu keturiasdešimties sulaukęs jo herojus sugebėjo iškopti į turgaus šlavėjo postą, nes tuomet tektų paliesti kažkokias socia-

lines ar moralines problemas. Kur kas patogiau supinti dailią anekdotišką istoriją su „maloniais meilės tvinksniais smilkiniuose", sumaniai apeinant visų gyvenimo kelių ir šunkelių duobes.

Yra žinoma, kad keistuoliai puošia gyvenimą. Bet keistumas keistumui irgi nelygus. Antai, žiūrėk, koks jaunikaitis damų kompanijoj elgiasi itin keistai, o paskui paaiškėja, kad jam paprasčiausiai norėjosi į WC. Literatūros kūrinyje keistumas gal reikšmingas tik tiek, kiek padeda iškelti kokią moralinę vertybę. B. Bušmos kūryboje yra kitaip. Jo personažų keistumas išgalvotas ir literatūriškas, reikalingas, kad kaip nors būtų sudomintas skaitytojas. Štai visos Petravičių šeimynos moterys laipioja ant tvarto stogo ir žvalgosi į Juodeikių kiemą, anapus upės („Drugelio šauksmas"). Kuo ypatingi Juodeikių vyrai, kokiom ligom serga Petravičių moterys — neaišku. Fatališka, nepaaiškinama aistra... Panašios aistros apimtas Aleksiukas Aleknavičius pasigėręs išvaro iš namų senus tėvus, išdaužo indus ir nudobia kirviu savo bendradarbį Česlovą Jankų, mat „buvo kažko įsiutęs ant viso pasaulio". Sakytum: štai ir konfliktas. Ir ne šiaip koks, o mirtinas. Bet prisiminkime klasiką: jei ant sienos kaba šautuvas, jis turi iššauti. Taigi, jei kaba... Tačiau bušmiškasis kirvis slepiamas taip, kad ir koto nematyti. Kitaip sakant, Aleksiuko poelgis niekuo nemotyvuotas, neišplaukia nei iš jo charakterio, kuris, beje, ir nenupieštas, nei iš ankstesnių pabirų vaizdelių (Antano Vareikio kivirčas su triušiais, vyrų pasišnekėjimas apie melioraciją). Užtat ir smūgis kirviu čia nėra, sakykim, nelemtas, bet logiškas nesusiklosčiusio gyvenimo rezultatas, o viso labo tik nelaimingas atsitikimas. Geriausiu atveju galima padaryti išvadą, kad nesaikingas girtavimas ne tik kenksmingas jaunam organizmui, bet pavojingas ir aplinkinių gyvybei.

Yra monologuose nemažai užuominų, duodančių suprasti, kad už kiemo ribų vyksta ir įvairesnis gyvenimas. Skaitytoją periodiškai vis bandoma suintriguoti kažkokių meilės istorijų nuotrupomis: Vladas mylėjo Eleną, dabar — Ingą („Pasisvečiavimai"), Teresė — Virgį, dabar vaikštinėja su juodu garbaniumi („Šaligatvis"), Saulius, užuot važinėjęs motociklu pas Pauliną kaip kitados, trankosi nak-

timis nežinia kur... („Monologas savam kieme"). Gal tokios užuominos turėtų byloti apie gyvenimo sudėtingumą, jausmų įvairovę ir prigimties netobulumą? Deja, tik šmėkšteli personažas, o charakteris nesukuriamas, paberiama faktų ir užuominų, bet žmogaus likimas nesusiklosto. Išsiskiria nebent pasakojimas apie vėlyvą statybininkų bendrabučio komendantės Adelės meilę Borisui Kirilovičiui. Čia detalės tikslingai suvertos ant tylios meilės linijos, nupiešti reljefiški charakteriai, novelė persmelkta šviesesnio, turiningesnio gyvenimo ilgesio. Ogi daugelyje kitų — tik netvarkinga virtinė neaiškių užuominų, personažų, taip ir liekančių nepažįstamais, biografijų nuotrupų, spalvingų, tačiau be tvarkos išmėtytų detalių. Tokie apsakymai primena iš baldų parduotuvės parsigabentą krūvą dailiai nupoliruotų lentų ir mįslingų gelžgalių, prie kurių dar ilgokai reiktų vargti, sukti galvą, norint, kad visa tai taptų gražiu ir naudingu baldu. Įsidėmėtinas aps. „Šaligatvis": kažkoks Karolis šeštą ryto paplepa su šlavėja Alfonsa, paskui prisimena jos dukrą Teresę, pamiršusią Virgį, kuris „yra ten", ir neatsakingai zyliojančią su jau minėtuoju garbanium. Išėjęs gatvėn šnekteli su kažkokiu Kratuliu, paskui su Boleslovu ir eina kloti šaligatvio. Ten dar pasišneka su dviem bendradarbėm: Auguste ir Silvija. Tada atvažiuoja fotografas ir šį herojų nufotografuoja, nes jau metas kabinti garbės lenton (už ką?). Nespėji nei įsižiūrėti į vos šmėkštelėjusius personažų veidus, nei užčiuopti kokią prasmę jų labai neinformatyviuose dialoguose, o apsakymas jau pasibaigia. Toks įspūdis, lyg tau reikšmingu tonu būtų aiškinta, koks geras, naudingas ir reikalingas yra vienas ar kitas daiktas, bet kai paimi jį į rankas, pamatai, kad tai viso labo tik imitacija, plastmasinis tuščiaviduris žaislas. Nesuskamba ir reikšmingom gamtosaugos („Nuodėmės išrišimas") ar meilėsaugos („Pažiūrėk, Jonai, naktį į dangų") temom rašyti kūriniai. Tiek miško, tiek meilės vogimas B. Bušmai — tik eilinis faktas, leidžiąs parašyti paskaitomą istoriją, o ne gyvas rūpestis. Paties autoriaus dvasinės įtampos nejunti. Sakoma, kad naujas literatūros kūrinys — tartum naujos akys, kuriomis skaitytojas, suprantama, naujai ir pamato kokį žmogaus sielos ar žemės kampelį. Bet pasitaiko, kad rašytojas į tą kampelį dairosi užsidėjęs

akinius: tamsius (rečiau), rožinius (dažniau). Tokiu atveju skaitytojas viską regi atitinkamai paspalvintą. Atrodo, kad B. Bušma į savo Trumplaukę taipogi dairosi pro akinius. Tik ne pro rožinius ir ne pro tamsius, o pro senus ir nublukusiais stiklais, pro kuriuos neįmanoma įžiūrėti nei gyvenimo sudėtingumo, nei žmogaus veido bruožų.

Pratęsiant J. Sprindytės mintis galima konstatuoti, kad antrojoje B. Bušmos knygoje „savitas jaukiai humoristinis ar lyriškas tonas" virto pasikartojimu, „mokėjimas kurti nuotaikas" gerokai priblėso, o „švelnus prisilietimas prie buities" tapo paviršutiniškumu. Ir situacijų, ir žodyno lobius B. Bušma dažniau semia iš plačių gimtosios literatūros aruodų, bet ne iš gyvenimo. Užtat dailūs jo sakiniai ir panašūs į laiko nugludintus akmenėlius, kuriuos ramiai žarsto pro Plikšilę srovenanti upė: „... Stanislovas Uldukis, žvelgdamas pro aprūkytą stiklą į užtemusią saulę, stačiai suakmenėjo. Nes kaip tik tuo metu aš užspringau Plikšilės ligoninės oru ir persigandęs surikau. Dieve, dieve —... tada sušnibždėjo laiminga mano motina, o tėvas, Stanislovas Uldukis, tikriausiai išgirdęs mano riksmą, šveitė į šalį rūpestingai į galifė kelnes nušluostytą ir žibaline lempa aprūkytą stiklą. Ištraukė iš daržinės šiaudais apkibusį dviratį ir, apžergęs jį, atmynė į Plikšilės ligoninės priimamąjį, kur iš didelio nustebimo ir laimės ėmė lyg pakirstas siūbuoti į šalis, mat prie mano motinos Uldukienės pavardės pamatė parašytus penkis kilogramus." („Saulės užtemimas.) Gal B. Bušma sąmoningai ir neseka niekieno pėdomis, tačiau tam, kas sąmoningai seka mūsų prozos raidą, vis tiek susidarys įspūdis, kad jis griežia S. Šaltenio diriguojamame orkestrėlyje. Tiktai ne pirmu ir ne Stradivarijaus smuiku. Perimdamas kai kurias vyresniojo (vieneriais metais) kolegos intonacijas ir detales, B. Bušma toli gražu nepasiekia šalteniškos vaizdų simbolikos, sąmojo ir dramatizmo dermės.

Gražu, kai gimus kūdikiui užtemsta saulė. Būtų gražu, jei ir naujagimė knyga nors trumpam pritemdytų kad ir menką gimtosios literatūros istorijos kraštelį, o maloniai nustebintas skaitytojas, tartum tasai Stanislovo Uldukio kaimynas, paklaustų: „ale ką gi tai galėtų reikšti?"

Bet šitaip retai teatsitinka...

Rašyta prieš Saulės užtemimą

(J. Gimberis)

„Aš klausytis nenoriu, sako Gulkis, aš noriu kalbėti, kalbėti daug, kikenti, mostaguoti rankomis, kinkuoti galva, kalbėti, kalbėti, kalbėti..." (p. 99). Perskaitęs naująją J. Gimberio knygą, būtent šitokį ir įsivaizduoju jos herojų, nesvarbu, ar jo pavardė būtų Gulkis, ar Lepinskas, ar gyvenimo mokslų kandidatas Aleksandras Cicibiras. Nepasakytum, kad tai patrauklus pilietis. Sutikęs gatvėje tokį: mostaguojantį, kinkuojantį ir kikenantį,— gūžteltum pečiais ir pasistengtum greičiau atsisveikinti, nes patirtis kužda, kad su tokiu verčiau nei į žvalgybą eiti, nei kooperatyvą drauge steigti. Aišku, galima recenzentui apriekaištauti: negi būtent humoro ir satyros žanre tinka ieškoti asmenybių? Tačiau prisiminkime klasiką. Argi ištikimasis Don Kichotas negalėtų tapti puikiausiu žvalgo bendražygiu (aišku, jeigu mūsiškių reikalas teisus), o apsukrusis Chlestakovas — nuostabiausiu kompanionu, jeigu tamsta sugalvotumei ką nors kepti? Žinoma, gal pirmajam kiek ir stinga sveikos nuovokos, o antrasis nieko nėra girdėjęs apie komunizmo statytojo moralinį kodeksą, tačiau sutikime, jog tai yra asmenybės, vertos visokeriopo dėmesio.

Deja, reikia turėti galvoje, kad mūsiškis humoras, kaip ir visa kas pas mus, yra ne šiaip sau koks, o socialistinis.

„Lietuvių literatūros istorijos" II tome, apžvelgiant 1956—80 m. derlių, rašoma: „Problemiškumas, jautrumas gyvenimo tiesai, tikrovėje vykstančių konfliktų vaizdavimas, nepakantumas trūkumams ir negerovėms, kova už komunistinės moralės žmogų — svarbiausi šio laikotarpio lietuvių prozos bruožai." (p. 447). Tačiau niekam ne paslaptis, kad norinčiam vaizduoti „tikrovėje vykstančius konfliktus" buvo sunku arba tiesiog neįmanoma traukti jų šaknis iš šulinio, užlieto kietu keturiasdešimtųjų gamybos stalininiu cementu. Kas beliko veikti socialistiniam humoristui? Rodyti nepakantumą? Su buteliu degtinės kišenėje sliūkinantis žmogelis — trūkumas ir negerovė. Paro-

dyk, humoriste, nepakantumą, tačiau nedrįsk užsiminti, kad Lietuva pradėjo kolektyviai gerti tada, kai buvo imta steigti kolektyvinius ūkius. Šitaip priviso satyrinių personažų, panašių ne į žmogų, o į sienlaikraščio karikatūrą arba — tai jau naujesnis, pažangesnis (nes ieškoma naujų takų) reiškinys — į kinkuojantį bei mostaguojantį J. Gimberio Gulkį. Galgi tas kinkavimas kaip tik ir rodo pastangas išsivaduoti iš būtojo sustingimo, atsipalaiduoti, pakikenti pačiam ir pabandyti prajuokinti kitus? „Ironiškai žvelgdamas į įvairiausių draudimų varžomą pasaulį, autorius teigia nuoširdumą ir natūralumą, išjuokia mąstymo inerciją, dvasinį sustabarėjimą, šmaikščiai pasišaipo iš netikusių žmonių pomėgių, miesčioniškumo, paviršutiniškumo ir kt.", sakoma rinkinio anotacijoje.

Bet štai keletas iškalbingų pavadinimų: „Kaip elgtis restorane", „Kaip rengtis", „Koks vynas tinka prie žuvies", „Kaip reikia valgyti žąsį", „Suflė valgymas", „Kaip srėbti barščius". Nesunku numanyti, kad autorius čia bandys juokingai „patarinėti", bet sunku patikėti, jog ši muzikėlė bus skambesnė už šaukštų ir šakučių tarškėjimą. Taip ir atsitinka. Štai tipiška tokio rašymo ištrauka: „Aną kartą mes išsiaiškinom, kaip reikia valgyti keptą žąsį. Dabar pakalbėsim apie suflė valgymą. Taigi, suflė. Prašom nukelti alkūnes nuo stalo... Taip. Ačiū. Nors ne, nebūtina! Paskutinis prancūziškas vadovėlis „Kur laikyti alkūnes" jau leidžia jas laikyti ant stalo, arti savo lėkštės. Tad kas nori, prašom... Taip, ačiū. Vadinasi, suflė... Aš negaliu kalbėti, kol jūs negražiai galvojate apie stalo kaimynę. Pagaliau man nesvarbu, gražiai ar negražiai, vadinkite tai kaip norite, svarbu, kad aš žinau, kaip jūs galvojate. Jeigu jau negalvojate, tai ačiū, galim tęsti. Suflė... Tikrai taip negalvojate? Ačiū. Valgyti suflė... Nesikasom, prašau, nesikasom. Čia juk ne zoologijos sodas, pardon. Suflė imam delikačiai..." (p. 60—61) Ir t. t., ir panašiai. Ar čia tikrai autorius „teigia natūralumą" ir „išjuokia sustabarėjimą"? Ar tai tikrai ką nors reiškia, ar, anot paties J. Gimberio, „tai nereiškia"? Tokie klausimai, beje, kyla ir pačiam J. Gimberiui, pasižiūrėjus telekoncertą: „Ko tik jie dainuodami nedaro! Vairuoja mašinas, bėgioja laukais, plevėsuodami plaukais, šienauja, riešutauja, obuoliauja, glosto galvas, barškina raktais, verda pietus,

šoka, šokčioja, šokinėja, vylingai nuo mūsų nusisuka ir vėl atsisuka, tai pasislepia už medžio, tai už puodų rietuvės. Be abejo, visa tai kažką reiškia. Bet ką? O jeigu tai menas?!" („Gamtos stebėjimai" Nr. 30). Bet autorius nėra savikritiškas ir nepastebi, kad jo rašymo maniera yra tokia pat estradinė, su tokiais pat vylingais nusisukimais ir atsisukimais: šitaip maivomasi, stengiantis įtikti neišrankiai publikai. Tą galima pasakyti apie visą skyrių „Movetonui — ne" ir daugelį kitų humoreskų. Ar tai prasmingas rašymas? Žiūrėdami į vikriai šokinėjantį artistą, galime pasidžiaugti, kad jis nors tiek sugeba. Ogi J. Gimberio Gulkis, Lepinskas ir netgi patsai gyvenimo mokslų kandidatas Cicibiras yra tikri nevėkšlos. Vienas niekaip nesugeba kultūringai išgerti ir užkąsti: „Nusilupu dar drungną bulvę, padažau į druską, pasiimu į kairę ranką. Į dešinę pasiimu raugintą agurką. O kuo pasiimti taurelę?" („Ne visi mes mokam...") Kitas (Otelas) niekaip nesugeba suskaičiuoti Dezdemonai pulso („Kodėl jis ją pasmaugė?"). Lepinskui net iš kelinto karto nepavyksta atsikelti nuo taburetės, nesusitrenkus galvos į viršum stalo kabančią spintelę („Tautybė"), o Cicibiras tik po didelių apmąstymų prieina išvados, jog „maišas maišui nelygus" („Maišai-6"). Paklaustas, ar planetos turi įtakos žmogaus likimui, atsako pastebėjęs, „kad žmogus neabejotinai turi įtakos mūsų planetos likimui". Tatai ir yra gyvenimo mokslų kandidato išminties lubos bei tipiškas paradoksalaus mąstymo pavyzdys. J. Gimberio personažų poelgiai dažnai absurdiški, tačiau didesnio įspūdžio tai nedaro. Nes šie absurdiški nutikimai tokie menkučiai, palyginti su plačiosios Tėvynės istorijos šlovingais momentais. Ir kur jau ten Gulkiui su Lepinsku lygintis su tikrais absurdo meistrais, sutvarkiusiais mūsų buitį ir ekonomiką. Suprantama, šiuolaikinis humoristas galėtų apžvelgti, apmąstyti ir atinkamai įvertinti šį klasikinį palikimą (manyčiau, tai perspektyvus kelias), tačiau J. Gimberio apmąstymai, užsklęsti buityje, stokoja ir kritiškos minties, ir sąmojo. Tai girliandos padangėje skraidančių spalvotų balionėlių, kurie greitai subliūkšta, taip ir nepaskleidę gyvenimo aromatų įvairovės. Užvertęs knygą jautiesi, lyg būtum pasivaikščiojęs po paskubomis sumontuotą vietinės reikšmės Disneilendą.

Randi čia kartais ir gražių dalykų. Išsiskiria „Gamtos stebėjimai": „Ant karties, vidury marių, tupi gervė. Gal dvi valandas — nė krust. Paskui pakyla ir kažkur nuskrenda. Akylam stebėtojui tai daug ką sako." (Nr. 12). Kažkodėl juokinga. Tačiau tie gražesnieji dalykai skęsta monotoniškam estradiniam triukšmelyje.

Bet argi humoristo žodis šiandien negali ir neprivalo reikšti daugiau negu estradinės žvaigždutės maivymasis? Jeigu prieš dešimt ir dvidešimt metų išleistus šio žanro rinkinius, kuriuose popieriniu vėzdu būdavo „pliekiamas" girtuoklis, veltėdis ir visas namų valdybos kolektyvas, vadintume socialistiniu humoru, matyt, reiktų pripažinti, kad J. Gimberio knygose pasireiškia šio socialistinio humoro deformacijos. Tačiau dabar, kai stengiamasi grąžinti apyvarton nepelnytai supeiktus dalykus, gal grįžkim ir prie normalaus humoro. Humoro, ir tiek, be jokių pažyminių. Kad jį skaitydami vėl galėtume juoktis. O jeigu kas ateis ir paklaus — iš ko?— prisipažinti, kad, deja, iš savęs. Kaip minėtojo Chlestakovo laikais...

Rašyta Gorbačiovo laikais

KOKS KULTŪRINGAS HUMORAS!

(A. Dabulskis)

Apie A. Dabulskio eilėraščius nelengva kalbėti, nes jie yra — jeigu taip galima pasakyti — tobulai vidutiniški. Autorius gerai įvaldęs poetinę techniką, lengvai eiliuoja, išradingai rimuoja. Temos — kuo įvairiausios. Kone apie kiekvieną gali tarti: sklandžiai parašytas, normalus (?), humoristinis (satyrinis) eilėraštis. Akivaizdžių, elementarių banalybių nedaug. Vargu ar jie kam užklius, ar ką užgaus, o gal kai ką ir palinksmins, kai kam pasirodys, jog gerai „smigtelėta"... Uždaroj mūsų humoro ir satyros bendrovėj šis rinkinys atrodo labai kultūringas.

Tačiau jeigu kone apie kiekvieną A. Dabulskio eilėraštį galima pasakyti: sklandu, teisinga, normalu... deja, kone kiekvieną galima charakterizuoti dar ir tokiais žodžiais: nieko naujo, nieko originalaus, nieko polemiško, ginčytino, stebinančio, netikėto... Tas matyti iš karto, jeigu bent kiek domiesi šio žanro produkcija arba esi skaitęs ankstesnius A. Dabulskio veikalus. Tų pačių buitinių temų variacijos, tokie pat sprendimai, tokia pat išraiška. Kažkoks buitinis, „meninis", o tuo pačiu ir beveidis humoras. Tą dar paryškina buitiška, neva liaudiška kalbėsena, kurią seniai metas išguiti iš humoro-satyros valdų: „Į fotelį smunki ir kiūtai, / o mintys pradeda dzyruoti: / greičiau, kad juos kur kalakutai, / pasiųstų į komandiruotę!" („Homo kėdensis"). Tokia ir panaši kalbėsena galbūt reikalinga prozoje, jeigu ji padeda vienaip ar kitaip charakterizuoti kokį personažą, tačiau humoristinius kūrinius tik „prižemina", subanalina. Kai dirbtinai, specialiai juokinama, darosi nebejuokinga. Keistoka, kad rašoma tokia kalba, tarsi autorius gyventų giliausiame užkampyje, o paskutinė skaityta knyga būtų Valančiaus tomelis. Tačiau mūsų laikais jau menkai bejuokina „liaudiškieji" sinonimai, epitetai, ištiktukai... Kad humoras atitiktų šiuolaikinės literatūros atmosferą, reikalingas ir dvasinis subtilumas, ir intelektualinė kultūra, ir sąmojis — kaipo natūralus mąstymo būdas. Kitaip tokia lektūra tik pasmagins

ne itin išprususį miesčionį ar tą patį „Jo prakilnybę Mėsių" iš „Dyveldrekio", tačiau subtilesnio skonio skaitytojui praktiškai liks nebyli.

Tipiškas A. Dabulskio rašymo būdas: pasirenkama kokia nereikšminga temelė ir eiliuojama, rimuojama, plėtojama... Pvz., apie krepšinio aistras: „Dievaž ne Amerika, o Lietuva / krepšinio tėvynė / tiksliau — Kaunas" („Tikroji tėvynė"). Arba „Pamokslas moterims": „Visada atsimink, kad mūsų respublikoje / vienai moteriai vidutiniškai tenka / tik devynios dešimtosios vyro, / todėl niekuomet nesigviešk viso..." Arba „Sukaktuvinis": „Eiliniam žmogeliui nebrangu / švęsti vardadienius, sukaktuves /.../ Kas kita tokios pat sukaktuvės / kokiam direktoriui ar ministrui / ne nešk, o vežk iš parduotuvės"... Išvada: „didžiai gerbiamus / bet kokia dingstim / siūlau sveikinti neakivaizdžiai." Iš pateiktų (ir daugelio kitų) pavyzdžių matyti, jog tokiuose eilėraščiuose nėra nei šviežio vaizdo, nei originalios minties, o tik rimuotas aprašymas. viena kita sąmojingesnė detalė, pasmaginimas „smigtelėjimu",— žodžiu, mokėjimas „padaryti" eilėraštį.

Tik retkarčiais „Dyveldrekyje" švysteli originalesnis sąmojis: „Iš rašytojo dienoraščio" (vykusiai panaudotos knygų antraštės ir kainos), „Vyriška moteris" (pakili intonacija ir komiški sugretinimai): „Tu primeni man pasakų galiūną: / ne tik per dubenį — ir per pečius plati!" Arba „Eilėraštis apie vandenį": „Literatūros vandeninguosius tomus / sujungti su nusekusiu vandentiekiu — / sprendimas būtų įdomus / ir abeji vartotojai patenkinti." Neblogos kai kurios parodijos (skyrius „Skolintu žirgeliu"), ypač B. Mackevičiui, A. Keturakiui, O. Baliukonytei, kur pagauti būdingi šių poetų kūrybos bruožai. Prasčiau atrodo parodijos V. Vaitkevičiui, E. Kelmickui. Pastarojoje dvi pacituotos poetiškos eilutės kažin ar duoda pagrindą gerai parodijai, užtat ir išvada banali, šio autoriaus poezijai vargu ar tinkanti: „Sapnuoji gera — būna prastas. / Ir su kūryba panašiai, / jeigu sapnuodamas rašai..." Išmoningų eilėraščių yra ir skyriuje „Sveikas, rašytojau" („Nemune" periodiškai spausdinti sveikinimai naujiems R. S. nariams). Pažymėtinos dedikacijos R. Graibui: „Kaip agronomas tvirtinti galiu, / kad stinga lyrikai

naujų žolių..."; A. Verbai: „Dabar iš tolo pastebiu: antai Verba..." Čia gražiai pasinaudota R. Graibaus lyrikos turiniu ir faktais iš A. Verbos lit. biografijos. Dedikacijoje A. A. Jonynui vykusiai naudojamasi šio autoriaus poemos stiliumi („Pomniš, Larisa, / METAI KAIP STRAZDAS / kritikų nuomone / jei bogu, neprastas."). Tačiau nemaloniai sudirgina ausį sekanti eilutė: „pirmasis blynas"... Tenka prikaišioti „Dyveldrekio" autoriui dėl poetinės klausos stygiaus... Blogesnės dedikacijos R. Vanagui, D. Mušinskui, V. Rubavičiui, B. Baltrušaitytei. Čia arba apsiribojama biografijos faktų išvardijimu (R. Vanagas), arba banaloku pasišaipymu iš „nesuprantamumo" (V. Rubavičius,) arba stokojama kažkokio logiškesnio pagrindo,— kodėl D. Mušinskui „ligi Grudzinsko, deja, dar toli"? Gal tik dėl to, kad būtų galima surimuoti pavardes...

Poezija ir proza seniai išsivadavo iš didaktikos, vienadienės empirikos, o humoras, su nedidelėmis išimtimis, kaip ir prieš šimtą metų tebeklaidžioja buities vieškeliais. Kažkodėl humoristai patys, niekieno neverčiami, susiaurina savo valdas iki demaskuojančio faktų aprašymo, pigoko pajuokinimo, visokių buitiškų variacijų, tarsi žmogaus dvasios pasaulis — kita sfera, ir ten leista viešpatauti tik „rimtajai" literatūrai. Kad tai netiesa, kad humoristinė poezija gali kilti iš tų pačių šaltinių, to paties skausmo, džiaugsmo, rūpesčio, kaip ir visa gera literatūra, ir kalbėti apie tuos pačius dalykus — prieš gerą dešimtmetį įrodė V. Šimkaus „Bitės pabėgėlės".

Mielas yra kiekvienas kultūringas pilietis. Tačiau kol tokie dar ne visi, humoras turi teisę (ir netgi privalo) būti valkata ir nenaudėlis, akiplėša ir palaidūnas. Net chamas... O būti kultūringu ir suktis salonuose — dar ne laikas...

Rašyta lapkričio mėnesį

ĖJIMAI ŽIRGU, TILINDŽIUOJANT OŽKOS VARPELIUI

(P. Kutkaitis)

„Aš manau, kad padėtis dar nėra beviltiška. *Circulus vitiosus*",— pareiškia vienas šachmatininkas iš Prano Kutkaičio knygos „Valdovės auka". Ir aš nė kiek neabejoju, kad šio novelių rinkinio autorius skaito lotyniškai ir šachmatais aploštų didesniąją dalį Rašytojų sąjungos narių...

Betgi šios neabejotinos vertybės lyg ir neduoda garantijų, kad bus parašyta gera knyga. Nei apie Kapablankos, nei apie Karpovo prozos veikalus nieko neteko girdėti. Kaip yra P. Kutkaičio atveju? Juk, šiaip ar taip, nemažą dalį knygos pritiktų skaityti, pasidėjus po ranka šachmatų lentą („Gyvenimas šešiasdešimt keturiuose langeliuose"). O ir kituose apsakymuose personažai ne sykį stumdomi panašiai kaip šachmatų figūros...

Įsivaizduokime žmogų, kuris puikiai išstudijavęs ne tik V. Mikėno „Šachmatų žaidimo pagrindus", bet ir įžymiųjų didmeistrių, pasaulio čempionų partijas, tačiau pats niekada nėra žaidęs. Ir štai šis teoriškai pasikaustęs pilietis sėda prie šachmatų lentos. Aišku, jis darys išmoktus „didmeistriškus" ėjimus, pins toliaregiškus planus, bet nesunku numatyti, kad koks nors savamokslis praktikas, žaisdamas liaudišku stiliumi, iškirs didžiąją dalį jo figūrų ir galų gale paskelbs matą.

Nėra abejonių, kad P. Kutkaitis gerai žino šiuolaikinę literatūrą, yra išstudijavęs modernius pasakojimo būdus, kuriuos bando pritaikyti ir savo apsakymuose. Atrodo, įdėta nemažai darbo, esama kūrybinės išmonės. Savotiški, įdomūs palyginimai („Kai ilgai ir kantriai ko lauki, kaip kupranugaris Kalahario dykumoje vandens..."; „...keldamasis nuo šešiasdešimt keturių langelių, kuriuose begėdiškai stirkso jo pralaimėjimas, kaip durklo rankena"). Tačiau ar autorius laimi savo pirmąją partiją? Juk tam nepakanka vien studijų. Reikia praktinių įgūdžių, o ir talentas — ne pro šalį... Šių dalykų stoka, regis, ir maskuojama sudėtingais „didmeistriškais" ėjimais. Visą „Gyvenimo šešiasdešimt keturiuose langeliuose" problemati-

ką išsemia, gali sakyti, vienas šio ciklo pavadinimas: „Pėstininkas mušasi į valdoves". O kiek čia įvairiausių pasažų, atskiru šriftu surinktų „tiesų": „pėstininkai, kuriems nelemta į valdoves prasimušti, į gyvenimą žiūri tik pėstininkų akimis" (p. 89); „Nes gyvenimas tam ir duotas, kad tu perlaužtum save kaip karatė meistras plytą" (p. 99). Didmeistrių dvikova („Septyni ėjimai iki pasaulio čempiono"), reikia manyti, simbolizuoja žmogaus kovą su likimu, jo kelią į tikslą, į pripažinimą („Pretendentas, įsivėlęs į konfliktą dėl čempiono titulo, stoja mūšin su pačiu savimi, su figūromis ir variantais ir tampa, kaip sakyta, Dievu", p. 114). Žaidimas šachmatais čia, aišku, tik pretekstas autoriui prakilniai pamąstyti apie valdžią ir šlovę, gyvenimą ir mirtį. „Žirgai šuoliuoja į pagalbą susikibusiems centre pėstininkams. Vėl juodųjų ir baltųjų konflikto priežastis — centras, gal ištiesgyvenime nėra svarbesnio taško?" (p. 117). Arba: „Riba. Kur riba tarp gyvybės ir mirties? Šitaip mąsto pretendentas, žiūrėdamas į pasmerktą myriop pėstininką. Tuoj bus įvykdyta egzekucija, džiaugtis saule belieka sekundės. Riba tarp regimojo ir neregimojo pasaulių pjūviu kerta šešiasdešimt keturis langelius — jaučia pretendentas, ieškodamas išeities. Ji kartais aštri kaip skustuvas ir būtinai reikia ją liesti, kad susižeistum. Susidūręs su šia riba, žmogus praregi. Ir žodžiai tuomet netenka prasmės, lieka amžinybė" (p. 120). Tačiau nesunku pastebėti, kad P. Kutkaitis, kaip tas šachmatais nežaidęs teoretikas, tiktai kartoja gerai įsimintus kitų ėjimus. Apmąstymų temos senos kaip pasaulis, o savito ir originalaus ėjimo autorius taip ir nepadaro. Tų apmąstymų „sušachmatinimas" — o tai, matyt, ir turėtų būti nauja, originalu,— tik įneša nereikalingos painiavos, išryškina literatūrinio meistriškumo spragas. Didmeistriams po kiekvieno ėjimo linksta galvos nuo būties klausimų, o šachmatų figūros, atrodo, gyvena savo atskirą, jiems nepavaldų gyvenimą: „kanopomis rausia žemę žirgai, pėstininkai, riesdami nešvankius anekdotus, gludina iečių smaigalius, blizgina sagas ir aulinius, rikiai lygina paradinius mundurus..." (p. 112); „Aš jums! — grasina valdovė ir įsako toliau ruoštis mūšiui. Pasimeldęs karalius duoda ženklą pulti" (p. 113). Kam tiedu mąs-

tytojai tokiu atveju pasodinti būtent prie šachmatų lentos? Ir kaip patikėti, kad „pretendentas" tampa kūrėju, o figūros — moliu jo rankose? Šių linijų autoriui nepavyko tinkamai suderinti.

Paskutinis ciklo kūrinys „Karaliaus ėjimai" turi mažiau bendro su šachmatų lenta ir palieka geresnį įspūdį. Nuo išgalvotų, dirbtinių konstrukcijų čia jau nulipama ir ant žemės. Tiesa, laiškininkas Karalius turi sugebėjimą kiaurai permatyti žmones ir perskaityti neatplėštus laiškus, bet vis dėlto tai gyvas žmogus, o ne kažkokia neapčiuopiama dvasia, didingai stūksanti viršum šešiasdešimt keturių langelių. Karaliaus originalumas nėra savitikslis,— padeda autoriui pažvelgti į kaimo dvasinio gyvenimo problemas. Nupiešti įsimenantys laboratorijos vedėjo, kaimo žmonių portretai. Plastiški gamtos vaizdai, ir Karaliaus pagalvojimai apie buvimo prasmę čia harmoningiau nei kitur jungiasi į visumą. Žodžiu, nulipęs ant žemės, P. Kutkaitis laimi daugiau negu modernių konstrukcijų aukštybėse. Juoba kad ir labai demokratiška autoriaus kalbėsena kažkaip netinka intelektualiems išvedžiojimams: „Buvo toks mėnė, kai gaksojo langelyje C 7. Ten jis tik dinderį mušė, nes ką gali nuveikti pėstininkas C linijoje?" (p. 86). Apskritai P. Kutkaičio knygai, ypač šio ciklo apsakymams, stinga stilistinio santūrumo ir vieningumo, meninis vaizdas „ištirpsta" autoriaus apmąstymuose, herojų vidiniuose monologuose. Dirbtinė konstrukcija, perfrazuojant autorių, stirkso kaip durklo rankena novelės kūne, ir toji vargiai begali plastelėti meniniais sparnais.

Novelėje „Gyvenimas po vienu stogu" tik dvi figūros: Magda ir Džiugas. Bet, autoriaus valia, jos irgi priverstos daryti gana sudėtingus ėjimus. Štai Džiugas du kartus vandentiekio vamzdžiu užsikaria ant stogo, o vieną sykį narsiai žygiuoja viduriu gatvės, nors „sunkvežimių ir automobilių ratai žviegė tau už nugaros, vairuotojai dėjo tave į šuns dienas, kad kelio neužleidi, pėstieji šaligatviuose kaip nebyliui tau rodė, kad pasitrauktum: vargšeliui veržlės atsisuko" (p. 77). Sunku su šia pėsčiųjų nuomone nesutikti. Mat nors herojų tikrai labai graužia sutuoktinė Magda ir kūrybinės kančios (Džiugas yra rašytojas), bet vargu ar užlipus ant stogo kūrybinių galių kam

nors yra padaugėję (gausioje mūsų statybininkų armijoje rašytojų procentas labai menkas). Ogi rėksmingoji Magda nekenčia vyro dėl to, kad tas nesugeba jai įtaisyti vaiko (šis reikalavimas iškeltas 70-ajam puslapy) ir perdaužti kumščiu plytos rytiečių imtynininkų papročiu („tai yra tikra. O tas tavo tąsymasis! Vis tiek tavęs niekas nespausdina...", p. 68). Ką į tai gali atsakyti kūrybinis vyras? „Dievas regi, Magda, aš nekaltas, kad liurlinuosi žodžių tuštumoje /.../, mano rašymas užkeiktas, aš nekaltas, kad mano kūrinių niekas neperka, aš nekaltas, kad senstu ir darausi dvasinis ir fizinis impotentas..." (p. 60). „Aš nesutvertas sočiam gyvenimui",— išdidžiai priduria (p. 73). Vis dėlto, nerasdamas kitos išeities, novelės finale Džiugas pavagia iš statybų aikštelės tris šamotines plytas, parsinešęs namo trenkia kumščiu į vieną iš jų „lyg į mirtiną priešą" ir nusilaužia ranką. „Džiugai, tu atėjai į protą, sveikinu!"— kukliai pastebi Magda. Tačiau vargu ar šitoj šeimynoj įsivyraus santarvė. Vyras aiškiai serga (negali nerašyti) ir įsivaizduoja savo kūriniais turįs „pramušti biurokratizmo sienojus". Tačiau kažin ar vien dėl biurokratų kaltės Džiugas vis dar nepripažįstamas genijumi. Pernelyg sudėtingas tas jo kūrybinis procesas: „Žodžiai kirbinėmis ir po vieną sėlino pasieniais it pelės prie kruopų maišo. Bet ne tie patys, kaip vakar. Dabar jie atrodė surambėję, riebaluotais frakais, lyg iš bado būtų laižę puodus" (p. 79). Banalus šeimyninis konfliktas (nevykėlis vyras — praktiška žmona) be pagrindo plečiamas iki strindbergiško „lyčių karo". Užuot paprasčiausiai stumtelėjus pėstininką (o Džiugas aiškiai toks yra), daroma rokiruotė arba ėjimas žirgu. Rašyti sudėtingai apie paprastus, banalius dalykus — tokia tendencija nūnai pastebima ne vieno tik P. Kutkaičio kūryboje.

Novelės „Paukščiai" herojus įsivaizduoja keliaująs tokiu stebuklingu keliu, kuris nuvingiuoja aukščiau paukščių takų, aukščiau Monblano ir Everesto. Paskui sugrąžina atgal ir nuveda į kurmio urvą. (Reikia manyti, šitai simbolizuoja sielos skrydžio trajektoriją.) Tai labai romantiškas klajūnas, užsilikęs, ko gero, dar iš praėjusio šimtmečio (rankoje šakota lazda, krepšyje duonos žiauberė, gertuvė šulinio vandens, apsiavęs, aišku, vyžomis), iš aukštybių su panieka mąsto apie tuos, kurie į dangaus

mėlynę „visai nežiūri arba žiūri tik tada, kai nori atspėti, ar nelis" (p. 34). Tačiau kokia šios kelionės prasmė? Ir ko vertas šiandien šis anemiškas personažas, sentimentaliai besišnekučiuojantis su paukščiais, besigrožintis savo basomis kojomis? Padėtų kokiai senutei pereiti per gatvę,— vis būtų šis tas... Panašus vaizdas ir „Žvilgsnyje iš laikrodžių parduotuvės". Novelės herojus sėdi priešais duris ant minkštasuolio ir mąsto. Daugiausia apie tas pačias duris: „jei durys buvo uždarytos, tai žmonės, eidami pavieniui, dažniausiai jas paskui save ir uždaro, eidami krūva — labai retai"; „kaip kiekvienose duryse yra rakto skylutė, taip kiekvieno žmogaus sieloje — pažeidžiama vieta" (p. 6). Atidžiai stebi krautuvės lankytojus ir kiekvienam sufantazuoja po charakterį. Tiktai kam visa tai daroma? Šitaip mąstyti, stebėti, charakterizuoti galima be galo, be krašto. Mintys, kaip matyti ir iš citatų,— nei naujos, nei originalios. Drybso ant suolo neturintis ką veikti pilietis ir lieja lauk nebe pirmo šviežumo sąmonės srautą. Grįžtant prie šachmatų terminologijos, galima pasakyti, kad tokiose novelėse autorius jau debiute daro klaidingus ėjimus, mitelšpilyje visai susipainioja ir pakyla nuo staliuko, partijos nepabaigęs...

Pavargęs nuo šitokio pasyvumo, begalinio „mąstymo" ir „stebėjimo", kiek nustembi, radęs apsakymą „Kareivis žaidžia". Nieko čia nėra ypatinga: apakęs kalvis ryžtasi peiliu nusirėžti surambėjusią pirštų odą, kad, ataugus naujai, jautresnei, galėtų nors iš dalies susigrąžinti sau šviesą — išmokti Brailio rašto. Bet randi gyvą žmogų, turintį charakterį, pamatai jo sielos gyvenimą. Yra veiksmas, o ne tuščias plepėjimas. Patrauklesnė ir stiliaus intonacija, kurioje nebėra dekoratyvinių puošmenų, užtat atsiranda vietos švelniam humorui ir žmogiškai užuojautai.

Atrodo, P. Kutkaičio personažams labiau pritinka vaikščioti žeme, o ne klajoti šachmatų lenta ar paukščių takais. Ėmęsi veiklos, jie atrodo įdomesni. Tik, aišku, nebūtina lipti ant stogo, kaip mėgsta rašytojas Džiugas. Vis kažkur lipti, vis dairytis užvertus galvą — debiutantų požymis. Bet gal viskas yra čia pat, ant žemės, kaip dingteli mokytojui iš apsakymo „Karaliaus ėjimai": „Ir pajunta amžinybę ne kokiose nors žvaigždėse ar pulsaruose, o čia,

Kamanėse,— tai ir Pusdešris, ir Karvelis, ir Marė, Irzliuvienė, Nemuno žuvelės, ir net tas nepaliaujamas ožkos varpelio tilindžiavimas..." (p. 166). Turbūt P. Kutkaičiui ateity vertėtų dar atidžiau įsiklausyti būtent į paprasto varpelio skambesį...

Rašyta šacho metu. Kirsti negalima

AR NORĖTUM SUGRĮŽT Į GEMBINĘ?

(R. Černiauskas)

„Nespėsi išlipti iš autobuso „Vilnius—Klaipėda per Gembinę", kai prie tavęs prišoks Gustas ir nuoširdžiai šypsodamas pakratys ranką:

— Dėkui, sveteli, kad nepasididžiavai ir aplankei mūsų kuklią Gembinę." (p. 73).

Taigi išlipkime iš autobuso ir pasidairykime po tą kuklią Gembinę, kurią prieš keletą metų įkūrė prozininkas Rimantas Černiauskas: nutiesė siaurąjį geležinkelį, pastatė paminklą, varpinę, redakciją, keletą aludžių bei namų ir įkurdino tenai savo personažus, visus juos pavadindamas Gustais.

Susipažinę su Gustais, greit pastebėsime, kad jiems būdingas didelis naivumas ir vaikiškas žvilgsnis į pasaulį. Štai Gustas mąstytojas kasa tunelį į Australiją, norėdamas įsitikinti, ar žemė tikrai apvali... Gustas mokytojas steigia nuoširdumo klubą, „kur kiekvienas galėtų elgtis kaip tinkamas"... Gustas dailininkas, bandydamas nupiešti varpinę, yra įsitikinęs, jog reikia išmatuoti jos aukštį, tad ieško kopėčių... Ketvirtasis Gustas nusprendžia, jog lietus yra iš dūmų, penktasis — kad gyventi yra kenksminga ir t. t. Aišku, jog tai tikri keistuoliai, kurių literatūros žemėse netrūksta nuo Servanteso laikų. Ne paslaptis, jog beveik visada su jais atsitinka šitaip: keistuolis pasirodo esąs keistuolis tik iš pirmo žvilgsnio. Bet kai įsižiūri geriau, pamatai, jog po keistenybėm slepiasi jautrumas tikrosioms pirmapradėms vertybėms, po išorinio grubumo kauke — didelis dvasinis grožis, šmaikštavimas yra ne kas kita, kaip liaudiška išmintis, o paiki poelgiai — neprisitaikymas prie konvencionalios aplinkos. Šitaip gražiai būna klasikoj, o kartais ir šiuolaikinėj literatūroj. Blogiau, kad pasitaiko ir atvirkščiai: paiki poelgiai atrodo niekuo nepateisinamomis kvailystėmis, keistenybės — pretenzingumu, o naivumu pradedi įtarti patį autorių.

R. Černiauskas sklandžiai kuria paradoksalias anekdotines situacijas, bet autoriaus tikslai šįsyk buvo didesni

negu paprastas anekdotų rinkinys. Štai citata iš istorijos apie Gustą novelistą, kurios žodžiais galima įvardyti ir paties autoriaus pretenzijas: „Tai buvo išmintingos novelės, kurias liaupsindavo draugų būreliuose ir pliekdavo susirinkimuose. Man asmeniškai novelės patiko /.../. Vienintelis novelių personažas — protu ir humoru žaižaruojantis senis. Tas senis keliauja iš novelės į novelę ir net pačias banaliausias mintis nuspalvina gilia išmintimi" (p. 14). Kas be ko, banalių minčių „Gusto istorijose" iš tikrųjų nestinga. Trūksta tik to nuspalvinimo. Atrodo, smulkmena, tačiau be jos istorijų paradoksalumas tampa nenatūralus, dirbtinis, o anekdotinės situacijos taip ir lieka vien lėkštomis humoreskomis ar šiaip istorijomis, kurios, deja, nelabai įdomios, o kartais ir ne itin originalios („Gustas mąsto apie gyvenimą", „Gusto laiškas", „III. Gustų pokalbis", „Kaip Gustas prarado Gustą").

Vardų ir pavardžių Gembinės miestelio gyventojai neturi: jie yra tiesiog Gustai. Kodėl gi autorius su jais šitaip pasielgė, jeigu Gustas yra čia viso labo tik žmogaus sinonimas? Motyvuojama šitaip: „Vardą reikia užsitarnauti /.../, vardas žmogui yra kaip veidrodis, jei norite žinoti. Jis turi atspindėti esmę, o ne šiaip pirmą papuolusį bruožą. Gustas, kuris daro tik gera, Gustas — kritikas, Gustas — vagis,— štai jums tikrieji vardai" (p. 9). Tačiau novelėje „Kaip uždraudė Gustus" šis teiginys sugriaunamas: Gustai nebenori būti taip vienpusiškai suprogramuotais robotais. Antai Gustas vagis panūsta rašyti memuarus, Gustas siuvėjas — auginti pašto karvelius, Gustas ištvirkėlis nebenori gundyti moterų ir t. t. Išeitų — visa knyga parašyta tam, kad būtų pasakoma, jog žmogus sudėtingas arba, kalbant R. Černiausko stiliumi,— viename Guste telpa daug Gustų...

Tačiau toks rašymo būdas autoriui leido sukurti šūsnį paradoksalių istorijų. Jeigu kuris Gustas autoriaus valia suprogramuotas daryti tik gera, jis, žinoma, išdalys visus pinigus ir vaikščios „gumbuotas, sugurinta nosimi". Jei Gustui skirta būti poetu, vadinasi, jis bus „tikras" poetas, ir šitą bruožą galima plėtoti iki absurdo: prisirijęs poezijos Gustas pradeda skraidyti po varpinę ir prilimpa prie musgaudžio („Gustas poetas"). Panašiai ir R. Černiausko novelės atitrūksta nuo realaus gyvenimo su visais jo iš-

sprendžiamais ir neišsprendžiamais klausimais ir sukasi šaltokoje tuščių frazių ir dirbtinių problemų orbitoje. Ir kyla įtarimas, jog pats autorius jaučia savo kuriamo pasaulio tuštumą ir būtent dėl šios priežasties taip atkakliai vadina savo personažus Gustais. Kas liktų iš kai kurių novelių, jei ten veiktų ne Gustai, o piliečiai su vardais ir pavardėmis? Gan lėkštos humoreskos apie biurokratizmą („Gusto cirkas"), pataikavimą („Kaip Gustas prarado Gustą"), veltėdžiavimą („Gustas studentas").. Standartiškas pasišaipymas iš kritikų („Gustas kritikas"). Banalus vaizdelis apie tai, kad nelengva būti paprastu žmogumi: „Pavargau,— skundžiasi Gustas siuvėjas,— pavargau nuo Gustų. Kiekvienam Gustui lenkis, kiekvieną Gustą tepk, o trypia tave kas nori... Ir dėl ko? Dėl to, kad esi tiktai Gustas" (p. 85). Gusto dėka paprasta banalybė tampa sureikšminta ir patiklų skaitytoją turi paskatinti ieškoti „antrųjų planų". Kaip ir šokiruojantys įvaizdžiai: į Gembinės upę atplaukęs banginis arba Gustas, tapęs Gembinės palydovu... Džiugu, kad R. Černiausko fantazijos keliamoji galia yra tokia didelė, jog pajėgia nuskraidinti personažus net į kosmosą. Tačiau paprastas skaitytojas kol kas gyvena dar žemėje, tad norėtųsi, jog ir fantazija, kad ir kokia ji būtų, turėtų žemišką pagrindą, o įvaizdis — prasmę.

Daugelyje novelių („Gustas mąstytojas", „Gustas rašo kiną", „Gustas dailininkas", „Gustas poetas" ir kt.) herojus mąsto ir elgiasi naiviai ar net kvailai (kasinėja daržą, ieškodamas urano rūdos; medžiodamas musę, sukapoja žmoną ir vaiką), tačiau tikro žmonių gyvenimo negyvena ir gyvomis problemomis nesidomi, dėl jų nesikamuoja. Tas įkyrus naivumas, per mažas autoriaus reiklumas sau ima įgristi. Galimas daiktas, kad istorijos būtų laimėjusios, jei R. Černiauskas būtų sukūręs vieno ir to paties iš novelės į novelę keliaujančio Gusto keistuolio paveikslą, ryškesnę asmenybę, kuri turėtų savą vertybių sistemą ir bent retkarčiais žinotų, ko nori, ne šiaip klaidžiotų iš vienos paradoksalios situacijos į kitą, žarstydama pseudoliaudišką humorą ir pirmas galvon pakliuvusias mintis.

Tad ir nekeista, kad geresnį įspūdį daro tie R. Černiausko kūriniai, kur mažiau ekstravagantiškų nuotykių,

kur iš banalių frazių ir nesudėtingų istorijų nekuriama dirbtinė potekstė („Gustas treneris", „Svečiuose pas Gustą" „Gusto šuolis", „Kaip Gustas užmigo"). Čia esama ir susimąstymo, ir gilesnio žvilgsnio, labiau koncentruotas dialogas, o lyg ir savaime atsirasti antrajam planui gražiai padeda situacijų paradoksalumas.

Palikęs Gembinę, nejauti noro į ją sugrįžti. Ką gi ten veikti? Vaikščioti po aludes ir ginčytis su Gustu mąstytoju, kad žemė vis dėlto apvali?.. Klausytis Gusto poeto banalaus eilėraščio?.. O gal su Gustu vagim apiplėšti Gembinės banką? Tegu sau rieda autobusas „Vilnius—Klaipėda per Gembinę" ir veža tolyn. Į kitus miestus, kuriuose, nors ir neatplaukia į juos banginis, vyksta gyvenimas, rūstus ir tikras.

Rašyta Gembinėje 1984-aisiais, arba penktadienį

SVARBIAUSIA — GARAŽAI!

(A. Daškus)

Sprendžiant iš anotacijos, A. Daškus apie savo kūrinį yra neprastos nuomonės. Įsitikinęs, jog romane perteikiama „nerimo būsena, situacija, kurioje atsidūrusi dalis visuomenės, dažnai vadinamos technokratiškąja". Tatai, autoriaus nuomone, „realizuojasi personažų elgesiu, pokalbiais, įtvirtinama romano konstrukcija". Pagrindinis personažas Remigijus Bradūnas —„veiklos žmogus. Jis sugeba prisiimti atsakomybę ir už kitus. O šitai yra jau daug. Ypač dabar, kai visi esame atsidūrę griūties zonoje".

Šitaip galvoja autorius. Jeigu iš tikrųjų taip ir būtų, matyt, turėtume originalų ir neeilinį, problemišką ir menišką kūrinį. Tačiau skaitydamas tai, kas parašyta, anaiptol nepajunti žadėtosios „nerimo būsenos" ir neapima jausmas, jog „visi esame atsidūrę griūties zonoje". Tie dalykai „nesirealizuoja" nei personažų elgesiu, nei pokalbiais, nei tuo labiau romano konstrukcija, nes pasišnekėjimų su įvairiais žmonėmis suma — dar ne konstrukcija. Recenzuodamas šio autoriaus apysaką „Tramvajus", R. Gavelis rašė: „beletristika, kuri nepalieka gilesnio įspūdžio ir, matyt, greit užsimirš, užima apie 180 apysakos puslapių. O pati įdomiausia, nauja lietuvių literatūrai „technologiškoji" dalis — tik kokius 70 puslapių. Geriau būtų atvirkščiai" („Pergalė", 1988, Nr. 5). „Griūtyje" taip ir yra. Atvirkščiai. Tačiau nuo to nė kiek ne geriau. „Tramvajuje" „technologiškoji" buvo šiek tiek įdomesnė, aktualesnė skaitytojui, bent jau miestiečiui. Ogi „Griūtyje" kalbama apie visiškai neįdomius dalykus. Nušliaužia šlaitas ir sugriūva garažai, palaidodami du ten dirbusius žmones. Šakinio įmonių rekonstrukcijos instituto statybos skyriaus (vien įstaigos pavadinimas kelia nuobodulį...) viršininkas Remigijus Bradūnas imasi garažų projekto bei statybos darbų ekspertizės. Anotacijoje, kurioje autorius iš paskutiniųjų stengiasi savo kūrinį sureikšminti, rašoma: „Tyrimas plečiasi, šakojasi. Bradūnas gilinasi į priežastis, kurios galėjo atvesti prie griūties /.../. Remigijui Bradūnui

V. Sluchocki's

tekęs apsisprendimas nėra toks lengvas, kaip atrodytų iš pirmo žvilgsnio." Tikrai gali pamanyti, kad romane atsivers ne tik statybininkų problemos, bet ir visokiausios mūsų gyvenimo piktžaizdės, kad sutiksi kovojantį ir abejojantį, kenčiantį ir nugalintį žmogų. Tačiau Bradūnas viso labo tik atlieka paprasčiausią ir nuostabiai nuobodų darbą: kalbasi su projektuotojais, kooperatininkais, statybininkais... tyrinėja gamtą ir dokumentaciją... Kol paaiškėja, kad kaltų nėra. „Štai ir visa avarija — kaip ant delno. Gruntas jau susilpnintas statybos, greta vyksta vandens pažeminimo darbai, keičiasi technologinis režimas; važiuoja traukinys, drebina žemę — ir tas sluoksnis, kuris visą laiką buvo ramybės būklėje, staiga gauna vandens, sujuda ir netenka pastovumo, pradeda šliaužti. Visa taip paprasta..." (p. 137) — kad net rašyti neverta,— norėtųsi pridurti.

Jei ne ta skambiažodė anotacija, niekaip ir nesužinotum, ką autorius norėjo pasakyti ir kam šitoks kūrinys sukurtas. Nėra nei nuoseklaus gamybinio siužeto, nei šiuolaikinio miesto problemų. Iš kažkur ištraukęs atsitiktinį faktą (garažai tartum ne kasdien griūva), autorius iš visų pusių jį apžiūrinėja, pažerdamas gausybę tik specialistams suprantamų terminų ir detalių. Sužinosi nebent tiek, kad pasistatyti garažą yra sunku. Remigijus Bradūnas — žmogus sausas ir tikrai tarybinis. Jį jaudina ne tragedija, o techninė reikalo pusė. Būtų A. Daškus jį padaręs kokiu savamoksliu detektyvu, vienišu kovotoju už teisybę — personažas būtų patrauklesnis, o romanas gyvesnis. Tačiau Bradūnas neturi galimybių nei kovoti, nei teisybės ieškoti. Mat jokių nenaudėlių romane nėra, o teisybės irgi niekas neslepia. Galima nugirsti nebent tolimą socrealistinės literatūros aidą: šiokį tokį konfliktą tarp gero (draugas Kriauza) ir dar geresnio (Bradūnas). Gal šis veikalas galėtų būti įdomus siauram specialistų, besidominčių kooperatinių garažų statyba, ratui? Štai apie ką nuolat kalba personažai (išskyrus nedidelius „beletristikos" intarpus): „Dabar svarbiausia — projektas. Apskaičiuodami šlaito pastovumą, jūs numatėte spraustinio sienelę statybos metu, o iš viso pasitikėjote natūraliu šlaitu. Tačiau apskaičiuodami naudojotės cė ir fi reikšmėmis, kurias ėmė-

te iš lentelių. Faktinės, konkrečiam gruntui, jos gali būti kitokios..." (p. 56); „Tyrimo eigoje projektas išnagrinėtas, patikrinta darbų atlikimo kokybė. Negana to, sukvietus komisiją, tarpininkaujant statybos reikalų komitetui, inžinerinių tyrinėjimų institutas atliko gruntinio vandens galimo prasiveržimo rekognoskuotę. Šie darbai įforminti aktu, prašom susipažinti..." (p. 128). Ir panašiai. Tačiau esu tikras, kad daugumos skaitytojų nė kiek nedomina garažų statyba, o tie, kuriuos domina, labiau yra linkę knaisiotis ne po literatūrą, o po nuosavo automobilio vidurius. Tuo labiau skaitytojų nesujaudins spraustinio sienelės rekognoskuotė ir cė bei fi reikšmės. Galų gale garažas — ne aerouostas (turiu galvoje A. Heilio romaną). Vienas dalykas yra sekti egzotišką aerouosto gyvenimą, kitas — skaityti apie nuobodžius tarybinės statybos reikalus, tuo labiau — garažų. Vienaip priimi gyvą literatūrinį tekstą, kitaip — laikraštinę publicistiką, dokumento ir instrukcijos „stilių".

Tikriausiai autoriui aktualu tai, apie ką jis kalba. Galimas daiktas, su aprašomom problemom jam pačiam yra tekę susidurti (kitaip sunku ir įsivaizduoti šitokio kūrinio gimimą). Akivaizdu, kad autorių labai domina technologiniai procesai, statybų reikalai ir cė bei fi, o pagrindinis ir amžinas literatūros vaizdavimo objektas — žmogus — tik tarp kitko. Bet, numanydamas, jog šitokiu rašymu galima prarasti ir labiausiai atsidavusį skaitytoją, A. Daškus suteikia Remigijui Bradūnui teisę ir į šiokį tokį asmeninį gyvenimą. Tačiau skaitydamas junti, jog rašyti apie žmones autoriui nuobodu ir tėra tik pareiga, privaloma duoklė (jis vis dėlto suvokia rašąs romaną, ne darbų suvestinę). Tokie epizodai — kaip svetimkūniai, nevykusiai įsiterpę į techninę dokumentaciją, kuriais Bradūnas, autoriui padedant, stengiasi kuo greičiau nusikratyti ir grįžti prie garažų. Šitaip atrodo epizodai su motina, pas kurią Bradūnas kelis sykius užvažiuoja, pasiteirauja, ar nereikia ko nors nupirkti, klausinėja apie mirusį tėvą (keista, kad elementarių dalykų teiraujasi sūnus, sulaukęs keturiasdešimt dvejų metų). Santykiai su motina nė kiek nesušildo jo charakterio, nesuteikia naujų spalvų. Apdairiau pasielgė A. Daškus, rinkdamas savo herojui mylimą moterį:

tai žurnalistė Monika, gavusi užduotį aprašyti Bradūno tiriamą nelaimingą atsitikimą. Tad Bradūnas turi puikią galimybę ir su mylima moterimi pasišnekėti apie garažus. Dėl garažų jiedu susiginčija ir vos neišsiskiria. Tatai, suprantama, galima priskirti prie gražiausių socrealistinio meno puslapių. Šiaip jau apie Moniką sužinome nebent tiek, kad jinai labai principinga mergina. Kiek labiau atsiskleidžia kitos dvi moterys: Bradūno bendradarbė Marytė ir buvusi bendrakursė Eugenija (abidvi baiminasi permainų, susijusių su įstaigų reorganizavimu). Tačiau tatai neturi jokios reikšmės Bradūno darbui ir gyvenimui. Su kitais personažais (Kriauza, Milaševičium, Valiušiu, Natalevičium, Aleksandru Milkum) Bradūną sieja grynai tarnybiniai santykiai. Jis atvažiuoja, paklausinėja ir vėl išvažiuoja. Romanas, galima sakyti, konstruojamas detektyvo principais. Tik nėra nei nuoseklaus siužeto, nei intrigos, nei nusikaltėlio.

Tenka pasakyti, jog A. Daškui nepavyko sukurti bent kiek įdomesnio dirbančio, aktyvaus amžininko paveikslo, pavaizduoti individo ir visuomenės santykių visumos bei esmės. Sugriuvusių garažų ekspertizė anaiptol neperteikia A. Daškaus pageidaujamo pojūčio, esą „visi esam atsidūrę griūties zonoje". Atsitiktinumas, o ne apibendrinimas. Ir problemų svarumu, ir menine įtaiga A. Daškaus kūrinys šiek tiek atsilieka nuo prasčiausių gimtosios literatūros pavyzdžių.

Rašyta tuoj po avarijos

VISA TEISYBĖ APIE ADOMO VAIKUS

(S. Kašauskas)

Laikraščių, žurnalų ir žurnalistų pas mus nėra labai mažai. Rašyti irgi, matyt, yra apie ką, nes dar neteko regėti, kad būtų išleista trečdalis ar pusė laikraščio. Tačiau jei pasiteirautume skaitytojo, kiek jisai atsimena rašančiųjų, kažin ar dažnas sugebėtų paminėti daugiau kaip dešimtį pavardžių. Ir kažin ar tai skaitytojo kaltė...

Bet Stasys Kašauskas yra vienas iš tų, kurie užima pozicijas būtent priešakinėse publicistikos linijose. Naujojoje knygoje „Mes, Adomo vaikai" autorius maskuojasi kaip prityręs konspiratorius, „savas tarp svetimų": tartum neatsiriboja nuo personažų — įvairios rūšies niekdarių ar šiaip ne itin dvasiškai turtingų asmenybių — ir sukasi kartu su jais toj pačioj orbitoj. Tačiau „Adomo vaikų" žygiai pro jo kritišką žvilgsnį nepraslysta, ir tokio akylumo dėka turime gana originalią knygą, kurioje atsispindi įvairiausios buitinės ir moralinės mūsų kasdienybės problemos.

Knygoje du skyriai: „Randevu su pasauliu" ir „Pamokymai jaunuomenei", žymintys autoriaus biografijos etapus: darbą „Literatūros ir meno" bei „Moksleivio" redakcijose. Atrodo, jog S. Kašauskui vienodai gerai pažįstami ir „suaugusių žmonių žaidimai", ir mūsų ateities (t. y. — jaunuomenės) problemos. Periodikoje S. Kašausko parašymai buvo vadinami ironiškais reportažais, knygoje — ironiška proza. Pirmasis pavadinimas, ko gero, tikslesnis. Juk publicistikos požymis yra konkretūs gyvenimo faktai ir reiškiniai, pageidaujama, kad ji operatyviai keltų aktualias kasdienybės problemas, o proza, šiaip ar taip, orientuojasi į nevienadienius dalykus. Vargu ar tikslinga vadinti prozą pasvarstymus pirčių ir tualetų klausimais („Pirčių statyba — valstybės reikalas"; „Labai subtiliu reikalu"), apie batų bei suvenyrų gamybą („Ką darysim su..."; „Kiekvienam po mešką"), alaus gėrikų problemas („Tralialia aplink statinę") ir t. t. Kita vertus, minėtus reiškinius pavadinti vienadieniais irgi sunku. Geros ava-

lynės pas mus negamino, negamina ir artimiausiom dienom dar negamins, o jei ir pradės gaminti, tai vis tiek visiems neužteks. Tą patį galima teigti ir apie šiuolaikinių visuomeninių pirčių ar WC statybą. Gal šviečianti viršum šių problemų amžinoji žvaigždė ir paakino autorių pavadinti savo reportažus proza. Na, o kaip S. Kašausko žodis susidariusią padėtį pakeis, nesunku pasakyti.

Ir apie kitus S. Kašausko akiratin pakliuvusius reiškinius (blatas, deficitas, miesčioniškumas, girtavimas) spaudoje yra daug rašyta. Ar įmanoma čia pasakyti ką nors reikšmingo, negirdėto, originalaus? Skaitytojas, ieškantis svarių idėjų, aštrių problemų, gilios jų analizės, reportažais gali ir nusivilti. S. Kašauskas varijuoja senomis ir gerai žinomomis problemomis, o vietoj analizės neretai tik talentingai šmaikštauja. Pavyzdžiui, „Moterizuotas amžius", „Genties vaišės" (apie vestuvių „spindesį ir skurdą"), „Vivat academia" (rūpesčiai dėl stojamųjų egzaminų), išmoningas bendravimas su gentainiais iš užsienio („Čiupkim"). Kiek apie tai prikurta humoreskų, kiek puslapių periodikos! Galima sakyti, jog „Adomo vaikuose" išradinėjamas vis tas pats dviratis. Vargu ar jis veža toliau ir greičiau negu kiti. Tačiau yra naujas, savotiškom spalvom nudažytas, tad riedėti juo per Adomo vaikų apgyventą gimtąjį kraštą gana smagu. Kitaip sakant, nuobodžiauti neleidžia nenumatomi ir neatspėjami minties šuoliai, lakus sąmojis, ypatinga kašauskiška kalbėsena, kur neblogai derinasi publicistinis štampas ir poetiška metafora, sodrus liaudiškas žodis ir salono ar gatvės žargonas. Tiesa, žodį autorius galėtų ir truputėlį taupiau vartoti. Labai daug kartais tų palyginimų, epitetų, sinonimų, deminutyvų ir ne visada jie atrodo savo vietoj. Tačiau geresniuose kūriniuose S. Kašauskas sugeba iš banaliausių dalykų išskelti sąmojo kibirkštį ir ne šiaip sau prajuokinti skaitantįjį, o dar priversti susimąstyti — iš ko gi buvo juoktasi?

S. Kašausko kūriniai tiesiog žėri netikėtais pastebėjimais, sąmojingais sugretinimais, išmoningomis detalėmis. Kiekvieną problemą autorius atakuoja apsišarvavęs tvirtomis dalyko žiniomis (pvz., pateikiami ištisi traktatai iš pirčių statybos ar „vyriškos ir moteriškos esybės suėjimo

į vieną daiktą" istorijos —„Pirčių statyba...", „Genties vaišės"). Pati problema kartais atrodo nė neverta tokių pastangų ir išmonės. Geras dalyko išmanymas, profesionalo įgūdžiai, šmaikšti plunksna leidžia autoriui sparčiai kaitalioti laiko ir erdvės plokštumas, įsukti ton pačion orbiton daugelį klausimų. Vienam puslapyje telpa po žiupsnį statistikos ir istorijos, anekdotas ir literatūrinė užuomina. Tačiau iš kitos pusės toksai rašymas suardo kompoziciją, išsklaido mintį: Neretai atskiri epizodai palieka stipresnį įspūdį negu visas kūrinys. Pavyzdžiui, „Visa teisybė apie žvėrį", kur gana painiai, su įvairiais nukrypimais nagrinėjama žvėrių likimo mūsų miškuose problema. Kūrinys įdomus ir medžioklės istorijom, ir statistika, ir sąmojingais komentarais, tačiau „visa teisybė..." taip ir nepaaiškėja. Atrodo, kad autorius kartais paaukoja gilesnes problemos studijas vardan šovusios galvon paradoksalios minties ar kokios išmoningos šalutinės istorijos. Užtat kaip sąmojingai aprašomas vilkas!

„Jis niekada nematė nei daržovių, nei duonos, nei vaisių ar kokių vandenyno dovanų. Tačiau niekas negirdėjo vilką sergant intelekto stoka, ateroskleroze, nemiga, impotencija, viršininko baime, polinkiu į orgijas ir t. t. Niekas nėra regėjęs vilko alkoholiko, šizofreniko, grafomano. Štai kaip yra su vilku, bet jis, cholera, laikraščių neskaito, televizijos nežiūri, radijo nesiklauso, todėl ir nežino, ką mes apie jį galvojame, net nesusimąsto, reikia jam gyventi mūsų krašte, ar nereikia" (p. 33).

Dėl „suvelto" stiliaus kartais apskritai lieka neaišku, kas norėta pasakyta. Sąmojo gal ir netrūksta, tačiau problema pasislepia už nuolatinių minties šuolių, nutylėjimų, miglotų, matyt, tik pačiam autoriui aiškių užuominų („Nuosava trichinelė"). Nelabai suprantamas lieka ir paslaptingas Seksualijaus Kukaičio gyvenimas („Imkim po nedaug"). Kai kurie reportažai panašūs į gana lėkštas humoreskas („Geriau neišeiti", „Slaptas pranešimas"). Pirmojoje pomirtiniai herojaus vargai, be kita ko, atrodo gerokai nutolę nuo tikrųjų laidotuvių rūpesčių, antrojoje — N. psichinių ligonių namų gyventojo rašinys paprasčiausiai nuobodus, o finalinis „smigtelėjimas" tik primena prastą mūsų humoristikos tradiciją.

„Pamokymuose jaunuomenei" gilesnės ir lygesnės ap-

mąstymų vagos, griežtesnė kompozicija. Gal dėl to, kad „Pamokymai..." adresuoti mažiau prityrusiam skaitytojui, gal kad kalbama daugiau apie moralės, nei buities dalykus. Asmenybės formavimasis neabejotinai reikšmingesnė problema negu batas, blatas ar deficitas. Autorius nutapė gana plačią ir spalvingą šiuolaikinio jaunimo drobę, palietė daugelį aktualių klausimų. Turėtų būti veiksmingas toksai neįkyrus, subtilus moralizavimas: „Viso mūsų aprašyto reiškinio (asmenybės prabudimo — *J. E.)* vėliava turi būti pažado netesėjimas, darbo vengimas, o jei ir griebiatės kokio darbo — tai nereikia jo baigti. Jei visko, ko gyvenimas prašo ar liepia, imsies rimtai, teks būti normaliu, padoriu žmogumi. Apie kuriuos antai sako: kultūringas, išauklėtas." („Sveikas, pasauli") Paradoksas tampa pagrindine meninio vaizdo kūrimo priemone. Autorius užsideda „firminio" jaunuolio kaukę ir kalba iš jo pozicijų, jo paties kalba, tarsi siūlydamas savo skaitytojui atvirkštinius nei paprastai receptus, tariamai solidarizuodamasis su juo: „Vaikeli, klausia kitąkart močiutė, jau naktis, o tu vaikštai su juodais akiniais, juk ir taip nieko nesimato. Močiutė yra nepažangi, senamadiška, todėl ji nežino, kad taip reikia." („Svarbu būti pirmam") Šitoks rašymo būdas kelia komišką efektą, didina meninę įtaigą. Nedaug teturime jaunimui adresuotos literatūros, kurioje jis galėtų pamatyti save tokioje erzinamai ryškioje šviesoje kaip S. Kašausko reportažuose.

„Adomo vaikų" autorius turi pastabią, kritišką akį, išmiklintą plunksną, jaučia komiškąsias gyvenimo puses. Bet kartais kyla įspūdis, jog geros kokybės parakas eikvojamas, šaudant į pernelyg smulkią fauną. K a i p parašyta, neretai nustelbia — k a s pasakyta. Ar autorius žengs platesnį žingsnį nuo buitiškumo prie svaresnių problemų, gilesnių apibendrinimų, parodys ateitis. Ironiška publicistika irgi deficitas, tad galima pasidžiaugti tuo, kas yra. Anot S. Kašausko, juk ne kasdien tokie „prajovai" pasitaiko...

Tepasižiūri į save Adomo vaikai.

Neatsimenu, kada rašyta. Gali būti ir ne mano

KASDIENYBĖS RATO ĮTRŪKIMAI

(T. Četrauskas)

Paskutinėje rinkinio humoreskoje T. Četrauskas rašo: „tegu tie, kuriems tai rūpi, patys įspėja, kas yra mano mokytojai. O šią knygelę parašiau todėl, kad jų kūryboje neradau to, kas mane tiesiogiai supa. Man atrodė, kad tai verta plunksnos /.../ Šioje knygelėje nieko nerašoma apie santechnikus, pardavėjus, kelnerius, profesionalius girtuoklius, gamtos šnerkštimą ir kitas buities nelaimes" (p. 108). Bet kiek žinau, T. Četrauskas dar nepriklauso prie tų žmonių, kuriems produktus į namus pristato mašinėlės su užrašu: „Taisome šaldytuvus", o butas savaime susiremontuoja, šeimininkams išvykus atostogauti į užsienį. Nebent T. Četrauskas, kaip ir privalu pradedančiam kūrėjui, yra aukščiau buities? Juoba kad autoriui, kaip ir mums visiems, teko didelė laimė net keletą metų pagyventi brandaus socializmo stadijoje! Bet juk T. Četrauskas parašo „Komunalinę pasaką Nr. 2", kuri prasideda žodžiais: „Labai negerai yra neturėti ploto /.../. Beje, jį labai sunku gauti. Kas pagal visas taisykles išsirūpino stogą virš galvos arba kaip tik tuo užsiima, tam tai ne naujiena. Vien nuo visokių pažymų gali kuoktelėti" (p. 46). Kūrybinį procesą trikdo žmona, primenanti, kad jau metas remontuoti butą („Šeimos pagalba kuriant"). Ir pirmosios „brandaus..." kregždės — maisto paketai — pasirodo esą didžiai reikalingi, nes, „tokį paketą pametus, išvis geriau nesirodyti namie" („Pareiškimas"). Taigi visa tai tik dar sykį paliudija, jog mes buvome ir būsime žemiau buities, kad ir kokioje stadijoje gyventume, kadangi sutvarkyta buitis niekada nepriklausė nei prie generalinių, nei prie einamųjų mūsų visuomenės tikslų. Visai galimas daiktas, jog tą dieną, kai bus paskelbta, kad jau sukurtas komunizmas, prie šaltinių, iš kurių nenutrūkstamu srautu trykš materialinės gėrybės, nusidrieks eilės, nė kiek ne trumpesnės, kaip dabar prie degtine, mielėmis ar virta dešra prekiaujančių parduotuvių.

Taigi atitrūkti nuo „buities nelaimių" T. Četrauskui pavyksta tik kai kuriose humoreskose (apie jas vėliau). Kitas dalykas, kad autorius nė nesiruošia demaskuoti kokio santechniko (juk tasai prisistato, jeigu išvis prisistato, be jokios kaukės, nedviprasmiškai pareikalaudamas mėlynųjų arba raudonųjų) ar partrenkti satyros vėzdu profesionalaus girtuoklio (šis jau ir taip vengia centrinių gatvių). Tiesa, T. Četrausko personažai išlenkia ne po vieną taurelę, tačiau tai nėra jų gyvenimo tikslas, o tik žmogiška silpnybė, iš kurios autorius ne vienoje vietoje gražiai pasišaipo: „Mes sužinojome, kad duos maisto paketus, ir su A. tuoj sumetėme, kad tokia proga būtų nuodėmė trupučiuką neišgerti. Paskui nuėjom į tą vietą, kur davė paketus, ir užsiėmėm eilę, bet eilė buvo labai ilga, todėl nuėjome dar trupučiuką išgerti." Šitaip vis po „trupučiuką" begurkšnojant nejučia ateina toks metas, kai norisi ieškoti teisybės: „Čia aš neiškenčiau ir priėjęs pasakiau: / — Kodėl jūs ridenat jį nuo laiptų? Tai kas, kad jis šoka be muzikos. Jeigu, pavyzdžiui, visi pasišoktų be muzikos, tai jums nereikėtų laikyti šitokio orkestro. / Tuomet administratorius liepė nuridenti nuo laiptų mus abu" („Pareiškimas"). Galima tiktai nusišypsoti iš nekaip pasibaigusio dviejų draugužių nuotykio, tačiau argi neatsispindi čia ir absurdiškas mūsų gyvenimas, kuriame paketo gavimas — šventė, o eilės prie tokių (ir visokių kitokių) paketų — liūdna kasdienybė. Kaip ir viešojo maitinimo įstaigose, tartum kai kurių šalių politinėse sistemose, viešpataujanti grubi administracijos savivalė.

T. Četrausko girtuoklis — inteligentiškas, mūsų humoristikai kiek neįprastas. Tai ne profesionalas, o mėgėjas. turintis tarnybą ir mylimą šeimą ir nė neketinantis taurelės labui viso to atsisakyti, nors šie dalykai kartais ir kliudo („Televizijos trukdymai"; „Spiritus vini tema"). Jis nesivaiko žmonos su kirviu rankose ir netraumuoja mažamečių vaikų, sugeba atjausti nelaimingus („Kai kurie humoristo gyvenimo išvirkštumai") ir pasišaipyti iš savęs. Ir netgi drįsta prisipažinti esąs toks, koks yra: „Aš, atvirai šnekant, mėgstu linksmas kompanijas, paūžti, padūkti ir per tai, kas be ko, išgeriu. Šitoksai prasiblaškymas su alkoholiu ir šokiais man yra didžiausias malonu-

mas" (p. 94). Šio gana simpatingo žmogelio nosis dar aiškiai ne mėlyna, ir skaitytojui gali kilti nemalonus klausimas: kada gi jinai pamėlynuos, kada autorius ims demaskuoti? Bet T. Četrauskas yra vertėjas, išvertęs iš vokiečių kalbos daug įvairių autorių knygų, o savąją pats prisipažįsta parašęs todėl, kad jų kūryboje neradęs to, kas supa jį patį. Vadinasi, vokiškai kalbančiose šalyse niekas piliečių nuo laiptų neridena ir paketų nedalija. T. Četrauskas, kaip tikras realistas, vaizduoja mūsų žmones tokius, kokie jie pas mus yra užaugę. O vargšas eilinis kontoristas (T. Četrausko herojus) yra gimęs kulto metais, išsilavinimo sėmęsis, valdant Leonidui Iljičiui, tad vien pažangiais nutarimais iš jo treniruotų rankų taurelės lengvai neišmuši.

Kitas dalykas, kad T. Četrausko temų ratas apskritai nėra platus, greičiau tai ne temų, o kasdienybės ratas: šeima, kontora, gatvė, grįžtant iš darbo į namus, laisvalaikio valandos, vienas kitas žvilgsnis į šalį... Tai gana monotoniškas ratas, gal dėl to jo personažai ir neatsisako „trupučiuką išgerti". Nes instrukcijom ir buitiniais rūpesčiais suvaržytas mūsų žmogus tik išgėręs pasijunta laisvas ir drįsta iškrėsti kokį pokštą. Aišku, gyvenime tie pokštai, kaip ir apskritai taurelės kilnojimas, toli gražu ne visada baigiasi taip paprastai kaip T. Četrausko humoreskose. Tai kiek paviršutiniškos istorijos, apkarstytos perregimais lengvos autoironijos nėriniais. Toks savotiškas, tačiau visai natūralus protestas nuolat skambantiems, tegu ir labai teisingiems, tačiau įgrystantiems įsakymams: negerk, nerūkyk, nesvetimoteriauk... „Kaip vis dėlto smagiai gyveno tas šoferis /.../, darė visas įmanomas nuodėmes, nepaisė jokių normų ir beveik nenukentėjo /.../, jeigu man būtų leista auklėti kitus, tai neduočiau skaitytojui mėgautis herojų nuodėmėmis ir nepalikčiau jų nenubaustų. Mano istorijose jie nusidėtų vieną vienintelį kartą, o pasekmes jaustų visą gyvenimą",— perskaitęs žmonos pakištą „auklėjantį" apsakymą samprotauja personažas, su liūdesiu prisimindamas savo vienintelę nuodėmę bei jos pasekmes: „Paskui mes susituokėm, ir štai jau dešimt metų rytais gaunu du talonus, rublį pietums ir penkias cigaretes, o vakarais skaitau šitokią štai literatūrą" („Jeigu aš, jeigu man").

Tačiau kai T. Četrauskas bando paieškoti temų už kasdienybės rato ribų, matyt, pajutęs pasikartojimų pavojų, išnyksta tas patrauklus kasdienybės šešėlių mirgėjimas ir paaiškėja, jog tema smulkutė, problemų nė kvapo, kad autoriaus tikslas — tik prajuokinti, o juoktis nelabai yra iš ko. Hum. „Išgelbėti kartofeliai" pasakojama apie probobutę Rozaliją, kuri „ilgą laiką buvo įvairių ponų išnaudojama kaip kambarinė, tačiau pati to nesuvokė ir net gyrėsi,— girdi, per tai ji gerokai praprususi", mat pramokusi svetimą kalbą. Karo pradžioje narsiai atsistojusi prieš grėsmingus „tigrus" ir sušukusi: „nesuvažinėkit kartofelių!" Taip buvęs išgelbėtas bulvių laukas. Hum. „Gal turite kalvadoso?" veikėjas, važiuodamas traukiniu „Iš Erfurto į Drezdeną", pasiūlo bendrakeleiviui atspėti, iš kokio krašto jis esąs, vardina lietuviškas įžymybes, tačiau tik tada, kai išsitraukia pakelį „Kastyčio", vokiečiui paaiškėja, kad šis keleivis iš Lietuvos. Neaišku, iš ko čia norėta pasišaipyti: iš savo krašto įžymybėmis besipuikuojančio turisto, ar iš vokiečio, nežinančio, nei kas tas Čiurlionis, nei kas geriausias Europos krepšininkas, užtat girdėjusio apie lietuviškas cigaretes ir kalvadosą. O gal prajuokinti skaitytoją komišku vertimu: Eidukevičiaus — Ei tu, Kevi, sveikas *(vok.)*? Kitoks nesusipratimas užsienyje ištinka Anicetą Jušką, kuriam protestantų pastorius padovanoja Bibliją. „Atsidėkodamas už tai, Anicetas Juška įteikė gerajam pastoriui bloką „Kauno" ir butelį „Dainavos"... Šitaip prasideda atsidėkojimų grandinė, ir Anicetas galų gale priverstas sprukti iš viešbučio ir slapstytis („O mores!"). Tokiose humoreskose T. Četrauskui pavyksta sėkmingai atitrūkti nuo „buities nelaimių", tačiau su pasimėgavimu pindamas „tuščias istorijėles", jis tampa panašus į vaiką, uoliai tyrinėjantį spalvotą barškutį, bet nė kiek nesidomintį čia pat gulinčiais, tiesa, nespalvingais ir nebarškančiais, kasdienybės rakandais. Imi įtarti, kad autorių nelabai tejaudina mūsų kasdieninės problemos. Praktinis patarimas „Kaip versti iš svetimų kalbų" aktualus nebent vertėjams, o pasakėlė suvaikėjusiems „Mano pažįstamas Senis Šaltis", matyt, specialiai rašyta kokiam neišrankiam žurnalui Naujųjų Metų išvakarėse. T. Četrauskas turi neabejotinų pasakotojo gabumų ir humoro jausmą, tad jo istorijas skaitai nenuobodžiaudamas, tačiau

perskaitęs ne sykį nusivili: juk tai viso labo tik gražiai papasakotas nesusipratimas („Saldutiškio gyvenimas") ar anekdotiškas nutikimas („Karatė, arba kaip aš apgyniau moterį"). Tai tokie skaitiniai, kuriuos malonu atsiversti prieš miegą ar, sakykim, keliaujant traukiniu, o ne pamąstyti skatinantis „juokas pro ašaras". Mažoka netikėtos minties šuolių, kurie priverstų skaitytoją plačiau atsimerkti: juk ir aš visa tai mačiau, bet neatkreipiau dėmesio, kad tatai komiška. O juk norėtųsi, jog humoristas turėtų bent tiek neatšipusius dantis, kad pajėgtų jais prakąsti nusiskinto obuolio žievę ir patikrinti, ar tas vaisius jau iš tikrųjų subrendęs, ar tik maskuojasi kovingai raudona spalva. T. Četrauskas kol kas pakrapšto žievelę nagu.

O gyvename tokiu metu, kai „draudžiamos zonos" nyksta, tad humorui ir satyrai atsiveria naujos erdvės. Nepilietiška dabar vien žongliruoti žodžiu. Tiesa, daugelis T. Četrausko istorijų rašyta senaisiais laikais, tačiau nematyti, kad jomis būtų bent jau stengtasi — kiek, aišku, leidžia kuklios humoristo galimybės — priartinti šiuos, naujuosius...

Rašyta šiais laikais

„Pasijutau vienišas kaip kaliošas, išmestas į Marso paviršių, ir izoliacijos hiena sustaugė pratisai, šlykščiai ir man pagailo savęs, velnioniškai pasidarė gaila savęs" (p. 217). Toksai sakinys galėtų pailiustruoti ne tik „Genijaus sindromo" stilių, žaižaruojantį vaizdingais palyginimais bei perkrautą dekoratyvinėm puošmenom, bet ir paties autoriaus situaciją. V. Rožuko romanas neturi jokių ryšių su mūsų kaimiška proza, tolokai ir nuo miesto gyvenimą bandančių tyrinėti kūrinių. Tematika, personažai, siužetinės kolizijos,— greičiau turi kažką vakarietiška, kai ką ir iš to paties Hemingvėjaus, kuriuo žavisi „Genijaus sindromo" herojus Odisėjas. Toks įspūdis kyla ne dėl to, kad V. Rožuką įtartum aklai sekant užsienio autoriais. Tiesiog mūsų proza, nors ir kaip plačiai kartais stengdavosi atspindėti gyvenimą, nuolat „nepastebėdavo" kai kurių to gyvenimo apraiškų. V. Rožuko mintis laisvesnė nuo įvairių tabu. Štai ir nustembi jo romane radęs vonioje besimasturbuojančią narkomanę. Juk tas taip nebūdinga tarybinei nepilnametei...

Pratarmėje autorius rašo: „Eksperimentuodamas nesistengiau, kaip įprasta geroj literatūroj, vaizduoti herojų simpatišką, vertą užuojautos, su fotogeniškais jausmais. Vieni jį pavadins kvailiu, kiti niekšu". Iš tikrųjų romano Odisėjas didelių simpatijų nekelia ir pavadinti jį galima visaip. Bet nėra abejonių, jog čia nupieštas gana tipiškas savo „luomo" atstovas. Abejonių galėtų kilti dėl kitko: gera literatūra visuomet buvo „pažemintųjų ir nuskriaustųjų" pusėje. Čia jos jėga ir autoritetas. V. Rožuko Odisėjas atkeliavęs lyg iš priešingo poliaus: didybės manija sergąs muzikantas, karatistas, seksualus jaunikaitis, tolydžio besimylintis su mergaitėmis. Mūsų literatūrai įprastas kitoks herojus: it Buridano asilas tarp dviejų moterų pasiklydęs vyriškis, susipainiojęs savo jausmuose, ieškantis teisingo, moralaus sprendimo. Ogi V. Rožuko Odisėjui per dieną įveikti keturias moteriškes, atrodo, neką di-

V. Suchocki's

desnė problema, kaip tiek pat sykių pavalgyti. Ar tai būdinga tarybiniam vyrui? Aišku, kad ne. Dažnas mūsų literatūros herojus tam paprasčiausiai neturi laiko, nes sprendžia ūkinius bei partinius klausimus.

„Delnas su delnu taip nesusiliečia, kaip sutampa vieno gyvenimo istorija ir šis romanas, nors kai kurie įvykiai sukuriami dešimt metų paklaida. Tai autentiškas romanas",— pratarmėj rašo autorius. Tačiau kadangi V. Rožukas ne Hemingvėjus ir ne Lenonas (tos pavardės čia dažnai minimos), skaitytojui ne taip ir svarbu, ar čia viskas autentiška, ar viskas išgalvota. Svarbiau, kaip kūrinys parašytas, ką norėta pasakyti ir kas pasakyta. Pasakojama porą metų trunkanti istorija. Išmoningo siužeto ar kompozicinių gudrybių čia berods nesivaikyta. Popmuzikos kūrėjas ir atlikėjas Odisėjas siekia (kaip, beje, ir kiti jo ansamblio nariai) žūtbūt išvažiuoti į Vakarus. Odisėjas įsitikinęs, jog ten bemat pasieks šlovę ir t. t. („apsiimu sudaryti popgrupę, kuri įeis į geriausių pasaulio popgrupių dešimtuką", p. 82). Kai nepagelbsti nei saugumietis Mickevičius, nei Kultūros ministras Baltaduonis, Odisėjas ryžtasi išsvajotąjį tikslą pasiekti kitaip (fiktyvios vedybos ir t. t.). Veiksmas persikelia į Maskvą, kur vyksta tarptautinis kino festivalis. Ten Odisėjas atakuoja meksikiečių aktorę Jogi Ruž, ieško kitų įžymybių dėmesio. Paskui nuklysta į Jerevaną, Leninakaną, Tbilisį: Jerevane jis ketina užmušti olandų hipį Johaną ir pasprukti su jo dokumentais. Leninakane eina per sieną, bet yra sučiumpamas. Tbilisyje veda „neproporcingai suremtą, sustumtą" žydaitę Diną ir kankinasi, laukdamas jos giminių iškvietimo Izraelin („Bendras gyvenimas priminė siaubo kiną", p. 187). Neištvėręs vedybinio guolio kančių, kažkur prapuolus iškvietimui, Odisėjas išprotėja: visur vaidenasi persekiojantys saugumiečiai. Pasveikęs sutinka reemigravusį muzikantą Šliomą Šneiderį, su kuriuo pasikalbėjęs lyg ir kritiškiau įvertina savo elgesį bei galimybes. „Paprastam amerikiečiui sunku, o emigrantui beveik ir neįmanoma prasimušti",— tvirtina Šlioma. „Kaip man gyventi?"— susimąsto Odisėjas.

Herojus lieka nepasmerktas ir nedemaskuotas ir tai tikriausiai suglumins prie šabloniškų vertinimų įpratintą

skaitytoją. Šokiruoja personažo elgesys, tikslas ir priemonės, kuriomis bandoma jį realizuoti. Bet juk skaitytoją išjudinti, suerzinti, papiktinti — kur kas geriau negu užmigdyti standartiniais tipažais, iš anksto atspėjamomis tezėmis ir šimtąsyk girdėtomis „dramatiškomis kolizijomis". V. Rožuko romanas netiesiogiai iškelia visai rimtų klausimų (pvz., santykis tarp individo ir visuomenės, kuri ne tik nepadeda, bet dar ir kliudo atsiskleisti asmenybei).

Nieko itin nepaprasto Odisėjo elgesyje nėra. Talentingas popmuzikantas (V. Rožuko herojus įsitikinęs, jog toks yra) atmuša sparnus į biurokratizmo sienas bei dirbtinai statomas kliūtis: „Muzikos gyvenimui vadovauja žmonės — arba negabūs, prasti muzikantai, arba baigę partinę mokyklą veikėjai, nieko nesuprantantys šiuolaikiniame popmene." (p. 12); „Filharmonijos ansambliai — juos Kultūros skyrius priverčia groti tokią šlykščią estradą, jog siaubas ima. Nėra tikslo tobulėti /.../ Pirmą „Bitlų" diską Vilniaus radijas pergros, praslinkus ketvirčiui amžiaus po jo išėjimo, ne anksčiau" (p. 55). „Gitaristas priverstas metų metais groti vestuvėse, kol nusipirks normalų instrumentą" (p. 56). Tik reikia turėti galvoj, kad romano veiksmas vyksta 1968—1970 metais („Bitlų era"— anot autoriaus). Tikriausiai dažnas anų laikų muzikantas pasirašytų po čia pacituotomis bei kitomis panašiomis romano personažų mintimis. Šiandien kiek kitokia padėtis, tačiau kiekvienas, prisimenantis „Bitlų erą", prisimins ir daugybę absurdiškų draudimų. Ne tik muzikos sferoje, suprantama. „Genijaus sindromas" yra iš esmės teisingas tos eros dienoraštis. Kas bandytų autorių kaltinti amoralumu, tam derėtų atidžiau įsiklausyti į save, o gal pakaktų tik perkratyti savo biografiją... V. Rožuko romanas nėra amoralesnis už gyvenimą. Tiesiog mūsų literatūra buvo atitrūkusi nuo jo ir sukosi aplinkui gana ištęsta orbita. Bet jau grįžtama atgal. Vienvaldiškumo principas, nustatantis kūrybai leistinumo ribas, smarkiai išklibintas. V. Rožukas lyg ir neturi vidinio cenzoriaus, tupinčio kone kiekvieno kūrėjo viduje, užtat įžengti į „draudžiamą zoną" jam ne sunkiau negu į parduotuvę. Kodėl turėtų būti kitaip? Deja, būdavo. Kiekvienas bent kiek aukštesnio rango partijos, valstybės veikėjas užkeliamas ant pjedestalo, ir rašytojas, gal nė pats to nejausdamas, linkčioja su baiminga

pagarba. (Juk net eilinis milicininkas kine ir literatūroj būdavo vaizduojamas žydrom spalvom.) V. Rožukui nei ministras, nei saugumietis, nei užsienietis nesukelia nenatūralios ar provincialios pagarbos. „Ach, tie ministrai. Tie mitrieji žodžių žonglieriai. Jie laikosi tik dėka diplomatinių savybių. Didieji apsidraudėliai. Turi puikią intuiciją, kuždančią, kaip kada elgtis. Deja, vidutiniškas protas neleidžia jiems spręsti painių problemų ir ryžtis drąsiems žingsniams. Aukštų valdininkų ribotumas — visuomeninė liga, paradoksas, juodas jumoras. Jeigu jie būtų gabesni,— sudegtų pakeliui į viršūnes /.../. Pasakęs, jog skuba į Centro Komitetą, tas smirdalius nukabino iš spintos lietpaltį ir beretę, dydžio sulig padėklu ledams. Stengėsi išlaikyti artistišką laisvumą net būdamas ministru" (p. 70). Vertinimai kartais pernelyg kategoriški,— iš dalies tai pateisinama jaunu personažo amžiumi. Bet reikia pripažinti, jog ne vieną sykį blaiviai pastebimos ir taikliai įvertinamos įvairios (dažnai nenatūralios) mūsų gyvenimo apraiškos. Skaitant kyla įspūdis, kad V. Rožukas lyg ir „nežino", ką ir kaip „reikia" įvertinti, ką pasmerkti, o ko ir išvis neliesti. Daugelis R. S. narių yra puikiai prisitaikę prie konjunktūros ir gerai orientuojasi socialinių bei moralinių vertinimų skalėje, tačiau tokios nuostatos pastaraisiais metais plukdė gana pilkos literatūros srautą...

V. Rožuko pasakojimas sugestyvus. Nors esama nemažai ilgokų scenų, dialogų, tuščio plepėjimo nedaug. Vienur patraukia sąmojis, kitur originalus palyginimas ar netikėtas kritiškos minties brėžis. Tačiau dekoratyvinių puošmenų pribarstyta gausiai, stiliui vietom pristinga paprastumo, santūrumo: „Juoda lemtis vėl apvaisino sielvarto įsčias, ir skausmo prasmė, kurios niekas nežino ir niekas negali pavaizduoti, įsikabino nagais į kenčiančią širdį. Toks būna šviežiai sukastas kapas, apsuptas abejingo pasaulio. Vėl mane palietė širdgėla, atpažįstama kaip paukščio riksmas, kaip girios šlamesys" (p. 177). Be to, daugelio personažų kalbėsena menkai individualizuota, panaši: juokaujamas tonas, perkrautas vaizdingais palyginimais ir kitokiom puošmenom. Nieko nepasako tokios frazės: „juk gyvenimo prasmė — tiesos ieškojimas ir radimas" (p. 193). Bet daugeliu atvejų V. Rožuko mintis skvarbi: sparčiai

juda įvairiomis kryptimis, sugeba užgriebti skirtingus gyvenimo bei meno reiškinius ir savitai interpretuoti. Daug kalbama apie „Bitlus", kurie čia pagrindinė grandis, jungianti skirtingų lyčių ir tautybių personažus. Tačiau tos kalbos kažkokio „cechinio" pobūdžio — ar daugeliui taip jau svarbu, kurią eilutę parašė Lenonas, o kurią Makartnis? Juoba kad puikus „Bitlų" muzikos ir jų biografijų išmanymas, atrodo, nė į vieno personažo sielą neprikrovė pastebimų dvasinių lobių. Personažai su pasimėgavimu maudosi „Bitlų" muzikoje; sekso ir intelekto žaidimuose, tačiau dvasinio jų gyvenimo nematyti. Romane beveik nėra įvykių, kurie atskleistų personažų (išskyrus Odisėją) žmogiškąją vertę,— o jinai turėtų būti menka (pvz., nieko gero negalima pasakyti apie romano moteris. Jos čia tik patelės, ne daugiau.).

Tačiau juk egzistuoja tokia,— gana bedvasė, vartotojiška ir vienaveidė — jaunimo dalis (ir nemaža), nesvarbu, kaip save tituluotų — hipiais ar pankais. „Bitlų" muzika puiki, bet romanui ne į naudą, kad veikiantieji asmenys kartais vertinami tik pagal tai, kaip subtiliai jie tą muziką jaučia. Ir vargu ar reikia taip aklai remtis (ar ne pernelyg siaurai suprastais?) Lenono žodžiais: „Laisvė yra meilė, meilė yra laisvė". Esama vietų, kur tarsi būtų pataikaujama pigiam skoniui. Jei į Odisėjo nuotykius Maskvos kino festivalyje galima žiūrėti kaip į savotišką (ir visai patrauklų) sąmojį (pokalbiai su Olbrychskiu ir kitom įžymybėn, dvikova su milicininkais ir t. t.), tai scena Tbilisio stadione dvelkia vien pižoniškumu.

Jaunimo gyvenimą (ne to jaunimo, kurio atstovų portretai kabo ant sienų su kūjais ir pjautuvais) vaizduojantis rašytojas retai pasiekia gerų rezultatų, nes remiasi vien stebėjimais ir nuogirdomis. V. Rožukas vaizduoja šį gyvenimą tarsi iš vidaus. Jis gal ir neatrodo patraukliai, tačiau reikia pritarti tokiam dailininkui, sakančiam, jog „dar neatėjo metas tapyti rožes". „Jūs randate ir gatvės pulsą",— teigia V. Rožukas, ir tai yra stiprioji šio kūrinio pusė.

1985—1990, prieš saulės patekėjimą

„Galbūt šiais „meniško darkymosi" laikais esu senamadiškas, bet manau, kad silpni žmonės nekuria meno (tikrąja šio žodžio prasme). Tai, ką jie išreiškia, tėra jausmeliai, išgyvenimai dėl savęs, nelaimingo ir visų nesuprasto, todėl puolama į kančios aklumą, nepaliaujamai dramatizuojamas gyvenimas. Tai „menas", žadinantis žmonėms kančią, bet ne būties pilnatvę /.../, toji kančia man yra gerai pažįstama. Ją savo apysakoje „Baimė", išėjusioje to paties pavadinimo knygelėje, esu išreiškęs. Tai mano praeitis." Taip kalbėjo Ž. Kačanauskas („Literatūra ir menas", Nr. 17). Supratau, kad vakar anas dar buvo silpnas, meniškai darkėsi ir kūrė netikrą meną su „jausmeliais, išgyvenimais dėl savęs", šiandien jau skečia sparnelius, o rytoj sukurs tikrąjį. Luktelsiu, manau, kam man netikras... Ir jau buvau beguldąs „Baimę" lentynon, šalia siaubo romanų, tik staiga jinai išsprūdo iš rankų, atsivertė 143-asis p., ir akis užkliuvo už anotacijos: „Apysakoje „Baimė" autorius meistriškai atskleidžia..." Tas „meistriškai" ir sugundė. Juk retai tepasitaiko.

Užsirakinau duris, atsisveikinau su artimaisiais ir sėdau skaityti. Kas čia bijo? Ko bijo? Ar man irgi bus baisu? E, numojau, kas bus, tas. Jei labai išsigąsiu, išbėgsiu į girią ir tarpu žvėrių pasislėpsiu.

Skaitau dieną, skaitau antrą — nieko! Trečią — jau prasideda. Išvydęs mergaitę (16—60), persižegnoju ir pereinu į kitą gatvės pusę.

Nes mane, kaip ir rašytoją Vilių, didžiai gąsdina toksai faktas, kad visos merginos dienos šviesoj atrodo taip, lyg būtų iš senamiesčio freskų išplaukusios, bet vos tik atsiduri su jomis vienu du pritemdytam kambary, tučtuojau tiek netenka gėdos, jog kartais net rūbelius pameta. Vilius tokios dviveidystės nepakenčia. Jo (ir mano) nuomone, merginos visą laiką turi būti vienodos: arba dieninės, arba naktinės. Bet kur tau!.. Kaip tada elgtis intelektualui, kuris „nori iščiupinėti visokius papus"? (p. 57) Tenka pri-

sitaikyti. Štai Vilius, užuot maloniai leidęs vakarus su Kamiu ir Sartru, užsideda „šaunaus ir patenkinto savim žmogaus kaukę" ir tik tada drįsta pasibelsti į mergaičių klėteles. Nes, teisingai svarsto jisai, „ar ji galėtų taip glamonėti, jei pažinotų mane kaip rimtą, intelektualų vaikiną? Tada kaip tik būtų kalbos ir santūrios rankos" (p. 23). Bet sykiu norėtųsi ir tikrosios meilės. Kur jinai? „Man poezija yra viskas", sako tokia Neringa, kelis kartus „mąsliai" pasižiūri, ir Viliui jau kyla mintis, kad su ja galima net patį Tarkovskį aplankyti. Tačiau kaip jis buvo pritrenktas, išvydęs, jog „Neringa ėjo su vaikinu, paprastai, ramiai gniaužiančiu jos ranką"... O juk „jis naiviai vylėsi, kad vėliau, gal po pusmečio, kai jau pabos linksmybės erzelys, kai bus persisotinęs įspūdžių, jam tereikės ateiti pas Neringą, atvirai išsakyti savo jausmus ir bemat juodu taps artimi" (p. 72). Nėra laimės šiam pasauly; eidamas pas moteris, pasiimk botagą: šmaukšt Reginai („Nesivaldanti aistroj. Be gėdos."), Aušrai ar Daliai („mėlynas grobuonis"), sau („Viskas kvaila. Ir bjauru. Baik. /.../ Eik velniop. Neturi ką atsakyti. Koktu!"). Deja, maža vilties, kad merginos, perskaičiusios Ž. Kačanausko veikalus, pasitaisys. Kita vertus, neaišku, ką tada veiktų Vilius, Alius ir kiti rašytojai. Už vienos rankos juos net įsirėžę tempia Sartras ir Prustas, Kamiu ir Fiodoras Michailovičius, o už kitos timpteli koksai „protoplazmos kamuolėlis", ir visai minties galiūnų kompanijai telieka tik grįžti į apdulkėjusią lentyną, palingavus plačiakaktėmis galvomis. Teisingai suprato apysaką dailininkas K. Juodikaitis, ant viršelio nupaišęs pakrypusį vaikiną, kuris iš paskutiniųjų įsikibęs į moteriškę, tačiau kairioji jo akis išsprogusi iš begalinio siaubo. Kas gi jūs tokios esate, moterys? Kur nuo jūsų slėptis?

Novelių „Neryškus siluetas kely", „Vaikunto planetų trauka" personažai Robertas ir Mindaugas (iš tikrųjų tai vis tas pats kiek užsimaskavęs Vilius) jau yra pasislėpę šeimose ir moterų (žmonų) taip nebebijo. Užtat baisiausiai jas niekina. O argi nėra už ką? Štai Roberto žmona neleidžia vyrui uždusinti silpnapročio (tarsi tokiam tėvui galėtų gimti kitoks) sūnelio („ne žmogus, o kažkokia iškamša"). O Mindaugo Almantė tokia „praktiška ir apdai-

ri, tvirtai žinanti, ko reikia siekti gyvenime", kad Mindaugui nebelieka nieko kito, kaip tik išeiti iš namų ir bėginėti gatvėm su teisingai pakrypusiais krišnaitais. Prisiminę, kad jų kolega iš pirmosios novelės — Alius, vos gyvas po susidūrimo su moterimis tik graudžiai vaitoja: „kokios jos baisios!", turėsime tiesiog mūsų akyse progresuojančio meilužio saviveikliininko paveikslą. Egoistas ir fariziejus, neapsakomai besididžiuojantis savo intelektu ir spjaudantis į visus, kas tik prisiartina: „Aš nesuprantu, kokie jie. Kai bandau juos suvokti, tejuntu bukumą, tarsi daužyčiausi į mūro sieną /.../. Kam jiems Tarkovskis, Bergmanas, Felinis? Ko jie eina į filmus, jeigu kratosi bet kokių kalbų apie mirtį, žmogaus skausmą ir vienatvę. Kažkokie augalai" (p. 42). Prieš tokius, aišku, negali atsistoti su tikruoju veidu, spinduliuojančiu dvasios vertybes. Dar atims, parduos ir pragers. Užtat smagu pasišaipyti, pasislėpus po kauke. „Ji nemato manęs, žvelgia į kažką kitą. Aš — paviršutiniškas ir lengvabūdis. Aš?.. Aš?!. Gali mirti iš juoko. Aš, kuris skaitė Dostojevskį, Kafką, Prustą, Kamiu?.. Plevėsa? Nuostabu! Imkit tą apgailėtiną iškamšą..." (p. 27) Šitą iškamšą Ž. Kačanauskas užjaučia ir idealizuoja. Bet sunku patikėti, kad jinai kimšte prikimšta gerų knygų, filmų, spektaklių... Šitaip samprotauti apie žmones, jų santykius greičiau pritiktų tam, kuris tik vakar išėjo iš „Trijų muškietininkų" pasaulio ir kaktomuša susidūrė su realybe. Nors, dingteli mintis: gal taip ir turi rašyti 25 metų vaikinas (tiek buvo Ž. Kačanauskui „Baimės" laikais)? „Moterų klausimas" dar aktualus, o į kaukėmis dangstomą suaugusiųjų pasaulį irgi ne per seniausiai įžengta. Tačiau, prisiminęs Puškino, Kondroto, Gedos ir Lomonosovo debiutus, pagalvoji, kad — nebūtinai.

„Aš negaliu meluoti, kaip kiti rašantys",— mintija Vilius, kuris — kaip ir Alius, Robertas, Mindaugas — yra pradedantysis rašytojas. „Siužetas, konfliktas, problema. Kažkokia impotencija. Man atrodo, kad dabartinis romanas tegali būti nesiliaujančių intuityvių spėlionių srautas" (p. 59). Štai ir turime keturis srautus, be siužetų ir impotencijos, be pradžių ir pabaigų. Galingų minties smūgių varomas Ž. Kačanausko kūrybos laivas, palikęs lėkštus kran-

tus, skuba į plačius audringus vandenis. Tik štai bėda: kur lėkšti krantai (forma), ten dažniausiai ir vandenys (turinys) negilūs. Kam gyvena tie, kurie neturi didesnių siekių, stipresnių troškimų?— įkyriai klausinėja šito laivo keleiviai. O kam gyvena tie, kurie turi, noris paklausti, pasižiūrėjus į Aliaus, Viliaus, Roberto veidus? Ir ar turi? Taip ir knieti timptelti Vilių už barzdelės (jeigu yra) ir sušukti: sustok! kur taip skubi? užsičiaupk valandėlei. Gal tavo moterims nuobodu — žodžiai barška kaip žirniai — užtat jos tokios? O kokia trūkčiojanti, ausį rėžianti tavo kalbėsena, prismaigstyta šauktukų, klaustukų, lipdukų... Kur gimtosios kalbos grožis? Kur sakinio konstrukcija, muzika? Kur novelės paslaptis? Ar tatai ir vadinasi „meistriškai"?.. Bet kam tie dalykai, kai kūrybos laivas lekia net pašvilpdamas! Tačiau kas gi ten pūkštelėjo? Ar tik ne autorius už borto?

„Visa esmė, kad jų supratimas apie žmogų kitoks /.../, joms, nepažįstančioms nei intelekto pastangų, nei dvasios tapsmo, tas silnaprotis vaikas yra kur kas artimesnis negu jam. /.../ Man nėra vietos tame pasaulėly. Mano mintims, jausmams nėra vietos ten" (p. 107).

Nėra tai nėra. Ž. Kačanausko kūryba skirta stipriesiems, kurie knygų neskaito.

1998

KAS TEN BELDŽIAS Į VARTUS?

(J. Bulota)

Nors, kaip rašė V. Kubilius, „Lietuviškos humoristikos fronte pasirodžius V. Žilinskaitei, čia užsidarė vartai primityvumui, vienadienei empirikai, pigiems juokeliams ir tuščiažodžiam skalinimui" (kn. „Šiuolaikinės prozos problemos", p. 160), deja, nesumažėjo šiomis priemonėmis ginkluotų autorių, įnirtingai tebebandančių pro minėtus vartus prasiveržti. Retkarčiais vis dar pasirodančios satyros ir humoro knygos, viena nuo kitos nesiskiriančios nei stiliumi, nei problematika, rodo, jog kai kuriems tai pavyksta. Imdamas į rankas J. Bulotos humoristinės prozos rinkinį „Visapusiška moteris", irgi jau nuo pat pirmųjų puslapių patenki į tą patį, iš knygos knygon keliaujantį valdininkų pasaulį su jo neišvaizdžiais personažais, tuščiu kalbėjimu ir smulkiais tarpusavio kivirčais.

Tarybinė liaudis šio autoriaus kūryboje skyla į dvi antagonistines stovyklas: pavaldinius ir viršininkus (vedėjus). Taip atsitinka dėl to, kad viršininkai pavaldiniams liepia dirbti, o pavaldiniai dirbti nenori. Jie nori darbo metu gerti kavą, rūkyti ir ką nors apkalbinėti. Be to, pavaldiniai irgi nori būti vedėjais. Deja, šis suprantamas noras pačiupti savo mėlynąją paukštę negali būti realizuojamas dėl ribotų tų asmenybių protinių pajėgų ir dar dėl tos paprastos priežasties, kad tiek daug vedėjų niekam nereikia. Aišku, pavaldiniai šito suvokti negali ir pina visokias intrigas („Kritikos įgaliotinis", „Sąmokslas"). Vis dėlto pavaldinių kova su viršininkais rimta grėsme pastariesiems netampa, nes pavaldinių stovykloje dėl anksčiau išvardintų priežasčių nėra nei vienybės, nei tarpusavio supratimo. Smulkios rietenos stovyklos viduje („Nesuvalgyta druska"), kovotojų sumaterialėjimas („Pažintis — viskas"), iš proto varantys buitiniai nesklandumai („Neprisuktos veržlės"), šeimyniniai nesutarimai ir aukštesnių idealų nebuvimas — štai pagrindiniai stabdžiai, neleidžiantys pasiekti bent kiek žymesnių rezultatų.

Taigi nelengvas ir užuojautos vertas yra J. Bulotos personažų gyvenimas. Ilgametė bevaisė kova su vedėjais negailestingai nualino sielas, kontoriškumas paženklino visą elgesį, ir dabar jie labiau panašūs ne į žmones, o į primityviai suprogramuotus robotus, kurių mintis ir veiksmus nesunku atspėti. Jie skęsta apkalbų jūroje, juos kankina pavydas ir puikybė. Darbe jie bijo viršininkų, o namie — žmonų, ir ta baimė nėra nepagrįsta, nes kai kas nuo žmonos ir lupti gauna („Ranka"). Norėdamas pavaizduoti šitokį banalų ir primityvų gyvenimą, autorius pasirinko tiesiogiai proporcingai banalų bei primityvų meninės išraiškos būdą. Tipiška, kad J. Bulota, kaip ir dažnas nūdienis satyrikas, nepamiršo pasišaipyti ir iš menininkų — literatų, jų niekam tikusios kūrybos, nors tikrai nėra kito literatūros žanro, kuris būtų šitaip užterštas niekam tikusiais dalykais, kaip humoras ir satyra. Banalybė vejasi „raudona gija" per visą rinkinį: šimtus sykių įvairių autorių kapstytos temos, girdėti dialogai ir mintys... Banalus gyvenimo supratimas ir autoriaus pozicija. Sunku būtų išskirti kokį atskirą kūrinėlį — taip gražiai jie visi dera į apskritą nublukusią puokštę. Skleisdamas paskutinį rinkinio puslapį pajunti palengvėjimą, tartum po 8 val. pasisėdėjimo užvertum paskui save kažkokios įkyrėjusios, Dievo užmirštos kontoros duris.

Taipogi nuo senų laikų buvo manoma, jog humoristinis kūrinys turįs būti juokingas. Tačiau nūnai dažnas humoristas priešinasi tokiems kūrybinės asmenybės suvaržymams. Šituo keliu žengia ir J. Bulota, kurio kontoros gyvenimą vaizduojančios scenos, šeimyniniai santykiai, buitiniai vaizdeliai ar „jų pasaulio" grimasos („Palaiminti romieji", „Senatorius balsų medžioklėje") juoko nekelia ir kelti negali, kadangi tam reikėtų dar išmonės, netikėtumo, savito žvilgsnio, pagaliau — nedrąsu net užsiminti — kažkokio talento, kuriam komiškųjų gyvenimo pusių jutimas būtų natūrali vidinė būtinybė. Tada, reikia manyti, ir iš kontoros gyventojų pasaulio būtų galima išskelti sąmojo kibirkštį. J. Bulotos juokinimo būdai neefektyvūs: vartojamos neva sąmojingos pavardės (Izidorius Plempliurpickis, rašytojas Miglinaitis) ir tokie pat sąmojingi žodžiai bei posakiai: „Atidėtų reikalų skyriaus vedėjas

bandė dar užsiminti apie padėtį Irane, tačiau vieni pasiuntė jį velniop, o kiti dar toliau.

— Rado apie ką šiandien šnekėti. Būdamas toks pliurpalas vis tiek ajatola nepasidarysi!"

O rašytoju ar pasidarytų?— drįsčiau paklausti, remdamasis „Visapusiškos moters" pasirodymu... Nelinksma, jei komediją vaidinantys aktoriai stengiasi specialiai juokinti arba dar blogiau — patys kikena.

J. Bulota stengiasi išlaikyti natūralų dialogą, ir tai kelia nuobodulį, nes kalbasi standartiniai žmonės standartinėse situacijose,— kodėl jų mintys ir problemos turėtų mus dominti ir knygose? Tačiau kai kuriais atvejais autorius elgiasi gana juokingai: satyrinius vaizdus bei iečių smaigalius paslepia paskutiniam humoreskos sakiny, ir skaitytojas, trokšdamas patirti visą nerūdijančios humoristinės minties žavesį, išvysti, kaip smogiama nedorėliui, privalo prieš tai išklausyti kelis puslapius plepalų, be jokios rizikos apsvilti sąmojo kibirkščių spiečiuose. Tai gali atrodyti kad ir šitaip:

„— O veidas, sako, žalias, o akutės mažos, raudonos...

— Kaip tavo pagiriomis...

— Asilas!.. Aš jam kaip žmogui pasakoju, o jis...

— Jeigu jis ne iš kosmoso, tai iš kur jis pagaliau?.. O gal paprasčiausiai žmogus atvažiavo apsipirkti, pavargo, atsisėdo ir užsnūdo...

— Tai ko visi žiopsot? Ką, normalaus žmogaus nematėt?

— Taigi kad, sako, čia kažkoks negirdėtas neregėtas daiktas...

— Negirdėtas, neregėtas... Žmogus kaip žmogus. Dvi rankos, dvi kojos, nosis smaila. Pats mačiau.

— Ir kelnės languotos, kaip ir mano. Rado stebuklą...

— Tai kurių galų visi subėgę stumdosi apie jį? Kas čia per neregėta keistenybė?

Pagaliau per minią nuvilnijo iš lūpų į lūpas perduodamas atsakas.

— Jis iš tiesų nenormalus. Jis — neima..." („Neregėta keistenybė")

Panašios konstrukcijos kūrinių nemažai: „Esmė ir prasmė", „Ateis"", „Žmona". Kartais autorius nė tam paskutiniam sakiny nebepaslepia smaigalio. Tada, savaime suprantama, skaitome vienus plepalus („Geri draugai", „Visi patenkinti" ir kt.). Prasmingai prasideda humoreska „Asmenybės orumas": „Karpys, eidamas kaimyno Makšo patvoriu, nusičiaudėjo /.../. Tai atsitiko anksti rytą..." Taigi, Makšas nusičiaudėjo, o autorius iš to visą humoristinį kūrinį pagamino. Tai verčia prisiminti beveik atgyvenusį „satyrinės keptuvės" terminą. Koks gi tas receptas, pagal kurį kepami J. Bulotos satyriniai vaizdai? Gal maždaug šitoks: iš gyvenimo paviršiaus nugriebti šaukštą kasdienės buities, išmaišyti gausiame vienadienės empirikos kiekyje, supilti į standartinės pasaulėžiūros prizmę (keptuvę), užpilti natūraliu dialogu ir pastatyti ant silpnos kūrybinės ugnies. Įmesti pigių juokelių...

O tada jau drąsiai veržtis literatūros fronto vartų kryptimi.

Rašyta po žanro krizės

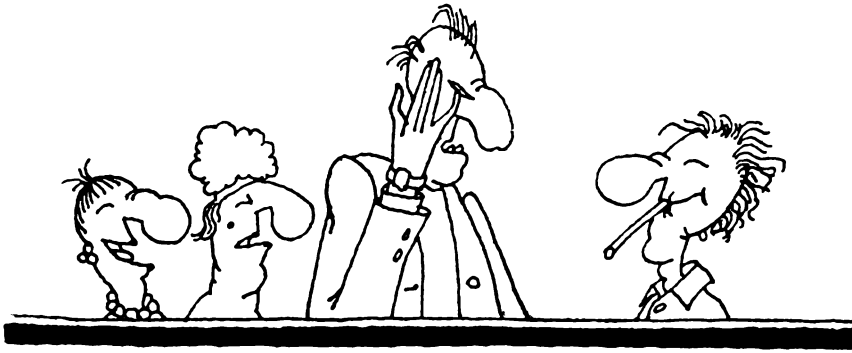

ANTROJI DALIS

atsargiai: kraujas!

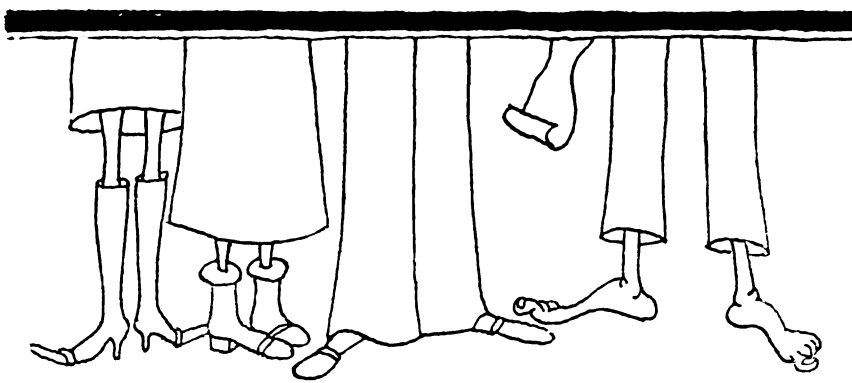

KAI NEGALI NEKURTI

(V. V. Navickas)

V. V. Navickas prisipažįsta: „Nesu aš didelis poetas. Ir juo tikrai nebūsiu. Tačiau ir paprastojoj liaudyje yra žmonių, kurie nekurt negali. Aš tai liaudies daliai ir priklausau". Visa tai, žinoma, labai gerai. Kiek blogiau nebent kad nemenka „paprastosios liaudies" kuriančioji dalis dažniausiai ir nesispausdinti negali. V. V. Navickas, įteikęs „Vagai" 115 eilėraščių rinkinį, suprantama, priklauso būtent šiai daliai.

V. V. Navicko pretenzijos kurti kažkokią liaudišką ir liaudžiai adresuotą poeziją atrodo kiek keistokai. Gana solidi „paprastosios liaudies" dalis eilėraščių išvis neskaito, ir tą dalį kaip tik sudaro tie, kurių vardu (adresu) V. V. Navickas neretai bando kalbėti, t. y. darbininkai, kolūkiečiai: „Nelengva smogti į priekalą, / Bet liepdavo širdies plakimas". Ogi skaitančioji liaudis V. V. Navicko eilėraščiuose nieko, ko paprastai iš poezijos yra laukiama, nesulauks, kadangi šių eilėraščių „liaudiškumą" sudaro viso labo kelių dešimtmečių senumo poetizmai, dosniai pabarstyti didaktika, šauksmininkais ir naiviais klaustukais („Ir eglėj, ir mergaitėj aš matau / Gyvybę, polėkius gražius ir aukštus. / O kaip — sakyk! — atrodo, mielas, tau? / Ar neperdaug kažkur kilnoja šaukštus?" (p. 34). Arba: „Vabalėlis šis mažas į sielą, / Kol žiūrėjau, jaunystės įpylė. / Tai kodėl ne visiems, mano mielas, / Noris būti darbščiom skruzdėlytėm." („Prie skruzdėlyno")

Iš pacituotų pavyzdžių (o panašių galima pririnkti daug) neblogai matyti, kaip rimtų rimčiausiai patiekta banalybė iškart paverčia eilėraštį humoru, parodija, o tikriau — niekais, kadangi autorius stengiasi rašyti anaiptol ne humoristinius veikalus. Deja, daugelį V. V. Navicko eilėraščių galima perskaityti būtent kaip humorą ir taip atsitinka dėl to, kad be saiko kartojamos nuvalkiotos tiesos, pasenusios poetinės puošmenos, pakili intonacija, kurią kone kiekviename posme komiškai sugriauna staiga pavartota itin buitiška frazė ar tiesiog nevykęs pasakymas:

(„Ar vienas kitą būtume pažinę, / Jei nesikirtę būtų mūs keliai? / Diena... Naktis... Eilė jų begalinė. / Ir susitikome du žmogeliukai." Eil. „Bendru keliu"). Kartais taip nutinka dėl ne ypač sėkmingų pastangų eilėraštį surimuoti, o dažniausiai — dėl rimto poetinės klausos stygiaus. Ir ne vien klausos. Stokojama poezijos atminties — kaipgi kitaip būtų galima naudotis amžiaus pradžios stilistika ir taip kantriai rimuoti visiems žinomus dalykus? Tiesa, pretenduojama į išskirtinę „paprastosios liaudies" atstovo misiją. Tokia liaudiškoji poezija tikriausiai turėtų pasižymėti originalia autoriaus pasaulėjauta ir išreikšti kažkokią mistinę liaudišką esmę, nieko bendra neturinčią, sakysim, su moderniosios poezijos štampais, kultūrinėmis realijomis. Sunku įsivaizduoti, iš kur ir kaip mūsų dienomis turėtų atsirasti toksai kūrėjas (V. V. Navickas, beje, yra pedagogas). Kad ir kaip būtų, šiuo atveju, manau, viskas yra ne taip jau sudėtinga. Grafomanai renkasi naujas kovos formas. Ko niekas dėl suprantamų priežasčių nelaiko poezija ir nespausdina, gal priims kaip liaudies meną...

Galima ir patikėti, kad V. V. Navicko kūrybinės intencijos yra nuoširdžios. „Vis norim, kad žmogus tas nusisektų",— prisipažįsta kūrėjas. Tai —„minties" poezija, ir reikia pasakyti, kad būtent mintis yra didžiausias V. V. Navicko poezijos priešas, kliudantis jai prasibrauti pro literatūros vartus. Sunku susirasti vietą padoresnėj kompanijoj, kai tokia nusivalkiojusi... Deja, mintis V. V. Navicką aplanko šitaip: „Nelauktai ji ateina ir stovi. / Kartais valandą, kartais ir dvi" („Mintis"). Kad ir kokia graži apsilankiusioji būtų, kad ir ką atneštų, apie visa tai šimtus kartų yra rašę kiti. Giliau, protingiau, įtaigiau. V. V. Navicko eilėraščių žmogus netikras, išgalvotas (pvz., skambiom frazėm besišvaistąs darbininkas eil. „Kalbėjo darbininkas", „Darbininko išpažintis"), gyvenimas pasaldintas, sklidinas nenatūralaus optimizmo, ypač kai kalbama apie darbą, Tėvynę („Pasveikinta būk, pjaunamoji. / Priguldžius šitiek pradalgių! / Kai tu dantytais dalgiais groji, / Aš šviesią ateitį regiu." p. 9). V. V. Navickas maždaug taisyklingai surimuoja ūkinę veiklą, buitinę situaciją, peizažą, baigdamas eilėraštį pamokymu, šūk-

telėjimu ar naiviu klaustuku („Tai ir nebūki pagaliau tekiniuos, / Kai vežimu važiuoja tavo brigada" („Kalbėjo darbininkas"), „Jau palaidota amžiams rauda, / Ir nežus niekada Lietuva. / Niekada, niekada, niekada!" („Lietuvai"). Tačiau joks originalesnės minties, individualesnio jausmo spindulys teksto neperšviečia, savitesnio vaizdo nerandama, o gal ir neieškoma („Kaip matai, dar neglaudžiu sparnų, / Iš gamtos nelaukiu palankumo. / Kelki, vėjau, ant aukštų kalnų, / Kur vien amžini sniegynai tūno." p. 11). Tik atsitiktinai švysteli viena kita poetiškesnė eilutė, kiek šviežesnis įvaizdis: „Per visą amžių kalvis kalė / Ir šaltą geležį, ir karštą. / O ar įdės kas nors metalo / Skambėjimo bent kiek į karstą?" („Vieno kalvio atsiminimas"). Kartais ir V. V. Navicką apninka abejonės. Tokią valandą jis rašo: „Bet, va, iš tikro ką aš atsakyčiau žmogui, / Kuris paklaustų: „Ko tu savo posmais sieki?" / Tur būt, pirmiausia, pasijausčiau nepatogiai..."

Tad ir norėčiau recenziją baigti klausimu: „Ko tu savo posmais sieki?"

1962—1993

(V. Junevičius)

Prasmingas jau pats rinkinio pavadinimas „Veterano baigiamasis žodis", o pagrindinė eilėraščių tema nusakyta pirmajame ketureilyje: „Maloniau savo tėvynėje / Vandenį iš rieškučių siurbti, / Nei svetur puošnioj kavinėje / Midų iš aukso taurės kliurkti." Dauguma eilėraščių panašiais kontrastais ir paremta: tamsi buržuazinė praeitis — šviesi dabartis; niūrūs Vakarų pasaulio vaizdai — giedra Tarybų Lietuvos nūdiena: „Vieni sąmoningą kartą augina, / Kiti neutroninę bombą gamina. / Vieniems rūpi darbo žmonių gerovė, / Kiti rengias sunaikinti tikrovę" („Skirtingi požiūriai"). V. Junevičius neslepia didelio džiaugsmo, kurį junta, sugrįžęs į tėvynę Lietuvą iš negandingų Vakarų: „Gimtine! Viena pasaulyje esi, / Maloni, gerutė, nuostabi, šviesi. / Aš laimingas! Tėviškėje gyvenu! Savo tėveliukų pėdomis einu" („Tėvynė"). Kiek tėviškei skiriama skambių žodžių ir šauktukų — tiek rūsčių priekaištų Vakarams: „Naujas sąmyšis dėdės Samo citadelėj. / Dolerių glemžėjai atkakliai sprendžia vėlei, / Kaip sudrausti nepaklusnius Taikos gynėjus / Ir sudoroti jų lobį nenukentėjus" („Naujas sąmyšis"). Su pilietine V. Junevičiaus poezija gan glaudžiai susiję ir kai kurie „gamtiniai" eilėraščiai, kadangi jų paskirtis — dar sykį pabrėžti dviejų pasaulių kontrastą: „Pietuose palmės gatves dabina. / Pas mus jąsias namuose augina. / Nors magnolijos pilnos žetonų, / Bet joms toli iki mūs kaštonų". Į skyrių „Iš po skverno" surinkti satyriniai eilėraščiai ir epigramos, kuriuose išjuokiamos „jų pasaulio grimasos" („Vakarietiškas bukietas", „Dolerių paunksmėje" ir kt.), reakcinė išeivija („Vaduotojo dainelė", „Naujoviškas suktinis"). Keletas puslapių skirta ir paprastesnėms temoms: vyrų — žmonų, tėvų — vaikų santykiai, sumiesčionėjimas, nesąžiningumas...

Tačiau kad ir apie ką V. Junevičius rašytų, jo eilėse junti kovingą kalvio Ignoto dvasią. Štai pavyzdys iš dvidešimt vieno posmo odės „Justui Paleckiui": „Rygoj ben-

dradarbiavai „Darbininkų kovoj", / Pačioj mėgstamiausioj komunistinėj spaudoj. / Vėliau mokytojavai, leidai „Naują žodį". / Su juo persikėlęs į Kauną liaudį guodei..." Ir t. t. Panašiai V. Junevičius vaizduoja ir savo sunkią vaikystę („Realus sapnas") bei gandro gyvenimą („Kodėl džiaugias"). Suprantama, jog vienintelis bruožas, rodantis, kad šiuos kūrinius reikia vadinti eilėraščiais, yra rimuotas sakinių išdėstymas ketureiliais.

Būdingas veteranų poezijos bruožas — netaisyklingas kirtis. Ir V. Junevičiaus lyrikoje kirčiavimo klaidų yra tiek daug, kad, sudėliojus kirčius ten, kur jie turėtų būti, visas ir taip jau pakrypęs poetinis rūmas iškart sugriūtų. Rimuojama paprastai vienarūšėmis sakinio dalimis, manding, galvojant, jog šitaip bus tvirčiau: „Hegemonistai mėgsta žabangas statyti, / Svetimomis rankomis žarijas žarstyti. / Nori, kad visi pagal jų muziką šoktų, / Savąsias šalis plėštų, liaudies turtą vogtų". Stengiantis žūtbūt kažkaip surimuoti, neretai pažeidžiama ir taip jau nelengvai suvokiama kūrinio prasmė: „Mano tėvynė — vis žydinti gėlė. / Pati gražiausia pasaulyje lėlė" (p. 8); „Čia infliacija įstabiai plečiasi, / Darbo žmonių skurdas vis skečiasi" (p. 96); „Mano tėvynėje žvaigždės žydi / Ir į sėkmingą žygį mus lydi. / Išskėstomis rankomis sutinka, / Kai į jos valdą įkeliam kinką" (p. 11). Panašūs žodžiai ir posakiai sukelia tam tikrą efektą, kuris, suprantama, ne itin dera prie pilietinio eilėraščių patoso. Nepasakysi, kad V. Junevičius nejaučia žodžio spalvos — visi jo žodžiai panašūs į raudoną vėliavą,— tačiau tenka apgailestauti, kad veteranai, kitados suvaldydavę ir tačianką, ir šarvuotį, šiandien nebesuvaldo sakinio, ir tasai, išsprūdęs iš po lengvos kūrėjo plunksnos, regis, nebepasiduoda minties kontrolei. Skaitant kai kuriuos posmus ar net ištisus eilėraščius, kartais nebeįmanoma suvokti, apie ką rašoma: „Ką sugalvojo imperialistas, / Tą sau pasiglemžė kolonistas. / Abudu iš vieno kelmo spirti,— / Gobšių kapitalistų išgirti." („Trejybė"); „Alkanas vilkas sodžiaus nesibaido, / Nepaiso ir šernų paleisto aido. / Kaimas gąsdina tik sočius piliečius, / Kurie jame gimė, augino kviečius" („Ką gąsdina kaimas"). Ogi lyriniuose posmuose, matyt, iš viso netinka ieškoti prasmės,— tai spontaniški talento iš-

lydžiai: „Nuo seno širdy ruseno tradicija, / Vienas myli Oną, kitas — Feliciją" („Sena tradicija"); - „Čirška žvirbliai, pritaria tonas, / Kad katinas baisus tironas" („Žvirblių pabaisa"). Tik retkarčiais V. Junevičiaus rinkinyje šmėsteli eilutė tartum iš svetimo rinkinio: „Vaikai, kaip strypeliai, / Iššovė į gatvę..."

Tad spręsk, mielas skaitytojau, ar galima šią recenziją pabaigti autoriaus žodžiais, skirtais Just. Paleckiui: „Tavo knygos kelia didelį įkvėpimą. / Nuoširdus ačiū už vertingą palikimą."

Rašyta palėpėje

KAS NAUJO ŠIAPUS ŠYPSENOS?

(J. Laivys)

„Pagiriamajame žodyje Lietuvos satyrai" J. Laivys rašo: „Ne Bidstrupas, ne Tvenas, ne Šekspyras / Sukūrė aštrią Lietuvos satyrą. / Tai mūsų krašto gan dantingi vyrai / Į vandenis plačiuosius išsiyrė... /.../ Veikli, taikli, drąsi tu, išmintinga. / Draugų plačiam pasauly tau nestinga. / Tave pamatę grūsdamies išgraibstom. / Juokais už pilvų susiėmę leipstam..." ir panašiai. Tai ir yra bene vienintelis J. Laivio eilėraštis, kurį tikrai juokinga skaityti, mat šie juokingi žodžiai rašomi absoliučiai rimtai. Taigi „Pagiriamuoju žodžiu..." autorius visai neblogai pademonstruoja savo literatūrinį skonį bei gyvenimiškąją nuovoką. „Prašyme leidyklai" apie savo būsimąją knygą autorius rašo: „Beje, kas liečia turinį. / Tokios kol kas neturime..." Ir, matyt, neturėsime, telieka pridurti.

J. Laivio temų ratas platus — nuo gamybinių-kontorinių problemų iki „Meilės kerų", sporto, kūrybos... Nekalbant, žinia, apie tuos neretai pasitaikančius kūrinius, kurie parašyti — nesunku atspėti — aukščiausios kūrybinės įtampos valandą ir dėl to paprastam skaitytojui negali būti suvokiami: „Nutrūkus vairui, / Laivas dreifuoja, / O pailsus kairei, / Dešinė triumfuoja..." („Valdymas"); „Jeigu būsi geras, doras / Gausi orą pagal norą" („Pažadas"); „Būk toks doras, / Kaip toreodoras, / Išėjęs kautis / Prieš įtūžusį jautį" („Pamokslas"); „Tu į krūmus lendi, / Svetimos kai geidi. / Aš — minkštam patale / Su sava patele..." („Šiluma"). Pastarojo prasmė būtų aiški, bet juk negali imti ir patikėti, kad tai jau viskas, kad tai gatavas kūrinys (epigrama, aforizmas ar šiaip koks humoristinis keturkojis...). Matyt, čia kažkas slypi. Tiktai kas? Ar gali įtarti, kad autorius, aptikęs du panašiai skambančius žodžius, stengiasi žūtbūt juos surimuoti? O gal šitokia jau J. Laivio talento prigimtis: rašyti, švelniai tariant, nei šį, nei tą. Tokia poezija, aišku, reikalauja ir atitinkamo skaitytojo. Kurgi jo ieškoti? Matyt, kūrėją subrandinusioje aplinkoje, galbūt jo plunksnos draugų bei artimų-

USHISHKIN

jų ratelyje... Nes tik žinančiam, kur J. Laivio kūrybinės ištakos, gali būti suprantamos šitokios eilutės: „Tūlo vertė — / Sava kertė" („Kriterijus"); „Ir be Jūsų / Mes su ūsais" („Savarankiškumas"); „Ne kiekvienas vyras mulkis, / Kuris bute valo dulkes" („Apie šeimos galvą").

„Aštrieji" eilėraščiai suprantamesni, tačiau satyros taikiniai tokie savotiški, kad sekti autoriaus mėtomų iečių trajektorijas tikrai nėra lengva: šviesią, šiltą dieną kabinetuose užtrauktos užuolaidos, šviečia elektros lemputės, kaista radiatoriai, tad veltui eikvojama energija („Energija"); daug nereikalingo popierizmo, o štai tualetinio popieriaus — trūksta („Iš antrinių žaliavų"); nesąžiningas direktorius „patepa" revizorius, ir viskas baigiasi laimingai („Gero apetito"). Skyriuje „Tostas už blaivybę" satyros smaigaliu baksnojami šiai procedūrai nejautrūs girtuokliai: „Žiūri kaip katinas į lašinius, / Kol kas į gerklę tau įlašins" („Sausra"). Eilėraštyje „Klepsidra" popieriaus skiautele bandoma užtvenkti vandeniu iš tribūnos besiliejančias kalbas, finale rūsčiai pagrūmojant: „Labiau mes gerbkim vandenį ir laiką / Ir, aišku, žodį! Be kalbų paikų". Gaila, kad šios teisingos minties J. Laivys sau nė nebando taikyti.

Nors autorius įsivaizduoja dirbąs „ironiškai humoristinės satyros bare" („Padėkavonė"), kai kur humoro sėklytė nė nemetama į dirvą (kad nesudygsta niekur — kitas dalykas). Štai skyrelis „Sirgaliaus vėliava" sudėliotas vien iš aistringų krepšinio fanatiko aikčiojimų ir tiktų nebent Kauno halės sienlaikraščiui: „Aš meldžiuos, atsiklaupęs ant kelių... / Štai, kas talentas didis — Sabonis!" („Krepšinio kunigaikštis"). „Aplodismentai", pašvęsti artistams, galbūt tik dar sykį pademonstruoja autoriaus skonį: „Prityla rūmuos trankūs muzikantai: / Dabar dainuoja Ščiukaitė, ar suprantat?! / Jūs taip gražiai dainuojat meilę šviesią. / Mes, vyrai, tokią jus visad mylėsim" („Nijolei Ščiukaitei"). Toks pat vaizdas ir „Literatūrinėje mozaikoje" (dedikacijos rašytojams, bandymai parodijuoti). Tai neapgalvotų sakinių kratiniai, nieko bendra neturintys nei su rašytojo, į kurį kreipiamasi, kūryba, nei su humoru, nei su žodžio meistryste: „Apsakymai. / Apysaka. / Romanai. Du. / Vienoj knygutėj nestoroj / Oho! Uhu!"

(„P. Treiniui"); „Poetas Navickas / Būt nori rėksniu. / Ir tai dar ne viskas... / Ech, Staska! Stasiuk..." (parodija, skirta tik redakcijų ir leidyklų darbuotojų sferose garsiam poetui S. Navickui). Ir panašiai.

Visa tai liudija, jog J. Laivys serga chroniška grafomanijos forma. Tai užkrečiama liga, kurią, kaip ir kiekvieną kitą, derėtų gydyti, nes grafomano gyvenimas nėra lengvas. Pavydas, nepasitenkinimas savim ir kitais, kūrybinės kančios, laisvalaikio švaistymas, pažįstamų persekiojimas (paskaityk...). „Kūrėjas" tampa našta šeimai, artimiesiems ir valstybei. Bet, manau, šiais laikais tokių žmonių gyvenimą galima palengvinti ar net ir visai juos išgydyti. Tegu jie visi leidžia savo knygas, kad ir kokios jos būtų, už savus pinigus. Smūgis per kišenę ir atitinkamas skaitančiosios visuomenės dėmesys, ko gero, atneštų neblogų rezultatų * ir šiapus, ir anapus šypsenos...

Ten pat

* Deja, laikas parodė, jog yra ne taip. Dovanokit...

ROKAS POCIUS — KAIP LIETUVOS ISTORIJOS IR DABARTIES VEIDRODIS

(R. Pocius)

Leidyklų labirintuose Rokas Pocius yra gana žinomas rašytojas. Rašo viską. Šiandien — drama.

Pjesė „Simonas Daukantas"— istorinis veikalas. Iš pradžių per sceną pražygiuoja dainuojantys sukilėliai, kuriuos stebi Simonas su knyga rankoje, „visoj didybėj, stovįs lyg ant paaukštinimo". Tai — prologas. O pirmojoj daly jis vakarieniaus su vyskupu Valančiumi, plepės visokius niekus ir skaitys savo raštus. Antrojoj daly Perkūnas sugrąžins Simonui jaunystę, ir jis, vėlei kupinas jėgų, koketuos su mergele Kaste, mušis su ponaičiais ir pasipiktins baudžiaviniais santykiais. Trečiojoj daly Simonas jau mieste ir koketuoja su kita mergele — Marina, dainuoja liaudiškas daineles ir sulenkėjusiems bajorams Gintautams aiškina apie lietuvių kalbos grožį. Epiloge, Simono palaiminti, vėl pražygiuoja sukilėliai. Gaila, kad mes viso šito negalėsime pamatyti teatre, nes jokiam režisieriui nepakaks nei drąsos, nei talento įkūnyti šio didingo veikalo scenoje.

Taigi R. Pociaus dramą sudaro būtų ar nebūtų Daukanto meilės istorijų aprašymai, epizodinis konfliktas su Valančiumi, liaudies dainelių dainavimas ir aiškinimai, jog lietuvių kalba niekuo nenusileidžianti lenkų kalbai. Švietėjiška autoriaus pozicija, antiklerikaliniai ir antibaudžiaviniai motyvai, žiupsnelis didaktikos bei romantiški polėkiai, galimas daiktas, būtų suvaidinę kažkokį vaidmenį amžiaus pradžioje, formuojantis lietuviškam teatrui,— o dabar telieka R. Pociui priminti, kad artėja XX-ojo pabaiga — šį faktą jis, regis, bus kiek primiršęs.

Smagiai R. Pocius kuria charakterius. Demitologizavus istorinę asmenybę, nukėlus, taip sakant, nuo pjedestalo ir nuvalius laiko apnašas, prieš mūsų akis iškyla toks mielas žmogelis iš gatvės, trečias prie gastronomo, žodžiu — mūsiškis. Jaunystėje jis supranta tėvynę mylįs labiau negu moterį, o senatvėje dėl šito ima sielotis. Tiesa, jis rašė kažkokią žemaičių istoriją, kurios Valančius nenorėjo išleisti (plg.: „Vaga" nenori išleisti R. Pociaus),

skatino sulenkėjusius bajorus mokytis žemaičių kalbos. Bet kur kas labiau jam patiko koketuoti su mergaitėmis, pasakoti anekdotus, blevyzgoti, dainuoti... Štai viena koketavimo scenelė:

„JADZĖ. Tik tu pamislyk, po mišką kaip stirnas gainiojasi, o vilkais būti nenori.

MARTYNAS ir PETRAS. O kas sakė, kad nenorime?.. *(Abu pasilenkę urgzdami, išsišiepę puola ir kanda į šlaunis, blauzdas.)*

JADZĖ ir NASTĖ *(klykdamos)*. Žiūrėk, tokius po vieną miške susitikus... si... si... ne... ne... Atvirskite į žmones vėl, o tai mumis galite sudraskyti.

DAUKANTAS. Jau nepradraskysime, ne... ne tokie gi mes.

NASTĖ. O argi mes sakome — pradras...

JADZĖ. Ausis atsikrapštykite.

DAUKANTAS ir PETRAS. Kai pradėsime mes jums krapštyti, daugiau nebenorėsite..." (p. 27—28)

Ir taip toliau.

Gal čia tikri faktai iš Daukanto biografijos? Gal meninė išmonė? Drąsu, žengiant pirmuosius dar šleivokus žingsnius literatūroje, dramaturgijoje, imtis šitokios temos. Matyt, autorius apie savo žingsnius yra kitokios nuomonės. O galbūt imtis vaizduoti praėjusio šimtmečio Lietuvą R. Pocių paskatino jo meninis metodas, stilius, kuris yra toks artimas ano meto lietuvių beletristų darbeliams. Iš tiesų R. Pociaus kūrinio atskiros scenos, sakinio turinys, jo konstrukcija ir skambesys yra tokie, kad vargiai atskirtume nuo pirmųjų lietuviškos prozos ir dramaturgijos pavyzdžių. Ir apie pagonybę, krikščionybę, baudžiavos blogybes, lietuvių kalbą R. Pocius pasakoja ir aiškina taip, lyg pas mus niekada nebūtų nė buvę tokių dalykų kaip kalendorius, elementorius, Kukulas... O štai gyvenimo tiesos: „Visi mirsime — vieni anksčiau, kiti vėliau." (p. 71); „Vieno žmogaus darbas įsilieja į šimtų, tūkstančių tokių pat žmonių darbus, ir tada jau galima pamatyti, kad tai didžiulis darbas, didelė jėga. Ir paklūsta pasaulio galybės." (p. 66)

Beje, autoriui nepakenktų ir lietuvių kalbos, kurios grožį jis taip uoliai giria, pasimokyti, kadangi skaityti jo

kūrinius labai trukdo elementarios kalbos bei stiliaus klaidos.

Pjesė „Dėmėtasis gyvenimas" priklauso kartu su kukurūzų kampanija praeitin nuėjusiai gamybinės tematikos sričiai. Pagrindinis herojus — tarybinio ūkio direktorius Petras Nenoris — kartu su zootechniku Marčiulaičiu ir ūkvedžiu Kanapiniu sudaro praeities atgyvenų grupę, su kuria II-am ir III-am veiksmuose narsiai grumiasi ūkio vetgydytojas Meškys, pakeitęs I-am veiksme veikusį ir pralaimėjusį savo pirmtaką Širmulį. Petras Nenoris, užuot rūpinęsis ūkio reikalais, suvedžioja ir pameta rubuilę kasininkę Kazytę ir jau ruošiasi sudoroti įžūlųjį veterinarą, tačiau lemiamu momentu pasirodo „deus ex..." — Atstovas iš vyr. tarybinių ūkių valdybos — ir niekingąjį direktorių demaskuoja.

O visas konfliktas kyla dėl karvių. Petras Nenoris, siekdamas įvykdyti metinius gamybinius planus, nesutinka pašalinti iš bandos keleto apsirgusių tuberkulioze. Užuot pašalinęs karves, jis pašalina iš ūkio vetgydytoją Širmulį, kuris po pirmojo veiksmo taip ir dingsta be žinios, nors ir pagrasina: „Nori ar nenori, bet mes dar susitiksime, direktoriau Nenori". Direktorius neklauso ir naujojo vetgydytojo Meškio, dėl to, laikui bėgant, tuberkulioze apsikrečia dar daugiau raguotųjų. Gerdama tokių karvių pieną, džiova suserga vienturtė Nenorio dukrelė Žibutė. Suvedžiotosios Kazytės linija, kaip ir pritinka gamybinės tematikos kūriniuose, čia yra tik šalutinė, parodanti, kad žmogus, kuris yra blogas gamybininkas, nesugeba ir tyrai mylėti. Kazytė išpažįsta Nenoriui savo mažytę paslaptį (ruošiasi tapti motina). Šis, užuot apsidžiaugęs, įžeidžia šauniąją merginą, kuri čia pat ir nugriūva be sąmonės. Nenoris bando ją atgaivinti, bet užklumpa žmona ir, nesupratusi, kas dedasi, pasipiktina: „Vidury šviesios dienelės, kaip eržilas ant kumelės!" Tuo tarpu atsipeikėjusi Kazytė pagaliau perpranta netikusį savo mylimojo būdą, išbėgusi surenka gaują kolūkiečių ir nedviprasmiškai rengiasi savo numylėtąjį direktorių nudobti. Ta scena atrodo šitaip: „Sutraška durys, išvirsta, įpuola dalis žmonių. KAZYTĖ. (puola su pagaliu prie Nenorio):— Štai jis!"

Tačiau kol Kazytė laukuose rinko savo būrį, Nenoris, užsidaręs kabinete (kurio durys vėliau ir bus išlaužtos),

spėja peržvelgti savo praeitį, pasibaisėti, išsitraukti revolverį („Jis nuplaus savo gyvenimo dėmes... Bet ar užteks kraujo?..") ir šautis. Tačiau kulminaciniu momentu įbėga dukrelė Žibutė, „pamačiusi revolverį, stirnos vikrumu liuokteli ir kumšteliu smogia per revolverio vamzdį. Trinkteli šūvis". Nenoris nuvirsta ant sofos ir čia, kaip jau minėta, su pagaliu rankoje įpuola Kazytė, gerojon pusėn atsivertęs girtuoklis Raugelis bei pasipiktinę kolūkiečiai. Kazytė, šaukdama „mirę taip pat turi atsakyti", šoka su pagaliu prie nuvirtusio direktoriaus, bet kolūkiečiai ją sulaiko. Jiems išėjus, Nenoris atsigauna, „perplėšia marškinius, apnuogindamas krūtinę" ir prašo, kad dukrelė jį nušautų. Tačiau Žibutė pasako jam tik tiek: „Ne, tėveli, dėmės krauju nenusiplauna..." „Dėl ko man begyventi?"— klausia Nenoris. „Ogi dėl manęs, dėl visų žmonių",— atšauna Žibutė. Nenoris suklumpa ant kelių ir skendi apmąstymuose. Uždanga.

Taigi R. Pociaus pjesė problemomis ir jų sprendimo būdu primena geriausius pokarinės dramaturgijos pavyzdžius, o kiekvienas personažas — tinkamas kandidatas į socrealistinio meno muziejų. Dar galima pridurti, kad buitinis dialogas meniškai neorganizuotas ir ištęstas, sakinių konstrukcija primityvi... Bet argi tai ne smulkmenos?

Atsiliepkite, teatro riteriai!

Rašyta belaukiant Godo

(B. Jauniškis)

Pavadinta šį kūryba „dokumentiniais apsakymais", nors vargu ar kas rastų čia ryšį su kokiais nors dokumentais. Nėra glaudesnio ryšio ir su ankstesniąja B. Jauniškio kūryba, kuri visados buvo brandžiai realistinė ir moksliškai ateistiška. Tuo tarpu dabartiniuose „dokumentiniuose apsakymuose" B. Jauniškis iškyla kone kaip tautinio atgimimo dainius ar bent jau — rūstus buvusios teisingosios linijos „perlenkimų" ir „iškraipymų" kritikas. Pvz., aps. „Lakštingalėlė — žmonių guodėja": pas dorą ūkininką Adomą Juodžemį vieną naktį prisistato „pačios žmogiškiausios valdžios" atstovai, ketindami jį perkelti į atokesnius šalies rajonus, o šiam spėjus pasislėpti, socrealistiškai keikiasi: „Čiort vazmi, plan nevipolnim! Kuda seičas?!" Įdomu, kad apsakymas datuojamas 1941—1989 m. Baisu ir pagalvoti, kokį šedevrą galima sukurti per šitiek metų! Tačiau po kūrinį klaidžioja, geriausiu atveju, tik blankūs liaudies numylėtų klasikų personažų šešėliai bei ant pakrypusių klasikinių varstotų išobliuotos situacijos. Jeigu ne ta enkavedistinė pabaiga, sakytum,— padirbta dar viena mokomoji priemonė vyresniųjų klasių moksleiviams, demonstruojanti, kaip sunku buvo ūkininkui buržuazinėje Lietuvoje: štai Anuprą Špoką ketina paleisti iš varžytinių, o kiek laimingesnio jo kaimyno Juodžemio šeima, kruvinu prakaitu apsipylusi, triūsia laukuose nuo ryto iki vakaro. Bet 6-ajam puslapy „dar prieš saulėtekį vieškelyje suūžė, sužlegsėjo, keldami dulkių debesis, tankai". Štai nuo šitos vietos, atrodo, ir turėtų pradėti kilti aukštyn žemės ūkis bei darbo liaudies gerovė. Bet apsakymo finalas išdrožtas jau šv. Sąjūdžio laikais...

Aps. „Kraupi tikrovė" pasakojama ne tik apie tai, kaip nekalti tautiečiai būdavo gabenami į Sibirą — parodomas dar ir visiškas stribų sugyvulėjimas. „Išbuožinę" Udro šeimą, stribai susikrauna jo turtelį į vežimą ir pasigeria. Tretysis, aiškiai visų mokyčiausias, girtus draugus padega ir išsigabena visą mantą vienas pats. Nėra abejonės, jog

galėjo būti ir taip, ir dar gražiau, bet pastaruoju metu spaudoje pažerta tiek kraupių (iš tiesų dokumentinių!) faktų, kad neįtaigus B. Jauniškio pasakojimas nei nustebina, nei sukrečia. Panašu į literatūrinę spekuliaciją: tokį kūrinį buvo galima išspausdinti ir prieš dešimtmetį. Aišku, su viena mažyte pataisa: pavadinti stribus „miško broliais". Kita vertus, B. Jauniškis ankstesniųjų metų savo kūryba (tokios esama ir šiame rinkinyje) anaiptol neįrodė, kad jis viską matė, girdėjo, kad jam širdelę sopėjo...

Keleto apsakymų personažai — tremtiniai. Tačiau ar gali beletrizuoti vaizdeliai prilygti pačių tremtinių prisiminimams, kurie iš tikrųjų sukrėtė Lietuvą? Tiesą sakant, pastaraisiais metais tokių prisiminimų pasipylė tiek daug, kad ir tai jau tampa eiliniais tragedijos puslapiais: žmonių kančia panaši, o lagerių prižiūrėtojų ir enkavedistų meistriškumas, nors, žinoma, ir labai aukštą lygį buvo pasiekęs, vis dėlto ne beribis (talentų, kaip ir visur, ne begalės). Be abejo, tremtinių atsiminimus reikia surinkti, reikia paskelbti. Tačiau koksai turėtų būti rašytojo, kuris imasi šitokios temos, vaidmuo? Paversti tremtinius ir prižiūrėtojus eiliniais literatūros personažais, „atskleisti charakterius"? Betgi tai ne Brisiaus galas ir ne piemenėlio vasaros. B. Jauniškis tik pailiustruoja kai kurias dabar visiems žinomas tiesas. Kokie vargai laukia, grįžus iš tremties („Be teisės sugrįžti"). Arba kad „tremtyje jausmai Tėvynei dar pagilėja, principai sutvirtėja..." („Skausmo daina") Kad atsitiktinai vokiečių nelaisvėn pakliuvusį kareivį vėliau uždaro į stalininį lagerį („Mes — Lietuva"). Arba kad apskritai tremtyje žmogui sunku... Rašytojas, matyt, turėtų iš sukauptos medžiagos padaryti gilius apibendrinimus, nebijoti pasirausti po šlovingosios sistemos pamatais. Tačiau B. Jauniškis — ne Aleksandras Isakovičius...

Aps. „Laisvė ir mirtis" rašytas 1946 m., tad jame siautėja ne stalinistai, o fašistai (gyvenime, kaip žinome, tais metais buvo kaip tik atvirkščiai). 1950 m. rašytame aps. „Sušaudyti atgyja" — irgi. Tai bene vienintelis originalumo ir įtaigos turintis B. Jauniškio kūrinys. Daro įspūdį pabaiga. Tiesą sakant, tik pabaiga ir paverčia šį gana padriką bei melodramatišką pasakojimą (jį autorius prisi-

pažįsta girdėjęs Varšuvoje iš „Helio" viešbučio administratorės) meno kūriniu.

Kituose apsakymuose B. Jauniškis, kaip sakoma, gvildena moralės problemas. Mokytojas Petras Strumskis, be jokios abejonės, yra kupinas visokiausių dorybių, tačiau išauklėtas aiškiai pagal „domostrojų", o jo žmona, taipogi baisiai šauni moteriškė, trokšta kažko daugiau. Pagal pažangiausio tarybinio meno principus (rašyta 1959 m.) įsižiebia konfliktas tarp gero ir geresnio: „Tarp saviveiklininkų aš atsigaivinu. Jaučiuos žmonėms reikalinga... / — Tu dirbi mokykloje, o tenai ar nesijauti, kad reikalinga? Jauties! To pilnai pakanka. Gali augti kaip asmenybė. Taip, taip!.. / — Aš trokštu dirbti su kolūkietišku jaunimu. Noriu įsitikinti, kiek pajėgi dramoje. Ar galiu režisuoti veikalus. Suprask tu mane, Petrai... / — Nenoriu!.. Nenoriu, kad tu daugiau eitum į tuos kultūros namus... /.../ Justė Strumskienė panoro trinktelėti durimis ir tuo baigti pokalbį. Tačiau užgniaužusi širdyje skausmą, kantriai ėmė aiškinti, kad inteligentui reikia, būtina bendrauti su visais žmonėmis. Tam jie ir atsiųsti į kolūkį..." ir t. t. Ilgokai vyksta ši slogi drama, tačiau pažangiosios jėgos vis dėlto nugali. Tatai įvyksta premjeros vakarą, į kurį Strumskis kategoriškai atsisako eiti („jis nepakėlė žvilgsnio nuo lėkštės, tik skubiai rijo..." /.../ Justė Strumskienė /.../ tyliai išdūlino iš kambario, lyg slėpdama savo skausmą"). Po premjeros į Strumskio namus ima plaukti gėlių krepšiai bei pintinės (net ir nuo paties direktoriaus), o Strumskienė, užuot pasilikusi premjeriniam pobūvy, grįžta į namus. Draugui Strumskiui tampa gėda, o skaitytojui — aišku, kad viskas čia bus gerai („Sėkmės svaigulys").

Aps. „Pirmasis pabučiavimas" konfliktas dar įdomesnis: plačioje komjaunuoliškoje herojaus sieloje įnirtingai grumiasi meilės ir pareigos jausmai. „Skelbimų lentoje iškabino naują draugovininkų budėjimo grafiką. Man reikėjo budėti Naujųjų Metų išvakarėse /.../ Ir tai kaip tik tuo metu, kai atvažiuoja Jolyta, o aš privalau ją sutikti..." Tiek svajojęs apie pirmąjį bučinį („žmonės, kurie myli vienas kitą, neretai bučiuojasi"— visai teisingai pastebi herojus), jis vis dėlto pasirenka pareigą: „Tu draugovinin-

kas. Privalai pateisinti pasitikėjimą." Laimei, ir šį sykį viskas baigiasi gerai. Jolyta ne tik kantriai šąla stotyje — sušalusi („garsiakalbyje nuaidėjo pirmasis bokšto laikrodžio dūžis") dar ir pabučiuoja... Rašyta 1954 m., tačiau nė kiek ne geriau skamba kūrinys „apie meilę", datuojamas 1980 m. („Per vėlu"). Saulius važiuoja pirštis merginai Gintarei, su kuria prieš 3 metus buvo gal pusdienį kalbėjęs ir šokęs draugo sūnaus vardynose. Tą pačią dieną Saulius iš vardynų pabėga, išgirdęs, esą Gintarė religinga („Ko gero, ir tuoktis reikalaus bažnyčioje. Kokia nesąmonė!"). Bet žmonės keičiasi. „O, kaip jis apsidžiaugė, kartą perskaitęs rajono laikraštyje Gintarės straipsnį, kuriame ji dalinosi savo, kaip „Žinijos" draugijos lektorės, patyrimu, propaguojant ateizmą." Štai tada (po trejų metų) Saulius apsisprendžia ir keliauja pirštis. Tiesa, gerokai nustemba sužinojęs, kad Gintarė kaip tik tą dieną (koksai sutapimas!) važiuoja į Santuokų rūmus su mokyklos direktorium. Iš tikrųjų — keista. Kaip sakoma,— nesuprasi tų moterų...

Prie paminėtųjų veikalų dar pridėjus antireliginį-antilytinį „Kiek kainuoja indėnė", jaunatvišką-rokerišką „Trečiadienio vaikai", išauga itin sunkiai nusakomo skonio bei spalvos apsakymų puokštė. Pokario skrynių naftalino kvapas... nuvytusi trispalvė... pabirę ramunės (myli — nemyli) žiedlapiai... Vargu ar šiandien atsirastų skaitytojas, kuriam kiltų noras pirktis vazą šitokiai puokštei...

Arba, kaip sakoma, dėl silpno meninio lygio...

Apie 1989-uosius

AR SMAGU VAIRUOTI LAIKO MAŠINĄ?

(S. Būdvytis)

Kai kurių S. Būdvyčio eilėraščių gimtadieniai („Jaltos jūra", 1967 08 18, „Ruduo", 1969 04 22, „Audra", 1970 05 28) rodo, jog tie kūriniai nemažai metų yra išgulėję poeto stalčiuje. Tiek išbūti jie galėjo, sakykim, dėl tokių priežasčių: arba autorius stengėsi juos iš tikrųjų subrandinti (tai būtų puikus pavyzdys neramiam jaunimui), arba buvo baiminamasi stagnacijos laikais siautėjusios cenzūros. Bet štai ateina revoliucinių permainų metai, ir S. Būdvytis, nusprendęs savo darbų toliau nebebrandinti, ryžtasi pateikti juos visuomenės teismui. Nes šiandien, kad ir nepakankamai apdorotas, bet iš gyvenimo išplėštas gabalas dažnam skaitytojui reiškia daugiau, nei iš visų pusių nušlifuotas literatūrinis brangakmenis. Pagaliau kiekgi galima šlifuoti! Tai atsiliepia kiekybei ir materialinei kūrėjo padėčiai. Štai S. Būdvytis, nuėjęs netrumpą kelią, pateike viso labo tik vienuolika eilėraščių ir šešis „rubajatus"— ketureiliais, trieiliais, dvieiliais sukapotą koncentruotą gyvenimo išmintį (pamoka ne vienam vyresniajam poetui bei T. A. Rudokui). Žinoma, iš tokio kiekio knyga nesusidaro, eiles galima būtų nebent tiesiai įtraukti į kokias nors antologijas...

„Rubajatai" pasižymi aiškia ir visiems žinoma mintimi. Pvz., „Laisvė brangus turtas, bran- / gesnis net už gyvybę — dėl jos / kovojo, kovoja ir kovos žmogus"; „Meilė rimtas reikalas — dėl jos da- / romi kilniausi žygiai, dėl jos daromos ir didžiausios niekšybės, dėl jos / žudoma ir žudomasi". Nekyla abejonių: poeto žodžiai apie laisvę ir meilę — teisingi! Kita vertus, tokiai išminčiai gal ir nebūtinas didelis gyvenimo patyrimas — pakanka vaikystėje perskaityti „Tris muškietininkus". Dėl ko tad autorius taip oriai dėsto šitokias tiesas? Gal S. Būdvytis bus minėtos knygos neskaitęs? O gal darbuojasi sanitaru psichoneurologiniame dispanseryje, kurio klientai, kaip žinoma, dažniausiai būna šiek tiek atitrūkę nuo realaus gyvenimo

bei elementarių jo tiesų. Bet neverta spėlioti. Svarbu rezultatas.

Eilėraščių temos,— kaip ir daugelio poetų: tėvynė ir taika, gamta ir meilė... Skaitydamas vis dėlto netrunki įsitikinti, kad dėl ilgo eilėraščių poilsio stalčiuje nekaltas nei per didelis autoriaus reiklumas sau, nei stagnacijos cenzoriai. Kaltas amžius. Dabar baigiasi XX-asis, o autoriui, regis, yra pavykę kažkokia laiko mašina persikelti į XIX-ąjį ir dar giliau. Jis neblogai susipažinęs su tų laikų poezijai būdingu kirčio mokslu, rimu bei kitomis poetinės technikos subtilybėmis. Tačiau poeto atmintis išsaugojo ir keletą mūsų amžiaus realijų: eilėraščiuose paminimos krintančios bombos, Kauno HES, elektra ir traktoriai. Originalus eilėraščių bruožas — prozinkas kokio nors reiškinio aprašinėjimas: „Užgeso saulės spinduliai. / Nustojo šildę taip meiliai. / Išblėso žydrasis dangus. / Ir rūkas apdengė laukus..." Bet štai: „Pirmieji saulės spinduliai / Vėl ėmė šildyti taip švelniai. / Rūkas nyksta, eina vis retyn. / Ir žmogus kelia galvą vėl aukštyn. / Eina jis linksmas per laukus. / Mato traktorių pulkus..." („Naktis"). Kartais į tokį aprašinėjimą įpinami ir intymesni išgyvenimai. Pvz.: „Ankstyvą rytą Ąžuolyne / Vaikštinėjau aš smagus..." Šitaip bevaikštinėdamas sutinka merginą („Jos jauną veidą ašaros dabino / ir pynė ji palaidas kasas") ir ima spėlioti: „kas jai nutiko, kas atsitiko?" Nusprendžia, kad „tikriausiai myli ji vaikiną, / Tad dabar ją meilė kankina". Baigiasi eilėraštis retoriniu šūktelėjimu: Ką daryti, ką daryti / Kaip meilę vėl susigrąžinti!" („Ąžuolynas"). Nors kai kurios tokių eilėraščių intonacijos yra perimtos gal net iš paties Maironio, vis dėlto nedrįsčiau S. Būdvyčio rinkinio siūlyti kaip poezijos pradžiamokslio niekados eilių neskaičiusiems kovų ir darbo veteranams...

„Laiko mašina" S. Būdvytį kartais sugrąžina ir į mūsų amžių. Tačiau ne į šias dienas. Įstringama, geriausiu atveju, pirmuosiuose pokario penkmečiuose. „Nuolat puikesni namai / Vis puošia Kauną / Gamyklų, fabrikų rūmai / Kasdien vis auga. / Nustebo žvaigždės iš dangaus / Spindi Kauno HES! / Ir tuoj „rodos jos paklaus / Kas kūrė marias". („Mūsų žalias Kaunas"). Tačiau šiandien klausimai yra kitokie: kodėl Kaunas iki šiol taip energin-

gai tebeteršia Nemuną? kodėl „gamyklų, fabrikų rūmai" tebenuodija visa, kas gyva? Šiandien tik vikruolis spekuliantas gali optimistiškai šūkauti, kad „mūs žalias Kaunas /.../ visad puikus / visad gražus". „Laiko mašinos" vairuotojas, matyt, gana jautriai reaguodavo į vėjų, anuomet pūtusių nuo CK rūmų, kryptį. Tačiau persikelti į mūsų dienas jam niekaip nepavyksta, net bandymų tokių nėra.

S. Būdvyčio rinkinys nepasižymi tematine įvairove. Užtat, žvelgdamas į „Jaltos jūrą", kur „žmonės svetimi, bet jie tau širdim artimi", lyrinis subjektas staiga kažkodėl prisimena karą („susimąstęs lyg krintant bombas girdi"). Karas įkišamas ir į standartiškai nupieštus „Rudens", „Nakties" peizažus: „Dangus apniukęs ašaroja / Ir grasina audromis ir liūtimis. / O ten kažkur toli plasnoja / Viską ryjanti bombų ugnis" („Ruduo"). Matyt, dėl to, kad prieš kurį laiką karas buvo tartum jaukas, kurį užmovus ant poetinio kabliuko, būdavo galima iš painių leidyklos labirintų kartais ištraukti knygelę su savo vardu ir pavarde ant viršelio. Karas savotiškai sugriaudė ir „Netolimos praeities etiuduose": „Jauna graži juoda žmona / Vyrui bomba sulaužė kojas / sudraskė galvą ir rankas / mirė net žodžio neištaręs...", bet „pratįso metai keleri / Pamiršo sunkias dienas /.../ Gyvenimas bėga net dulkia / Reikia gyventi skubiai. / Sutinka vyrą dailų, gražų / Griebia į glėbį stipriai, smagiai /.../ Ir lyg savo vyro balsą girdi: / Neliūsk, pjauk gyvenimo atolą." Neapsakomas to sudraskyto bei sulaužyto vyro taurumas! Ne kiekvienas šitokiais žodžiais prabiltų iš Ano pasaulio...

Baigiant šią trumpą apžvalgą, norisi pasakyti, kad meninis S. Būdvyčio kūrinių lygis abejonių nekelia: jie privalo grįžti atgal į autoriaus stalčius. Galgi baigsis perestrojka, prasidės reakcija, grįšim į viduramžius... Štai tada S. Būdvytis galės tarti savo žodį.

1985 ir vėliau

ELEGIJŲ SPINDESYS IR SKURDAS

(P. Venclova)

Petro Venclovos rinkinyje išspausdinta trejetas elegijų, viena prancūziška novelė, viena japoniška ir šešetas neįvardytų, matyt, paprastų, arba lietuviškų. Kalbant autoriaus žodžiais, galima tarti, jog novelėse vaizduojamas pasaulis yra „kaip teatro scena, kur nevaidinamos tragedijos ir farsai, o rodomos gražios, šiek tiek nostalgiškos pjesės, kurių pagrindiniai veikėjai — doros, harmoningos asmenybės". Būdingas šių „harmoningų asmenybių" bruožas: jos visos mąsto. Kad mūsų prozos herojai mąsto — gerai. Kas dėl to ginčysis... Tiktai apie ką gi jie mąsto? Jasukitis iš japoniškos novelės mąsto „kažką sunkaus". T. y. „kažką sunkaus mąstydamas siurbčioja arbatą". Vyriškis iš apsakymo „Introdukcija" sugrįžta mintimis į vaikystę, „kur už krosnies, tamsiame kampe, nuo visų pasislėpęs, didžiaakis, plikai nukirptas berniukas galėdavo liūdnai mąstyti apie mirtį"... „Kiek norėdamas galėjau mąstyti apie vienatvę",— džiaugiasi apsakymo „Koncertas vitražo galerijoje" herojus. Mąsto ir kiti P. Venclovos apsakymų personažai. Ir tik vienas Kazimieras Liščinskis skundžiasi: „Man neleidžia laisvai mąstyti" („Elegija Kazimierui Liščinskiui").

Kokie yra šio gausaus mąstymo rezultatai? Ir ką gali sumąstyti, sakykim, personažas Jasukitis, mąstydamas „kažką sunkaus"? Nieko jis, tiesą sakant, ir nesumąsto. Sapnuoja sau gražius sapnus apie auksinį lotoso žiedą, pardavinėja juos žiauriajam Takajamai, ir tiek. Dailius sapnus, „gražias, šiek tiek nostalgiškas pjeses" pardavinėja skaitytojui ir šių novelių autorius.

Jeigu debiutiniame P. Venclovos novelių rinkinyje vyravo kasdienės ir kiekvienam suprantamos buitinės dramos, tai šiame rinkinyje rašoma kur kas aukštesnėmis temomis. Čia sukinėjasi jau nebe šeimyniniuose santykiuose susipainioję banaloki vyriškiai, o K. Liščinskis, J. Biliūnas arba tie bevardžiai personažai, prakilniai mąstantys apie vienatvę ir mirtį, „gyvybės plazdėjimą" ir

„trečiąjį pasaulį"... Tik tas „mąstymas" paprastai pakeičiamas gražiai spindinčių žodžių tekėjimu, išdailintų sakinių muzika, kuriai tartum skirta užburti ir užliūliuoti patiklų skaitytoją, kol tas galų gale pasijunta apgautas: apie ką gi čia vis dėlto buvo rašyta? Ak, tiesa, apie mirtį... Dabar pritinka užskleisti knygą (užpūsti žvakę?), giliai atsidusti ir pamąstyti „kažką sunkaus". Ir grįžti prie paprastų, žemiškų darbų.

Į P. Venclovos meninį pasaulį įžengi lyg į bažnyčią. Tokia čia rimtis ir susimąstymas... Ir smilkalų aromatas... Vargonai... Ir choras gieda. Kažką nesuprantama, bet labai labai tauriai: „O gal amžinybė — tik mūsų sukurta tuščia sąvoka, ir jos ten taip pat nebuvo? Tikriausiai, kad nebuvo, nors ten beveik nieko nesuspėjau suvokti, nes realybė kaip teatro uždanga tyliai šiugždėdama nusileido ant grindų, priversdama pamiršti net tai, ką buvau spėjęs suprasti... Gal kada vėliau mėginsiu atkurti tą akimirkos įspūdį, norėdamas įsiskverbti į mįslingąjį trečiąjį pasaulį, kuris dabar man panašus į tavo kambarį ir kvepia vystančiomis kalijomis" (p. 29). Šitam pasaulyje patogu mąstyti apie mirtį. Kūrinių situacijos tam palankios. Dviejų novelių personažai veržiasi kuo greičiau numirti, kitų dviejų, stimuliuodami autoriaus mąstymus, jau guli be gyvybės ženklų. Mirtis ištinka ir keletą kitų veikėjų. Nepaisant tokio didelio P. Venclovos personažų mirtingumo, apmąstymų šia tema vaisiai ne itin brandūs. Štai „Elegijoje draugui" visi pasamprotavimai išsprendžiami, pasitelkus stereotipą: „Juk vis dėlto puiku, kad po mūsų mirties pasaulyje niekas o niekas nepasikeičia." Tuose apsakymuose, kur gyvi išlieka visi personažai, mąstoma kitomis, ne mažiau universaliomis ir filosofiškomis temomis: „Kas yra žmogus?— klausė vyriškis,— kas yra žmogus?— kartojo,— kas yra žmogus?— aikčiojo,— skruzdėlė, vabalas, niekingas gyvūnas, valdomas instinktų, ar dieviškasis kūrėjas, visa ko mentorius, gyvas savo siela, darbais, nepaliaujamu tikėjimu prakilniąja misija?" („Kelios akimirkos gyvybės plazdėjimo"). Kitas prakilniai mąstantis personažas išpažįsta šitokią kraupią paslaptį: „Po manim, Kristina, bedugnė, antracitinė migla, tamsiosios Molocho gelmės, neapykanta ir vienatvė, apokalipsinė ty-

la..." („Mėnesienos fejerija"). Kas gi sukėlė šitam piliečiui tokius gilius išgyvenimus? Taigi nusivylimas mylima moterimi, savo drauge, kino studijos pėstininko žmona, pakvietusia jį nakvynės („taigi ir ateik šįvakar, jeigu jį (Sigitą — *J. E.*) velnias išneš į tą festivalį"). Į pasiūlymą pasipiktinęs personažas atšauna šitaip: „dvejus metus /.../galvodavau apie tave /.../, o tu kvieti mane nakčiai, tarsi nežinotum, kad naktis yra antracitinė migla..." Na, o paskui, kaip minėta — bedugnė, Molocho gelmės, apokalipsinė tyla ir t. t.

Panašius sudėtingus mąstymus, aišku, sunku patalpinti į buitiško apsakymo rėmus. Tad P. Venclova ieško naujesnių meninės išraiškos formų. Dalis novelių priklauso vadinamosios sąlygiškosios prozos sričiai. Toks autoriaus žingsnis nėra netikėtas. Jau pirmojo rinkinio vienam apsakyme buvo pasirodęs paslaptingas vyriškis, kvepiantis jazminais ir vystančiom lelijom, ir padovanojęs jaunavedžiams stebuklingą veidrodį, rodantį jausmų atspindžius. Naujojo rinkinio novelėje „Dar vienas ruduo" tarsi tikra „jazminų vyriškio" pusseserė pasirodo paslaptinga mergina, prisistatanti kaip numirusios senės „alter ego", ir herojus valandžiukę pakontempliuoja su ja gyvybės ir mirties klausimais. Vyriškis iš novelės „Introdukcija" pro labai buitiškos kamaros duris išeina į labai sąlygišką mirusiųjų pasaulį ir padiskutuoja su dvasiomis apie artimo meilę. Taikant į filosofinį universalumą sumodeliuota novelė „Durys" tempia ir socialinį krūvį. Prie pono Godo durų laukia vargšai prancūzai. Matyt, visokių bėdų kamuojamam buržuazinės visuomenės žmogui tik ponas Godo gali padėti. Deja, šiek tiek girdėjusiam apie šio personažo punktualumą, prancūzų padėtis P. Venclovos prozoje atrodo beviltiškai.

„Retkarčiais, kai nuo nepaliaujamo veiklos troškimo ir kvailinančio mąstymo pavargstu taip, kad norisi vemti, man ateina mintis, kad, ko gera, esu pagamintas iš sintetinės medžiagos arba išaugintas kolboje",— skundžiasi vienos P. Venclovos novelės personažas. Ir, matyt, jis neklysta dėl savo kilmės. Ta sintetinė medžiaga yra ne kas kita kaip literatūriškumas. Autorius puikiai išmano, kaip parašyti „gražią, kiek nostalgišką pjesę", tik blogai, kad

šių pjesių herojai gimsta talpioje literatūrinių gražumynų kolboje, bet ne realaus gyvenimo sūkuryje. Personažas nori veikti, o jam liepia mąstyti. Ir dar apie ką! Apie mirtį, vienatvę... Bet ką gali sumąstyti, augintas kolboje? Iš dailiai pinamo tankaus mąstymų, prisiminimų, poetiškų gražbylysčių literatūrinio tinklo gaudai paprastas ir ganėtinai banalias mintis. Emocinis išgyvenimas pakeičiamas išgražintu, sureikšmintu „mąstymu", kuriam peno duoda bet kuri akiratin pakliuvusi smulkmena: reklaminis skydas, vitrinoje stovintys manekenai, nusipirkta puokštė gėlių: „kokia pašėlusi gyvybė glūdi šitose gėlėse, kad jos išauga po žemu žiemos dangumi, kad jos raudonuoja ir pro tirščiausią miglą? Kodėl tokia niekinga, traški žolė gali svaigti buvimu, o žmogus — ne?" (p. 83). Atrodo, kad patį autorių užburia ir paskui save veda tauriai spindinčių žodžių magija ir harmoningai sukomponuotų sakinių melodija. Tokiu rašymu, rodos, norėta sukurti giliaprasmiškumo ir gyvenimo visumos įspūdį, deja, tai ne žodžiai į sielą, o žirniai į sieną: „Dabar jis žinojo laiko ir buvimo vertę. Ir tuo pačiu lėkė per ryškiai spalvotą šviesą, malonią it vynas, it meilė, it miegas... /.../ Šniokštė dulkių siurbliai, burzgė televizoriai, spragsėjo kepami karbonadai, kliokė vanduo, jaukiai it žvirbliai čirškė vaikai, šventiškai trinksėjo durys, skambėjo telefonai, čežėjo laikraščiai, oriai ir lėtai mušė sieniniai laikrodžiai" (p. 85).

Kartais P. Venclova išsivaduoja iš literatūriškumo kerų, ir apsakyme suplazda gyvybė. Tikro, o ne sumąstyto nerimo genamas išplaukia Odisėjas, palikęs banalios Itakės krantus — („Sugrįžti"). Prasminga yra šio apsakymo ironija. Lieka laukti, kad ir pats autorius, panašiai kaip jo herojus, vieną kart paliks jaukią literatūriškų srautų suneštą salą, kur kvepia vystančiom kalijom, ir išplauks į rūstesnius, daug pavojingesnius, bet ir didesnius atradimus slepiančius vandenis.

Rašyta saloje

ATSARGIAI: KRAUJAS!

(P. Venclova)

P. Venclovos herojams yra būdinga sapnuoti, regėti vizijas ir išgyventi kokią nors taurią kančią. Taip buvo apsakymų rinkinyje „Vakaro elegijos", taip yra ir „Kraujo skausme". Apysaka prasideda gražiai nutapyta pagrindinio herojaus Andriaus vaikystės akvarele, bet, kaip iš P. Venclovos ir reikėjo laukti, realistinės piešinio linijos greitai nutrūksta. Štai jau 5 p. iš poliklinikos grįžtąs Andrius netikėtai išeina į pievas, kur susiduria su kažkokia triasmene būtybe: lyg varna, lyg moterimi... Bet, ačiū Dievui, „Andrius atsigėrė iš automato gazuoto vandens ir jam pasidarė geriau". Skaitytojui, deja, blogiau. Nes jeigu nebuvo nei pievos, nei triasmenės būtybės — kas gi čia buvo? Sapnas? Vizija? Kliedesys?.. Tokius klausimus spręsti autorius apdairiai palieka patikliam skaitytojui, kurio sąmonėje sapnų ir vizijų skaičius yra tiesiogiai proporcingas potekščių, paslėptų prasmių skaičiui. Kuo klampesnis sapnų, vizijų liūnas, tuo gilesnis meno kūrinys, o skęstančiųjų gelbėjimas, kaip yra sakoma,— pačių skęstančiųjų reikalas.

Kažkokio instituto mokslinis bendradarbis Andrius serga kraujo liga, įtariamas vėžys, bet gali būti ir paprasčiausias nuovargis, „nervinis persitempimas". Tačiau Andrius, užuot keliavęs su gydytojo siuntimu tirtis į onkologinį dispanserį (taip turbūt pasielgtų kiekvienas blaiviai mąstantis pilietis), išskrenda į pajūrio miestelį, kur rudeniškos gamtos prieglobstyje sapnuoja labai kruvinus sapnus ir regi pranašiškas vizijas, o atokvėpio valandėlėmis mokina išsinuomoto kampo šeimininkės dukrelę Ainą anglų kalbos, į jos koketavimus kartais reaguodamas beveik kaip normalus trisdešimtmetis vyriškis. Tačiau viskas — beveik, nes autorius lieka ištikimas sau. Štai Ainai parsivedus tokį Aurimą, Andrius kenčia kuo tikriausias ir visai suprantamas pavydo kančias, o po poros puslapių, kai Aina beveik išpažįsta jam savo meilę, Andrius samprotauja šitaip: „Argi paprastas žmogaus jausmas beturi

kokią prasmę, kai visai žmonijai gresia žūtis?..“ Dėl tos „žmonijos žūties“ herojus didžiai sielvartauja ne vieną sykį: „Galų gale žmogus gali susitaikyti su mintimi, kad netrukus jo laukia mirtis, bet abejingai galvoti apie visos arba didesnės dalies žmonijos žūtį? Abejingai stebėti, kaip tvenkiasi kraujo lietus, kaip už horizonto gruma kraujo jūra?“ (p. 91). Sprendžiami klausimai, kurie, tiesą sakant, nė nereikalauja sprendimo: „Argi vieno žmogaus mirtis yra bereikšmė, kai imi galvoti apie visos žmonijos žūtį? Argi vienas žmogus yra niekas?“ (p. 105). Gera literatūra visais laikais buvo „vieno žmogaus“ pusėje...

P. Venclova nepaaiškina, dėl kokios būsimos žūties taip kenčia jo herojus. Gal turima galvoje atominio karo grėsmė... Ko gero, kilnu taip giliai ir plačiai kentėti, bet štai paaiškėja, kad taurusis Andrius pas savo senutę, merdinčią ir nuo senatvės kenčiančią motiną nebuvęs net keletą metų...

Atmetus vizijas ir „žmonijos žūtį“, liktų viso labo gana standartiška istorijėlė apie nusivylusį (darbu? gyvenimu? savimi?) inteligentą, pabėgusį nuo didmiesčio triukšmo į gamtą, kurį vėl pažadinti gyvenimui galėtų meilė, o apsilankymas pas mirštančią motiną atneštų supratimą, jog jis „turi įsikibti į žemę /.../. Ir kad aplinkui būtų žmonės, ne praeiviai, o artimi...“ Realistiniai apysakos epizodai ir sudaro vertingesniąją apysakos dalį (bendravimas su Aina, kai kurios scenos pas motiną). Tačiau, matyt, baiminamasi būti banaliu, pačia nesudėtingos istorijos įtaiga nepasitikima. Užtat pasakojimą periodiškai perkerta sapnai ir vizijos, kur visą laiką plūsta kraujas („Prieš jį tyvuliavo ištisa kraujo jūra /.../, suprato, kad čia žuvusiųjų kraujas...“ ir t. t.) bei sunkios vaikystės („benkartas“) prisiminimai, kur vyrauja „sufilosofinti“ motinos ir vaiko dialogai („Žolei nereikia namų / — O kam žmogui namai? / Nuo lietaus, nuo nakties pasislėpti... / Žinai, mama, kam bus mano namai? / — Kam?— Kad daug žmonių ateitų, kad visi sėdėtų ir juoktųsi...“ (p. 96) Keliose vietose (p. 68—69, 121—122) įsiterpia ir gana mistiškas duetas: vienas balsas apokalipsiškai grūmoja („kalnai mirs ir saulė nebešvies, mėnulis paliks ataušusią žemę - - -“), o kitas duoda jam optimistiškus atkirčius („vis tiek išauš

diena ir bitės skraidys po dobilus...") ir panašiai. Dėl ko turėtų mirti kalnai ir nebešviesti saulė — nežinia. Tokius dalykus, taip pat ir vizijas, sapnus, kančias gal derėtų aiškinti herojaus nuovargiu, įtariama liga. Tačiau ar nevertėjo P. Venclovai, užuot išgabenus šį paliegėlį į pajūrį, nusiųsti jeigu ne į onkologinį, tai bent jau į psichoneurologinį dispanserį ir kaip reikiant ištirti sveikatos būklę?.. Bet kur tau! Juk tokia neaiški personažo būklė kaip tik ir leidžia P. Venclovai estetiškai pasamprotauti apie prakilnius dalykus: „kančių" valandomis cituojami F. G. Lorka, Dilanas Tomas, A. Mackus, K. Ambrasas... Nuo tų citatų dvelkia miesčioniškumu, o nuo sapnų ir mąstymų — banalybe, kartais panašia į aštuoniolikmečio norą pasirodyti „sudėtingu" prieš savo išrinktąją: „Pastaruoju metu man taip dažnai būna. Mane paraližuoja baimė: išnykimo, savęs paties, kitų žmonių, net gyvenimo baimė /.../. Ir skausmas dėl visko... Begalinis sielvartas ir rūpestis." Kai kančios neapvilktos jokios meninės formos rūbeliais, visa tai panašu tik į prastą spektaklį, kur aktoriai skambiai deklamuoja neišgyventas tiesas, o žiūrovai nuobodžiauja. Geriausiuose anksčiau spausdintuose apsakymuose ir atskiruose „Kraujo balso" epizoduose P. Venclova įrodo, jog moka vaizduoti ir gamtą, ir žmogaus išgyvenimus, tačiau „išauginti" meninius vaizdus iki taip trokštamų filosofinių apibendrinimų jam nepavyksta. Užtat tekstas specialiai pakraunamas sapnais ir „mintimis". Bet su šitokiu kroviniu kažin ar toli nuvažiuosi...

Ten pat

NEBIJOKITE NEMIGOS!

(R. Baltušnikas)

Pavadinimas prasmingas: R. Baltušniko apsakymus ir pjeses būtų galima rekomenduoti kaip naują migdomųjų rūšį. Pakanka paskaityti vieną apsakymą, ir aštuonių valandų miegas garantuotas. Efektas paprastai pajuntamas, įpusėjus pirmąjį puslapį. Kaip autoriui pavyksta šito pasiekti?

Reikia kruopščiai aprašinėti buities detales, reikia sugebėti nuolat kartotis, reikia turėti didelę atsargą apdėvėtų temų ir nusivalkiojusių personažų, reikia neturėti ką pasakyti... Daug ko reikia. Ir viskas P. Baltušniko kūriniuose yra... Skaitant apima jausmas, lyg būtum atsidūręs kažkokių senų namų palėpėje, prigrūstoje pageltusių laikraščių ir nebenaudojamų rakandų, kur slegia nykus suplėkusio oro kvapas, byra dulkės ir neįsiskverbia saulės spindulys. Apie R. Baltušniko kūrybą kritika yra pasakius nemažai blogų žodžių, bet — šunys loja, o karavanas žygiuoja toliau, gabendamas ryšulius nežinia kam reikalingų senienų.

Autorius neturi savo jaudinančių temų ir problemų rato, tad nėra ir traukos centro, galinčio suteikti rinkiniui konceptualumo. Sumesta vienon krūvon, kas parašyta per ataskaitinį laikotarpį, ir tiek. Čia nėra nei aukštumų, nei žemumų — peizažas lygus. Nėra originalesnio požiūrio į pasaulį, nėra savito veido ir stiliaus — kalbama bendrybėmis. Iš vieno kūrinio į kitą keliauja standartinis herojus, išaugęs labai gausų, tačiau prastos kokybės derlių duodančioje vidutinybės dirvoje. Gali keistis tokio herojaus apdaras, amžius, profesija, tačiau esmė nesikeičia. Kad ir kas būtų aprašoma — ar besiformuojančių paauglių santykiai („Išbandymas", „Pasirinkimas"), ar jau pliktelėjusio meilužio prisiminimai („197... metų etiudas") — viskas nudažyta pilka spalva. Naktį, iškritus pirmajam sniegui, galima pereiti per lauką ir įsivaizduoti, jog esi pionierius, bet rytą sniegas ištirpsta, ir pamatai, jog tame lauke įminta tūkstančiai anksčiau praėjusiųjų pėdų. Ar autorius šito

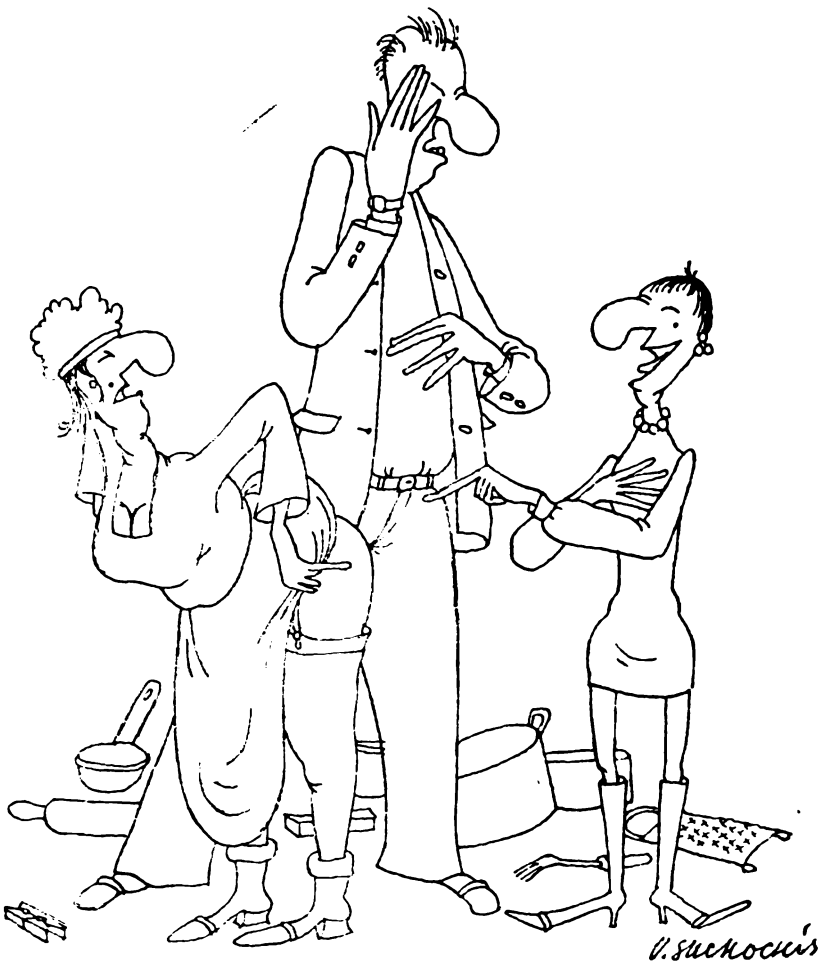
V. Sukockis

iš tikrųjų nepastebi, ar apgaudinėja save ir tikisi apgauti kitus? Novelėje „Kol užaugsi, mokslininke" vaikai žaidžia suaugusius: pamėgdžioja jų elgesį, kalbėsenos štampus, „kelia" šeimynines scenas. Tai seniai humoristų pamėgta tema, subanalėjusi nuo nesaikingo vartojimo. Novelėje „Išbandymas" šešiolikmečiai Rytis ir Daiva pabėga iš namų į gamtos prieglobstį, mat jų meilei trukdo tėvai. Tačiau savarankiškam gyvenimui dar nesubręsta, meilė ne tokia didelė. Panašios istorijėlės yra skambėjusios tiek dorovinės tematikos rašiniuose, tiek prozoje. Kitur („Neapykanta draudžiama") piešiama banali išsiskyrusios šeimos situacija: motina draudžia mergaitei bendrauti su tėvu. Tokiuose kūriniuose blogiausia ne tai, kad varijuojama viena ar kita nuvalkiota tema, bet kad autorius nesukuria nei naujos situacijos, nei originalaus personažo ir neturi savo požiūrio. Šiaip taip surėstas siužetėlis apipinamas atsitiktiniais dialogais (kaip gyvenime), gausiomis buities detalėmis. Užmiršti tokie novelės komponentai kaip įvykis, kulminacija, netikėta atomazga... Novelė — nelyginant pasivažinėjimas dviračiu iš punkto A į punktą B ir atgal, neturint jokio kelionės tikslo. Kas pakeliui pastebėta — tas ir užrašoma. Bet jei važinėjama išvažinėtu keliuku, kam įkyriai baksnoti pirštu: čia upė, čia sodyba, ten krūmokšniai... Vaizduodamas jauną žmogų R. Baltušnikas nesistengia perteikti jo aistringo noro suvokti save šiame painiame pasaulyje, klausti ir ieškoti atsakymo. Autorius pasirenka kokį neesminį gyvenimo momentą (gal tik „Išbandymas" kiek skiriasi) ir, matyt, remdamasis gerokai apiblukusiais autentiškais prisiminimais, aprašinėja tai šį, tai tą. Pvz., barzdos skutimąsi ar naują kostiumą („Pirmasis žemės palydovas"). Žinia, tai svarbūs įvykiai jaunuolio gyvenime, bet, jeigu reikšmingesnių nebūta, galgi šitokio jaunuolio niekas ir nepasiges, jeigu jis neatkeliaus į literatūrą. Juolab kad dabar, pro plačiai jaunimo pusėn atvertas duris, net ir nuo gyvenimo atitrūkęs rašytojas gali pamatyti, kiek daug ten problemų, konfliktų, skaudžių istorijų, praradimų ir atradimų.

R. Baltušniko personažai sparčiai blėsta iš atminties, o meniniai vaizdai liejasi į blyškią pelenų spalvos dėmę. Galų gale ima atrodyti, kad visų novelių herojus — vie-

nas ir tas pats kasdienybėje giliai įklimpęs žmogelis, neturintis nei idėjų, nei valios, nežinia ką veikiantis ir nuolat kliuvinėjantis už buities rakandų. Pvz., apyžlibis poetas Ignacijus („Kol laikas neša"), švenčiąs savo penkiasdešimtmečio jubiliejų: „Nenorėjo Ignacijus tos šventės, bet senutė motina prispyrė: kaip gi čia dabar, ką pagalvos giminės, nebus ir kaimynams ko prisiminti" (savarankiškai apsispręsti R. Baltušniko personažams yra didžiulis žygdarbis). Ignacijus bandė šia proga kažką galvoti, bet „sielą užplūdo nuovargis ir abejingumas, ir seniai jis žinojo, kad šitos eiliuotos istorijos apie save ir kaimą, apie žmones, gimtuosius laukus, gyvenimą neįveiks. Visos jo mintys kažkur išsibarstė,— štai ir šitoje gryčioje, kampe ant etažerės, jei kas norėtų, galėtų rasti išblukusiuose žurnaluose ne vieną jo eilėraštį, epigramą, apybraižą. Tačiau niekas jų neieško. Gal todėl jam dabar taip nyku ir tuščia..." Tikriausiai todėl. Užtat nevykėlio menininko temą R. Baltušnikas bene labiausiai mėgsta valkioti. Ne vienas tokių personažų buvo neseniai išleistam „Akimirkos žavesy". Ir šiame rankraštyje klaidžioja keletas panašių į Ignacijų arba ir visiškai beveidžių: dailininkas („Ir paukšteliai tave atsimins"), Anakletas („Geltoną sekmadienį"). Atrodytų, kas gali geriau išmanyti nevykėlio psichologiją, suprasti jo gyvenimą bei jėgas, verčiančias tokį žmogų kurti, jei ne kitas, panašus į jį. Deja, taip nėra. Ar gali prastas batsiuvys pasiūti gerus batus, net jeigu siūtų juos sau, matuodamas ant savos kojos? Vargu. Panašiai ir R. Baltušnikas, rašydamas apie nevykėlį menininką, parašo niekam tikusį apsakymą. Minėtajam „Kol laikas neša" viskas atsitiktina, ir pasikalbėjimai su motina, broliu, ir prisiminimai... Kokiu tikslu visa tai rašoma? Kodėl pasičiuptas būtent toks personažas? Pusiau aklas, pusiau poetas, nežinia ko norintis, nežinia kuo užsiimantis... Kodėl išeities tašku pasirinktas jubiliejus, jeigu nėra nugyventų metų apmąstymo, jeigu ši amžiaus riba nėra nei esminis, nei kritiškas momentas personažo gyvenime? Jokios projekcijos į ką nors svarbaus, stinga logikos, nesugebama apibendrinti. Nesusiformavęs menininkas, nesubrendęs pauglys ar šiaip koks nesusitupėjęs pilietis autoriui, matyt, yra imponuojantys tipai, tačiau ar labai įdomūs skaityto-

jui? Laiko upėje problemų potvynis, o R. Baltušnikas, tartum sendaikčių krautuvėlės vedėjas, ramiai sau inventorizuoja apdulkėjusius rakandus.

Gal autorius vaizduoja nuotaikų žaismą, bando prisiliesti prie amžinųjų žmogaus sielos paslapčių,— ne kiekvienas juk privalo kurti „aštrią" literatūrą. Deja. Norint sukurti nuotaiką, pirmiausia reikia turėti stilių, jausti žodžio skambesį. R. Baltušnikas tiktai piešia neaiškius akiratin atsitiktinai pakliuvusius daiktų, reiškinių (į kuriuos nesigilinama) ir ganėtinai seklių sielos užkaborių kontūrus. Meilės „amžinosioms paslaptims", tiesa, skiriama nemažai vietos, bet ir meilė čia — ne sakalas padangėje, o tik už kojos pririšta perekšlė, kudakuojanti kieme. „...Moters plačiai pravėrė spintos duris. Kaip apsirengti? Ji žinojo, kad vieni vyrai nepakenčia džinsuotų, kiti net ir gražiausią suknelę palaikys škurliu /.../. Kuriems priklauso Anakletas? Vardas kiek moteriškas, bet tai dar nieko nereiškia. Moteris traukė iš spintos savo sukneles, vartė, gėrėjosi, nubraukdavo kokį pūkelį ir vėl kabino atgal" („Geltoną sekmadienį"). Parengiamajai pasimatymo daliai skirta net keletas puslapių, įskaitant „virtuvinius" apmąstymus (kuo pavaišinti Anakletą, ir panašiai). „Moteris žvilgtelėjo į dujinę plytelę. Kaip ji pamiršo išvalyti tą dėmę nuo išbėgusios kavos! Čiupo skudurą, sušlapino ir ėmė trinti. Emalinis dangtis vėl tapo baltas. Moteris nusiramino. Uždegė dujas. Nutarė, kad geriau eiti į pasimatymą papusryčiavus. Valganti moteris neturi poetiškumo... Leisdama į čiršKantį sviestą kiaušinį, pagalvojo, kad šeimai galėtų pagaminti kur kas įvairesnį maistą, negu pati sau." Reporteriškas stilius, skvarbus žvilgsnis į virtuvę, atidumas smulkiausioms procedūroms, sakyčiau, primena Černobylyje pabuvojusių žurnalistų straipsnius apie avarijos likvidavimo darbus. Štai ir kiaušinį moteris juk ne šiaip sau leidžia „į čiršKantį sviestą",— tuo metu ji spėjo pagalvoti ir apie Anakletą. Ar ne panašiai Černobylio didvyriai, leisdamiesi į pavojingiausias zonas, prisimindavo artimuosius? Skiriasi tik detalės... Bet kyla rimtų abejonių, ar Anakletas gali dar ką nors sudominti, išskyrus autorių ir jo herojų.

Pjesė „Silpno vyro svajonė" yra daugmaž logiška R. Baltušniko apsakymų tąsa. Pagrindinis veikėjas Silvestras toks pat nevykėlis kaip ir Ignacijus ar Anakletas. Bet kadangi autorius įsivaizduoja rašąs „socialinę satyrą", tokio personažo pasirinkimas pateisinamas. Silpnavalis, moteriškas Silvestras, pasiryžęs keisti gyvenimo būdą, atrodo netgi originalokai. Jis palieka žmoną, gastronomo vedėją Feliciją, ir su romantiškai nusiteikusia Audre įsikuria bakūžėje ant ežero kranto. Suirus „naujam gyvenimui", bando grįžti pas Feliciją, bet ten jau apsigyvenęs Vyriškis, „labai panašus į Silvestrą". Pjesėje mažai veiksmo, daug šnekų, kurios vietom juokingos. Daugiausia ten, kur Silvestro pasiryžimas keisti gyvenimo būdą susiduria su kokia nors, kad ir menkiausia, kliūtim. Pvz., jis nesugeba net konservų dėžutės atidaryti. Ežere besimaudančią Audrę perspėja: „Kur taip toli plaukiate? Ten gali būti gilu. Atsiminkite, aš nepajėgsiu, jegu kas /.../. Paskui man atsakomybė" (p. 27), Tačiau daugiausia bandoma laimėti pigoku juokinimu. Štai Audrė ir Felicija ginčijasi, kuri iš jų tinkamesnė Silvestrui: „AUDRĖ. O kokie plaukai /.../. Ir tokios kojytės. / FELICIJA. O kas tai? (atsuka užpakalį) Jis palankiai vertino... / AUDRĖ. Šaltienos kalnas. / FELICIJA. Tokiu atveju — tu nukeipusi peteliškė. / AUDRĖ. Karvė. / FELICIJA. Šiaudelis kokteiliui gerti! / AUDRĖ. Išklerusi spinta! / FELICIJA. Kvaila ožka!" ir t. t. Tokio pobūdžio sąmojis, užkabinantis ne socialinius reiškinius, o figūros detales, žinia, vargiai gali pretenduoti į „socialinę satyrą" (bene vienintelė Felicijos problema — kaip priversti Silvestrą atlikti vyro priedermes vedybiniam guoly. „Ak, kaip aš pasiilgau gero vyro... Tikro!"— skundžiasi ji. Didžiausias autoriaus laimėjimas — Silvestro charakteris. Tiktai gaila, kad toksai, tegu šaržuotas, tačiau gana būdingas tam tikros grupės žmonių atstovas, nėra panardintas, kaip sakoma, į plačius gyvenimo vandenis, o uždarytas siauroje erdvėje tarp dviejų moteriškių. Atsiranda kartojimosi ir plepėjimo, nereikalingo veiksmui, bet reikalingo pajuokinimui. („AUDRĖ. Kiek dabar valandų? / SILVESTRAS. Kažkuri tarp dvyliktos ir šeštos", ir panašiai.) Apskritai viskas šioje pjesėje pajungta ne kokiai autoriaus minčiai, o juokinimui. Silvestro cha-

rakterio bruožai tam teikia nemažai galimybių. Kitas dalykas, kad R. Baltušniko sąmojis nėra labai netikėtas, šmaikštus ir elegantiškas, tuo labiau — prasmingas. Vargu ar pjesė sudomins teatrą,— nebent kokį neišrankų meno saviveiklos kolektyvą.

Groteskinės tragikomedijos „Debesys nuo nemigos" turinys yra nevykęs bandymas atsiliepti į pertvarkos dvasią, o forma — toksai pat nevykęs sekimas moderniąja drama. Šeši bevardžiai personažai (Pirmininkas, Valkata, Mokytoja, Vaikinas, Mergaitė, Pranašas) stato džindžino fabriką. Antrajam veiksme pasirodęs Profesorius įspėja juos dėl neigiamų tokios statybos pasekmių. Nepaisant įspėjimų, fabrikas pastatomas, ir paskutiniam veiksme matome visus personažus, prasigėrusius ir nelaimingus, maldaujančius pagalbos kažkokio raudono debesies. „Sugrąžink mums ramybę! Sugrąžink tikėjimą! Sugrąžink viltį! Sugrąžink!"— šaukia Pranašas. „Sugrąžink!"— kartoja vienas po kito visi personažai, ir pjesė baigiasi. Nieko šioje tragikomedijoje komiško nei tragiško nėra,— yra tik labai nenatūraliai atrodantis statinys, po kurį vaikščioja ne gyvi žmonės, o tuščios schemos. Nei konfliktų, nei charakterių. Nors dvi poros netikėtai ir susituokia, visi personažai iš tikrųjų gyvena kas sau. Teisingiau, ne gyvena, o tik išrėžia savų gyvenimų (aišku, nenusisekusių) išpažintis (I-ajam veiksme) arba mėtosi banalybėmis („Kiekvienas mes atsakome už žmonijos ateitį"; „Kančioje visa esmė" ir t. t.). Paraboliškas siužetas taipogi turėtų būti pripildytas realaus, gyvenimiško turinio. Deja, ir to siužeto nėra, tik situacija, apipinta neįdomiais, neinformatyviais dialogais, dažnai dvelkiančiais ir neskoningumu (Mergaitės — Mokytojos, Valkatos — Mokytojos pokalbiai), ir nuoboduliu. Bet pjesė — ne romanas, kur dažnas rašo, kas galvon šauna. Čia reikalinga aiškesnė veiksminė linija. Meninių sparnų neturintis kūrinys panašus į naminę žąsį: jis kartais veržiasi skristi pas skaitytoją, bet kelionė galų gale baigiasi ant šeimininko (autoriaus) stalo...

Rašyta po pietų

VARGAS DĖL PROBLEMŲ

(L. Zaleckis)

Kodėl vienas ar kitas pilietis staiga, žiūrėk, ima ir tampa rašytoju? Paprastai į šį klausimą neatsakysi. Gal tai yra toks individas, kurį labiau domina ne vidaus degimo variklio, o žmogaus sielos paslaptys; ne aukščiausios lygos futbolo komandų jėgų santykis žaliojoje vejoje, o žmonių santykiai kasdienybėje? Tiesa, yra kategorija piliečių, kurie negali nerašyti, ir keblumas čia tas, kad to, ką parašo „negalintys nerašyti", joks sveiko proto žmogus negali ir skaityti,— išskyrus redakcijų ir leidyklų darbuotojus, nes už tai jiems moka algas. Tad išvydę knygų leidėją prie baro su taurele rankoje, nesmerkim jo, o pagalvokim, kad galbūt jis ką tik baigė skaityti kūrinį autoriaus, kuris nerašyti negali.

Tačiau kiekvienas kūrėjas yra mįslė. Taip pat ir L. Zaleckis, šįsyk įteikęs leidyklai dviejų poilgių ir keturių potrumpių apsakymų rinkinį. Nepasakytum, kad L. Zaleckiui pasaulis atrodo sudėtingesnis už futbolo aikštę, o žaidėjų (personažų) santykiai pasižymi kuo nors ypatingu. Treneris (autorius), kaipo dirbantis nebe pirmą sezoną, yra išmokęs keletą nesudėtingų derinukų, kuriuos naudojo ankstesnėse knygose, tebenaudoja ir dabar. Šitaip žaidžiant vargu ar įmanoma iškovoti literatūrinę pergalę, bet gal svarbiausia — ne rezultatas, o tiesiog žaidimas, teikiantis džiaugsmą žiūrovų (skaitytojų) tribūnoms? Tačiau ar į „Žalgirio" stadioną atvykusi atsiliekančio „Pergalės" kolūkio komanda galėtų ką nors nustebinti? Matėm svečių ir iš Rytų, ir iš Vakarų. O ir šiuolaikinis jaunimas, žiūrėk, guviai įsisavina pažangiausius metodus...

L. Zaleckio proza visados stokojo problemiškumo, platesnio gyvenime vykstančių konfliktų vaizdo bei giliau prasismelkiančio žvilgsnio, ir tai buvo jos privalumas, mat apie 80-uosius konfliktai jau buvo išnykę, o problemos — išspręstos. Atsivertęs rankraštį, kuris parašytas dabar, kai šiaurūs vėjai vėl užnešė šūsnis praeities ir ateities atgyvenų, natūralu, kad lauki šio to daugiau nei prieš

dešimtmetį, vildamasis, jog ir kulto bei kukurūzų metais brendęs autorius gali tarti svarų žodį. Tačiau šito, matyt, negalima tikėtis iš tų, kurie anais laikais leido aptakias knygeles, kurie nevarstė leidyklų durų dėl silpno ne meninio, o idėjinio lygio. L. Zaleckis rašo kaip rašęs. Ir apie dabartį, ir apie praeitį. Tiesa, sutiktas miškinis šautuvo buože šįsyk neperskelia nekaltam berniūkščiui galvos („Grybų mėnuo"), o drąsokai kalbančiam kaimo vaikiui Justinui neišrėžia nugaroje raudonosios žvaigždės („Žilvičio ugnelė lietuje"). Stengdamasis išgelbėti mokytojo Girinio ir jo dukters Žydrės, kurią yra pamilęs, gyvybes, Justinas tampa miškinių ryšininku. Užuot likvidavęs jų būrį (vienas pats arba palaikomas „stribų" narsiųjų, kurių vyresnysis, aišku, suvoktų, jog jaunuolis tapo nelemtų aplinkybių auka ir paliktų jį ramybėje — šitaip ar panašiai būtų buvęs sprendžiamas konfliktas prieš keletą metų), Justinas kantriai nešioja sekmadieniais Vilko raštelius paslaptingajai kapinių moteriškei, nes kitaip apsaugoti savo mylimąją jis, tiesą sakant, ir negali. Galiausiai jį sučiumpa. Tai atsitinka 42 psl. Toliau — nuobodi melodrama (p. 42—71). „Praslinko per dešimtį metų. Justinas grįžęs rado tik motinos kapą. Žydrė seniai ištekėjusi." Kas belieka Justinui?! „Glauskis prie tos, kuri linksta prie tavęs /. . ./. Laima mylėjo jį" (p. 42—43). Tačiau Justinas niekaip negali pamiršti mylėtosios prieš dešimtmetį, labai kankinasi ir galų gale paskęsta (tiesiogine prasme) „meilės ežere, kuriame nuo mažų dienų taškydavosi abu su Žydre". Taigi esama šiokių tokių ženklų, rodančių, kad apsakymas rašytas ne užvakar: nelaimingasis Justinas nelaikomas liaudies priešu, o Vilkas su juo šnekasi ne žvėries kalba. Tiesa, apdairiai nutylima, kaip Justiną šnekino enkavedistai ir kaipgi tas dešimtmetis „praslinko". Ką gi, žinant, kaip netrumpai rankraščiai prasivarto leidyklų stalčiuose, gali rašytojui sukirbėti ir tokia mintis: o ką, jei per tą laiką, kas yra (ir visados buvo) nieks, tas vėl taps viskuo?.. Kita vertus, gal L. Zaleckio siekiai tebuvo kuklūs: pasekti pasakėlę apie meilę ir ištikimybę, kur vietoj pasakų slibino lemiamu momentu pasirodo Organai, mūsų tėvų jaunystės metais turėję pasakišką galią perkelti žmogų į

užburtus kraštus. Tačiau melodramatiška istorija itin neišradinga, o iš kelių užuominų visai nesusidaro vaizdas, kad meilė buvo tokia ryški, jog nuodėmė jai užgesti per dešimtmetį. Gal būtų pakakę Justiną išsiųsti į proftechninę, o Žydrė jo vis tiek nebūtų laukusi. Neaišku, kuo čia dėtas pokaris?..

Apsakyme „Bičių pabučiavimas" sutinkame turtingos sielos kaimo žmogų, kokius kai kurie prozininkai tiktai kaime ir teaptinka ir — beveik visada — nuošaliuose apgriuvusiuose vienkiemiuose, bei keletą nekultūringų, neturtingos sielos miestiečių. Jeigu L. Zaleckis yra įsitikinęs, jog tai tipiškas reiškinys, verčiau paanalizuotų, dėl ko taip yra, užuot vieną pagarbinęs, kitus iškeikęs. Bet, ko gero, tai joks reiškinys, o tik senas nuzulintas štampas. Netoli senojo Milčiaus sodybos miestiečiai steigia kolektyvinį sodą ir, savaime suprantama, iškart užverčia „lakštingalom skambėjusį" upeliuką. Vienas po pat Milčiaus langais ir bičių aviliais „išdrėbė didelę krūvą dvoko". Nors Milčius pats sutvarko tą krūvą, kad „bitelės neerzėtų ir visiems būtų ramu, gera", bet po keleto dienų „raudona mašinėle atlėkė energinga moteris, /.../ pasistvėrė kanabėką ir puolė prie žemėmis apdengtos, dailiai aplygintos mėšlo krūvos šaukdama: ir kas šitaip išdrįso! Kas turi teisę lįsti..." (p. 30). Galų gale, pasipiktinusios nedorėliais miestiečiais, kažin kur išlekia bitės, ir Milčiui nieko kito nebelieka, kaip sutikti su dukters ir žento pasiūlymu persikelti į miestą. Paskutiniai sakiniai liudija, kad senam žmogui ir pas vaikus ne pyragai. Visa tai tiesa, bet juk tiek sykių girdėta... Kaip ir tie standartiniai, nežinia kam įterpti Milčiaus prisiminimai apie prieškarį, pokarį, pirmuosius kolektyvizacijos metus...

Apsakyme „Grybų mėnuo" matome, kaip sunkiais pokario metais nelengva moteriškei su vaikais. Nė pagrybauti neįmanoma. Vos išeini miškan, iš vienos pusės miškiniai, iš kitos — stribai sliūkina. Aps. „Kristupas" prisijaukintas ir visų pamiltas žaltys dingsta per melioracijos sumaištį. Taigi civilizacijos skverbimasis kaiman neša neišvengiamus praradimus... Aps. „Rūke skendintys medžiai" bandyta papasakoti apie tokią Raselę, kuriai atsitiktinė mina vaikystėje nukirto rankos pirštus. Raselė au-

go, gražėjo ir surado savo laimę — vienakojį Kazelį, o toksai dvikojis Zeniukas, sužinojęs apie tai, naktį suka ratus aplink Raselės namus ir nepatenkintas niurna: „ir kas jį tau išrinko? Kas?"

Apvainikuoja rinkinį „Žąsų vagis", pasakojantis apie velnią, kuris, pasirodo, irgi turi problemų. Pragaro vyriausiasis reikalauja „dūšelių", o iš kur jų paimti, jeigu žmonės net žąsų nebeaugina (anksčiau jam pavykdavę žąsį iškišti vietoj „dūšelės"). Šis apsakymas patvirtina jau pirmus puslapius beskaitant kilusį įtarimą, kad „Bičių pabučiavimo" autorius temų ir problemų šiame pasaulyje, gali sakyti, neberanda. Deja, gyvename tokiais laikais, kai skaitytoją domina būtent šio, o ne ano pasaulio gyventojų reikalai...

Rašyta laukiant „dainuojančios revoliucijos"

„PASISEMK SAUJĄ SNIEGO"

(J. Jakelevičius)

Nors ir labai dideli J. Jakelevičiaus eilių rinkiniai „Dainavėlė Dainava" ir „Pasisemk saują sniego" (iš viso — 320 eilėraščių ir 2 poemos), deja, atrinkti nors menką pluoštelį, kuris galėtų tikti spaudai — neįmanoma. Dar blogiau — čia nėra nė vieno kūrinėlio, kurį būtų galima išskirti iš tos eiliuotos masės ir nurodyti autoriui kaip sektiną tikros poezijos pavyzdį. Apie ką gi rašo J. Jakelevičius? Atrodo, apie viską, kas tiktai gali ateiti žmogui į galvą. Tokiu atveju tampa svarbu, kas į tą galvą ateina ir ką kūrėjas iš to sugeba padaryti. Galima drąsiai teigti, jog į minėtų rinkinių autoriaus galvą ateina ne kažin kas, o ir iš to, kas ateina,— padaryti jam nepasiseka nieko, išskyrus rimuotų sakinių kratinį. Temos įvairios: tamsios praeities — šviesios ateities kontrastai („Tamsi naktis su vargeliu / Tiek metų slėgė mūs pečius, / Dabar Sločajaus vidurinė / Gyvent palydi sakalus šviesius"), meilė („Aš mylėsiu, kol gyvensiu / Kažkas iš vidaus man sako, / Žmogus meilę lauk išmetęs, / Būna panašus į blakę"), prabėgusios jaunystės ilgesys, ištikimybės jaunystės svajonėms deklaracija ir visokių elementariausių tiesų eiliuotas išdėstymas („Dažnai per daug to liūdesio / Todėl, kad gero žodžio stinga", arba —„Taip ir čiuožiam per paviršių, / Kada kuris paims viršų..."), sumiesčionėjusių draugų pakeiksnojimai („Rymau galvoju / Kartais ilgokai / Gal jums nuo mokslo / Žievė atšoko"), gėrėjimasis gamta ir t. t. Ką autorius, liesdamas šias temas, pasako skaitytojui? Deja... Ką gi begalima šiandien pasakyti, įkyriai kemšant vieną ar kitą primityvią mintį, kai ta mintis tik retkarčiais pridengta sudriskusiu praėjusio šimtmečio poetiniu rūbeliu, o dažniausiai — ir visai nuoga. Apie praeities vargus, kovas ir meilę tėvynei autorius kalba labai pompastiškai ir rėksmingai. Dar keisčiau, kai lygiai taip yra prabylama ir apie meilę moteriai, motinai. Šiokio tokio natūralumo ir intymumo atsiranda eilėse apie anksti mirusį draugą, eiliuotuose jaunystės prisiminimuose. Ga-

lima patikėti jausmų autentiškumu, tačiau tų jausmų poetinė išraiška yra be galo sekli.

Sunku pasakyti, kiek autorius įdėjo darbo į savo poeziją. Kartais atrodo, kad buvo rimuojama bet kas ir bet kaip (vis tiek kažkas išeis), nors abejoti nuoširdumu ir gerais norais lyg ir nėra pagrindo. Tačiau poezijai, tuo labiau šiuolaikinei, šito pernelyg maža. Norint tarti žodį ir būti išgirstam reikia aukšto intelekto, gilių jausmų, didelės humanitarinės kultūros, gero poetinės technikos išmanymo ir pagaliau — talento. J. Jakelevičiaus eilėse nieko panašaus kol kas nesurasime. Turinio ir formos naivumas (visiškas žodžio spalvos nejautimas, kirčiavimo dėsnių nepaisymas, primityvus rimavimas, šlubuojanti ritmika, minties lėkštumas, o vietom — pretenzingumas) skaitant bet kurį eilėraštį taip krinta į akis, kad imi galvoti, jog autorius nieko nenutuokia apie literatūrą, nelabai gerai temoka bendrinę lietuvių kalbą, gyvena Mėnulyje ir stokoja autoironijos bei kritiško požiūrio į savo darbą. Kasdieniškiausios mintys, užrašytos rimuota buitine kalba ir atmieštos sentimentalumu bei keistos rūšies filosofija („Užsnūdęs žmogus prisikėlė / Kalepsijos kritęs duobėn") poezija tapti nepajėgia. O rimuoti J. Jakelevičius stengiasi visur, dažnai rimo dėlei paaukojama sakinio ir net viso eilėraščio prasmė. Dėl visų aukščiau išvardintų priežasčių dažnas eilėraštis prieš autoriaus valią tampa juokingu ar net absurdišku. Pvz., „Sakai, pasaulis neprasmingas / Kol jumoras nuvalo rūdis, / O juk lig šiol nežino niekas, / Kas Džoną Kenedį nužudė", arba: „Jeigu tikėti mokslo vyrais / Sparnus turėjo netgi blakė, / Bet žmogaus kūno atsispyrus, / Jo kraują naktimis vis lakė /.../ Sparnų netekti nesunku, / Reikia tik blakės pavyzdžiu pasekti." Panašių pavyzdžių būtų galima pririnkti kone iš kiekvieno eilėraščio. Kokia autoriaus mintis, vaizdžiai byloja šitokie pasvarstymai: „Kas gyvenime neklysta / Tam jisai (gyvenimas — *J. E.*) nedovanos"; „Nustumia saulė debesį / Tokia jos paskirtis", „Ir kodėl vienišių tiek pridygo, / Gal todėl, kad vis rašalą geria". Ir pan.

Taigi kol kas negalima pasakyti gero žodžio apie J. Jakelevičiaus poetinius bandymus. Eilėraštis, būdamas tik blankia realybės fotografija, perkrauta atsitikti-

nėmis, nevykusiomis detalėmis, netampa meno kūriniu. Ta realybė turi būti savotiškai perdirbama — meniškai transformuojama. J. Jakelevičiaus rankraščiuose sunku rasti eilėraštį, kuris pradžiugintų įdomesne metafora, išradingesniu rimu, nekalbant jau apie svarią mintį ar estetinį įspūdį. Šmėstelėjanti viena kita poetiškesnė eilutė („Sapnų karalijoj man sekas / Ten lyja, vien aukso lietus" arba „Pageltę lapai krenta / Į tuščius paukščių lizdus") pagimdyta atsitiktinumo ir sentimentalaus susijaudinimo, o ne tikro poetinio išgyvenimo, čia pat sunaikinama nevykusių sakinių masės. Šią trumpą apžvalgą galima baigti paties J. Jakelevičiaus eilutėmis, kaipo savotišku palinkėjimu: „Pasisemk saują sniego / Gal sugrįs nuovokumas"...

1979, vasara

RŪBAI IŠ VORATINKLIŲ

(V. Račkaitis, M. Telksnytė)

Miniatiūrų rinkinyje trys skyriai: „Milžinkapio žirgas", „Pro gruodžio tylą", „Laukimas". Pirmasis — daugmaž istorinis — apžvalginis, antrasis — ekologinis, o tretysis, kaip sakoma,— apie viską ir nieką. Tačiau kadangi rašymo stilius be galo vienodas, visos temos perskaičius susiveja į vientisą voratinklinių siūlų kamuolį. Beje, tiek šių dviejų autorių, tiek ir visų kitų, kuriuos yra tekę kada skaityti, miniatiūrų stilius yra nepaprastai panašus: sentimentalumas, egzaltacija, pakylėti jausmai, ilgesys — liūdesys, gražūs žodžiai, srauniai tekantys sakiniai... Kažkas be galo trapu, tarytum faraono kape rasta sudūlėjusi taurė. Tokie dalykai turėtų būti rašomi naktį, degant žvakei, apsisiautus balta mantija, tauriais smilkalais iškvėpintame kambary, palėpėje tyliai krebždant vaiduokliams ir ūbaujant už langų pelėdoms...

Vygando Račkaičio ir Mildos Telksnytės miniatiūros palieka sparčiai blėstantį įspūdį. Kiek įdomesnis sumanymas —„Milžinkapio žirge". Atskirose miniatiūrose poetiškai išgyvenami kai kurie (turbūt — svarbiausi) mūsų krašto įvykiai. Nuo tų laikų, kai „dar nėra istorijos ir datų" („Atminties medis", „Ugnies išpažinimas" ir kt.), pereinant per kryžiuočių, rusų, vokiečių ir sovietų ordas iki pat Atgimimo („Velykų varpai", „Lietuvos vardas"). Ilgiau stabtelėjama pokaryje. Čia (keliose miniatiūrose) bene vienintelė rinkinio vieta, kur stilius tampa tarsi ir nebe miniatiūriškas. Tačiau ar didelę vertę miniatiūrai suteikia, pavyzdžiui, šitokie žodžiai: „Dunda ešelonai į Sibirą. Okupantai tremia net ką tik gimusius. Už ką tasai Kryžių kalnas? Už ką banditų vardai? Ar už tai, kad esam lietuviai, kad mylim Dievą, Tėvynę ir savo namus?.." („Sudie, Lietuva"). Be abejo, tai ir graudu, ir teisinga. Tačiau panašių kalbų, ypač dabar, minint juodąją sukaktį, buvo galima rasti kiekvienam laikrašty. O kas šiandien yra neskaitęs tremtinių prisiminimų? Ką prieš juos reiškia Vygando Račkaičio ir Mildos Telksnytės aimanos ir klaustu-

kai? Beje, tas įgrisęs klausimas „už ką?" atrodo tiesiog paikas. Už nieką! Okupantai elgiasi taip, kaip okupantams pridera, ir tiek.

„Pro gruodžio tylą." Šiame skyriuje, apipintas prakilniųjų žodžių girliandomis, kartais, žiūrėk, ima ir išdygsta koksai sąvartynas šalia dilgėlių, praplaukia amoniako garų debesis, sirpsta užnuodyta žemuogė ir netgi (!) teka srutomis dvokiantis upokšnis. Žodžiu, keletas miniatiūrų galėtų prašytis į žaliųjų kovotojų gretas, tik kažin ar būtų priimtos: labai jau varganos, palyginti su publicistų rašiniais arba kokio ilgesnio kamino kasdien nuodijamų eilinių piliečių beviltiškais skundais. O kaip atrodo tos girliandos, galima pamatyti kad ir pacitavus trumputę miniatiūrą: „Nušviesink sielą": „Panardino drebulė plazdančią savo viršūnę į lakštingalos giesmę. Ir nušviesėjo visa, ir aš keliu savo sielą į šviesiaskambę paukštės giesmę." Ir panašiai.

„Laukimas." Čia rašoma nežinia apie ką. Turbūt apie gyvenimą. Nors to gyvenimo kvapas šiek tiek dvelkteli tik „Motinos duonoje", „Vaikystės kleve", dar vienoje kitoje miniatiūroje. Gal autoriai teigtų, jog tai poezija, kur kartais puikiausiai apsieinama ir be kvapo. Žinia, poezija gali būti vien žodžių žaidimas, jausmų išlydis, tačiau ir tokia negali būti audžiama vien iš sentimentalumo, nusaldintų sakinių ir naiviųjų klaustukų. Be abejo, rinkinyje pasitaiko ir tikresnių dalykų, ir poetiškų eilučių: „/.../ Stovi galulaukėje apysausė liepa — lyg atsisveikinimas. Nueikim šį tylų vakarą prie senutėlės liepos paklausti, kur susitiksime, kur vėlei vienas kitą rasime, kai praeis tūkstantis metų, kai sudūlės net kapo akmuo" („Kai sudūlės akmuo").

Tačiau gražūs pasakymai, metaforos, pastebėjimai ištirpsta monotoniškoje melodijoje, tų pačių dalykų variacijose, nudailintų sakinių, padėvėtų poetizmų sraute.

Rašyta prieš Kovo aktą

BE ŠAUTUVO

(B. Vilkaitytė)

Kartais pasitaiko diskusijų: kas ta moteriška literatūra ir ar egzistuoja tokia. Visai neseniai („Pergalė", 1990 m., nr. 2) L. Gadeikis, recenzuodamas D. Urnevičiūtės knygą, apie vieną ten išspausdintą kūrinį pasakė taip: „Kokia gražia viršūne iškyla apysaka „Leonė" /.../. Ją skaitant nesinori aiškintis, ar yra moteriška literatūra,— ji prieš mūsų akis..." Panašiai, recenzuodamas B. Vilkaitytės rankraštį, galėčiau tarti ir aš — moteriška literatūra guli ant mano stalo. Sunkiau pamatyti „gražias viršūnes". Ko gero, tokių čia nėra. Nebent vienas kitas kupstas. O šiaip — lygumos... Peizažas, per kurį keliauji pirmąsyk, tačiau įspūdis toks, lyg būtum keliavęs jau dešimtis kartų...

Yra rašančių vyrų, kurių prozą pavadinčiau moteriška, yra prozininkių moterų, kurioms nusilenktų patsai Levas Nikolajevičius. Tačiau yra ir toksai abiejų lyčių rašančiuosius užkeikęs moteriškumo (bobiškumo?) sindromas: poetiška, trapu, subtilu, simboliška, morališka... Visa tai geri dalykai. Ir visko tiek daug! O pūstels vėjelis — nebeliks nieko... Nors sakoma: kas parašyta plunksna — kirviu neiškirsi. Deja, B. Vilkaitytės noveles be kirvio ir be piktos valios lengvai iškirs bet kuris recenzentas ar redaktorius.

Vyrų—moterų susitikimai ir išsiskyrimai, mįslingi žvilgsniai, pašnekesiai apie viską ir nieką... Beveik kaip Čechovo pjesėse. Tiktai nėra to ant sienos kabančio šautuvo, kuris turi vienąsyk iššauti. Panašaus tipo miniatiūros („Madona eina per miestą", „Neišeik"), vaizdeliai moralės temomis („Citadelė", „Pražydėjimas", „Sapnas") kartais spausdinami rajoninėje spaudoje, valstiečių ar moteriškių organuose... Autorė neblogai valdo žodį ir sakinį, tačiau ją pačią valdo sentimentalus ankstyvosios jaunystės sapnų karalaitis. „Žibintų šviesoje skleidžiasi ankstyvo pavasario snaigės. Emilija ištiesia ranką, norėdama vieną jų sugauti, ir gatve pasišokinėdama nubėga grakšti, kupina muzikos mergaitė... O pavasario snaigės, tarsi žino-

V. Sluckis

damos, kaip puiku gyventi žmogui, užvaldytam iki šiol nepatirtų jausmų, ima dar linksmiau suktis /.../ Dabar Emilija pasileidžia tekina. Išsprūsta azalijų puokštelė, nuslysta čia pat ant grindinio. Nustebę praeiviai žvalgosi įkandin. Jie nežino, kad ten, už sunkių filharmonijos durų, skamba Šopeno koncertas e-moll. Nelauktas, netikėtas, sujaukęs Emi rimtį. „Kam visa tai, kam?.."— maištauja jos jausmai" (p. 29—30), Praeitis ir dabartis. Iliuzinė akimirkos laimė ir nuoga, pilka kasdienybė. Aišku, viskuo kaltas Jis, žavusis maestro Paulis. O vargšė Emi, nors ir talentinga muzikantė — deja, kuprota... Arba: „sudėtingai" gyvenanti Raminta ir iš paveikslo išlipusi Mona Liza keliauja per miestą. Baras... Subtilūs, tylūs pašnekesiai apie vyrus, meilę, apdarus... („Madona..."). Arba: Ji prašo: neišeik, o jis išeina. Vėl ateina („moteris saugojo vasarą"), o jis vėl išeina („čia labai ramu"). Vėl ateina. Bet... „Duris jam atidarė nepažįstami žmonės /.../ — Čia žydėjo akacija /.../ — Nukirtome. Ji užstojo saulę" („Neišeik"). Ir panašiai.

Tai vis novelės iš e-moll tonacijos. Bet esama ir kitokių. Štai agronomė Regina pagaliau ryžtasi pasiimti kūdikių namuose kitados paliktą vaiką („Pražydėjimas"). Šaunu! Tik dėl ko taip melodramatiška? „Ji bėgo. Lietus talžė veidą, merkė apsiaustą, o aukštakulniai bateliai klimpo į purvą. „Suspėti, privalau suspėti..."— kartojo lūpos" (p. 54); arba: suaugusi moteriškė vis neprisiruošia aplankyti senutės motinos, kol pastaroji galų gale numiršta („Sapnas"). Kur tik netenka skaityti panašių moralizuojančių, graudenančių istorijų... Nuoširdumu išsiskiria vaikiški prisiminimai („Pirkau batus"), spalvingesniais, gyvenimiškais charakteriais — novelė „Aš sutinku".

Tačiau net ir geresnėse novelėse — tik blankus šviesos ir šešėlių mirgėjimas, koks paprastai atsiranda, leidžiantis (duok Dieve, jeigu — patekant) kūrybos saulei („Diena, kai avis suėdė rožę", „Nuojauta", „O gal"). Visi mes kasdien susitinkam, pasikalbam, išsiskiriame — tačiau argi tai menas? Tai kasdienybė. Reikia iš jos detalių (gerai parinktų) sumūryti tokį namelį (o gerai novelei būtini ir

pamatai, ir sienos, ir stogas), ir vienam kambary pakabinti šautuvą. Ir tegul jis galų gale pykšteli. Ir tegul visi net gyvi lieka, bet gal išgirsime: gimė naujas rašytojas.

Šiuo atveju taip neįvyko.

1989, arba 1965

INTERNACIONALINIS GRAFOMANŲ KADRILIS

(Klaipėda—Kaliningradas)

Gal visų neįdomiausia yra „cechinė" literatūra (mokytojų, gydytojų, „Tiesos" laikraščio laureatų...). Rengiant cechų produkciją spaudai, autoriaus talentas ir kūrinio meniniai privalumai nueina į antrą planą, o pirmajame atsiduria nuoširdumas, idėjiškumas, temos reikšmingumas ir t. t. Tokius rinkinius sieja saviveiklos ratelio entuziazmas ir meninės visumos nebuvimas. Panašų cechą suorganizavo ir klaipėdiškiai literatai, sumanę išleisti apsakymų rinkinį kartu su Kaliningrado rašytojais. Šiuo atveju svarbiausia — kur autorius priregistruotas.

Kas sieja Klaipėdos ir Kaliningrado literatus? Koksai septintokas atsakytų: tai, kad Lietuva pietvakariuose ribojasi su Kaliningrado sritimi. Ir dar: tiek Klaipėda, tiek Kaliningradas yra miestai-uostai. Na, o recenzijos autorius, perskaitęs „Gintaro gaudytojus", nesunkiai aptinka ir dar vieną, bene patį svarbiausią ryšį: nei Klaipėdoje, nei Kaliningrade talentingi apsakymo meistrai nesimėto. Vieni patys klaipėdiečiai nesiryžtų pateikti rinkinio: tai atrodytų stačiai juokinga. O jei kartu su broliška sritimi — galima pasiremti internacionalinio auklėjimo ir tautų draugystės idėjomis. Prieš keletą metų su tokiais ramentais, žiūrėk, būtų ir nuklibinkščiuota iki skaitytojo...

Klaipėdai atstovauja trylika autorių. Daugelio jų pavardės skaitytojui kol kas nieko nesako: Edmundas Veckus, Juozas Šikšnelis, Edmundas Pocius, Algis Kuklys, Juozas Marcinkus, Edmundas Kripaitis... Tai netgi ne antras, o trečias, ketvirtas ir net pats paskutinis gimtosios literatūros ešelonas. Jeigu tokiam „draugystės" traukiniui atstovautų ne trylika klaipėdiečių, o tiek pat rašytojų iš visos respublikos, esu tikras, į šį skaičių nepatektų ne tik paminėti autoriai, bet ir poetas Jonas Kantautas, satyrikas Kostas Kaukas, novelistas Rimantas Černiauskas. Išskyrus nebent Petrą Dirgėlą, kuris jau gal dvidešimt metų kaip priregistruotas Vilniuje ir kurio „Aistrų atlaidais",

matyt, norėta lietuviškąją rinkinio dalį pakylėti į šiek tiek solidesnį lygį.

Tai nėra kokia ypatinga klaipėdietiška proza. Veikiau literatūrinė saviveikla ir grafomanija, retkarčiais prasimušanti į vietinę ar aukštesnių kriterijų nekeliančią respublikinę spaudą. Tokios pat kūrybos būtų galima lengvai pririnkti ir iš sostinės ar kitų miestų „pradedančiųjų", kurie — pasitaiko — ir pensijos sulaukia, ir su šiuo pasauliu atsisveikina vis dar tebebūdami „jaunaisiais", taip ir nepaženklintais išsvajotuoju PK. Daugelis apsakymų netgi nekvepia jūra, sūriuoju žvejo prakaitu ar tolimųjų kelionių romantika. Tik E. Veckaus, E. Kripaičio, E. Pociaus ir J. Kantauto personažai — jūreiviai. Matyt, sudarytojai ir neplanavo parengti marinistinį leidinį. Tačiau, jei leitmotyvas ne jūra, kodėi kartu su kaliningradiečiais turėtų spausdintis Klaipėdos, o ne, pvz., Šiaulių ar Panevėžio grafomanai? Juk juos jaudina tos pačios problemos (kaip išsispausdinti?), o Kaliningrado sritis — tik viena. Kooperuotis su Latvija, su Baltarusija atskiriems miestams nedera. Teisinga būtų suteikti galimybę leisti knygeles visiems lenktyniaujančių rajonų literatams, pvz., išspausdinti Zarasų ir Daugpilio prozos rinkinį ir t. t. Tik kažin ar atsirastų skaitytojų?

Atrodo, kad Klaipėdos literatų nejaudina ne tik amžinieji būties klausimai,— juos nelabai tedomina ir tos socialinės, moralinės problemos, nuo kurių raudonąjį melo aksomą nuplėšė „perestrojkos" vėjai. Personažai neišsikapanoja iš meilės painiavų (V. Kudarauskas „Rudenėjant", E. Pocius „Mano draugas Vilius", R. Černiauskas „Avarija", E. Kripaitis „Du tūkstančiai rublių", „Smėlio kopa"). Žinoma, ne tema kalta, kad tie apsakymai silpni, o banalus autoriaus požiūris ir štampai. „Kodėl žmonės ieško vieni kitų, kodėl kuriasi šeimos ir gyvena po vienu stogu? Juk išdalintum save po dalelę, o kas beliks, kai sutiksi tikrąjį, savą...",— lyg iš „Jaunimo gretų" skaitytojų tribūnos kuo rimčiausiai samprotauja R. Černiausko Angelė. E. Pociaus herojus pasielgia savaip, matyt, jūreiviškai: perleidžia žmoną draugui („Vilius tau bus kur kas geresnis ir stipresnis gyvenimo palydovas nei aš"). Tokiuose apsakymuose liūdnai nuteikia paviršutiniškas požiūris į žmogų ir didesnių kūrybinių pretenzijų neturėji-

mas. Kai kurie apsakymai skamba taip, lyg būtų parašyti „Varpo" „gadynėje" (E. Kripaitis „Du tūkstančiai rublių", J. Šikšnelis „Vienatvė", A. Kuklys „Įdomiausia Stonkaus diena", J. Marcinkus „Pro vizijų rūką"). Tokia čia išskydusi lyriška nuotaika, sentimentalūs jausmai, konservuota moralė, buitinė mąstysena. Povilo Klimo dukterį Marcelę mieste „prigauna" toksai Rokas ir dingsta kartu su „maloniu plaukų aromatu" ir visais o visais pažadais. Marcelė „iki Pempininkų kaimo parėjo pėsčia, parsinešė nedidelį krepšį ir... naują gyvybę" („Pro vizijų rūką"). Taigi — atgal į pradžią (lietuvių literatūros)... Temos smulkumas ne kliūtis tik „stambiam" rašytojui. O „smulkiųjų" polinkis į smulkiatemiškumą greitai išduoda nežinojimą apie ką rašyti ir neturėjimą ką pasakyti. Martynas Liubinas pakeliais perka loterijos bilietus („įsikalė išlošiąs automobilį"). Ir tikrai išlošia, bet netrukus automobilį sudaužo pasivažinėti užsigeidęs paauglys. Ir Martyną Liubiną vėl matome prie kiosko, perkantį naujus bilietus (E. Pocius „Du maratonai"). Neskamba ir nuvalkiota marinistine tema: vyras jūroje, žmona neištikima (E. Kripaitis „Smėlio kopa"). Giliau apmąstyti (jeigu tai įmanoma) tokio reiškinio nebandoma. Raguotasis jūreivis tik primuša niekuo dėtą bičiulį ir tai, matyt, turėtų atverti skaitančiajam kenčiančios jūreiviškos sielos platybes. Turinio banalumas gimdo formos skurdumą. Bekvapis gėrimas nesupiltas į grakštų indą, o palietas ant stalo. Kartais akivaizdu, jog apsakymo tiesiog nemokama parašyti (A. Stanevičius „Namie"). Ir ko norėti! Gal tai pirmas šio autoriaus prozinis bandymas (neteko daugiau regėti). Kad ir kaip būtų, aišku, jog rinkinio sudarytojai nelabai turėjo iš ko pasirinkti.

Iš sentimentalių, lyriškų vaizdelių pluošto išsiskiria E. Veckaus „Ilgai neištirpstantys pėdsakai". Jūreivio Arkadijaus susitikimas su vietine pusiau prostitute, kartu praleista naktis palieka keistoką žmonių santykių netvarumo įspūdį. Mokėjimas perteikti žmogaus jausmus (tiesiog fiziškai junti bendravimo sunkumą, kurį laive patiria Arkadijus), veiksmo natūralumas, pagaliau profesionalus dialogas (to nepasakysi apie daugelio kitų autorių noveles) leidžia spėti E. Veckų turint gal ir nemenkų literato duomenų. Kryptinga satyra išsiskiria K. Kauko „Laiš-

kai iš Kentauro žvaigždyno". Autorius pliekia pataikūnus ir prisitaikėlius, papūgiškai kartojančius, kas pasakoma iš aukščiau, moksliškai šifruojančius nusenusio Vado kliedesį. Aišku, į ką taikoma, tačiau to, kas dabar atvirai visur kalbama, perkėlimas į fantastiką, bylojimas ezopine kalba nebedaro įspūdžio. Dirbtinė laiškų konstrukcija, išradingumo ir sąmojo stoka neleidžia naujai pažvelgti į juoko vertus gyvenimo reiškinius. Originalesniu pasakojimu pasižymintis A. Každailio „Bėglys" atrodo tarsi nebaigtas. „Jis" bėga daug dienų ir naktų (iš stalininio lagerio? iš šiuolaikinės įkalinimo vietos?), bet niekuo tas bėgimas nesibaigia, įspūdis toks, kad autorius nori ir moka rašyti (įdomūs palyginimai), bet nelabai žino, kam visa tai daro...

Kaliningrado rašytojų apsakymai taipogi netrykšta meniniais atradimais, tačiau palieka šiek tiek geresnį įspūdį. Jie įvairesni ir, aišku, be „lietuviškojo lyrizmo", kuris paskutiniųjų literatūros kūrėjų ešelonuose įgyja distrofišką, parodijinį pavidalą. Kaliningradiečiai labiau linkę į publicistiką, bando kelti aktualias problemas. Štai V. Krivonoso apsakyme „Traukinys" vaizduojamas slogus narkomano gyvenimas. V. Osteno aps. „Gnusas" žvelgiama į stalininio lagerio baisumus. B. Nisnevičiaus aps. „Berlas Bobrė ir Mara", S. Snegovo aps. „Tikrosios vertybės" taip pat girdėti stalininių represijų aidai. Tačiau, įvilkti į nelabai išraiškingą beletristikos rūbą, šie kūriniai nepadaro tokio įspūdžio, kaip skelbiami spaudoje dokumentai ir prisiminimai. Neužmiršta ir karinė tematika. Tačiau M. Rodionovos apsakyme „Viršilos Bortnovskio ereliai" karas vaizduojamas viso labo tik kaip smagus nuotykis. Dalis apsakymų — buitiški vaizdeliai moralės temomis. Paviršutiniškai paliečiama jūreiviškos meilės, ištikimybės tema (O. Gluškino „Sugrįžimas", V. Ustinovo „Modus vivendi"). Tokiuose apsakymuose virtinės marinistinių štampų: įtarinėjantis žmoną jūreivis, jį guodžiantis tėviškas bocmanas, šaunuolis mechanikas, vakarais imantis gitarą ir „širdingai" dainuojantis... Ši marinistika primena prieš kiek laiko kažkokių privilegijų turėjusią „gamybinę" literatūrą, kur vietoj meninių vaizdų kyšodavo fabrikų kaminai ir sukdavosi staklės, o pilnakraujį charakterį atstodavo darbininkiškas kombinezonas. Taip ir šio rankraščio au-

toriai, apvilkę savo personažą žvejo drabužiais, matyt, nusprendė, kad visas darbas jau ir atliktas. Nerasi įdomių, originalių charakterių, nesužinosi, kaip ir kuo jūreiviai gyvena. Įgulos santykiai dažniausiai apsiriboja pokalbiais apie moteris ar krante prasidėjusių intrigų narpliojimu. Nuošalėje atsiduria J. Ivanovo „Žemės sauja", kurį galima laikyti nuotykiniu apsakymu.

Įdomesnis nebent O. Pavlovskio „Laimingas vakaras". Nauja tai, kad autorius parodo, kaip du iš esmės gerus žmones į dvasinę aklavietę ir vienatvę atveda ne, kaip įprasta vaizduoti literatūroje, turto vaikymasis, o tiktai kasdienė kova už normalų, žmogišką būvį. Metų metus tenka iš menkų tarnautojiškų algų mokėti skolas už kooperatinį butą, taupyti šaldytuvui, baldams, televizoriui... Šitaip taupant pražuvo ir šviesūs jaunystės planai apie įdomų darbą, keliones, draugų kompanijas, vaikus... Apsakymas nuskamba kaip kaltinimas visuomenei, per daugelį dešimtmečių taip ir nesugebėjusiai realizuoti šūkio „Viskas žmogui, jo gerovei"...

Bet šaukštas medaus deguto statinės nesugadina.

Rašyta prie jūros

(K. Barėnas)

Susipažindamas su išeivijos literatūra vis labiau įsitikini, jog tenai ne tiktai nieko t o k i o nėra, tačiau net ir t o k i o kaip pas mus — ne kažin kiek. Didžiausias pranašumas: jiems nereikėjo meluoti (nutylėti, sumažinti, padidinti...). Tačiau nuoširdumas, kaip žinoma, nėra pagrindinis literatūros kūrinio vertės matas. Tarybų Lietuvoje vienu iš pagrindinių vertės matų buvo knygos storumas. Kuo rašytojas rašė storiau, tuo jis buvo geresnis. Tačiau etalonas — A. Gudaitis-Guzevičius — liko nepasiekiama kelrode žvaigžde...

„Storai" rašo ir K. Barėnas. Romanų dilogiją „Tūboto gaidžio metai" ir „Beragio ožio metai" sudaro 995 ne mažiausio formato puslapiai. Mūsiškis skaitytojas, kuriam mokykloje teko pastudijuoti ir kalvio teisybę, išvydęs panašią knygą, sprunka į šalį arba ima ją į rankas su pasibaisėjimu ir neviltingu klaustuku akyse: nejaugi po Homero ir jo anūkų dar galima šitiek daug naujo pasakyti?.. O galgi puslapių jūroje siautėja nežabotos fantazijos vėjai? Tačiau kuris gi lietuvis yra šitokius pasikinkęs? O gal tave paims už rankos negirdėtas neregėtas herojus ir vesis tokiais nuostabiais siužetiniais vingiais, iš kurių tamsta jokiu būdu nenorėsi grįžti pirma laiko? Gal...

Tačiau atsiverti „Beragio ožio metus" ir skaitai štai tokias simboliškai skambančias pirmąsias eilutes: „Vertė Ignacas vagą po vagos, paniūksėdamas daugiau tik iš įpratimo, nes arklys traukė vienodu greičiu. Lėtas judėjimas migdė — taip rodos ramu ir tingu, ir tie vieversiai virš laukų vis čyru-vyru ir čyru-vyru, lyg kalbėtų nuobodžius poterius, paprastus ir kartojamus be jokio galo." Panašus yra K. Barėno rašymas: puslapis po puslapio, greičiau iš įpratimo, negu iš reikalo, vienodai ir nuobodžiai, be jokio galo ir turbūt be jokio tikslo. Dilogija aprėpia platų laikotarpį: nuo I pasaulinio karo iki 1941-ųjų. Laikas čia teka, kaip jam patinka. Personažai net kelis šimtus puslapių gyvena pirmajam vokietmetyje („Tūboto gaidžio

metai"), gal porą šimtų — pirmaisiais Nepriklausomybės metais, paskui laikas nulekia šuoliais, gerą dešimtmetį ir visai pradangindamas. Tai neatrodytų keista, jeigu autorius pasakotų kažkokią montekristišką istoriją, kurios mazgai būtų susinarplioję pagal prancūziškos fantazijos dėsnius. Tačiau jokios istorijos nėra. Pagrindinis personažas Ignacas Kaušpėdas verčia „vagą po vagos" pas tokį Gasiūną, vėliau susiranda darbo mieste (malūne, lentpjūvėj, pas batsiuvį, mokykloj...). Visi kiti personažai neryškūs, epizodiški. „Tūboto gaidžio metuose" su Ignacu dar konkuruoja ūkininkas Gasiūnas; čia jam skirta nemažai vietos, ypač jo santykiams su karštai mylimu arkliu Sarčiu. Pastangos apginti arklį nuo vokiečių, tiesą sakant, ir išsemia didesniąją dalį šios knygos turinio. Kas lieka — tai kasdieniai ūkio darbai, buitiniai rūpesčiai ir šnekos apie tai. Tiesa, knygos pabaigoje Gasiūnas su Ignacu netyčia — per tą patį Sartį — įsivelia į politiką. Mat vokiečiai taip trokšta turėti arklį, kad jo globėjams tenka slėptis miške ir tapti savotiškais partizanais. Finale šmėsteli keletas bolševikų, tačiau atrodo, kad ne tik Gasiūnui su Ignacu, bet ir pačiam autoriui nelabai aišku, kas tai per padarai ir dėl ko su jais reikia kovoti.

Matyt, kad — nelabai, nes „Beragio ožio metuose" itin skeptiškai yra vertinamas gyvenimas be bolševikų. Ignacas Kaušpėdas drąsiai galėtų atsistoti šalia Juro Taručio ir „Parduotų vasarų" piemenėlių. Jo kraują siurbia lentpjūvės ir malūno savininkai, jis mėnesių mėnesiais neranda darbo, dažnai neturi už ką sočiai pavalgyti ar nusipirkti gražesnį drabužį. Tokiam pat varge skendėja ir tie, su kuriais jis daugiau ar mažiau bendrauja. Vieni iš Ignaco bičiulių — revoliucionieriai pogrindininkai (Sabakonis ir jo šutvė) ar šiaip revoliucingai nusiteikę asmenys (Karalevičius). Visai kaip LTSR istorijos vadovėlyje neprikląusomos Lietuvos gyventojai skirstomi į turtuolius ir vargšus, tarp kurių žiojėja neperžengiama praraja. „Karalevičius /.../ pradėjo kalbėti apie dirbančiuosius. Lietuvoje jų daugiau, negu tų, kurie samdo ir išvaro tave, kai nebegali jiems uždirbti pinigo. O dauguma vis tiek klauso mažumos. Golombekų (turtingųjų — *J. E.*) žodis visagalis ir šventas" (p. 173). Tarpukario Lietuva K. Barėno roma-

nuose — tikras vargo jautis su godžiomis siurbėlėmis ant sprando. Tik paskutiniuose antrosios knygos puslapiuose Ignacui lemta pajusti sunkią bolševikų leteną: jį patampo (nesmarkiai) enkavedistai (mat vyrai raštinėje pajuokavo (?) — gal Nepriklausomybės švenčių proga iškelti trispalvę, ir kažkas paskundė), o per didįjį vežimą išveža ir jo šeimą. Tuo ir baigiasi „Beragio ožio metai". Gal Ignacui pagaliau atsivėrė akys? Deja, atrodo, jis nelabai susigaudo, kas aplinkui dedasi. Tačiau K. Barėnui, išleidusiam šį romaną 1982 m., atrodytų, turėjo pakakti laiko objektyviai įvertinti tiek Nepriklausomybės, tiek ir bolševizmo metus. Juk, sakykim, I. Šeiniui pakako keleto mėnesių („Raudonasis tvanas").

Tačiau ne tik dėl savotiško „antismetoninio" nusiteikimo K. Barėno romanai nebūtų šiandien priimtini Lietuvos skaitytojui. Jie paprasčiausiai nuobodūs. Pasakojimas suvertas iš begalės elementariausių darbų, kasdienybės, rūpesčių, vietinės reikšmės įvykių (vestuvės, laidotuvės, krikštynos...) ir nesusipratimų (Gasiūnas slapsto arklį, Ignacas — atsitiktinai rastą šautuvą, ir per tai abu nukenčia). Apie tuos dalykus sukasi ir personažų pokalbiai, pajvairinti buitiniu politikavimu, tačiau neturintys jokios visuotinesnės prasmės. Ignacas — personažas be ryškesnio charakterio, be intensyvesnio vidinio gyvenimo. Teka laikas, verčiasi reikšmingiausi Lietuvos istorijos puslapiai, tačiau K. Barėno romanuose visa tai pasilieka kažin kur už horizonto...

Kitaip atrodo knyga „Dvidešimt viena Veronika". Tai liūdnokų novelių vainikas apie paprastą nelabai laimingą moterį Veroniką Šventarienę, po karo kartu su vyru Kostu atsidūrusią Anglijoje. Tenai ir klostosi nesudėtingi novelių siužetai. Keletas novelių — prisiminimai apie būtąjį gyvenimą Lietuvoje. Įdomu, kad, kaip ir romanuose, K. Barėnas Lietuvos neidealizuoja („Karalienė motina", „Sapnai"). Ten buvę labai labai tamsu. Vis dėlto lieka neaišku, ar Veronikos tėvas geria iš skurdo, ar jo šeima skursta dėl to, kad jis geria... „Angliškose" novelėse nedaug emigracinės egzotikos. Dažniausiai tai — atmintin įstrigę susitikimai su įdomesniais žmonėmis: su keistokais įnamiais („Algirdas", „Šinda Behaduras Menonas"), su ne-

laimingu kaimynu („Kaimynas"), su originaliais tautiečiais („Protingi lietuviai", „Velnias") ar pusiau išprotėjusiu prekiautoju („Mėsininkas Kingas"). Nieko ypatinga tose novelėse nenutinka, tačiau daugelį jų gaubia poetiška nuotaika, tvyro lengvas pilkos nostalgijos debesėlis. Galbūt vertingiausia šiose novelėse — kad pajunti tą savotišką nuotaiką, tą netikrumo jausmą ir atitrūkimą nuo visko, kas dedasi aplinkui — visa tai, kas, matyt, lydėjo pirmuosius svetur atsidūrusių tautiečių žingsnius. Iš novelių mozaikos pamažu susidėlioja įsimenamas ir šviesus paprastos moters paveikslas. Monotoniškas gyvenimas, kurį paįvairina vien tokios smulkmenos, kaip paukštelių lesinimas („Žvirbliai"), šmėstelėjęs ir pradingęs rudeninės simpatijos spindulėlis („Saulėtos atostogos"), netgi „prekiniai" santykiai su giminaičiais („Testamentas"). O galų gale belieka tik slogi vienatvė svetimam krašte, mirus vyrui („Viena"). Novelės neištęstos, gan subtiliai niuansuotos. Galimas daiktas, ši knyga sudomintų ir mūsiškį skaitytoją.

Rašyta po Kovo 11-osios akto

MATAS BE ĖJIMŲ

(J. Narkevičius)

J. Narkevičiaus „Šachmatų poema" nušviečia šachmatų partijos grožį ir svarbą bei tolesnes šio žaidimo vystymosi gaires: „Žemėj jiems pritrūksią vietos, jie keliaus į tolius / Paukščių taku jie nuskris į kitus žvaigždynus /.../. Atvažiuos žvaigždiečiai žemėn šachmatais pažaisti /.../. Vyks ir šachmatų turnyrai neregėto garso / Andromedoje, Kentaure, Altayre, Marse —". Perskaičius šį veikalą, nekyla abejonių, jog būtent taip ir bus — su tokia meile bei pagarba autorius kalba apie šachmatų svarbą ir tiek daug nurodo šio pasaulio galingųjų (Leninas, Fidelis Kastro, turkų sultonas ir kiti), kuriems šachmatai „yra buvę geri palydovai". Nekyla abejonių, kad be šachmatų žaidimo pasaulis būtų vystęsis kita kryptimi, o gal ir visai nesivystęs.

Tikriausiai kad taip. Tačiau nūnai yra atsiradę tiek daug nepatiklių piliečių! Ar eilinis skaitytojas patikės autoriaus pranašystėmis, ar jaudinsis, sekdamas dramatišką pėstininko arba žirgo likimą („pasibaigiant kovai, pavargsta kojelės"), ar estetiškai išgyvens? Priversti skaitytoją tavim patikėti... Čia, kaip sakoma, jau meninės įtaigos reikalas, talento sritis. Ar J. Narkevičiaus genijus pajėgs vesti paskui save skaitytojo mintį ir akį? O gal menų išlepintas nūdienis skaitytojas užvers J. Narkevičiaus rinkinį ir vėl nugrims į pilkąją buitį, mintyse priekaištaudamas rašytojams, kam tie gręžiasi nuo opiųjų problemų?..

Teisybė, J. Narkevičius pažymėjo, kad savo poemą skiria jaunesniojo mokyklinio amžiaus skaitytojui. Na, bet toksai skaitytojas irgi turi problemų, taipogi, skaitydamas knygelę, jis nori estetiškai išgyventi ir meniškai susijaudinti, nors pats šito gal ir nesupranta. Neaišku, kokio amžiaus yra pats J. Narkevičius, tačiau, sprendžiant iš poetinių figūrų bei kalbos grožio, tenka manyti, jog autoriaus jaunesnysis mokyklinis amžius bus prabėgęs sunkiais buržuazijos valdymo metais.

Taigi dėl tų figūrų... Nūnai kritikai nebelinkę kalbėti apie turinį ir formą kaip apie atskirus dalykus. Tuo tarpu J. Narkevičiaus rinkinys įrodo, jog šituos dalykus suplakti krūvon kol kas gal ir ankstoka. Poetinės figūros ir šachmatų figūros (atseit, forma ir turinys) J. Narkevičiaus poemoje yra nužygiavę visiškai priešingomis kryptimis ir tik labai abejingas šachmatams žmogus galėtų šiuo atveju samprotauti apie turinį ir formą kaip apie kažkokią nedalomą visumą. J. Narkevičiaus kūryboje tarp šitų dalykų egzistuoja visai reali praraja ir, deja, manau,— kaip tik dėl jos „Šachmatų poema" vargu ar suras kelią pas skaitytoją. Nes — iš vienos pusės matome ryškiai akcentuojamą šachmatų reikšmę bei problemas, tuo tarpu iš kitos — Markelio Švobos laikais pamėgtą netaisyklingą kirtį, žiupsnelį didaktikos bei principingą rimavimą vienarūšėmis sakinio dalimis. Iš kur šitas paradoksas? Juk kam jau kam, o J. Narkevičiui tikrai ne paslaptis, kad šachmatai nuolat vystosi, tobulėja. „Atradimų ir naujovių čia niekad nestinga",— pažymi autorius. Tad ar galima tokį nuolat besikeičiantį, vietoj nestovintį žaidimą apdainuoti amžiaus pradžios poetinėmis figūromis? Manyčiau, kad tai rimtas nusižengimas ir kad joks doras šachmatininkas autoriui niekados šito neatleistų. Matyt, pernelyg susidomėjęs šachmatais, J. Narkevičius bus pamiršęs, kad literatūra, lygiai kaip šachmatai, vietoj irgi nestovi. O gal, atsidėjus šachmatams, literatūrai ir laiko nebeliko? Kad ir kaip ten būtų, bet J. Narkevičiaus poetinis rūmas visiškai suyra, vien sudėliojus kirčius ten, kur jie turėtų kyboti pagal dabartinio kalbos mokslo reikalavimus. O nesudėlioti jų būtų paprasčiausiai nepedagogiška. Ką pasakytų jaunesniojo mokyklinio amžiaus skaitytojas — jūs, tamsta mokytoja, mokote mane kalbėti štai taip ir anaip, o va dėdė knygą visai kitaip parašė! Kaip čia yra?

„Šachmatai — tai menas, vaizduojąs tikrovę",— tarsi girdžiu J. Narkevičiaus atkirtį. Atseit, jau savaime menas ir dar vaizduojąs tikrovę, o ne kokius parapsichologinius vingius. Jokių literatūrinių kūlvirsčių tikrai čia nebereikia. Kai šachmatų figūros išeina į pirmą planą, poetinės figūros tegu sau kukliai pasitraukia ir lukteli geresnių laikų... Gal ir taip. Tačiau ką daryti su skaitytoju? Antai

kino žiūrovas nuobodžiauja net į stakles, dailiai metalą pjaustančias, vėpsodamas, ir naiviai laukia, kol ekrane pasirodys patsai pjovėjas ir ką nors pasakys arba padarys, nors dažnai šito ir nesulaukia. Sakysite, čia tarybinis kinas. Toks jis ir turi būti. Bet skaitytojas irgi panašus į kino žiūrovą,— spoksodamas į šachmatų lentą, jis nepatirs gaivinančiojo meno poveikio. O skaitydami J. Narkevičiaus poemą, deja, tematome tik šešiasdešimt keturis langelius ir surimuotą šio žaidimo pradžiamokslį, perspektyvas bei taisykles: „Čempionas jeigu laimi — čempionu lieka, / Čempionas jei pralaimi — tai sostą palieka." Tačiau tie jaunesniojo mokyklinio amžiaus skaitytojai, kurie šachmatais žaisti jau moka — šiuos dalykus puikiai daro, o kurie nemoka — vis tiek neišmoktų — tiek čia pripinta, anot autoriaus, „realių vaizdų": „Ir Napoleono žygių, ir kosmoso skrydžių. / Ir Dunojaus šturmo... Kulikovo mūšių. / Revoliucijos liepsnų ir santvarkos lūžių." O dar tas netaisyklingas kirtis... „Šachmatų žaidimas — tai galvos sukimas",— teisingai pažymi autorius. Taigi, kad „galvos sukimas", o jeigu dar jaunasis žaidėjas perskaitytų J. Narkevičiaus poemą, galvelė jam taip apsisuktų, kad visa pedagogų armija per visus vienuolika metų nebeatsuktų. Nekankinkime gležnų būtybių. Arba mokslas, arba e 2 į e 4...

Rašyta seniai (bet aktualu ir šiandien)

ŠIO IR ANO PASAULIŲ GRIMASOS

(E. Untulis)

Anot autoriaus, tai „romanas — improvizacija amžinybės tema". Skamba solidžiai. Tiesa, skaitydamas pirmąją dalį, amžinybės dvelksmo nepajunti anei kiek. Užtat antrojoj daly!.. Veiksmas (teisingiau, gal chaosas) vyksta pomirtiniam gyvenime, su kuriuo E. Untulis, atrodo, yra iš tiesų neblogai susipažinęs. Ten knibždėte knibžda įvairaus plauko (spalvos?) dvasių, pusdvasių bei dar mįslingesnės kilmės būtybių („Aš nesu dvasia, aš tik didelis didelis noras", p. 168). Taigi dėkui E. Untuliui už suteiktą viltį: numiręs (pvz., dideliu smarkumu atsitrenkęs į medį ir atsisveikinęs su nuodėminguoju kūnu, žmogus — vėlė, dvasia, „spingsulėlis"...) imi gyventi kur kas spalvingesnį gyvenimą: argi neįdomu stebėti savo paties laidotuves, aplėkti Saulės sistemą, bičiuliautis su žaibais, pereiti kiaurai sieną, įlįsti į kokį asilą ar bent į gardo tvorą, pareguliuoti gyvųjų gyvenimą ir t. t. Kitas dalykas, kad kyla nemenkas įtarimas, ar tik nebus kur nors atsitrenkęs patsai autorius. Šitaip gal ir nepagalvotum, jeigu apie dvasių gyvenimą būtų rašoma su humoru. Tačiau E. Untulis — rimtas kūrėjas...

O prasideda viskas žemiškai. Vidutinio amžiaus žmogelis Linas Balsys, kultūros darbuotojas, buvęs rajoninio masto režisierius, nūnai lyg ir liaudies drožėjas, atkeliavęs Aukštaitijos miestelin pasimatyti su atskirai gyvenančia šeima, susitinka buvusį bendradarbį (viršininką) Palionį, kuris ima įkyriai klausinėti Lino, kaip tasai gyvenąs. Linas atsakinėja šykščiai, užtat tarp klausimo ir atsakymo verčiasi platūs prisiminimų (Lino vidinių monologų) klodai. Po kelis ir keliolika puslapių: tai ir sudaro I d. turinį. Kadangi I d. visai buitiška, panašų pokalbį įsivaizduoti sunku. Matyt, tai tokia originali romano forma. Ką gi Linas prisimena? Nykų darbą sovietinių laikų kultūros įstaigoje, išgertuves, nekaltybės praradimą, „tikrąją" meilę, vienišiaus buitį Žemaitijos užkampio sodyboje, pažįstamų žmonių gyvenimus... Linas nepatenkintas savimi, jaučia-

si nedoras ir draskomas prieštaravimų (nors yra viso labo tik nepiktybiškas girtuoklis), tačiau veržiasi į šviesą (neatsitiktinai po mirties pakliūva į „spingsulėlių", o ne į juodųjų šešėlių gretas). Prisiminimų gijos audžiamos ryškiom, sodriom spalvom. Sukrečia šiurpi prievartavimo scena katilinėje (p. 48—52). Čia tinka keiksmų kalba, vulgarumas, natūralizmas. Tiesiog fiziškai pajunti tvyrančią grėsmę, siaubą. Blogiau, kad to natūralizmo, vulgarios kalbėsenos tiršta ir daugelyje kitų epizodų, kur tatai neatrodo būtina. Nuolat šmėsčioja „šakumas", „tarpkojis", „tarpupapis", „šūdo krūvos" ir panašūs žodeliai. O štai kaip svajoja mergina apie „meilę": „Jei nori sudomint mergą, parodyk, kaip kilnojasi. Jei negali gerai iškačiolyt, traukis iš autostrados. Vyras turi būti visas kietas. Nė mažiausios minkštos vietelės. Tik tada pajusi kaifą. Tau, Petreli, toli iki Katkaus. Tas mužikas kai įkala — staugt norisi. Orgazmas ir bambą šiurpina. Kaime kito tokio nėra. Pranis irgi neblogai darbuojasi. Tik labai skuba. Kyšt — myžt, ir lipa žemyn..." (p. 164), Kažkodėl praeities klasikai, vaizduodami kekšę, sugebėdavo apsieiti be panašių pasažų ir vis tiek viskas būdavo aišku. Jeigu tai būtų tik vienas toks monologas, charakterizuojantis tam tikros rūšies būtybę!.. Tačiau panašūs dalykai kartojasi nuolat. Romano personažai šnekasi kaip gatvės pašlemėkai ir nepraustaburniai. Lygiai taip pat, Lino Balsio lūpomis, kalba ir patsai autorius: „...žvalgosi, tūpčioja, o kad ginklas prie subinės, net neįtaria..."; „...jo mintys, visos aliai vienos, suskrido mergai į šaktarpį..." (p. 23) ir t. t. Tarsi autorius kažką norėtų įtikinti, jog jis pažįstąs gyvenimą iš visų pusių. Tačiau argi tai gyvenimas? Kur jo kitos pusės? Kokia paties rašančiojo pozicija? Iš tokios kalbėsenos ryškėja ciniškas autoriaus požiūris į moterį ir vulgaroka gyvenimo samprata. O kuomet Linas Balsys tampa romantiku, liejasi poezija, apie kokią paprastai sakoma: „dėl silpno meninio lygio...": „Sveika, Venera! Atėjai gelbėti manęs. Žibėk, skaisti, rodyk man kelią /.../. Klausykit, žmonės! mums visiems pasisekė. Imkit iš manęs žvaigždės šviesą ir bus jums lengviau..." (p. 99). Maždaug šitoj vietoj jį ir partrenkia motociklas, nugabendamas į dausas, kur laukia tikroji palaima.

Apie II dalį, kol dar esi šios žemės gyventojas, sunku ką nors pasakyti. Ir koks gi kritikas drįstų vertinti, objektyviai ar ne autorius vaizduoja „jų" gyvenimą? Linas, tapęs vėle, be galo džiūgauja ir linki tos laimės visiems gyviesiems. Vis primindamas, jog, būdamas gyvas, turi veržtis į šviesą, antraip tapsi juoduoju šešėliu (nors tas irgi ne taip jau blogai: kreti sau šunybes, ir tiek). O ko gi Linui nesidžiaugti? Laksto kur nori (akimirksnis — ir Neptūno planeta), darai ką nori, kūno poreikiai nekamuoja, gali pasivartyti debesyse ir pasimaudyti jūroje. Arba išgelbėti namus nuo piktosios dvasios (poltergeisto): tai tamsiųjų vėlių tamsios išdaigos, įmanomos tik blogų žmonių namuose. Galima bandyti pažadinti prievartautojo sąžinę (deja, nesėkmingai), maloniai paplepėti su mirusio draugo vėle ir t. t. Tai — vėlių kūdikystės amžius. Kas bus toliau, Linas dar nežino. Bet blogiau nebus. Štai viena pažįstama vėlė planuoja susilieti su Saule ir tapti heliu. Beje, vėlės šnekučiuojasi taip pat mužikiškai kaip ir gyvieji E. Untulio žmonės: „...prakeiktas niurgzlys. Pamokslininkas. Kempinė! Siurbėlė!" (p. 194); „Užsičiaupk, byzale..." (p. 202) ir pan. Bet jeigu vėlės iš liaudies gelmių... Ir vis dėlto šis „liaudiškumas" — ne sodrus, spalvingas žodis ar pasakymas, o tik liaudyje (šiuolaikinėje liaudyje, pvz., turguje) plačiai vartojamos grubios, pusiau necenzūrinės kalbos draiskalai. Romanas tartum baigiasi tuo, kad, apskridusi Saulės sistemą, Lino vėlė grįžta į Žemę. Tačiau kažkodėl dar priklijuota novelė (p. 217—221) apie Bronių (kas jis toks? iš kur?) ir gimdančią jo žmoną. Ryšio ieškoti net nepadoru. Paprasto rašytojo pasažai dažnąsyk būna neatspėjami, o jau vėlių meistro!..

Ir kokia gi šito rašymo vertė ir prasmė? Galėtų būti pasaka, bet stinga išmoningo siužeto, nuotykių, kalbos gražumo. Galėtų būti komedija, tačiau stinga humoro (išskyrus tą „kareiviškąjį"). Ir koks čia gali būti humoras! Juk E. Untulis kalba net apie sausio 13-osios naktį. Lino vėlė bando vienam Televizijos bokšto gynėjui įpūsti stiprybės: „Vaikine, nebijok... Ir nesigailėk, kad čia pakliuvai. Mirtis nėra tokia baisi /.../. Išgirdo mane! Išgirdo! (Atseit, nepabėgo — *J. E.*) Karininkas pakelia automato vamzdį į vaikiną, verdantis švinas susminga į

aukos vidurius /.../. Vaikinas gyvens. Nors ir liks luošys, bus tvirtas, nes jį palaimino šviesos ženklas" (p. 208). Kitaip sakant, Lino Balsio vėlė palaimino. Jeigu tai ir ne pasityčiojimas, tai bent jau absoliutus kurtumas žmogiškumo balsui.

Manau, kad E. Untulio romanas suras savo skaitytoją, o autorius — kooperatyvą, kuris jį padaugins. Juk šis kūrinys — turbūt viena iš pirmųjų kregždžių, pranašaujančių naujoviškos literatūros suklestėjimą. Literatūros, kuri rašoma ir spausdinama, nebekontroliuojant nei išoriniams, nei vidiniams cenzoriams. Nors vis dėlto kažin koks cenzoriukas, kuris tupėtų autoriaus ausy ir būtų atsakingas už meninį lygį — labai reikalingas...

Ogi grožinės literatūros leidyklos gal ir ateity leis g r o ž i n ę literatūrą. Gal...

Naujųjų laikų išvakarės

APIE DOMANTĘ, MEILĘ IR ŠAUKTUKĄ

(V. Girdzijauskas)

Su giliu liūdesiu turi prisipažinti, jog prieš keletą metų, recenzuodamas „Vagai" įteiktą V. Girdzijausko rankraštį, rašiau: „Atrodo, kad toje lietuvių tarybinės literatūros pusėje, kuri nespausdinama dėl silpno meninio lygio, reikšmingą vietą nuo šiolei užims ir naujas V. Girdzijausko romanas „Ką mylėti". Autoriui pasisekė aplenkti visus stilius, išskyrus nuobodųjį, bei palaidoti po sakinių griuvėsiais talento brolį. Taipogi jam pavyko sėkmingai apeiti vis dar pasitaikančias problemas, išvengti pilnakraujų charakterių ir kompozicijos. Norisi pabrėžti, kad tai nėra netikėtas ar atsitiktinis autoriaus pasiekimas. Prie šių nepamirštamų meninių tarpeklių V. Girdzijauskas ryžtingai ir nuosekliai artėjo nuo pat pirmųjų kūrybinių žingsnių...

Įspūdingiausiu autoriaus meniniu pralaimėjimu laikyčiau tai, kad jam pavyko sukurti keletą personažų, kokių gyvenime nebūna. Šis faktas juo reikšmingesnis dėl to, kad romanas nepriklauso nei fantastikos, nei absurdiškojo humoro, nei Lotynų Amerikos sritims. Atvirkščiai, V. Girdzijausko veikalas remiasi giliai nacionalinėmis tradicijomis, kurių šaknis būtų galima atkasti didaktinėje Antano Tatarės prozoje bei romantinės pakraipos A. Vištelio Višteliausko poezijoje.

Bet prisiminkime, kokie laikai buvo! Kas tada galėjo patikėti, kad Lietuvių Tarybinė greitai atsidurs už grotų, o Meninis, sykiu su savo broliu Idėjiniu ir kitom sovietinėm giminėm bei atgyvenom, pasitrauks į pogrindį. Slinko slogus 1986-ųjų rudens vakaras. Iš rytų šalelės vėjas nešė keistus žodžius —„perestrojka" ir „glasnostj",— tačiau viršum Šiaurės Vakarų teritorijos tvyrojo sunkūs sieros garų ir cenzūros pritvinkę debesys. Iki Nepriklausomybės paskelbimo buvo likę 1575 dienos. Savaime suprantama, esant tokioms aplinkybėms, V. Girdzijausko romanas atrodė gerokai pranokęs laikmetį...

Ir štai — išaušo... Žvangėdami nusmuko retežiai ir honorarai, rinkon pasipylė bananai ir knygos. Paaiškėjo,

kad rašytojų Lietuvoj daugiau nei skaitytojų. Iš stalčių ir skrynių, iš dulkėtų palėpių ir sąvartynų išlindo gaujos paliegusių ir nukraujavusių, žvairų ir klišų personažų. Šitoji, kad drąsiau būtų,— be sijono, anas — dėl gražumo Trispalve apsisiautęs, tretysis Lietuvos vardą į dantis įsikandęs... Vienas — nusmegenėjęs, antras — pusgalvis, o paskutinis ir visai be galvos... Kraupiai girgždėdami kaulais, šiurpindami mažus vaikelius ir žilus profesorius, jie ėmė šliaužti per Lietuvą, ropštis į kioskus, į lentynas, ant galvų... O V. Girdzijausko studijos „Ką mylėti" vis nebuvo... Skaitytojai sunerimo: gal varguolė tragiškai žuvo klaikiuose sovietinių leidyklų karceriuose? Gal pasiklydo painiuose spaustuvių labirintuose?..

Bet vieną dieną jinai pasirodė. Gerokai sulysusi, pametusi keletą šonkaulių. Kukliai, kaip ir dera kankinei, atsigulė lentynon šalia storulių foliantų ir įžūlių detektyvų, ir skaitytojai atsiduso lengviau: pagaliau bus aišku, ką mylėti šitam be stabdžių riedančiame pasaulyje.

O dabar įsivaizduokim kurpių, kuris sugalvojo padirbti spintą. Jis žino, kad spinta iš durelių, sienelių, dugnelių, varžtelių... Prirenka tokių daikčiukų, sumeta krūvon, įpakuoja ir pasiūlo: pirk. Tamsta, girdėjęs, kad tai jau penktoji šio meistro spinta, nusiperki ir, paskleidęs ant grindų, kraipai galvą: kaip iš šito lentgalių ir gelžgalių chaoso surinkti baldą? Viena lentyna ilgesnė už kitą, durelės — automobilio ar šaldytuvo, o varžtelių apskritai nėra... Ką darytum? Ką mylėtum?

Knyga, aišku, ne spinta, galvoj mažiau vietos teužima. Tačiau be reikalo tamsta manai, kad knygoje turėtų būti kažkokia tvarka. Nėra tvarkos gyvenime, kodėl jinai turėtų būti knygose? Džiaukis, jei dar šiaip taip klijuojasi žodžiai, nes, ko gero, nebetoli metas, kai rašytojas pažers tik krūvą bile kaip suverstų raidžių, o ant viršelio brūkštels: pasidaryk pats.

Kad ir kiek sykių V. Girdzijausko knygą skaitytum, niekaip nesuprasi, kodėl po 4-ojo skyriaus eina 5-asis, o po 14-ojo — 15-as. Kodėl ne atvirkščiai? Laikas ten šuoliuoja kaip išprotėjęs šachmatų žirgas, netyčia įkritęs į keptuvę. Iš sudegusio albumo pelenų ištraukiamos kelios aprūkusios fotografijos ir bandoma suklijuoti istoriją. Vie-

noj Domantė mokytojauja, kitoj redaktoriauja, trečioj sąskaitas tikrina. Čia ją kibina Petras, ten Antanas, o anava ir Pranas... O štai tik menkas fotokraštelis — trečdalis kulminacijos... O čia perplyšusi atomazga... Ten — ar tik ne meilės trikampis riogso? Bet apkritęs pelenais, nebeįžiūrimas... Linijos taip sutrūkinėjusios, kad sumegzti nėra jokios vilties. Belieka patikėti, kad „daug palikta „už kadro", tarp eilučių, pačiam skaitytojui susivokti, užpildyti savo patirtimi" (iš anotacijos).

Štai perkies butelį degtinės, tau paduoda tuščią ir sako: užsipildyk pats. Arba iš tuščio patrauk — juk žinai skonį...

Šitaip rašydamas autorius laimėjo pirmąjį mūšį sunkiose grumtynėse su Menine Tiesa. Jo romane, sukeitus dėmenis (skyrius) vietomis, suma nepasikeičia.

Tačiau kita pergalė dar įspūdingesnė. Ar gali būti romanas panašus į dyzelinį traukinį? Sakysit: ne. Bet pabandykit skaityti iš antrojo galo. Neturit laiko — tai nors keturis paskutiniuosius puslapius. Puikiausiai parvažiuosit atgal, ir įspūdžiai bus lygiai tokie patys.

O pagrindinė šio įspūdingo meninio metodo detalė yra šauktukas. Taip taip, tas menkas brūkšnelis, kurio tamsta nė pastebėt nelinkęs. Viršelyje suformuluotas labai rimtas klausimas, tačiau pats veikalas, be abejo, parašytas šaukiamuoju stiliumi. Štai 13-ajam puslapy yra 21 šauktukas, 32-ajam jau 29, o 61-ajam mažiau — tik 26. Užtat 106-ajam — 38, o 107-ajam — net 42. Paskutiniam puslapy yra devyni sakiniai, šauktukai irgi devyni.

Kas čia taip garsiai šaukia? Kodėl?

Ak, tai Domantė Rūkaitė, jauna filologė, niekaip nerandanti ką mylėti nei provincijoje, nei sostinėj. Tokie yra jos vidiniai monologai: „Vadinas, nebuvo! Tavęs nebus! Tavęs! Tavęs! Tavęs! Šito lango, šitų durų, šitos lovos, šito slenksčio! Nebus, nebus, nebus! Nepasiimsi! Vaikų nebus! Sąsiuvinių nebus! Mažų kortelių nebus! Nebus, nebus, nebus! Endrius bus! Kurį aš... Endriaus taip pat nebus! Jeigu tu norėtum turėti jo vaikutį... Vaikučio nebus! Bet jeigu tu... Jo nėra! Nebuvo ir nėra! Nebus!" (p. 107). Ar tamsta ką nors supratai? Kas bus ir ko nebus? Perskaityk tą patį iš kito galo. Tas pats? Bet

nemanyk, kad daugiau suprastum, perskaitęs visą kūrinį. O ar galėtum mylėti taip rėkalojančią moteriškę? Manding, spruktum iš meilės poligono kiek kojos įkerta ir tik džiaugtumeis, kad negavai su šauktuku per sprandą.

Ne apie didvyrius daina, tačiau jų netrūksta. Zigmas, Petras, Antanas, Pranas, Endrius... Jie mylėtų Domantę ir tokią, bet... „Gal vaikystėje sirgai pūslės uždegimu? /.../ Gal todėl ir nejauti poreikio?"— klausinėja kaimynės. „Ne, mergaitės, aš esu sveika. O poreikio, kaip jūs sakote, nėra todėl, kad aš laukiu /.../ rašto iš ministerijos" (p. 68). Taigi, biurokratiniai barjerai... O štai kas atsitinka, kai didvyris mėgina žengti per barjerus: „— Nedrįsk! — rikteliu /.../. Įrėmusi kelius į jo krūtinę iš visų jėgų spiriu. Jis skėsteli rankas ir dulkteli ant žemės kaip šiaudų pėdas /.../. Atleisk, Petrai,— perbraukiu ranka per jo plaukus,— aš ne taip norėjau, ne dabar... Tu išlaikysi egzaminus į institutą, tada aš užsivilksiu baltą drabužį..." (p. 73). Visai kitaip myli Endrius: „Mačiau, kaip jis išsigando, pamatęs mane netikėtai veidrodyje be nieko /.../. Priėjo visai arti prie... veidrodžio ir ėmė švelniai švelniai liesti stiklą. Paskui atsiklaupė ir ėmė siekti lūpomis..." (p. 19).

Pranas turi šešiametį sūnų, tad jo mylėti irgi neįmanoma („nenoriu mokėti svetimų skolų!"), o Zigmas — teatrą („aš negaliu žlugdyti tavo karjeros"). Galų gale Domantė pasirenka Endrių ir veidrodinę meilę, kitus vyriškius prismeigia šauktukais ir išvažiuoja („Būsim kaip visi!"). Čia ir suvoki, kam reikia tokios daugybės šauktukų. Mat pagal Archimedo — Kukulo dėsnį, gyveniman panardintas rašytojas meno išstumia lygiai tiek, kiek sveria jo talentas. V. Girdzijausko išstumti personažai tokie tuščiaviduriai, jų mintys ir kalbos tokios besvorės, kad, regis, pūsteltų vėjelis ir nušluotų. O kai prismeigi šauktukais — laikosi.

Yra nuomonė, jog „romane atkurtas vadinamojo sąstingio laikotarpis /.../. Ateizmas, konformizmas, atminties panaikinimas..." (Iš anotacijos.) Bet ryškiausią įspūdį palieka paties autoriaus kūrybinis sąstingis veržlaus skrydžio į pragarą 1992-ajam kilometre. Nieko čia nuostabaus: V. Girdzijauskas skrenda su senais lagaminais, pakeliui

tik išmėtęs šį bei tą, kas nūnai nebeturi paklausos, kas muitinėj įstrigtų. Juk 86-ųjų pavyzdžio Domantė protavo, be kita ko, ir šitaip: „Reikia naujo žmogaus, šviesios ateities kūrėjo, tu už jį atsakai." Šiandien šitas kūrėjas tyso šalikelėj, nacionalinis savo išdrikusia forma, ištaškytu socialistiniu turiniu.

Lekiam, ir viskas keičiasi, visko gausėja, išskyrus meną. Kiek jo buvo tamstos kišenėse vakar, tiek pat ir šiandien...

Naujieji laikai

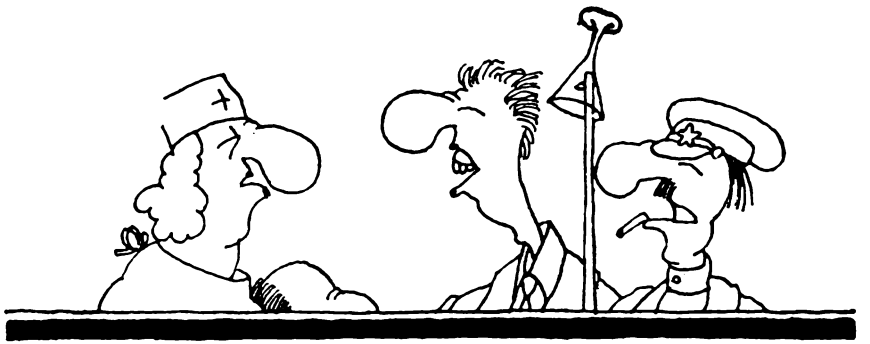

TREČIOJI DALIS

tarp ryklių ir statytojų

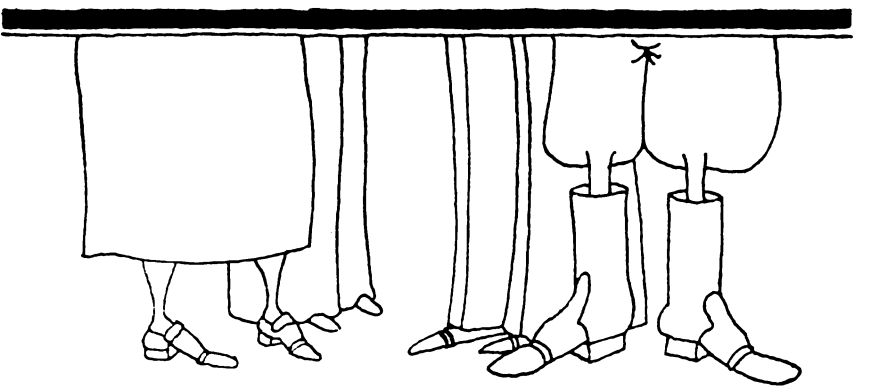

Prieš dešimtmetį išleistose „Šiuolaikinės poezijos problemose" J. Stepšys yra apibūdinęs A. Drilingą kaip „vieną ištikimiausių politinei publicistinei temai poetų", pažymėdamas, jog „šiame bare poetas yra nuvaręs solidžią vagą". Dirstelėję į bibliotekos lentyną pastebėsime, kad vadinamieji stagnacijos metai A. Drilingos talentui buvo tikrai vaisingi: 1965—83 m. subrendo net aštuoni (vien poezijos) vaisiai. Turėdamas galvoje šį nemenką produktyvumą ir žinodamas, kokia tais laikais privalėjo būti politinė publicistinė poezija, žmogus, net ir neperskaitęs visos šios produkcijos, gali imti ir kai kuo suabejoti. Pvz., poeto sąžiningumu, nuoširdumu, sveika nuovoka... Ogi perskaitęs iš esmės sutinki su 1982 m. „Lietuvių literatūros istorijoje" suformuluota mintimi, jog A. Drilingos „poetinis vaizdas /.../ neįgauna gelmės ir įvairumo, uždarytas pakilioje optimistinėje tonacijoje..." Tiesa, kartais pasigirsta buvusių stalininių bei stagnacinių audrošauklių prisipažinimų, jog jie k a i k o nesuprasdavę... F. Dostojevskis kitados yra kalbėjęs maždaug šitaip: šviesiųjų ateities rūmų statyba nepateisinama, jeigu juos statant nuriedės kad ir viena nekalta kūdikio ašara. Mūsų amžiaus statybininkai darbavosi taip uoliai, kad liejosi nebe ašarų, o kraujo upės, tačiau „pilietiniai" poetai išsijuosę šlovino statybas, meistrus ir inžinierius. Pačiame stagnacijos įkarštyje išleistame rinkinyje „Rugpjūčio ritmai" A. Drilinga išreiškė viltį, jog „gal būt kada nors palikuonys didžiuosis, / Kad mes tokie, / Kokie esam — / Su savo darbais ir žygiais..." („Paminklas"). „Akimirkų tėkmėje" (1984 m.) prisipažino kiekvieną dieną pradedąs „pasikalbėdamas su tėvyne /.../ tai keistas pokalbis, nes niekas / Negali kalbėti su tuo, kas neaprėpiama, / O, mano tėvynė ir yra neaprėpiama" („Tėvynės valanda"). Kitaip sakant,— moj adres sovietskij sojuz... Ir netgi 88-aisiais išleisto rinkinio „Laukimas" cikle „Maskva. Rugpjūčio tercinos" per kraštus liejasi entuziazmas, kurį autoriui ke-

И. Высоцкий

lia didžioji sostinė ir ypač visa tai, kas raudonuoja (žvaigždė, vėliavos, aikštė): „Ar slėgs tave kas, ar gal kas žavės, / Vis tiek girdi: aikštė didžioji gaudžia / Nuo pasaulinės Rusijos šlovės..." Taip, yra tokia šlovė: agresoriaus ir tautų kalėjimo, kurią A. Drilinga, kaip ir buvę politikos tūzai, vadina anava kaip: „tai kas pasauliui ateitį nulemtų: / Draugystė, laimė, meilė ir taika". Taigi būtent tuos dalykus ir spinduliavo Kremliaus žvaigždės į mūsų Lietuvėlę, tačiau nelinkėkime šito gero visam pasauliui: į mus pasižiūrėjęs pasaulis gali ir nesuprasti.

„Vakaro sonetuose" mažai telikę „pakilios optimistinės tonacijos". Vyrauja elegiška nuotaika: „Gedžiu aš, nuolatos gedžiu",— dūsauja autorius,—„nes mirtys užmirštųjų buvo klaikios, / Kai drebindami žemę traukiniai / Dundėjo tolumon su užkaltais vagonais". („Prie užmirštų vardų...") Ir karčiai priekaištauja, tarsi begaliniuose mūšiuose už laisvę ir teisybę sužalotas Spartakas: „O kur tada, sakyk, stovėjai, / Kai siautė speigas ir pūga, / O kur stovėjai, ko tylėjai, / Tarp skaudžiai sukąstų dantų / Sutramdęs žodį ir idėją / Anuo sunkiu žiemos metu!" („Jau viskas keičiasi...") Priekaištas skirtas aiškiai ne sau: A. Drilinga juk ne tylėjo, o kalbėjo, ir gana griausmingai. Bet, kaip žinome, kalbėjimas kalbėjimui nelygu. Kartais verčiau patylėti. Tuo labiau kad A. Drilinga neprisipažįsta vaikščiojęs užrištom akim: „Mačiau, kaip melo dinozaurai / Negailestingai trypė mus..." Taigi, mačiau, bet... Kas be ko, esama ir atgailos: „O viešpatie, koks nuodėmingas / Ir koks niekingas aš esu /.../ Dėl to, kad eidamas į šviesą, / Šviesos tikrosios neradau, / Kad laidojau ne kartą tiesą / Ir tos esmės nesupratau..." Ką gi, geriau vėliau negu niekada, tačiau didesnio įspūdžio ši atgaila nepalieka, nes atgailaujama pernelyg skambiai, ne savais, o kažin kokiais „šekspyriškais" žodžiais ir kažkodėl atkakliai painiojama šviesa su tamsa, o priekis su užpakaliu („eidamas į šviesą...", „bet ir akli į priekį ėjom"). O tie pirmąsyk A. Drilingos poezijon atriedėję „uždari vagonai" nudunda kaip tolima perkūnija: kažin kur tvyksčiojantis žaibas nenusvilina mūsų akyse žaliuojančio medžio. Vis tiek nepasakysi daugiau, negu byloja tremtinių prisiminimai ir negrabi jų poezija. Ogi panašius posmus

tų, kuriems akys atsivėrė tik šiandien, galima įvertinti paties A. Drilingos žodžiais: „Dabar mes gudrūs pakalbėti, / Kai vėjai neša šiltą lietų".

Tiesa, ši tema nėra dominuojanti. Sonetuose daugiau esama, sakyčiau, šekspyriško užmojo (beje, tokia pati ir abiejų kūrėjų sonetų forma). Poetas linkęs pakalbėti apskritai apie šio pasaulio netobulumus, priminti visa ko laikinumą ir neišvengiamą mirtį. „O kiek apgaulės ir klastos / Šiame pasauly susikaupę"; „Kas tas gyvenimas — tiktai / Kančia, kuri stiprėja nuolat"; „Nors lyg akmuo sunkus / Gyvenimas užgriūtų, / Žmogus yra žmogus — / žmogum ir turi būti. / Norės ar nenorės / Vis tiek išeit turės." Bet tenka pasakyti, kad prakilnias mintis A. Drilinga dėsto sausu ir neįtaigiu balsu. Net jei sutiktume, kad panašiu balsu kalbėjo ir patsai Šekspyras (Churgino vertimuose), vis tiek negali pamiršti, kad šiuolaikinės poezijos technikos priemonių arsenalas yra daug turtingesnis. Tik A. Drilinga nei juo naudojasi, nei pats bando kokį naują padargą išrasti. Matyt, pasitiki minties jėga. Tačiau mintis kartais panaši tik į vadovėlio ar laikraščio konspektą: „Dienomis ir naktimis — / Ne tiktai senovėje — / Kiek mus pjovė svetimi, / Patys mes kiek pjovėmės /.../ Kas gi daros su mumis — / Ar išliksim žmonėmis?" Prasmės ir nemirtingumo A. Drilinga bando ieškoti meilėje: „Jeigu neviltis užtemdys protą, / Jeigu mintys ir jausmai atvės, / Aš paliesiu tavo švelnią odą, / Prasivers žvaigždėtoji erdvė /.../ Laikas ims tekėt labai iš lėto / Ir nebepatirsime mirties..." Meilės džiaugsmams paskirtas visas pluoštas sonetų, kartais primenančių ne aukščiausios kokybės romansą: „Ateik, atsisėski greta, / Mes pasiklausysim Šopeno — / Ta muzika skaudžiai rimta, / Nuo seno many jau rusena". (Vargu ar dažnas pasigirtų girdėjęs „rusenančią" „skaudžiai rimtą" muziką); arba panašių į valiūko bernelio dainušką: „Aš tavė labai mylėsiu, / Jeigu man esi skirta, / Ir smagiai apčiupinėsiu, / Pabučiuosiu šen ir ten, / Kur gal niekas nebučiavo..." ir t. t. Tikresnį jausmą retai randi: „Kai liūdna, kai ruduo rausvai nušvinta, / Nublanksta šaltas saulės spindulys, / Ir tu žinai, kad nieko sugrąžinti / Iš savo vasaros nebegali..."

Antrajame skyriuje —„Mažojoje kosmogonijoje" — varijuojamos tos pačios bėgančio laiko, gyvybės-mirties, gyvenimo prasmės temos. Panašu, tarsi būtų užrašoma per vienerius metus („Laukimas" išleistas 1988 m.) sukaupta išmintis, nelabai įsiklausant, kaip tatai skamba. Kyla įspūdis, jog autoriui atrodo dėmesio vertas kiekvienas jo pastebėjimas ir kad šių tiesų neišgirdęs pasaulis nuriedės į prapultį, užtat rašoma paknopstom, į išraiškos formas nekreipiant nė mažiausio dėmesio: „Nieko nėra baisesnio / Už mirtį, / Bet nieko nėra baisesnio / Ir už gyvenimą"; „Vos saulė patekėjo, / Vos nukrėtė rasą, / Vakaras atėjo: / Koks trumpas žmogaus gyvenimas!"; „Aš kankinuosi ne dėl to — / Kad nebūsiu, / Kankinuosi dėl to — / Kad esu"; „Aš nežinau, / Kas yra — / Neapykanta, / Aš tik žinau, / Kad ji — / Karų ir žudynių tarnaitė". Ir panašiai. Pacituotos ne ištraukos, o „išbaigti" kūriniai, tačiau nepasakytum, kad ši išmintis verta atskiro popieriaus lapo. Kartais tai panašu į nepasitenkinimo grimasą: „Užtenka tik atverti / Širdį, / Ir nepamatysi, / Kaip į ją / Kas nors prispjaus", kartais į pedagogišką pamokymą pavasariškai suburbuliavusiems aštuntokams: „Žmogaus veidas / Negali būti bjaurus, / Jei bjaurumo / Nėra jo sieloje." Bet nuoga mintis poezijoje ne visuomet tokia žavi kaip nuoga gražuolė ant sofos,— kartais verčiau ją aprengti. Vienokiu ar kitokiu poetiniu rūbeliu pridengta „Kosmogonija" atrodo ne tokia paliegusi („Fransua Vijonas, poetas", „Naujametinės eglutės", „Pasiimsiu savo skriaudą", „Išeisiu, išeisiu sekmadienį", „Taip tyliai sninga"). O poezija gimsta netikėtai, tarsi iš nieko: „Mano gyvenime, / Stiklo dužena, / Blykstelėjusi prieš saulę..."

Rinkinys solidus: 254 sonetai bei „kosmogonijos". Anot autoriaus,—„kiekvieną žodį galima paversti eilėraščiu..." Tačiau pridursime: ne kiekvienam pavyksta tai padaryti. Kita vertus, daugeliui pavykdavo savo žodžius reguliariai išleisti, nepriklausomai nuo to, ar jie „paversti", ar dar ne. Paties A. Drilingos žodžių kontekste naujasis rinkinys nėra blogiausias, tačiau, jeigu nėra galimybių išleisti viską, kas yra parašoma, pirmiausia reiktų leisti tuos poetus, kurie savo žodžius jau pavertė poezija. Drįstu sakyti, kad didžioji dalis A. Drilingos sonetų ir ypač

„kosmogonijos" ja dar nėra tapę. Gal pagelbėtų atranka ir dar vienus kitus metelius pakaupta išmintis. Gal per tą laiką autoriui pavyktų ir savarankiškai (be skaitytojų pagalbos) rasti atsakymą į kai kuriuos jį jaudinančius klausimus. Štai kad ir į šitą: „Aš ligi šiolei / Niekaip suprast negaliu, / Kodėl taip paprasta pamilti, / Ir taip sunku ištarti / Žodį — / Myliu."

Rašyta pabėgėlių stovykloje

TIE PATYS ŽODŽIAI

(A. Strakšys)

Paėmęs į rankas A Strakšio knygą „Ražienų šalnos", pirmiausia pagalvoji, kad turbūt neįmanoma padaryti dar pilkesnių, dar neišvaizdesnių viršelių, negu tai sugeba dailininkas I. Zibucas, beje, „nupiešęs" ir pirmąją, 1982 m. išleistą, šio autoriaus knygą „Pjūties metas". Tačiau ant anosios viršelio bent jau rugio varpa styrojo ir šalia dažų tirštai papilta buvo, tad, metęs žvilgsnį knygyno lentynon, galėjai pamanyti, jog čia koksai kombainininko pradžiamokslis ar instrukcija brigadininkui. „Ražienų šalnų" viršelis atrodo taip, tarsi purvinu batu būtum užmynęs pernykščio sniego lopą. Kažin ar I. Zibucas skaito tai, ką iliustruoja: nebent pavadinimą (bet šalnos yra gražesnės). Šit jei autorius naująją knygą būtų pavadinęs „Cezariu" (tokia apysaka), tikriausiai ant viršelio puikuotųsi senosios Romos vaizdai ar Kleopatros biustas. Nors A. Strakšio Cezaris — viso labo tik buvęs liaudies gynėjas...

Taigi knyga nei apie rudeninį arimą, nei apie žemės ūkio mechanizaciją. Joje apysaka ir dešimt apsakymų pokario ir netolimos praeities kaimo gyvenimo temomis. Autorius su meile vaizduoja paprastą kaimo žmogų, pasakoja apie jo darbus, rūpesčius ir džiaugsmus. O visų mylimiausi personažai — buvę liaudies gynėjai Apolinaras Putramentas ir Cezaris Uznys („Cezaris"). Ypač pastarasis, kuriam Apolinaras šiandien kasa duobę, vis prisimindamas visokius nutikimus iš audringų praeities dienų bei naktų. Neatsitiktinai A. Strakšys davė kaimiečiui tokį skambų vardą (pravardę?). Cezaris — tikras herojus, narsiai gynęs liaudį, paskui ūkiškai pirmininkavęs ir dėl to nukentėjęs, bet visada rėžiantis į akis tiesų žodį, skaudžiai išgyvenantis, kad šiandien „buožiškumas" ėda žmogų, netgi partinį. Žinoma, tai tragiško likimo personažas. Gaila, kad autorius nepaaiškino, dėl ko Cezaris taip uoliai stojo tarnauti naujiesiems šeimininkams: juk ne koksai pašaudyti užsigeidęs vaikinas, o rimtas ir subrendęs vyras buvo. Matyt, autorius įsitikinęs, kad skaitytojui savai-

me aišku, kurioje pusėje teisybė... Apolinaras Putramentas mažiau cezariškas, lieka draugo šešėlyje. Tačiau Putramento teisybė tokia pat kaip Cezario ir kalvio Ignoto. Jis priekaištingai paklausia prie duobės susirinkusių žmonelių: „Ar mes būtume turėję tai, jei ne tokie kaip Cezaris ir daugelis kitų, kurie prieš laiką atgulė šiose kapinaitėse?" (p. 141). Kas yra „tai", mes šiandien žinom ir išvydę kokį liaudies gynėją nebešokame nusiimti kepurės ir padėkoti. Ogi prie Cezario karsto pionierių būrys iškilmingai pareiškia, kad jie esą „visada pasiryžę!", o Apolinaras Putramentas įsitikinęs, jog „buvo jų gyvenimas — visų gražiausias", mat jo ausyse vėlei švilpia kulkos ir aidi salvės. Abudu gynėjus būtų galima įrašyti į šventųjų tarpą, jeigu ne viena yda: vyrai geria. Tiesa, geria jie ne šiaip sau, o daugiau dėl to, kad išsvajotas šviesusis rytojus vis dar kažkur už horizonto...

Tad autorius sukūrė, kaip sakoma, pilnakraujį charakterį, ne „žydrą", o žmogiškai ydingą teigiamą herojų. Simpatingas tasai Cezaris. Šventas Apolinaro pasipiktinimas, išvydus tiktai komunizmo aušra tetikėjusio draugo rankas apraizgytas rožančiumi, ir gilus jo susimąstymas: „Šlavė juos kryžiuočiai, šlavė Hitleris, šlavė Nevierauskis-Vijūnas. Visi šlavė sugadintus Lietuvos kūnus, bet patys pasirodė besą sugadinti, ir mes, bedieviai, juos nušlavėm" (p. 128). Taigi visi šlavė, tik neužsiminta apie visų genialiausius šluotos meistrus... Autorius tikroviškai, pasiremdamas sodriu žodžiu, spalvinga detale vaizduoja kolūkinį sunkmetį, beviltišką valstiečio padėtį, kai atimta viskas, net ir teisė savarankiškai sėti ar pjauti. Tačiau pokario istoriją jisai rašo neobjektyviai, netgi tendencingai. Vieni čia vadinami banditais ir elgiasi būtent taip, kaip banditams pridera, kiti — ne okupanto tarnai, o tikri banditų terorizuojamos liaudies gynėjai, pasišventėliai, „darbo" metu net negeriantys... Kokie juodi pirmieji ir kokie šviesūs antrieji, akivaizdu, palyginus kad ir dvi scenas: Nevierauskio-Vijūno apsilankymą per kūlę Slapšio kieme (p. 37—43) ir Parulskio ištrėmimą (p. 61—67). Nevierauskis kaip įmanydamas tyčiojasi iš kaimiečių, isteriškai rėkauja ir galų gale porą nekaltų nušauna. Tatai įvyksta 1945-ųjų vasaros pabaigoj. Matyt, A. Strakšys nori pasa-

kyti, kad ginkluotas pasipriešinimas jau nuo pirmų dienų buvęs viso labo tik girtų chuliganų siautėjimas. Visai kitaip elgiasi leitenantas ir jo „aktyvas" pas Parulskį: „Kalbėjo ramiai tas mūsų leitenantėlis, visų Vladeliu vadinamas. Tarsi kunigas prie numirėlio. Visi šaukia, klykia, atsisveikinimo valanda čia pat, o jis prabyla tyliai, sodriu balsu, ir tokia ramybė užeina, toks aiškumas, ir nelaimė tarsi išnyksta..." Tiesa, leitenantas porą sykių trenkia Parulskiui į dantis, bet: „ne už Staliną gavai,— už motiną",— mat Parulskis (nebūtų buožė!) įspyrė motinai, kam toji žeminasi. Tai anaiptol ne vieninteliai apysakos epizodai, kuriuose atsiskleidžia banditų žiaurumas ir naujojo gyvenimo kūrėjų padorumas. Kaip šauniai elgiasi Apolinaras mirties akivaizdoje, įkliuvęs Nevierauskio pasalon,— dar ir paagituoja (p. 106—108)! Išveda sušaudyti jį „susigūžęs toks, nukritkelnis" ir apsivemia. Apolinaras tuo tarpu strykteli ant Slušnio kumelės ir — į Makniūnus, šauktis draugų... Nevierauskiui baigiasi blogiau, jo mirtis niekinga: Cezaris užklumpa Nevierauskį, persirengusį moteriškais drabužiais, bemelžiantį Parulskio karvę. Ir Cezaris, aišku, neapsivemia, kada reikia šauti į žmogų.

Ko tik tie banditai nepridirbo: „Cezaris vedžiojo pirštu tarsi vaikystėj elementorių nuo vieno prie kito tyliai kartodamas: Benečiukas, kurio tėvą Nevierauskis nušovė prie šitos obels /.../, Rimkiukas, liaudies gynėjo vaikas /.../, Ambrožas, banditai gyvą sudegino trobelėje, naujakurys, Slapšys..." (p. 51—52). Ir paties Cezario Vladelį nusmeigia ant koplyčios tvorelės virbų, ir Apolinaro žmoną sudegina...

Visokių ir visko būta abiejose pusėse, tačiau A. Strakšio apysakoje kaltinimas pateikiamas tik vienai, keturiasdešimtį metų purvais drabstytai, pusei. Apie enkavedistų siautėjimus nė neužsimenama, tarsi tokių nė buvę nebūtų. Na, o liaudies gynėjų darbo stilius autoriui, atrodo, yra visiškai aiškus: „...Prisimeni, apie ką svajojom, kai po kelis valsčius vaikėmės Nevierauskio-Vijūno gaują? Ar apie prakeiktą butelį, kuris mūsų gyvenimą tarsi siengrauža zyrina ir žiogspirų nepalieka? Apie save? Berods tavo žodžiai: „Kad tiktai duonos užtektinai būtų ir ramybė už lango /.../. Pasiutusiai svajoti mokėjom. Svajodami

priešą nugalėjom, tokį priešą, kuris mus žudė, gaudė, kankino!", primena Apolinarui ir Cezariui milicijos majoras, buvęs kovų draugas (p. 78). Tokiu „priešu" čia vadinami tie, beviltiškai kovoję už Lietuvos laisvę, kurių net nusikaltimus žmoniškumui reikėtų vertinti šiek tiek kitaip, negu sotaus enkavedisto sadizmą. Nežinau, kada apysaka rašyta, matyt, brandaus socializmo metais. Vis dėlto keista, kad autorius, turėdamas pastabią akį, k a i k o nepastebėdavo, kupinas užuojautos badaujančiai Slapšio kumelei, toks abejingas okupanto trypiamai tautai. Abejoju, ar daugelį šiandien sužavės narsusis Cezaris. Iš letargiško užmaršties miego pabudę Lietuvos žmonės vargu ar norės paduoti jam ranką.

Šalia „Cezario" glaudžiasi dešimt apsakymų. Pirmuosiuose dviejuose — pokario aidai. Mykolas Brisevičius išsigelbsti nuo tremties ir, laukdamas vokiečių, slapstosi pas brolį Mateušą, kuris jam priekaištauja, aiškina, jog „Lietuva turi būti nuolanki". Tačiau Mykolas vis dėlto prikalbina brolį ir keletą kaimynų eiti pasitikti vokiečių. Su duona, druska ir iškeltu šautuvu... Nenuostabu, kad vokiečių motociklininkai pirmiau pastebi ne duoną, o šautuvą („Mykolas, sumojavęs rankomis, sušunka „Valiooooo!" ir šoka ant vieškelio") ir svetinguosius lietuvaičius nugalabija. Kadangi autorius į vokiečių laukiantį Mykolą ir jo organizuojamas vaišes žvelgia su pašaipa, skaitytojui tarsi peršama nedviprasmiška mintis, su kuo geriau draugauti. Tačiau juk ne vienas Mykolas ir anaiptol ne be priežasties tada galvojo taip: „Štai ir atėjo išlaisvinimo valanda!" („Jie buvo pirmieji"). Aps. „Pokario vakaras kaime" tvyro slogi, baimės pritvinkusi atmosfera. Susirėmimo metu žūsta niekuo dėtas Lakstutis su sūneliu. Atsitiktinumas? Ne visai. Gynėjų apsupti banditai sumeta juos į rūsį, kur tie ir sudega. Atrodo, A. Strakšys yra užėmęs aiškias ir tvirtas klasines pozicijas...

Kiti apsakymai — spalvinga kaimo gyvenimo puokštė, su amžinaisiais žemės darbais ir valstiečių rūpesčiais. Daug kas čia girdėta. Istorijos iš pirmininkų—karaliukų gyvenimo („Duonos užtenka visiems", „Pirmas punktas"), graudus pasakojimas apie darbščią ir dorą, bet asmeninės laimės neradusią kaimo moteriškę („Marceliutė"), apie se-

nojo Šlimo vienatvę („Ražienų šalnos"). . . Laukia nesulaukia — net garbingo jubiliejaus dieną — vaikų senukas Marcijonas, pats save pasveikina per laikraštį („Žiburėlis tamsoj"). Vienas įdomesnių apsakymų —„Akmenys", kuriame tarsi ir nėra jokio siužeto. Jonis Daubaras, talkinamas žmonos, išrita iš dirvos didelį, plūgui kliudžiusį akmenį ir ton vieton pasodina obelaitę. Tačiau kokia rudeniška gėla ir žmogiška šiluma dvelkia tas paprastas dviejų žmonių triūsas ir paprasti jų žodžiai. . . Išsiskiria iš kitų aps. „Motinos širdis". Mirusi motina aplanko dukrą („reikia keltis ir eiti, mano vaikui negerai"). Originalus sumanymas padeda įtaigiai atskleisti kraupią tragediją: girtas tėvas traktoriumi suvažinėja dukrelę, mirusios motinos anūkę. Į kaimo gyvenimą A. Strakšys žiūri be didesnių sentimentų, blaiviomis rūstaus realisto akimis. Tuo sunkiau suprasti, kodėl, daug matydamas šių dienų ir netolimos praeities kaime, autorius užsimerkia, žiūrėdamas į pokarį. Taip, rašant apie tuos metus ir trokštant išsispausdinti, reikėjo užsidėti rožinius akinius, ausis užsikimšti plakatais, o burną — riebiu kąsniu iš spec. Tačiau juk būta ir laisvės: buvo galima išvis nerašyti. O jei dieviškasis įkvėpimas, jei nerašyti negali — į stalčių, kaip sakoma. . .

Tačiau jei negali nesispausdinti,— kaip tada?

Laikas — geriausias teisėjas. Ir tai, kas parašyta vakar, jis teisia jau šiandien.

Rašyta šiandien

(I. Šeinius)

Auksinis ir akademinis jaunimas šiandien yra apsiskaitęs bei apsiklausęs, užtat gali neblogai įsivaizduoti, kaip atrodo šiuolaikinis pragaras — gal dėl to nusikaltimų kreivė taip sparčiai kyla aukštyn. Labiausiai baugina nežinomybė, ogi kuomet žinai, kas tavęs laukia aname pasaulyje už tai, kad šiame geidei savo artimojo asilo ar moteriškės,— gali elgtis kaip tinkamas. Lietuviškieji velniai tokie naivūs ir simpatiški apykvailiai, kad nėra pagrindo suabejoti, ar bolševikams bus pavykę paimti valdžią pragare į savo rankas...

Ignui Šeiniui teko paklaidžioti tik pragaro prieigose, ir neilgai, tačiau jis nupiešė stipriai atmintin įstringančių vaizdų. Štai raudonojo velnio portretas: „atrodo, lyg jis būtų paklydęs savo tamsiai rudoj, maišiškai plačioj ir iki pat kelių nukarusioj sermėgoj. Atrodo nekaip maitintas, nuolatinės ir nuobodžios politrukų propagandos ištuštintas, nuo paprasčiausio savikritiškumo išlaisvintas, pusiau apkvaišintas. Raukšlėtas, smarkiai nučiauptas koptūras prislegia jį, dar daugiau pabrėždamas, kad jo pasenta, iš vaikystės neišėjus..." (p. 17). „Kaip jis netinka čia, šiam mieste (Vilniuj — *J. E.*), tiek turtingam skaidria, didinga kilnių linijų architektūra",— pastebi Mr. Stephensas. Šitaip sakydamas Mr. Stephensas, ko gero, dar turėjo vilties, kad bolševikas, tegu ir kažkur, bet vis dėlto tinka. Šiandien, praėjus penkiasdešimčiai metų, akivaizdu, jog netinka niekur. Bolševikas, kaip ir girtuoklis, neturi tėvynės, o jo religija yra toks pat gamtos reiškinys kaip ir vėjas. Tiktai vėjo stichiją žmogus seniai įsigudrino pažaboti: vėjas suka malūno sparnus. O kaip panaudoti komunizmą — iki šiol neišsprendžia šviesiausi žmonijos protai. Tiesa, kai kas mano, jog, atšilus politiniam klimatui, komunistai išnyksią savaime, kaip kitados mamutai ar ptereodaktiliai. (Anot vieno I. Šeiniaus personažo: „Dievo paties, matyt, nei nemanyta sukurti bolševiką.") Bėda tik, kad pirmiau išnyksta visa kita. Anksčiau išnykdavo žmo-

nės ir puslapiai iš Lietuvos istorijos, šiandien — muilas, degtukai, lygintuvai... „Bolševikas niekados neatsisakys tykoti laisvo, nepriklausomo žmogaus laisvės ir gerovės",— konstatuoja kunigas R-wicz. Vėlesni įvykiai patvirtino jo žodžių teisingumą. Bolševikas tuom ir palaiko savo gyvastį: tartum voras iščiulpia laisvo žmogaus dvasią ir rėplioja toliau — nuo jūrų lig jūrų...

Maisto programos laikais I. Šeinius buvo girdėtas (studentams lituanistams) kaip impresionistinio stiliaus rašytojas, subtiliai mokantis perteikti nuotaikų kaitą, romantiškai traktuojantis gamtos ir meilės, gyvenimo prasmės ir dvasinės harmonijos temas. „Raudonajam tvane" taip pat yra puslapių, kur vaizdingai ir poetiškai piešiama Lietuvos gamta, ypač Vilnius, jo bažnyčios ir apylinkės: „Besiartinant prie Vilniaus darosi giedriau akyse ir krūtinėje. Dar mažam esant, ar rudenį, ar žiemą, su tėvais važiuojant Vilniun, man visados viskas nušvisdavo. Ne, ne pats didelis, įvairumų pilnas miestas viliojo. Gamta čia linksmesnė, gyvesnė nei kur kitur. Juk ir gamtos esama surūgusios, susiraukšlėjusios ar nepabaigiamu vienodumu nutįsusios. Vilniaus gi apylinkių gamta visados jauna ir besišypsanti. Debesys čia lengvesni ir žvalesni nei kitur..." (p. 13). Gal kiek idealizuotai vertinamas ir tarpukario Lietuvos gyvenimas. Tai nenuostabu: pavaikščiojus bolševikinio rojaus sodais, lietuviški vargai tik vargeliais ir tegalėjo atrodyti. I. Šeiniaus prisiminimų Vilnių gaubia romantiškos ūkanos, tačiau į 1940-ųjų Lietuvą, raudonojo tvano skandinamą, rašytojas žiūri blaivaus realisto akimis. Stebina įžvalgumas: „šį kartą mūsų tautų laisvės kova bus daug sunkesnė ir gal daug ilgesnė". Tokio įžvalgumo stokojo kai kurie I. Šeiniaus kolegos, važiavę parsivežti „Stalino saulės" ar paslaptingose konservatorijose teisingai pastatytais balsais apgiedoję jos spindulių šilumą: „raudonai įsirėkęs ir įsirašęs Petras Cvirka, vadinamasis liaudies gaidys, dul-dul-dūdeliuojantis Liudas Gira /.../, nei iš šio, nei iš to aptamsėjęs švietimo ministeris Antanas Venclova". O juk „Raudonasis tvanas" parašytas tais pačiais 1940-aisiais metais! I. Šeinius, patyręs tik pirmąją tvano bangą, paliko Lietuvą skaudama širdimi, tačiau neturėdamas jokių iliuzijų. „Aš esu vėl laisvas žmogus!"—

sušunka, laimingai peržengęs SSSR — hitlerinės Vokietijos sieną. „Vokiečiai, kad ir tokie svetimi ir sunkūs, vis dėlto dar žmonės",— pastebi Suvalkijos ūkininkas. Taigi, žemės žmogaus akimis, bolševikas stovi ant aukštesnio pragaro hierarchijos laiptelio nei fašistas. Lenkai 1939-ųjų spalio mėnesį Vilniun įžengusią Lietuvos kariuomenę irgi sutinka su entuziazmu: „Jie gavo pajusti, ką reiškia bolševikinis režimas", trukęs viso labo tik šešias savaites. Tiesa, režimas, užtrukęs penkiasdešimt metų, be pėdsakų neprajėjo. Šiandien į Lietuvos (dar net be jokios kariuomenės, tik su generaliniu)... glėbį žiūrima kiek kitaip. Nieko nuostabaus: vieni nebeatmena, o kiti — tokių dauguma — nei matė, nei regėjo, kaip atrodo ta išgirtoji laisvė. Ne vienam jinai panaši tik į nepadoriai apsinuoginusią moteriškę.

„Kas daugiausiai krinta į akis bolševikų karalystėje, tai visiška stoka žmoniškumo, žmogaus vertės pajautimo. Gyvenimas daros juk vertas gyventi tik tada, kai žmonės supranta ir atjaučia vienas kito vertę. Tik tada spinduliuoja šilimą iš žmogaus į žmogų. Sovietų karalystėje žmogus junti tik užrakinto rūsio šaltį." (p. 37). Telieka vien pridurti, kad toje karalystėje ir po šiai dienai ne kažin kas tepasikeitė. Lemtingais 1940-aisiais I. Šeinius niekur nepastebėjo mūsų kartos žmogui nuo mažens galvon įskiepyto vaizdo: „Bolševikai ateina į išlaisvintus rajonus su šviesa ir duona." „Keistai veikia tie bolševikų žodžiai. Tik jie atėjo — štai dingo ir šviesa, ir duona"— tokias išvadas daro Vilniaus darbininkai. „Žmonės slankioja gatvėmis, lyg vaikščiotų po kapines",— rašo I. Šeinius. Jo nepaguodžia nei „sava", lietuviška vyriausybė, nei skambūs lozungai. Be abejo, žmogui, ilgą laiką gyvenusiam užsienyje, turinčiam diplomato patirtį, važinėjusiam ir po Sovietų Sąjungą, buvo lengviau atskirti, kas ko verta. Bet patikimiausiai nuo kvaišinančios bolševikinės propagandos, matyt, saugojo begalinė Lietuvos meilė, kuria alsuoja kiekvienas šios knygos puslapis. Ogi dul-dul-dūdeliuojantiems, ko gero, buvo svarbiau gauti naują, ryškiau nudažytą ir rėksmingiau plyšojančią dūdą...

Per visą knygą driekiasi gana ryški liūdnos ironijos gaida. Štai bolševikinis jėgos demonstravimas: keletas

bombonešių suka ir suka ratus aplinkui Vilnių, kad gyventojams susidarytų įspūdis, jog tūkstančiai tokių pabaisų lekia. „Paskui dalinį iš keturių bombonešių skrenda varna. Nei greičiau, nei lėčiau kaip bombonešiai. Kas, ar oro trauka, ar didelis smalsumas lėktuvų išzulinton vagon varną įtraukė?" Skaičiusiems ne tik „Kuprelį", o ir šį tą daugiau, tai nėra netikėta. I. Šeinius yra parašęs humoristinių apsakymų („Kai aguonos žydi"), komediją („Diplomatai"), tik humoras tenai švelnus ir neužgaulus, paremtas kiek išgalvotomis situacijomis. Ogi čia ir išgalvoti nieko nereikia — raudonasis tvanas ir visa jo istorija būtų juokingiausia pasaulyje komedija, aišku, jeigu veikiantieji asmenys būtume ne mes patys, o kokie nors nenaudingi marsiečiai iš p. Velso fantazijų. Satyriškai vaizduojami padėkos mitingai ir manifestacijos Kaune bei Vilniuje, rinkimai, Seimo posėdis, bolševikų įžygiavimas į Vilnių penkiomis kryptimis ir šlovingos nenugalimosios vaizdas: „Bolševikai atsigrūdo čia be mūšio, o atrodo, lyg jau būtų pusiau sumušti". Ką gi, juokas irgi šioks toks ginklas. Tiesa, okupantui priešinasi ir aukštesnės dangaus jėgos. Štai nuo pat birželio pradžios nelijo, o rinkimų dieną, liepos 14-ąją, pliaupia kaip iš kibiro. „Uždarius pirmadienį balsavimo patalpas, tuojau pat nustojo ir lietus lyti." O liepos 21-ąją perkūnas tik tik nenutrenkia viso garbingojo Seimo prezidiumo („net Mečys Gedvilas persižegnoja"). Tas pats dedasi ir dėkingumo manifestacijoje liepos 24-ąją. „Radijo pranešėjas turi būti narsus vyras, ypatingai jei jis bolševikas. Kiek pro lietaus ūžesį ir perkūno trenksmą galėjau nugirsti ir suprasti, jis linksmai ir gyvai pasakojo, vandens uždangų paslėptas, kokios nepaprastos žmonių minios, kokia nuotaika be pertraukos defiliavo pro respublikos ir vyriausybės tribūną su garbės svečiais. Jis skaičiavo defiliuojančius tūkstančiais ir tūkstančiais, niekur Laisvės alėjoj nematomas organizacijas ilgais vardais išvardijo. Kad perkūnas virš Kauno ir jo galvos kaip pašėlęs trankėsi, apie tai nei žodžio. „Nuotaika defiliuojančioj minioj ir tribūnoj saulėta, nepaprastai pakilusi",— konstatavo jis. Ir tą pat akimirką, nusimovęs skrybėlę, turėjo užvožti mikrofoną, kad lietus jo nenuplautų..." (p. 164).

Apmaudu, žinoma, kad perkūnas trenkė pro šalį... Apmaudu, kad neišgirstas liko liūdnas skęstančio Nepriklausomybės laivo šaukinys: „Nejau pasauliui, kultūringajam pasauliui, vis tiek, kad maža, taiki ir pažangi tauta velkama į šių laikų, gal ir visų amžių baisiausiąją vergiją?..“ Ir štai praėjo 50 metų, o pažangiosios dangaus bei užsienio jėgos ne kažin kiek mūsų labui tenuveikė. Tiesa, ši recenzija rašoma 89-ųjų lapkričio, o išspausdinta bus, matyt, 90-ųjų vasario mėnesį. Gal per tą laiką... Arba, labai glaudžiai susitelkę, savo jėgomis statykime kokią nors arką ir plaukime... Juk, anot vieno beprotnamio gydytojo, „vėl grįžti daug baisesnėn vergijon, tai... reikia geros sveikatos, stiprių nervų...“ (p. 117).

Rašyta beprotnamyje

NE APIE ŠVEDUS

(G. Patackas)

Mainos rūbai... Kas žino, gal po šimtmečio kito ir mes pradėsim gyventi nuobodžiai it kokie švedai. O mūsų palikuonys vien iš senolių pasakojimų galės šiek tiek įsivaizduoti, kaip atrodė „naujas žmogus" ir koks buvo jo gyvenimas. Tad gerbkime spausdintą žodį, kuriame sustingsta istorijos žingsniai... Štai G. Patacko rinkinys šiokį tokį vaizdą pateikia, nors autorius toli gražu neišsemia nei gyvenimo, nei savos fantazijos galimybių. Rinkinyje trys skyriai, atitinkantys pagrindinius literatūros žanrus. Du žingsniai į šalį neatrodo labai netikėti: G. Patackas yra spausdinęs ir vadinamųjų „eilėraščių proza", ir siužetinių, dramos užuomazgą turinčių eilių („Pontijus Pilotas Nr..."). Nenustebina ir visus tris skyrius persmelkiantys ironija, groteskas, absurdas — tų dalykų galima rasti visuose poeto rinkiniuose. Kita vertus, tiek prozą, tiek dramą rašydamas G. Patackas išlieka savimi, t. y. negali nepajusti, kad rašo poetas. Novelėse, kaip ir eilėraščiuose, vyrauja asociatyvus mąstymas, tačiau išlaikomas saikas, jaučiama forma (grakštesnės formos, kompozicijos pristinga pjesei).

Savo prozos G. Patackas nepavadino nei novelėmis, nei humoreskomis, bet, šiaip ar taip, keletą kūrinėlių galima pavadinti dirbtiniu būdu užaugintais smulkiojo žanro perlais (natūralaus spindesio — stinga). Tai: „Prarastas kūnas", „Liepto galas", „Draugai", „Apmąstymai, neverti žvakės", „Iššokę kamščiai", „Prie Rojaus vartų", „V. Gog Ivanovo laiškas Su Kin Sinui"). Skaitydamas tokius kūrinius, pasiduodi pakiliam jausmui, tarsi žingsniuotum nežinoma kryptimi, nebūdamas tikras, ar pasieksi aiškų krantą ir išvis ar ką nors pasieksi. Tačiau ir nepasiekęs nenusivili, nes apsisuki stebuklingoj fantazijos karuselėj. Žengdamas pirmą žingsnį nenumanai, koks bus antrasis, kur galų gale atsidursi šios trumputės, svaiginančios kelionės pabaigoj. „Vaikinas sumojavo sparnais, kurių statybinė medžiaga daugiau buvo panaši į šikšnosparnio plė-

velę, negu į gulbės plunksnas, ir pakilo 15,6 m aukštin pagal savo galimybes. Atsivėrė nuostabūs Aukštųjų Šančių vaizdai su pakrypusiais smetoniniais barokais, stalininių baroku, kareivinėmis ir Karių kapais. Tūlas praporščikas varėsi žabu žmoną iš baliaus, o apačioje, Nemuno klonyje, pilvu į viršų plūduriavo apsinuodijusi „Raketa". /.../ Vaikinas iš Aukštųjų Šančių suprato, kad negrįš daugiau į atgimstančią Lietuvą ir pakilo dar aukščiau, susidurdamas su kariniu malūnsparniu, kuris taikiai manevravo virš plačių Kauno apylinkių, teritorija prilygstančių Paryžiui, o išsivystymu Dželalabadui /.../. Atsiprašęs piloto už sutrukdymą, pro ozono skylę šmurkštelėjo Rojaus link. Jis tiksliai sekė Gagarino maršrutu, palikdamas tą sritį, kur, pasak kosmonauto, Dievo nėra." („Prie Rojaus vartų").

Novelės originalios ir panašios nebent į paties G. Patacko poeziją. Gali kilti klausimas: ką autorius nori pasakyti? Iš ko jis nori pasijuokti? Skaitant kai kurias noveles iš tikrųjų sunku arba net ir neįmanoma atsakyti: jos — kaip tobulas eilėraštis, muzika arba žydinti pieva, kurios visai nebūtina įkainoti turgaus kainomis. Nors galima įtarti, kad G. Patackas vietomis truputį parodijuoja „sunkiąją literatūrą", kur kiekvienas personažo krustelėjimas, žvilgsnis pro langą ar pajudėjimas iš taško A į tašką B, prazvimbusi musė sukelia virtines giliausių apmąstymų bei prisiminimų. G. Patackas rašo „negražiai". Iš vienos pusės tai iššūkis dirbtinai sureikšmintai prozai, iš kitos — tas „negražumas" atspindi „mažojo žmogaus" tragediją, kuri vyksta visada: tiek depresijų, tiek revoliucijų laikais. Dorovinis nuosmukis negali nežeisti jautresnės sielos. Ideało ir tikrovės sandūroje gimsta groteskiškos vizijos. Poetas, keliaudamas per pasaulį, savo baltą kaip vyšnios viršūnė sielą priverstas apkaustyti ciniko šarvais ir tapti maištininku. Jis nevynioja žodžių vaton, o mėto juos nuogus kaip akmenis. Nesustoja pusiaukelėje, kur prasideda nutylėjimai, žaidimas žodžiais ir apsimestinis akių vartymas, o eina iki galo, savo įžūlumu stebindamas, gąsdindamas ir keldamas pavydą respektabiliam piliečiui, kuris viena kalba, kita galvoja, o trečia daro. Kai kur („Raudonosios Armijos dienos") tatai virsta vulgarumu ir gali

suerzinti ne tik vadinamąjį „sotų miesčionį", bet ir dailiosios lyties G. Patacko gerbėją, kuri visai niekuo dėta dėl jos organizme vykstančių cheminių reakcijų. Iš dalies tatai atperka originalūs ir juokingi patackizmai, kurių nestinga nei čia, nei kitose novelėse. Humoro šitam menkam novelių pluoštelyje yra daugiau nei visoje kūrybinėm kančiom ir prakaitu trenkiančioje Kauno humoristų cecho produkcijoje. G. Patacko sąmojis ne iškentėtas prie stalo, o natūralus fantazijos vaisius. Novelėse originaliai susipina buitiniai ir fantastiniai elementai, paprasta situacija staiga išauga į tokią, kokios „gyvenime negali būti". „Sukniubęs ant šiaudų kūlio kampe, jis akimirksniu užmigo. Pabudo nuo melsvos šviesos, giliam vidurnakty nutvieskusios kambarį: nekrutėjo, tik pramerkė vieną akį. Kambarys buvo pilnas prigužėjęs žmonių, kurių veidai nekėlė pasitikėjimo. Ant stalo gulėjo numirėlis, o jo rankose, sunertose ant krūtinės, liepsnojo žvakė. Numirėlio veidas buvo kažkur matytas. Įsižiūrėjo dar daugiau ir atpažino savo veidą" („Prarastas kūnas"). Šitoks rašymas turėtų skaitytoją šokiruoti ar bent jau stebinti. Galbūt G. Patackas nori išmušti žmogų iš buitinio susnūdimo, priversti jį susimąstyti kad ir ties tuo beviltišku klausimu: ką tai reiškia? Tai fantazijos injekcijos, dirginančios sveiką protą, kuris viską matuoja siuvėjo centimetru ir žirklėmis, darydamas gyvenimą nepakenčiamai prasmingą ir nuobodų. O gyvenimas vis dėlto yra absurdiškas, ir kad tuo įsitikintum, pakanka neatsargiai išbėgti į važiuojamąją dalį. Ogi praktinė G. Patacko rašymo nauda gali būti ta, kad jo skaitytojas, sutikęs kitaip mąstantį pilietį, nesmeigs iš karto peiliu jam į pilvą, bet prisimins, kad visokių žmonių esama,— tuo tarpu pilietis per tą laiką gal spės ir pasislėpti... Silpnesnės novelės „Technika", „Nėra Laimos po alyvomis", „Vyresniosios kartos žmonių prisiminimai". Pristinga patackiškosios, kosminės fantazijos ir lieka tiktai kiek savotiškos buitinės istorijėlės.

„Gulago univermagas" novelėms neprilygsta, solidžiau skamba, ko gero, iš estrados. Panašu, kad G. Patacko antroji jaunystė dar negreitai baigsis. „Man sapnuojas papuasė / Storalūpė, ilgakasė. / Jos dailus liemuo ir kojos / Kelia didelį pavojų". Ir „Kaip jauna orangutangė / meilės šauksmo lydima / man ant kelių susirango / brilijan-

tinė dama". Junti karštai plakant nesenstančią poeto širdį. Nėra tuose eilėraščiuose sunkiasvorių minčių, neišstatyti aiškiai matomi satyros taikiniai, tačiau beveik visuose rasi vaizduotės žaismą, ironiją ir autoironiją, netikėtą minties šuolį ar veiksmo posūkį ir — laisvę. Kaip ir novelėse, buvusios „draudžiamos temos" specialiai nerankiojamos,— tiesiog skrenda laisva kaip nesužieduota paukštė mintis, kartais užkabinanti aktualiją, o kartais — tik damos kojytę. Rašoma, kas autoriui tuo metu atrodo įdomu, smagu, juokinga. Absurdu, erotika ir netikėtu sąmojum žavūs eilėraščiai: „Traktatas apie trauką", „Liucija ir Gyvenimas", „Vengriškas eskizas". Vienur daro įspūdį įvaizdžių originalumas: „Danguje smurtauja mėnulis / Jaunas lyriškas vengrų nabobas"... Kitur komišką efektą kelia aplinkybių sukeitimas — užburianti melodija neatitinka veiksmo banalumo: „Prie jūros, perrišta šilkais, maža bėgiojo Liucija, / Ereliai sklandė virš uolų ir vyko revoliucija..." Suskamba ir keletas eilėraščių, parašytų „revoliucinėmis" temomis („Tankų dalinys", „Draugės Ninos memuarai"). Tikri memuarai šiandien, žinia, kelia didesnį įspūdį negu literatūra. Tačiau G. Patackas ir nebando operuoti žinomais skauduliais ar satyros smaigaliu darsyk prikalti prie gėdos stulpo jau prikaltąjį tiesos žodžiu. Iš fantazijos ir naujausių žinių jis sukuria komišką, pusiau parodijinę situaciją, juokingą personažą ir poetinės magijos dėka paverčia tatai sugestyvia menine realybe. Kitaip sakant, juokdamasis atsisveikina su praeitim, kuri su mumis dar linkusi ir pasisveikinti. Prastesni eilėraščiai „Jamaika" (sausas ir neįspūdingas Jamaikoj tykančių malonumų aprašymas), „Vesternas" (neišradinga ir nuobodoka, tarsi žiūrint eilinį vesterną), „Sportiška dainelė" (nuobodu ir beprasmiška, lyg bėgtum maratono distanciją, žinodamas, jog atbėgęs nepaskelbsi apie graikų pergalę...).

Vargu ar Lietuvos teatrai skubės pastatyti pjesę „Lampėdžių karjero paslaptis". Niekas čia Trispalvės nevalkioja, „Lietuva brangi..." negieda ir šaknų neieško. Tai komiška ateities vizija (veiksmas vyksta 2050 m. Kaune ir Lampėdžiuose). Skaitančiojo akį veria spalvingi humoro žiedeliai ir traukia pirmyn neatspėjami veiksmo vingiai. Šaipomasi iš banalybės, kurios tiršta tiek menininkų, tiek

pankų buityje, ir meilės „išgyvenimuose", ir „dainuojančios revoliucijos" maršuose. Scenos menkai tesusijusios. G. Patackas pirmiausia poetas ir jam nelengvai sekasi „asociatyvų mąstymą" bei turtingą fantaziją įspausti į dramaturginius rėmus. Daugybė veikėjų, vos pasirodę, išnyksta amžinai, nepadarę įtakos veiksmo eigai ir nepalikę ryškesnio pėdsako skaitančiojo atminty. Atskiros vietos daro geresnį įspūdį negu visuma. Skaitydamas gali džiaugtis autoriaus išradingumu, tačiau perskaitęs visą pjesę matai, kad scenos suklijuotos dirbtinai, nėra ašies, apie kurią viskas suktųsi, ir tikslo, vardan kurio tatai rašoma. Sekti personažų bendravimą — absurdišką, komišką — įdomu, tačiau tai, ką jie kalba, nesusiję su veiksmu, nes šioks toks veiksmas, intriga ir teatsiranda tik į pabaigą („meilė", žmogžudystė, slapstymasis, teismas). Tik priimant šį rašymą kaip absurdą (tačiau kai kurios scenos labai „normalios", gyvenimiškos), galima natūraliai reaguoti į pjesės finalą, kur paaiškėja, jog visai žemiška mergaitė, labai kaunietiškų tėvų dukrelė Potencija, esanti vis dėlto nežemiška būtybė iš skraidančios lėkštės. Tad regime, sakyčiau, ne statinį, o humoro ir fantazijos griuvėsių krūvą, kurioje daug statybinių medžiagų režisieriui statytojui bei kūrybiškam skaitytojui. Valandą paklaidžioti po griuvėsius gal ir smagiau, negu tiek pat laiko pratupėti tvirtai surėstoj, tačiau standartinėj būdelėj...

Baigiant recenziją, norėtųsi pasidžiaugti tobula rinkinio išvaizda. Desantininkas ar koksai kitoks Valstybės kontrolierius, radęs ją tamstos kišenėje, jokiu būdu neįtars, jog tatai gali būti knyga. Ją galima susukti vamzdeliu, paslėpti piniginėje, nešiotis vietoj pirkėjo kortelės, naudoti kaipo rūkomąjį popierių, įsikišti, kad vėjas neperpūstų, į ausį, arba...

Ir taip toliau.

Rašyta Švedijoje

NIEKAS NENORĖJO MIRTI?

(J. Ivanauskaitė)

Niekas ir nekaltas. Autorė įspėja, kad romaną galima skaityti net keliais būdais: nuo pirmo iki paskutinio puslapio; apie kiekvieną personažą atskirai; sekti tik kurio nors vieno herojaus gyvenimą, į kitus nekreipiant jokio dėmesio. Skaičiau aš ir taip, ir anaip, ir dar devyniais būdais: skersai ir išilgai, atsistojęs ir išsižiojęs, apsipylęs benzinu ir pusiau pasikoręs, įsibėgėjęs, krisdamas pro langą ir po to... Vis tiek — tas pats. Tuomet išėjau į girią ir skaičiau, nekreipdamas dėmesio nė į vieną personažą, kol netekau sąmonės. Priėjo lokys, apuostė ir sukuždėjo ausin: yra, kvaily, dar vienas būdas — galima visai neskaityti.

Pagalvojau: o juk šelmis teisybę sako. Mat skaitydamas J. Ivanauskaitės „Pragaro sodus" nuo pat pirmųjų puslapių pradedi žudytis, o knygą įpusėjęs būni jau beveik nebegyvas. Kaip autorei pavyksta šito pasiekti?

Ypatingų lit. mechanizmų nėra. Visa, kas genialu — paprasta. Tiesiog personažai taip smagiai samprotauja apie mirtį ir taip trokšta kuo greičiau nusikratyti šituo pasauliu, kad pajunti didžią gėdą ir imi savęs klausinėti: o kodėl tamsta dar gyvas? Gal neturi benzinui? O gal nesveikas? Štai Domantas, prieš įvykdydamas TAI, karštligiškai skubėjo pabaigti savo knygą apie Oskarą Milašių ir įteikti ją leidyklai. „Toks veiksmas pačiam atrodė, o paskui, po TO, be abejo, ir kitiems turės atrodyti kaip akivaizdus visiškai blaivaus bei sveiko proto paliudijimas" (p. 234), Taigi spalio 24-ąją, matyt, jau sutvarkęs leidybos reikalus ir jausdamasis itin sveikai, Katedros aikštės prieigose Domantas apsipila benzinu, nuosavu „Mersedesu" išvažiuoja į Nemenčinės plentą ir, įlindęs į krūmus, užsidega. Pašviesdamas nebent kokiems silpnai protingiems vabalams. O juk buvo ketinęs į šią išsvajotą ceremoniją pasikviesti svečių („Saulius turėjo TAI pamatyti. Svarstė, ar verta į TAI pasikviesti Mergaitę"). Mano supratimu, vertėjo ir vieną, ir kitą, ir dar iš spaudos ką... Viešumas

čia nieku gyvu nepakenktų sveikatai. Galų gale daugelis norėtų pasižiūrėti ir pasimokyti, o še tau...

Kodėl Domantas padaro TAI? Šito jis nežino. J. Ivanauskaitė, atrodo, irgi — ne, o apie skaitytoją neverta ir kalbėti. Yra toksai žodis — reikia, kaip anuomet sakydavo tarybiniai žmonės. Tiesa, paskutinę minutę Domanto „galvoje staiga suskambo viena frazė iš Biblijos. IR TURI NUMIRTI PASKUTINIS VERGAS... Jis net sustojo, bet daugiau ničnieko nebeprisiminė". Na, jeigu vardan šitokio tikslo... Betgi marintis Domantas pradeda jau knygos pradžioj. O vienu metu apie savo būsimą mirtį brūkšteli žodžius: AUKA LIETUVAI. Tačiau: „kuriam galui Lietuvai reikia tokios aukos?..— tarstelėjo ir suglamžė lapelį." Tai p. 208.

Kita vertus, romanas ne vien apie TAI.

Jei „Pragaro sodai" bus kada nors inscenizuojami, siūlyčiau sceninį variantą pavadinti: TRYS MYLIMOS. Tai, manding, geriausiai išreikštų šio veikalo idėjinį meninį profilį, esmę bei prasmę. Mat dėl to, kad Domantas iškeliauja į dausas tik 245 p., visa kaltė krinta trims moteriškaitėms, kurios myli jį kiek įkabindamos. Išvydusios Domantą, pasijunta taip, kaip, matyt, turėtų jaustis varlė, pamačiusi gandrą, arba tas pats gandras, netyčia nutūpęs ant klijų. Kodėl jos taip? O! Tai bene vienintelis klausimas, į kurį J. Ivanauskaitės skaitytojui atsakyti yra visiškai paprasta. Domantas labai dailiai nuaugęs (marmuriniu Antinojaus veidu), jis poetas, muzikantas ir dainininkas (labai garsus), yra buvęs Kinijoj, cituoja Milašių bei kitus garbingus vyrus. Ir dar jis turi „Mersedesą". Tokie padarai jaunoms mergaitėms mirtinai pavojingi, užtat jos ir jaučiasi kaip paukščiukai ant klijų: norisi plasnoti, bet nė iš vietos... Beje, visos merginos tarpusavy neblogai sutaria ir, galimas daiktas, būtų linkusios Domantėliu dalintis gražiuoju, deja...

Domantas nemyli nieko. „JIS NEMYLI. VARGŠAS, VARGŠAS, VARGŠAS..." (čia jis apie save). „Bet aš juk myliu..." (čia apie jį). „Kai tavęs nebūdavo arba kai tu vakare išeidavai, nepasilikęs nakčiai, manyje sulieps-nodavo pragaras" (irgi). Kodėl jis nemyli? Juk, sprendžiant iš povyzų aprašymo, visos moteriškaitės yra tikrai

ne prasčiausios kokybės ir net gana aistringos. Štai Agnė atsiduoda arabų pirkliui lėktuvo, skrendančio į Paryžių, tualete, mat kai anas pakirbino šlaunis, „ji jau buvo nebe ji". Laukdamos numylėtojo vargšės taip nervinasi, kad net ima smarkokai nusikaušti ir postipriai nusišnekėti (labai literatūriškai ornamentuotais sakiniais), o viena (Roberta) net suserga vėžiu („suėdė Donas Karleonė tavo skranduką",— paaiškina brolis pankas).

Ogi Domantui visa tai nė motais. Tiesa, kartais jis aplanko ir vieną, ir kitą, ir trečią... Bet verčia tik Oskarą Milašių. Kaip sakoma, jeigu vyras kultūringas...

Tad ir nieko nuostabaus, kad visokias gimtojo krašto problemas bei paprastus žmogelių gyvenimus paslepia tiršti neperregimos kančios debesys. Kažkur fone skamba dar netaukuotos 88-ųjų modelio Sąjūdžio kanklių stygos, bet galėtų griaudėti ir apdulkėję ankstesniųjų dienų trimitai. Ne kažin kas pasikeistų. Meilė ir mirtis nuo senų senovės keliauja per pasaulį tuo pačiu žingsniu ir tais pačiais drabužiais. Pasitaikydavo sutikti ir Lietuvoje, beje, dar gerokai prieš Atgimimą...

Tačiau, mano įsitikinimu, J. Ivanauskaitės personažai kenčia ne tiek iš meilės, kiek iš principo. Taip jie įpratę nuo mažumės, įsitikinę, jog tai gražu, jog taip reikia („baimė gyventi ir baimė numirti"— Roberta). Retsykiais pakentėti iš tikrųjų yra smagu. O jeigu dar apsibarstai galvą citatomis iš Šv. Rašto, atrodai neabejotinai įspūdingesnis už kokį malūnininką ar plūgo rankeną.

Sykį, važiuodamas aplankyti pamestos Mergaitės, iš sielvarto užsidariusios katalikų pasaulyje, žvelgdamas pro „Mersedeso" langą į provincijos miestelį, kur vėjas drasko „Kuklaus buržuazijos žavesio" liekanas, o storai moteriškei iš paskos kiūtina karvė mėšlinu pasturgaliu, Domantas pasijunta „kaip kokiam egzotiškam krašte, sakytum, būtų Kinijoj. Bet čia — Lietuva. Kaip gyvena šie žmonės? Kuo gyvena šie žmonės? Kam gyvena šie žmonės? Jie turėtų nuprotėti iš begalinio nuobodulio. Staiga jis pajuto ne jų, o savo gyvenimo beprasmiškumą. Jo problemos, būgštavimai, graužatys, baimės, depresija ir desperacija, liūdesys, galų gale — jo džiaugsmai, prare-

gėjimai, prošvaistės, įkvėpimas, meilė, kūryba čia gyvenantiems žmonėms pasirodytų bereikšmiai kaip pernykštis sniegas" (p. 153). Tataigi! Galima būtų skaityti romaną dar devyniasdešimt devyniais būdais. Bet galima tuo ir baigti.

1993, miškai netoli Varėnos

PAGAL DVYLIKOS FALŲ SISTEMĄ

(J. Ivanauskaitė)

Perskaičius naująją J. Ivanauskaitės knygą, atminty iškyla šviesus mūsų amžininkės...

Ak, ne, ne taip. Ir šviesa, ir tiesa truputėlį vėluoja. Bet nieko nuostabaus. Didelis talentas visados pralenkia grafiką...

Tačiau tokiu atveju dera pradėti iš toliau.

Ponai ir ponios.

Tai, ką šiame rašinyje rasite nedailaus, liečia tik J. Ivanauskaitės vaizduotėje egzistuojančią dailiąją lytį. Ar tokių pasitaiko ir gyvenime — nežinau. Augau sunkiais Tarybų valdžios metais, ir mano pažįstamos didesnę laiko dalį darbuodavosi ne strėnomis, o dalba ir kirtikliu, rašė disertacijas arba skundus, o į bažnyčią vaikščiodavo retai ir, įtariu, ne dėl to, kad paspoksotų į kunigo „kojas, kaubojišką užpakalį ir dar kai kur". Bažnyčioje būdavo meldžiama Dievo malonės ir laisvės Tėvynei Lietuvai. Tokie laikai buvo.

Deja, šito nepasakysi apie viduramžius ir jau išlaisvintą Lietuvą.

Ne, ne veltui antai dūsavo jaunojo Ž. Kačanausko personažai: „kokios moterys, kokios jos baisios!" Dabar, perskaičius J. Ivanauskaitės knygą, jaunam vyrui bus dar baisiau vaikščioti moterų pilnomis gatvėmis ar, tuo labiau, susidurti vienu du tamsiam kambary. Ypač atsargiems dera būti kunigams ir vienuoliams („kunigas moters prigimtį veikia kažkaip ypatingai").

Štai ką jos išdarinėja, pasičiupusios kokį vyrelį: „suleido dantis į jauną, sūrų nuo prakaito kaklą..." Ir anava kas iš jo belieka: „sudribo ant grindų ir vos gaudė orą". Itin pavojingos moterys būna prieš tikrąją meilę ir po jos. Iš sielvarto, kerštо, gailesčio, neapykantos, dėl to, kad „apima susinaikinimo ir savižudybės aistra" ir t. t., vidury nakties gaudo tarpuvarčių boksininkus ir puspročius dailininkus, lipa viena ant kitos (M. V.— Upė; Vika — Gerda), o pasilikusios vienos krinta į juodžiausią nevilтį,

kurią praskaidrinti gali tiktai žvakė: „Jos kūnas vos pastebimai, bet ritmingai judėjo /.../. Vienas žvakės galas buvo joje"...).

„O kur žvaigždės?"— kaip klausė senas revoliucionierius Alpas Liepsnonis Kukanka prieš penkiolika metų išleistoje prisiminimų knygoje. Galų gale reiktų valios turėti, mergaitės. Kodėl laisvalaikiu neatsivertus knygos, nenuėjus į teatrą, muziejų, koncertą?..

Bet kas iš to! „Beveik visi mano interviu su aktoriais, režisieriais, dailininkais, fotografais, kompozitoriais, šokėjais, dainininkais, rašytojais, poetais baigdavosi įsimylėjimu." O įsimylėjimas baigdavosi „tarpuvartėje /.../, pamiškėje, mašinoje ar pas pažįstamus".

Užburtas ratas.

O kas nežino, kad mergaitei svarbiausia išdidumas ir mokėjimas laiku pasakyti griežtą „ne!" Tiktai tada vaikinas tave gerbs, o ilgainiui ir pamils. Deja... „Paklusniai apžiojau jo lytį" (Vika). Ir šitaip jau pirmąjį pažinties vakarą!

Tad ar verta stebėtis, kad galų gale vaikinas, išgirdęs sopulingą aimaną: „neįsivaizduoju savo gyvenimo be meilės tau", abejingai atšauna: „atsiras kas nors kitas". Ir atsiranda. Jei ne dvasininkas, tai fizkultūrininkas, jei ne žmogus — tai žvakė. Mat vaikinai turi ir daugiau smagių užsiėmimų: melstis, balotiruotis, lošti kortom, gerti degtinę, kariauti, prekiauti, sportuoti... Ogi akimirkos silpnumas visados baigiasi tragedija. J. Ivanauskaitės veikale atsiskyrėlis Povilas Paukštietis pasikaria, o kunigas Paulius sudega. Prieš moterų agresiją atsilaiko tik vienintelis Jėzus, mat jam tuo tarpu rūpi kiti dalykai, pvz., dangun ėmimo dinamika. Tačiau galų gale ir jisai priverstas sprukti į nepasiekiamas aukštybes. „Marija,— pratarė Jėzus, tiesdamas ranką,— neliesk ir nelaikyk manęs /.../. Baltas Jėzaus drabužis švietė šimtą sykių ryškiau negu saulė ir mane akinte akino. Prisimerkiau. /.../ Kai vėl galėjau matyti, Jėzaus nebebuvo." Argi tai nepanašu į Č. Aitmatovo pavaizduotą raketos startą iš Baikonuro? Ši paralelė neatrodys dirbtinė, jei prisiminsim, kad visas J. Ivanauskaitės moterų apgyvendintas plotas panašus į gigantišką

erdvėj ir laike ištįsusį seksodromą: nuo Jeruzalės iki Vilniaus, nuo Kristaus žygių iki Sausio 13-osios ir toliau.

O ką veiksi nesprukęs! O ką darytum tu, skaitytojau, jeigu tave kankintų va šitaip: „Aš pralaimėjau šitą gyvenimą. Pralošiau. Visiškai /.../. Pakentėk dar truputėlį. Surūkysiu šitą cigaretę ir jau eisiu." Bet — neina. „Pasakyk ką nors gražaus. Labai tavęs prašau. Nors vieną žodį." O po vieno žodžio: „Važiuojam pas mane. Aš taip noriu šią naktį pabūti su tavim. Tik šitą vienintelę naktį." Ir t. t. Ir šitaip per daugelį puslapių. O kur dar visokie triukai: „aš nusižudysiu", „po kelerių metų gausiu galą. Kažkas su krauju, plaučiais ir medžiagų apykaita". „Įsivaizduoju, kaip kitas su tavim susidorotų. Pusę mėnesio su mėlynėm vaikščiotum",— atsidūsta švelnaus būdo kunigas Paulius. Tiesą sakant, jis neturi apie ką šnekėtis su Vika nei prieš „tai", nei po „to". Ogi su bepročiu Go puikiausiai randa bendrą kalbą. Ką tai galėtų reikšti?

Tad pagalvok, jaunuoli, kas geriau: sena knyga ar nauja pažintis? Pikų dama ant stalo ar čirvų — lovoj?

Ne, nesitikėjau, kad į gyvenimo galą (pastarasis žodis, perspėju, neturi nieko bendra su Froido mokymu) man teks patirti šitokį kartų nusivylimą dailiąja žmonijos puse...

Ir vis dėlto aš tikiu, kaip sakė kitados režisierius M. Romas, statydamas filmus apie pražūtin besiritančią žmoniją, aš tikiu, kad yra ne taip. Juk nemažai moterų darbuojasi Seime ir savivaldybėse, tarnauja gaspadinėmis ir — Tėvynei, skraido po virtuvę arba — į kosmosą. Tarybų valdžios metais tokių buvo netgi dauguma moterų tarybose...

Aš tikiu, kad mūsų kunigai, atsilaikę prieš bolševikų terorą, atsilaikys ir prieš popierines J. Ivanauskaitės moteris (simptomiška, kad Paulius, vienąsyk ištaręs „šiandien mūsų paskutinis kartas", žūsta, bet nebepasiduoda). Dar daugiau. Aš tikiu, kad ilgainiui turės prisikelti ir pačios moterys. Gali juk sujaudinti ir tėviškės gamta, ir vargonų muzika, ir Seimo diskusijos... Nes nebenormalu, kai, atėjus į bažnyčią, geidi tik „žmogaus, stovinčio prie altoriaus, kūno", o kruvinojo sausio dienomis, sėdėdama priešais TV ekraną, įsivaizduoji tik tokį politinės krizės sprendimo būdą: „bybius nupjaut šitiems išsigimėliams

/.../. Pati savo dantimis nukandžiočiau". Tai pereinamojo laikotarpio sunkumai. Todėl itin svariai nuskamba šita kunigo Pauliaus mintis: „Aš suprantu tavo vienatvę, išgąstį, sutrikimą šioje permainų griūtyje. Stengiaus tau padėt kiek begalėdamas. Bet dabar viskas palaipsniui sugrįžta į vėžes. Vėl ateina laikas normaliai gyventi". Įdomu, kad prieš dešimtmetį ar daugiau koks eilinis lietuviško romano inteligentėlis, pasiklydęs tarp dviejų moteriškių, per tris ar net keturis šimtus puslapių kentėdavo baisesnes kančias nei Buridano asilas, tuo tarpu J. Ivanauskaitės šventieji tėvai, nuolat laužydami devintąjį Viešpaties įsakymą, ne tik neprasmenga pragaran, bet dar viršum žemės per sprindį pakyla. Kažin, ar „permainų griūtis" šitaip pakeitė visus žmones, ar tik romanų personažus? O gal tik kai kuriuos rašytojus?..

Ne ne, aš tikiu, kad J. Ivanauskaitė pasirinko netipiškus savo genties bei dvasininkų luomo atstovus ir pavaizdavo juos netipiškose situacijose. Nors, be abejo, tai sustiprina kūrinio kritinį patosą ir jis atsiduria greta tokių veikalų kaip „Kunigo naudą velniai gaudo", „Prelatas Olšauskis", „Linksmoji evangelija"...

Tad ne veltui romanas sukėlė visuomenėje šiokią tokią audrą (vis dėlto septyni falai). Didelis meistras visados sugeba laiku tarti naują žodį. Ir J. Ivanauskaitė suprato, kad šiandien net ir falais paramstyta, sperma tirštai palaistyta meilės istorija nesulauks trokštamo dėmesio. Bet jeigu herojais pasirinksi kunigą, atsiskyrėlį, pranašą... Ir jeigu fiziškai pamylėjęs moteriškę, dvasios galiūnas pasakys šitokią mintį: „mano miela, tu ne visai teisingai supranti kai kuriuos mano veiksmus", argi tai nepakylės karikatūros į portreto lygį? Žinia, gal tamstai ir ne visai suprantama, ką tai galėtų reikšti, bet argi vidurnaktį, gavęs nuo nepažįstamo pono basliu į kaktą, suprasi, ką jis tuom norėjo pasakyti? Be TOKIŲ personažų ir ANOKIŲ pasažų tos istorijos nebūtų įdomios nei tam skaitytojui, kuriam rūpi tik „tas dalykas", nei anam, gražesniam, kuris ieško paslėptų prasmių ir būties mįslių. Iš Vikos istorijos (jai romane skirta daugiausia vietos) liktų lėkšta melodrama, padaigstyta banaliausiais meiliažodžiais, primenančiais ašaringus laiškus „gerbiama redakcija..." Pernelyg stip-

rūs jausmai panašūs į silpnaprotystę. Beje, Vikos ir autorės dievinamas kunigas Paulius nepasako ničnieko, kas įtikintų, jog tai istoriška asmenybė, verta isteriškos meilės. Na, nebent šitą: „Ar pastebėjai?— paklausė jis bučiuodamas ją į kaktą /.../. Mūsų orgazmas sutapo su perkūnija". Povilo Paukštiečio individualybės ženklai — papūgėlės aplink galvą ir kybojimas per sprindį nuo žemės. Tačiau, nepaisant ekstaziškos maldos ir dėl tos priežasties atsirandančios nesvarumo būklės, Povilas yra gan tvirtas vyrukas. „Paskui jis mane apglėbė ir be jokių pastangų parvertė ant žemės. Užgulė visu savo didelio kūno svoriu ir man tai nepaprastai patiko." Velniška santarvė. Tačiau kurgi dieviškasis susilaikymas? Solidžiausiai, be abejo, atrodo J. Ivanauskaitės Jėzus, Marijos Magdalietės meilės atakas mikliai atremiantis citatomis iš Šv. Rašto.

Suprantama, jaunos kritikės, energingai braižydamos „Literatūros ir meno" puslapiuose geometrines falocentrines figūras, atras šiame veikale kur kas daugiau vertybių. O aš tik noriu dar sykį priminti, jog buvau, esu ir liksiu senoviško sukirpimo katalikiškos pakraipos tarybinis žmogus (dabartės tokių nebedaug), išauklėtas biliūniška dvasia, ir tyli Brisiaus mirtis mane sukrečia labiau nei triukšminga raganų meilės puota. Štai Vika grasina nusižudysianti ir galų gale šį grasinimą įvykdo, tačiau nusitempia pragaran ir mylimąjį. Brisius irgi galėjo prisitaikęs perkąsti šeimininkui gerklę, o nepadarė šito. Spręskite patys, kieno pusėj moralinis įstatymas ir katram viršum galvos žvaigždėtasai dangus...

Tačiau visa tai, ką parašiau, liečia tik baltas lankas ir juodas avis. Todėl ir sakau: ramybė jums, brangūs Lietuvos žmonės...

Rašyta pagal Morkų

VIENAS IR AŠTUONI

(V. Dautartas)

Romanas „Atsisveikinimas su negrįžtančiais paukščiais" datuojamas 1975 metais. Gal „stagnacijos, ideologijos ir psichologijos" laikais buvo kažkieno įkalintas stalčiuje? Na, bet žinome, kad ir tais laikais kai kurie literatūros kūriniai likdavo nespausdinti ne vien dėl mūsų gyvenimo „juodinimo", bet ir dėl kai kurių kitų priežasčių...

Romano herojus Vaclovas Gailius po daugelio metų grįžta į tėviškę, paverkia, apsikabinęs tėvų sodybos pamatus, ir apsistoja pas kaimyną dėdę Karolį. Džiaugiasi gamta, keikia miestą ir kas antram skyriuj vis nuklysta į prisiminimų šalį. Šitaip, gana standartiškai, V. Dautarto romanas ir komponuojamas.

Deja, šiais didingais laikais „Atsisveikinimo..." negali pavadinti nauju, įdomiu reiškiniu. Romano situacijos gana trafaretiškos. Ypač tai pasakytina apie pirmuosius Vaclovo Gailiaus prisiminimų skyrius. Štai jo tėvas — klaidingojo aukso vidurio besilaikantis valstietis, į kurio trobelę „tai miškiniai duoklės ateina, tai liaudies gynėjai užstalėn prašosi. Tėvas ir tuos, ir anuos įsileisdavo... /.../ aš Lietuvos ūkininkas ir, kol turėsiu duonos, niekam negailėsiu. Toks gimiau, toks ir mirsiu!.." (p. 28). Be abejo, tokia pozicija prie gero nepriveda. Tėvo sodyboje vienąsyk susiduria ir vieni, ir kiti. Laimėjus mūsiškiams (jūsiškiams?), nekaltam valstiečiui tenka iškeliauti klaidžiais stalininiais takais. Sunku būtų suskaičiuoti filmus ir literatūros kūrinius, pasakojusius panašiai apie tą patį. Tokios pačios, „girdėtos", miškinių, liaudies gynėjų šnekos, elgsena: „Pirmyn, žiebs perkūnas! — suriko Dobilas ir, pakilęs visu ūgiu, dideliais šuoliais puolė į priekį, liedamas iš automato ugnį. Paskui jį šoko ir kiti liaudies gynėjai" (p. 19). Įgrisusi atributika: šokiai, kuriuose būtinai pasirodo miškiniai, lėkimas vežimu per mišką, švilpiant kulkoms... Ir dar tas mosfilmiškasis heroizmas... Šokiuose ir kitur, susidūrus su miškiniais: „Mirti aš nebijojau. /.../ Užkaskit po medžiais,— mesdamas ant že-

mės marškinius, pasakiau" (p. 122). Panašiais atvejais, po panašių pareiškimų, man regis, į rimtą literatūrą pretenduojantis kūrinys, mostelėjęs meniniais sparnais, perplasnoja į pasakos žanrą ir bent šiek tiek subrendusiam skaitytojui tampa nebeįdomus. Toks herojus, gali sakyti, jau nebe šios žemės gyventojas. Jis klajoja kitame, daug puikesniame pasaulyje ir žaviai šypsosi mums iš dar labai nesenų laikų patriotinio kino ekrano. Na, arba turėtų būti pavaizduotos ypatingos aplinkybės, atvedusios personažą iki tokios būsenos, kai ir mirtis nebebaugina. V. Dautarto romane taip nėra. Arba: tokiais pareiškimais gali mėtytis labai lėkštų jausmų, primityvus tipas. Vaclovo Gailiaus tokiu pavaizduoti berods nenorėta...

Dingus tėvui, prasideda naujas Vaclovo gyvenimo etapas. Jis su motina persikelia į miestą. Motina bando ieškoti tėvo pėdsakų, bet ieškant kažkodėl pasimaišo protas ir ji numiršta. Vaclovas įstoja į institutą, iš kurio netrukus pašalinamas, mat bičiulis Antanas įskundžia, esą, Vaclovo tėvas talkininkavęs banditams. Vaclovas, niekur negaudamas darbo, ima skandinti sielvartą butelyje, vėliau, nors jam pagelbsti toks „draugas Balys", jis jau lyg ir nebegali padėti taurelės. Karolio sodyboje, jaukiame gamtos prieglobstyje, su pasibaisėjimu prisimena miestą. Bet čia nematome žmogaus degradavimo ar prisikėlimo istorijos. Konstatuojama, ir tiek: užsuko į užkandinę, išgėrė, paskui pagiriojo („pabrinkęs veidas, paburkę paakiai"). Tačiau savo darbą atlikdavo, nors koks tai darbas — neaišku. Rašoma: „Tačiau ir tada, kai gavau darbą, naktimis ant mano klibančio stalelio dažnai degdavo žvakė, stovėdavo butelis, o į galvą skverbdavosi prieštaringos, kankinančios mintys" (p. 104). Bet tų minčių romane praktiškai nėra. Kaip, beje, ir rimto pagrindo joms atsirasti. Pagrindas galėtų būti (mylėtos merginos žuvimas, išgyvenimai dėl dingusio tėvo), tačiau meniškai tas neįprasminta, apie tai vos užsimenama... Yra tik nesudėtingas personažo judėjimas (darbovietė, užkandinė, namai, viena komandiruotė) ir nekryptingi, gana chaotiški dialogai su motina, ubage Rožele, „draugu Baliu", Antanu. Beje, pastarojo savižudybė nemotyvuota, kaip ir Vaclovo rūpinimasis jo laidotuvėmis (juk Antanas įskundė ir jį, ir draugą Balį...).

Sodyboje Vaclovą pamilsta Karolio duktė Agnė, tačiau Vaclovas, matyt, negali pamiršti banditų nužudytos komjaunuolės Albinos. O užvis labiausiai jį erzina technika. Tas susierzinimas — tai tokia ekologinė linija, plonu, bet ryškiu siūlu besivyniojanti nuo pirmo iki paskutinio puslapio. „Į nuošaliausius kampus braunasi, palieka dvokiantį benzino kvapą prie skaidrių upių ir putojančių upokšnių. /.../ Tos pabaisos graso žmogui, ruošiasi jį praryti." (p. 1); „nekenčiu tų pabaisų" (p. 4); „visi laukė derliaus, o aš niršau. Vadinasi, kelias dienas mašinos smardins orą, randuotais ratais plėšys lygaus kiemo tankią žolę" (p. 104). Sužino Vaclovas, kad iki kolūkio centro ketinama tiesti kelią,— vėl niršta: „Vadinasi, mauros pro dėdės Karolio sodybą tos pabaisos, smardins orą" (p. 38). Arba: „Jie krovė į kluoną kvepiančius rugių pėdus iš dvokiančių sunkvežimių" (p. 111). Kolūkio brigadininkas blogas vien tuo, kad važinėja bjauriai maurojančiu motociklu ir t. t. Tad nenuostabu, jog šis siūlas pritempiamas iki pat tragiškos atomazgos: girtas vairuotojas suvažinėja taurųjį dėdę Karolį. Vaclovas, užuot bėgęs ieškoti mirštančiajam daktaro ar kunigo, pasielgia šitaip: „Po ranka pasimaišė akmuo. Sunkus. Stvėriau jį abiem rankom, smogiau į buką sunkvežimio snukį — še tau, dvokianti pabaisa!" Šitokia kova, manyčiau, labai primena luditų Sąjūdį Anglijoje, kai vargšai darbininkai, nesuprasdami nei varomųjų revoliucijos jėgų, nei kapitalistinės visuomenės dėsnių, daužydavo niekuo dėtas stakles. Išeitų taip: mieste — blogai, kaime, gamtoje, būtų gerai, bet, deja, ir čia statomos naujos gyvenvietės, tiesiami keliai, daugėja sunkvežimių ir motociklų, diegiama nauja žemės ūkio technika. Tad ką bedarysi, tenka grįžti miestan.

Abejoju, ar dabar, kai iš literatūros reikalaujama didesnio kritiškumo, blaivesnio praeities įvykių vertinimo, V. Dautarto romanas galėtų ką smarkiau sudominti. Kad nekaltai nuteisdavo žmogų, kad už tikras ar tariamas tėvų nuodėmes nukentėdavo vaikai — tiek buvo maloningai leidžiama pasakyti ir anksčiau. Tai nėra nei nauja, nei drąsu. Ogi kovoti su neigiamom civilizacijos apraiškom keiksmais ir akmenimis mažų mažiausiai naivu. Žinoma, žiūrint iš miesto pusės, gal ir gražiau atrodytų, jeigu „kve-

piančius rugių pėdus" krautų ne iš „dvokiančių sunkvežimių", o iš arklinių vežėčių. O jei dar kolūkiečiai vilkėtų tautiniais drabužiais ir kraudami dainuotų liaudies dainas!.. V. Dautarto novelistikoje visuomet iškildavo civilizuotos buities ir gamtos susidūrimas, su pilietiniu įkarščiu rašytojas stengėsi ginti gamtą nuo technizuoto vartotojo, trumparegiško jo elgesio. Betgi reikia ieškoti realios išeities, o ne duoti sunkvežimiui į lempas. Jei apie gamtos niokojimą ir t. t. vis dar būtų kalbama puse lūpų, kaip prieš keletą metų, gal ir V. Dautarto herojaus keiksmai turėtų prasmę: nors šitaip atkreipti dėmesį. Tačiau dabar apie tai, atrodo, garsiai kalba ir ieško protingų sprendimų ne tik rašytojai, bet ir specialistai, mokslininkai, apskritai visuomenė...

Be kita ko, romane daugybė ištęstų, nežinia kam reikalingų aprašinėjimų. Štai visas 45-asis puslapis pašvęstas karvės aprašymui. Tiesa, kai 14-ojoj eilutėj herojui įgelia vabzdys, jis filosofiškai pasamprotauja: „Ir kodėl žmogų vis kas nors turi kankinti?.. Kodėl?" 77-ajam puslapy skaitomas ilgas nieko nepasakantis dėdės iš Amerikos laiškas; ilgiausia grybavimo scena (106—108 p.); 145—146 p. aprašinėjamos šermenys: „Vyrai paskerdė meitėlį, o moterys čia pat išdarinėjo, ir iš virtuvės sklido kepamos mėsos kvapas. Ta mėsa dideliais dubenimis keliavo ant ilgo, balta linine staltiese užtiesto stalo. Giedoriai valgė, šluostėsi nosinėmis riebaluotas lūpas, o pavalgę vėl traukė giesmes..." ir t. t. Kur čia bent krislelis informacijos? Lietuviškosios romano mokyklos „laimėjimas": ilgai ir nuobodžiai plepėti apie visiems žinomus dalykus. Šitaip gimsta stori romanai, bemat nueinantys į užmarštį. Jei sakinys nepakrautas jokia informacija, jį derėtų be gailesčio išbraukti. Gal tada iš romano išeitų neprasta novelė?

Kai kurios V. Dautarto novelės palieka geresnį įspūdį. Čia tęsiama ekologinė linija, vyrauja žmogaus ir jo aplinkos santykių vaizdas. Novelėje „Pelkės žmogus" gamta iškyla kaip pagrindinis veikėjas. Pelkės aprašymas platus, tačiau — įspūdingas ir neatrodo ištęstas. Įdomi situacija: „pelkės žmogaus" tėvas, kurio sodybą prie didelio kelio nušlavė Pirmasis pasaulinis karas, ieškodamas ramybės, persikelia į pamiškę. Deja, sekantis karas neaplenkia

net pamiškės. Žmogus nusprendžia: „įsikurs su savo šeimyna tokioje vietoje, kur nei karai, nei kareiviai, nei joks kitas piktas žmogus nepasieks. Ir neapsigavo. Nes prie šios pelkės prasidėjo tikro gyvenimo metai". Deja, po kiek laiko, apsilankęs toj pačioj vietoj, pasakotojas randa tik lygius, kvadratais padalintus laukus. Melioracija praėjo tartum karas. „Kur tas pelkės žmogus tikėjosi dabar surasti nuošalią ir ramią vietą?"— klausia pasakotojas. Plastiškais vaizdais piešiamas žmogaus ir grubios civilizacijos susidūrimas daro kur kas stipresnį įspūdį nei Vaclovo Gailiaus keiksmai: „Tur būt buvo taip, tur būt... Saulėtą rytą žmogus netikėtai išgirdo motorų ūžimą, metalo žvangesį, visais miško keliais artėjantį prie sodybos. Iš karto apmirė gyslose kraujas, nes pirma mintis, šovusi į galvą, buvo: tankai, vėl važiuoja tankai, vėl karas. Žmogus išskubėjo iš kiemo, dairėsi ir pamatė: nuo eglyno pusės slinko nematytos mašinos — pabaisos, ryškiai raudona spalva nudažytos, ilgais kaklais, dideliais ratais, bukais snukiais, ir pamažu slinko pelkės link..."

„Jaunystės mieste" vėl griebiamasi tiesmukų priešpastatymų: „Mano jaunystės miestas skendėjo dulkėse /.../. Žmonės slankiojo gatvėmis lyg apduję, raukėsi ir piktai spjaudėsi ant maurojančių, dvokiančių mašinų. /.../ Provincijoje jaukiame miestelyje mes gyvenome tikrą gyvenimą, mus gaubė didžioji palaima Ramybė" (p. 191). Viskas jaunystės mieste negerai, viskas erzina: viešbučio kaimynas elgiasi amoraliai, gatvėje prikimba kažin koks girtuoklis, vietoj jaunystės pievos „riogsojo šiukšlių krūvos, apie jas šmižinėjo valkatos šunys..." Atsitiktinai pakliuvęs į jaunimo būrį ir gana svetingai sutiktas, herojus tauriai pasipiktina „klaikia" jų muzika („atrodė, kad ūmai išsiveržė ugnikalnis ir griaudėdamas ėmė svaidyti į metalinę skardą degančius akmenis") ir šokiais („Trynėsi užpakaliais, raitėsi, pakaušiais siekė grindis, tampėsi, lyg mėšlungio pagauti"). Į jaunuolių sąžinę jis apeliuoja tokiais žodžiais: „Ir iš viso kažkokios blakės esate... O štai gal būt dėl tokių karą praėjau, krūtine prašliaužiau..." (p. 202). Manau, dalis garbingo amžiaus piliečių, perskaitę šį apsakymą, pritariamai palinkčiotų galvomis, bet jei V. Dautartas rašo platesnei auditorijai, vargu ar

gali būti tinkamai suprastas... „Normaliai" parašyti apsakymai „Onelė ir Jonelis" (baladiška istorija apie didelę meilę), „Kur laimės paukštis flamingas?"— apie karčią emigranto dalią (atseit, ne visiems ir Amerikoj pyragai); „Laiškas iš kaimo"— moteriškės skundas dėl geriančio vyro užkabina ir kai kurias šio reiškinio priežastis („dabar kaime be butelio degtinės nė žingsnio negali žengti /.../, butelis pasidarė visagalis valdovas"). „Saloje" ir „Rudens rūke" vėl grįžtama prie žmogaus ir gamtos santykių. Autoriaus susirūpinimas visiškai suprantamas, tik kartais kyla įspūdis, kad jeigu jau kur nors ką nors kerta, kasa, rausia — tai yra tik blogai.

Tačiau štai mūsų akyse griūva socrealistinio meno rūmai, nes kažin kas visą laiką rausėsi, kasėsi po pamatais. Ir, ko gero, užgrius ne ant vieno klasiko pečių...

Bet gal ir gerai?

Rašyta griuvėsiuose

NOVELĖ NE NOVELĖS METAIS

(„Novelės metai")

Novelė, kaip ir tauta — pjautuvo pakirptais sparnais, pritrėkšta kūjo, kruvinu audeklu pridengta,— bet vis dar kvėpuojanti, vis dar gyva. „Kurlink krypuojame mes, tingūs, bedvasiai, sumaterialėję šio amžiaus pingvinai?— 1986 m. niūrokai klausė J. Aputis.— Nejaugi taip nebeliko kilniųjų idėjų, pasišventimo, kai žmogaus, krašto labui didieji menininkai aukodavo ne tik kokį medalį, bet ir sveikatą ar net gyvybę?" (p. 235—236). 88-ųjų vasarą susikūręs šv. Sąjūdis plačiai įsiūbavo Kudirkos varpą, pabudino snaudusią tautą ir pamatėm, kad yra dar ir idėjų, ir pasišventusių menininkų: visas pulkas rašytojų paliko pingvinų koloniją ir išskleidė arų sparnus, nėmaž nekreipdami dėmesio, kad susisiekimas su plačiosios šalies šiaurės bei rytų rajonais šiandien kur kas geresnis negu prieš pusšimtį metų. Nuslinkus ledynams, atšilo ir literatūrinis klimatas; vienur kitur ėmė kaltis neregėtų spalvų daigeliai, drąsiai braudamiesi pro sunkius premijuotų tomų luitus, kaip kad jauna pavasario žolė — pro asfaltą ir betoną. Tačiau didžiuma recenzuojamos knygos novelių dar parašytos pingvino plunksna ant ledo lyties.

Kažin ar daug telikę šiandien ištikimų novelės gerbėjų, kurie priglaus ir pamylės ją, anot J. Sprindytės, „kasdienybės skruzdėlę, pasakos Pelenę", šlovingais „dainuojančios revoliucijos" laikais, kai graibstyte graibstomi ekonomistų ir kriminalistų, sociologų ir seksologų straipsniai! Kai žmogus apstulbęs nuo socializmo pranašumų ir sukrėstas šiurpiausių nusikaltimų! Tačiau sukrečia ir savaitinė „Tiesos" statistika: pvz., rasta trisdešimt lavonų, iš jų — vienuolika savižudžių. Gali būti, kad kaip tik tuo metu, kai Vingio parke keliasdešimttūkstantinė minia su ašaromis akyse traukia „Tautišką giesmę", pasislėpęs daržinėj mūsų brolis rišasi ant kaklo virvę. Kyla įtarimas, kad žmonės verks, kentės ir mirs net ir Nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje. Ar novelė gali būti gailestingoji sesuo, nušluostanti bent vieną kenčiančiojo ašarą, doru žo-

džiu suteikianti vilties ir stiprybės? Jeigu ne — tai kam jinai reikalinga? Juk tikriausiai ne tam, kad S. Žukas pasvertų, kiek joje esama prozos ir kiek poezijos, o J. A. Greimas turėtų galimybę „pasinaudoti juo (novelės tekstu — *J. E.*), mėginant suprasti literatūrinio objekto santykį su „įsitraukiančiu" subjektu"...

Ko gero, ne vienas „Novelės metų" skaitytojas atidžiai seka ir literatūrinę periodiką — tokiam daugelis rinkinio novelių bus jau skaitytos. Ne viena jau spėjo pasirodyti ir autorių rinkiniuose (A. Čalnario, R. Gavelio, R. Granausko, B. Vilimaitės...). Tad gali būti, kad žmogus, besidomintis gimtaisiais menais, čia beveik nieko naujo ir neatras. O ar daug yra skaitančių tą patį kūrinį po du tris sykius ir ar šiame rinkinyje atsidūrusios novelės vertos šitokio dėmesio: tokių, kurias galima būtų priskirti prie geriausių vieno ar kito autoriaus kūrybos pavyzdžių, beveik nėra. Abejotini knygos sumanytojų tikslai: „padėti skaitytojui susidaryti vaizdą apie šiandienos mūsų novelę, net jeigu nebūtų skaitęs atskirų rašytojų smulkiosios prozos knygų", ir „noras kelti novelės /.../ prestižą". Tačiau tas, kuris neskaito „atskirų rašytojų", vargu ar ims į rankas ir „Novelės metus", iš kurių galima susidaryti vaizdą nebent apie „žurnalinės novelės" būklę — ji priklauso ir nuo redaktorių skonio. Ogi žanro prestižas iš atsitiktinai vienon krūvon sumestų novelių taipogi kažin ar pakils. Garbė Visagaliui, rinkinyje spausdinamos novelės nebėga karštomis publicistikos pėdomis (pastaruoju metu jau atsiranda ir bėgančių). Ir gerai — vis tiek nepavytų. Novelės kita misija: „kokią aistrų ir likimų naštą ji kelia, kaip sąžiningai ir glaustai perteikia žmogaus lemties ir būties akimirkas"— teigia J. Sprindytė. Tačiau, nors kai kurios aptariamojo rinkinio novelės iš tiesų atrodo gerokai suvargusios, kelia jos ne tiek jau daug: šiek tiek nostalgijos, truputį egzaltacijos, kraitelę poetinių puošmenų... R. Gavelio ir S. Šaltenio novelės bando užsikelti tremtinio kančios naštą — tačiau jinai gerokai literatūriška, daug čia gražių žodžių ir stiliaus įmantrybių!.. Net egzaltacijos: abudu autoriai nei iš šio, nei iš to ima ir pakaria po vieną personažą. Patys tremtiniai savo dalią sugeba apsakyti paprastesniu ir skaudesniu žodžiu, taipo-

gi nei jie patys, nei tuo labiau jų kančių kaltininkai neskuba ieškotis virvagalio...

Kas labiausiai domino novelistus pirmaisiais „perestrojkos" metais, kokios, kaip sakoma, išryškėjo tendencijos? Atsakyti neįmanoma, nes laiko dvasios nejunti: tokios novelės galėjo būti parašytos ir prieš dešimtmetį. Tauta kryžkelėje, o vidinio cenzoriaus vairuojamas novelistų traukinys dunda kažkur už horizonto. Gal ten sėdintys susirūpinę tik žmogaus sielos paslaptimis, amžinąja gėrio ir blogio dvikova? A. Zalatorius, čia spausdinamame straipsnyje akcentuodamas žmogiškumo ir dvasingumo momentus, rašo: „Tai natūralus protestas prieš įsigalintį daiktų kultą, banalius standartizuotus santykius, paviršutiniškumą ir vaidybą, pagaliau — mažėjantį autentiškumo ir integralumo svorį individo asmeninių vertybių sistemoje" (p. 223). Šiandien, vertinant novelę, tie momentai, ko gero, tampa pagrindiniais — juk nieko nebenustebinsi nei pilietine drąsa, nei pasidairymu po „draudžiamas zonas", nei nematytu herojumi. O dvasingumo ir žmogiškumo alkio nenumalšins nei ekonomistų, nei publicistų rašiniai. Bet nepanašu, kad novelistai šiais dalykais būtų didžiai susirūpinę. Štai V. Rimkevičius rašo istorinę, „kostiuminę" novelę: kunigaikštukas Juodis, demonstruodamas tariamąjį vyriškumą, peiliu nuduria didžiulę mešką ir labai tuo didžiuojasi („Pirmasis žvėris"); A. Čalnaris meistriškai rezga kruviną melodramą („Šeštadienių naktys žemuogių miške"). E. Mikulėnaitė prisimena palaimintą jaunystę, kai vieni niekai būdavo sukarti per dieną kelioliką kilometrų, nemažai vietos skirdama tų laikų utėlėms, „parašiutinėms" suknelėms, bateliams bei kitoms mieloms smulkmenoms („Siaurukas"). V. Žilinskaitė legendą apie Faustą aktualizuoja tarybine atributika: Mefistofelį seka kitas skeltanagis, šį galbūt dar vienas, „ir taip be galo... cha cha..." („Šešėlis"). R. Lankausko inteligentas, susirūpinęs kaimiškos sodybos pirkimu, viename kieme sutinka pamišusį senį: jo vaikus nužudė stribai („Akys prieblandoje"). Šie du kūriniai paliudija, kaip sunku šiandien padaryti įspūdį, kalbant alegorijomis ar kukliomis užuominomis. Mįslingas E. Ignatavičiaus „pranašas" taip susirūpinęs mirtim ir kitais amžinaisiais klausimais, kad

net pats nebesupranta, ar jis dar gyvas. Tas rūpestis pinamas iš tokių nudailintų sakinių, kad beskaitant kyla noras ir pačiam kuo greičiau atsigulti graban: „Aiškiai žinai, kad jie jau t e n, užsklęsti nuo mūsų akių, t e n — anapus kalvos, paūkavusio akiračio, girios, anapus jūros kunkuliuojančio raudonio, gal net anapus vakarės žvaigždės, tilstantys, mažėjantys, tirpstantys nuo kiekvieno lietaus lašo ir debesies, nykstantys mūsų įmintoje pėdoje, naujai įspaustoje vėžėje. Jie t e n, nesulaikomi, nesugrąžinami su savo žodžiais, dienom ir naktim, besivynioją į vieną didžiulį kamuolį, kaip jurgino žiedas, vakarais virstantį purpurine užsklanda" (p. 296).

Geriau atrodo novelės, kuriose lyg ir nėra nieko dar neregėto — tik dvasingumo spindesys, švelnus ir nepabostantis, tartum Vilniaus aušros, kurias taip kruopščiai kolekcionuoja A. Ramonas. Koks gyvas ir dvasingas jo akimis pamatytas miestas! („Vilniaus aušros"). Subtilios ir harmoningos, žavinčios išraiškinga detale ir kalba J. Apučio, R. Granausko novelės, šiek tiek sustingusios būtajam laike tartum gintariniai vabaliukai. Dvasingumo, žmogiškumo skausmingai ieško ir neranda D. Kalinauskaitės mergaitė („Mieste"). Tačiau novelė — ne nusiskundimas atšiauriu pasauliu, o jėgų suteikiantis savo asmenybės individualumo suvokimas: „Ir staiga ją persmelkė nuojauta, kad tik ji viena taip gali pamatyti pasaulį, kad niekas kitas jo taip nepamatys. Joje vėl ėmė blaškytis niekieno nepasakyti žodžiai, niekieno nepagalvotos mintys, vienatvė. Ir vieną akimirką smigtelėjo: tai blaškosi jos mažytė, šykšti, laukinė laimė" (p. 268). J. Ivanauskaitės novelėje „Paskutinis traukinys" irgi bandoma parodyti jauno žmogaus išgyvenimus. Tačiau šios autorės personažai, atrodo, niekaip nenori subręsti, niekaip negali išsivaduoti iš primityvokų pankiškų minčių ir įgrisusių žaidimų. Martynas važiuoja traukiniu, kankinamas „baisios nuojautos", kad jis — miręs. Grįžęs namo, šią svarbią žinią praneša motinai, kurios „atsakymas buvo mieguistas ir kvepėjo sapnais". „Labanakt..." Gal iš tiesų Martynui ne pro šalį išsimiegoti... Tekstas sklidinas egzaltacijos ir siurrealistinių detalių („Jam atrodė, kad paskutiniu traukiniu gelbėjasi tik visiškos nevilties genami"; „Staiga mergytė cyptelėjo, neįtikėtinai sumažėjo ir įkrito į stiklainį"). Matyt,

Martynas bus dar vienas iš J. Ivanauskaitės pamėgtos nugaravusiųjų galerijos. Kur kas patrauklesni novelių žmonės, matantys šio pasaulio spindesį ir skurdą blaivesnėm akim, siekiantys dvasinių vertybių ar paliesti neišsipildymo gėlos. Nerimas ir troškimas išsiveržti į aukštesnę realybę kamuoja D. Mušinsko personažus („Dvynys"). Nutrūkusius ryšius tarp žmonių subtiliai atskleidžia L. Gadeikis („Paskutinis pasakojimas apie Adomą Norkų"). Tartum rudeninio vėjo gūsis susvetimėjimo šaltukas dvelkteli tarp artimųjų D. Žilaitytės novelėje „Pelėdos sutemoj". K. Jonušo teležmogutis nepraranda vilties pabėgti iš fantasmagoriškos Studijos, kur klesti šiandien jau suiręs „tarybinis gyvenimo būdas": čia skaitomi pranešimai apie „optimaliausius medžių pumpurų pavasarinio sprogimo terminus ir paukščių čiulbėjimo koordinavimo problemas..." Teležmogutis ragina: „netikėk tuo, ką matai ekrane, net jeigu visi kiti šventai tiki, kad toks ir yra gyvenimas" („Teležmogučio viltis"). Tiesa, toks raginimas šiandien lyg ir nebeaktualus.

Išeivijos novelistikai atstovauja A. Škėmos „Žilvinėlis". Skaitytojas, dar nepasidavęs iliuzijai, kad visa, kas parašyta svetur — neabejotinai vertinga, pastebės, kad moderniai organizuojamas tekstas neslepia net tarybinei stagnacinei novelei būdingos potekstės: reikia gėrėtis juo pačiu, tokiu imliu, sugeriančiu savin visą pasaulio tragizmą. „Lėktuvai krinta, sprogsta bombos, dega trobos, traukiniai virsta nuo plieninių tiltų į plienines upes, ir tada žmonės sukimba paskutiniam glėby" (p. 308). Šitaip originaliai išgyvena moteriškė vyro mirtį kapitalistiniam didmiesty. Originalumu pasižymi ir kaimynų novelė, M. Zarinio „Baladė apie kuršių marę". „Šiame pasakiškame pusiasalyje rašyti realistinį romaną neįmanoma",— perspėja autorių prisisapnavę numirėliai. Gal ir taip, nes kada M. Zarinis iš chaoso išbrenda į tradiciško pasakojimo krantą, gimsta tik lėkšta, banali melodrama („Marikės žėlabai"). Kol rašai pagal „Savotiškos fantasmagorijos, muzikinės kompozicijos dėsnius" arba išvis be jokių dėsnių — lengviau atrodyti savitu ar bent nesuprastu. Meistriškai sukomponuotos novelės pavyzdys — Nyderlandų rašytojo Herės Heresmos „Prekeivis negrįš atgalios". Žinia, pasaulyje, kur viešpatauja vertės dėsnis, nori nenori tenka siekti profesio-

nalumo. Vis dėlto panašu, kad nebuvo akyliau dairytasi po kaimynų, užsienio ir išeivijos novelistiką. Aišku, šios novelės puikiai dera prie mūsiškių autorių kūrybos, tad skaitytojui telieka tik skėstelti dailiais viršeliais: nieko t o k i o ir svetur nėra...

Negali nesidžiaugti, kaip drąsiai šiandien iš publicisto plunksnos išbėga juodosios avelės ir kaip laisvai pasklinda po baltąsias lankeles, įsukdamos vidurin ratelio ne tik mūs kolūkio pirmininką, bet ir asmenybes, ilgus metus šikšnosparniais skraidžiusias. Ogi ne vienam novelistui vis dar čiumpa už rankos įžūlus vidinis cenzorius. Turiu galvoje ne tik visuotinesnių temų ir naujų personažų įsukimą ratelin — nors literatūra skolinga ir istorijai, ir dabarčiai, bet ir laisvės pojūtį, kurio vis dar pasigendi. Nejauku šiandien novelei periodikoje. Turbūt nedaugelis pastebėtų, jeigu jinai ir visai prapultų. Tačiau kas, jei ne novelė, įsismelks į vidinį žmogaus pasaulį, užfiksuos jo dvasios virpesius, suteiks gyvenimo visumos pajautimą? Tiesa, žmogus dabar labiau linkęs klausytis pasiligojusios komandinės-administracinės Sistemos virpesių: su nerimu — gal jau tankai atrieda? su viltimi — gal Centras griūva? Tačiau, anot poeto, „praeis audra, nutils patrankų gausmas...", ir akylesnis skaitytojas pamatys, kad viena kita kukli ir mažai pastebima novelė — gal ir gražesnė už puošnias ir triukšmingas šių dienų karalaites.

Rašyta, pasirodžius knygai

(„Veidai")

Kažkas numirė.

Tokia šauna galvon pirmoji mintis, pažvelgus į jaunųjų veidus „Veiduose" („Fotoreportažas iš jaunųjų sekcijų gyvenimo"). Gal kuris gyvasis klasikas?.. Gal paskutinysis poezijos skaitytojas?.. O gal fotografuotasi buvo, perskaičius trečiojo „Veidų" almanacho rankraščius? K. I. Galčinskis yra užfiksavęs atvejį: pilietis, perskaitęs pokarinio „Špilki" komplektą, mirė. Nesakau, kad būtent toksai likimas ištiks „Veidų" skaitytoją, tačiau jis gali įjunkti į cukrų, kanapes ir dantų pastą — priemonių nuo depresijos pas mus dar taip stokojama...

Kita vertus, kyla įtarimas, kad „Veidai" ir adresuojami ne skaitytojams, o jauniesiems menininkams (tie užsigrūdinę). Nes kažin ar šiais audringais laikais normaliam skaitytojui taip jau įdomu, kas geriau: studija ar sekcija („Veidų" tribūna"), ir ką galvoja A. Marčėnas apie paukščius („Mintys paraštėse"). Arba kad „Maskvoje, TSRS rašytojų sąjungoje, Latvių literatūros taryboje buvo aptarta penkių jaunų latvių poetų /.../ kūryba", kad „Minske prie Rašytojų sąjungos susibūrė Jaunųjų literatų draugija" ir pan. („Kronika 86") Tokius dalykus turbūt galima sėkmingai aptarti sekcijų susirinkimuose. Ogi problemiškų, visuomeniškai aktualių straipsnių „Veiduose" nerasi nė su žiburiu. (Šis prietaisas, beje, nereikalingas ieškančiam pačių „Veidų".) Tiek įvairiuose pasisakymuose, tiek kūryboje regisi tik blankus jaunimą bei apskritai visuomenę jaudinančių problemų atšvaitas. Jei ir ateity dominuos „lyrinė refleksija", kūrybinių virtuvių receptūra ir dailūs pašnekėjimai, kur vietoj analizės išskleidžiama povo uodega — metaforų puokštė („Devynios mūzos"), almanachas rizikuoja prarasti ir ištikimiausius skaitytojus. Nes jaunieji literatai vis dėlto ne baravykai, kurie skaniausi būna marinuoti savose sultyse. Almanachą gana aukštu ir švariu tonu pradeda J. Kelero eilėraštis „Panašu į odę". Skirtas paprastam (ne literatui) žmogui, jo

gyvenimui („Tačiau man visiškai kitaip kalbės jų rankos, / užrakinusios vienatvę; jų nemokytos rankos kalbės / man kitaip, murkiant katei, mėnesiui klausant pro / langą, jos sakys: mūsų motina — siela, tėvynė, kalba — / jų nesenti išmokusios rankos..."). Deja, ne visi almanacho autoriai pasiūlytą toną išlaiko.

„Veidų" proza dvelkia vystančiais vainikais ir kapinių smėliu. N. Pranckevičiūtės novelės šlubčioja skaitytojo link, pasiramsčiuodamos asmeninių autorės išgyvenimų ramentais: studentų talka Aukštaitijos kolūkyje („Gailestingosios"), mylimo senelio mirtis („Baltosios lelijos šešėly"). Pirmojoje yra gražių detalių ir pastebėjimų, tik neaišku, dėl ko taip sielvartaujama. Negi jauną žmogų šitaip tragiškai nuteikia pirmas (?) susidūrimas su šiurkštoka kaimiška buitimi, fizinis darbas? („Nesulaikomai prarandame kažką tarp plikų bendrabučio sienų, prišniaukštų traukinių, dvokiančių valgyklų, šiurkščių vyriškų keiksmų /.../. Bet baisiausia yra tai, kad mes viską suprantame ir nieko nedarome, negalime padaryti, nesugebam susirinkti to, ką praradom pačios, ką iš mūsų atėmė, apaudami aukštais auliniais batais, įduodami šakes, palydėdami keiksmu.") Matyt, tas branginamas ir prarandamas „kažkas" labai jau trapus ir laikytinas tik šiltnamyje (tėvelių namuos, bibliotekoj, kavinėj). Ar tik netyčia neatsiskleidžia elementarus, jaunuoliškas infantilizmas? Gal dėl to, o ne dėl gilių jausmų pertekliaus suaugusią novelės „Baltosios lelijos šešėly" heroję taip sukrečia senelio mirtis („Nieko nėra,— rėkiau susiėmusi už galvos,— nieko nebėra". Grįžimas į gyvenimą tik vadinosi — aš užmiršau pasaulį, jis buvo svetimas ir tuščias, tarsi begarsis srautas kažkur šalimais plūdo dienos"). Šitoks pasimetimas, susidūrus su tegu ir skaudžiom, bet natūraliom gyvenimo apraiškom, signalizuoja visų pirma tik apie dvasinės brandos stoką. Tačiau N. Pranckevičiūtė bent jau sugeba sklandžiai išlieti savo intymius išgyvenimus. Šito stinga D. Razauskui, nors jį dominančios problemos yra įdomesnės, universalesnės (bendravimo paslaptys, kiek ironiški „savęs ieškojimai"). D. Razausko personažai daug mąsto ir labai tuo didžiuojasi („jis jautė malonų savo minčių grožį"), tačiau kaip šitas gražumas atrodo praktikoje? „Tokį ankstyvo pava-

sario vakarą, kai pasirodo, kad gyvenime jau esi kažką nuveikęs, ir visa paskutinių savaičių ir mėnesių praeitis įgyja pakenčiamą prasmę, taigi tokį vakarą arba, galima sakyti, apėmus tokiai nuotaikai, staiga pajunti, jog turi ką, vadinasi, mesti į šalį ir atsidėti ateičiai, svajonėms, įvairiems žvaigždėtiems klausimams ir šiaip neapibrėžtam dvasiniam pasitenkinimui. Ir noris kaip nors kitaip apsirengti nei pastarosiomis dienomis, atrodyti gražiau, apreikšti save jau kitą, naują žmogų, su nauja nuotaika pradedantį naują, tik trumpam atidėtą gyvenimą. Trumpiau tariant, norisi išeiti pasivaikščioti." Autoriui pirmiausia ir norisi palinkėti, kad išmoktų „trumpiau tarti". Stipresnės V. Papievio novelės. Tarsi liūnas įtraukia „kibus" prozinis tekstas. Novelėje „Kol visiškai pradingo" išeities taškas, kaip ir pas N. Pranckevičiūtę, senelio mirtis, tačiau perteikta vaiko jutimais, dėl to atrodo natūraliau, nėra triukšmingos egzaltacijos. Pirmoji akistata su gyvenimo tragizmu, persmelkta skaidrumos, ryškėjančio suvokimo, kad visa, kas nutiko, yra būtina ir neišvengiama: „Kad augtų žolė, reikalingos šaknys, kad paukštis galėtų skristi, būtini sparnai,— lygiai taip, kad visa atsinaujintų, tarytum iš naujo užgimtų, reikalinga ta pratisa, širdį gniaužianti giesmė, tykiai spragsinčios žvakės, vaško kvapas. Ne, vaikas tuolaik šito dar nesuprato, jis tik juto, kad tai, kas atsitiko, turėjo būtinai atsitikti, kad tai yra dalis tos didžiulės visumos, kurios negali aprėpti net žmogaus protas." Tatai gražu ir prasminga, ir galima teigti, jog V. Papievis tęsia geriausias mūsų prozos tradicijas, bet nepasakysi, kad čia — naujas žodis. Novelėje „Kaip vaiko akys" regėti ir blogesniųjų tradicijų atšvaitai: daug ir gražiai kalbama, tačiau mažai pasakoma. Ir, nors šįsyk niekas nemiršta, o greičiau atvirkščiai — du jauni žmonės automobiliu grįžta iš nuosavų sutuoktuvių — bevardė Ji yra apimta begalinės kančios, gražiai įrėmintos į nykų pakelės peizažą, akompanuojant nesibaigiančiam rudeniniam lietui. Gal Ją kankina tai, kad susituokta buvo bažnyčioj, miestelyje už dviejų šimtų kilometrų? „Iš tiesų, argi tai nebuvo panašu į bėgimą nuo paties savęs, ir ne tik bėgimą nuo paties savęs, bet ir išdavystę, paniekinimą to, kas tau užvis svarbiau." Keista, kad apie tai išgirstame tik novelei artėjant prie pabaigos, ir, jeigu čia priežastis, ar verta ji tokio

sielvarto (nebent tiedu personažai — atsakingi komjaunimo darbuotojai) ir V. Papievio plunksnos? Bet gal kenčiama tik šiaip sau, dėl visa ko, dėl to, kad mūsų prozoje kentėti įprasta?.. Vis dėlto kai nėra nė menkiausių užuominų apie šio „bėgimo nuo savęs" aplinkybes, o kančia tvyro kiekvienam puslapy kaip tirščiausias rūkas („regėjosi, kad krinti į kažkokią bedugnę, ir juo toliau, juo sunkiau bus iš jos išsikapanoti"; „ji drebėjo drebėjo ir galiausiai pravirko — prapliupo ašaromis, nelyginant nuskriaustas vaikas, gailiai ir net pasikūkčiodama"; „viena, apsisiautusi antklode, ji stypsojo prie lango ir liūdesio sklidinomis akimis žvelgė į naktį" ir pan.), brendi per tą rūką nežinodamas, kur nubrisi, ir vis stiprėja įsitikinimas, kad tikrai nenorėtum imti Jos sau per žmoną. Paskutinis sakinys skirtas Jam: „Buvo susimąstęs ir liūdnas". Kodėl? Gal dėl to paties. Gal žmogus suprato, padaręs lemtingą klaidą...

Kai apie dramaturgiją šauniai samprotauja dramaturgai, kurių pjesės nėra pastatytos jokiam teatre (G. Butkus, A. Lapukas), skaitytojo valia — tikėti ar netikėti jų žodžiais, kaip pjesės privalančios atrodyti, kaip jas reikia rašyti ir kaip turėtų elgtis režisieriai. Tiesa, G. Butkų pažįstame ir kaip įžvalgų teatro kritiką. Vertindamas „Veiduose" išspausdintą R. Rastausko pjesę „Bermudų trikampis", G. Butkus rašo: „Perskaičius lieka įspūdis, tarytum šiek tiek buvai apgautas, ar kažko labai svarbaus nesupratai. /.../ Ką ir kodėl dramaturgas slėpė po teksto lengvumu? Kam jam reikėjo pretenzingai skambančių veikėjų vardų arba smuikininkės japonės vieno kambario buto blokiniame name Vilniaus naujamiestyje? Ir apskritai ar nedingo kūrinio idėja žodžių sraute „Bermudų trikampyje"?" Perskaičius pjesę, į retorinius kritiko klausimus taip ir norisi atsakyti: nieko neslėpė, niekam nereikėjo, dingo. Tačiau ilgiau pagalvojęs suvoki, jog visa tai net labai reikalinga. Pabandykite be žodžių srauto parašyti pjesę, kurios veiksmas vyksta „vieno kambario bute"! Japonė, pretenzingai skambantys veikėjų vardai ir panašūs dalykėliai tam ir reikalingi, kad tamsta, norėdamas sužinoti, kam tai reikalinga, perskaitytum pjesę iki galo. Vis dėlto nusprendei, kad niekam nereikalinga? Tačiau pjesę per-

skaitei, kultūringai praleidai laisvalaikį. O pabandyk ten apgyvendinti ne japonę smuikininkę Agavą, o, sakykim, lietuvę siuvėją Agotą, su jos kasdiene buitimi, nuovargiu ir kukliomis svajonėmis. Tada juk apie tuos dalykus ir reikės kalbėti, reikės turėti ką pasakyti, juoba kad pas ją tikriausiai neapsigyvens įvairiomis Europos kalbomis besikeikiantis Dr. Klynas (angl. Clean), o veikiau tik koks Molio Motiejus iš MSV. Tokių žmonių dialoge būtų mažai žodžių žaismo ir elegancijos. O R. Rastauskas yra būtent šitokio dialogo meistras. Tokį dialogą skaityti įdomu: neatspėsi, ką atšaus vienas personažas kitam, jungtys paradoksalios ir absurdiškos, dažnai, nelyginant poezijoje, paremtos asociacijomis ir sąskambiais. Tačiau niekas taip nekalba, nebent prie butelio atostogaujantys nesusiformavę menininkai. Tai žaidimas, ir tiek. Negali nesutikti su G. Butkumi, kad pjesei pirmiausia reikia „visuomeniškai reikšmingo konflikto".

Kalbėdamas apie poeto darbą („Mintys paraštėse"), K. Navakas, be kita ko, prisipažįsta: „Neretai, parašę eilėraštį, pamatom, kad jis mirė, užduso nuo žodžių". Malonu pastebėti, kad saviesiems ligoniams (tokių juk turi kiekvienas rašantysis) K. Navakas pats konstatuoja mirtį ir tyliai laidoja stalčiuje be gedulingo skaitytojų ir kritikų orkestro. Almanache spausdinami jo eilėraščiai gyvi. „Įkvėpimas", „Prisisapnavimas", „Variantas", „Klystančiųjų teisybė" paliudija poetinį talentą. Gyvi ir N. Miliauskaitės, A. Jankauskytės, A. Marčėno, G. Dūdėno eilėraščiai. Tačiau dūsta A. Katkevičiaus sonetai ir G. Radvilos dvidešimtukas, galingų žodžių srauto varomomis raketomis išmesti aukštai, kur išretintas oras. Šiedu autoriai yra gerai teoriškai pasirengę ir, be abejo, žino, kas poezijoje banalu, pasenę. Tokių žinių bagažas apsaugo eilėraštį nuo šabloniškų vaizdų, bet jis atrodo dirbtinis, sugalvotas. Skaitydamas A. Katkevičiaus sonetus jauties, lyg vaikštinėtum po naują, bet negyvenamą patalpą, kurioje visi daiktai lyg ir pažįstami, tačiau pridengti celofano plėve. Radvilos eilėraščiams stinga traukos centro, atrodo, kad, sukeitus dėmenis (eilutes) vietomis, suma nepasikeistų. D. Jazukevičiūtės, A. Stanevičiaus, R. Kraynienės eilėraščiai aukštai neskraido, bet šiokią tokią gyvastį jiems ir suteikia būtent ryšys su paprasčiausiais dalykais. Vi-

suomenišku skambesiu, pilietine pozicija išsiskiria (tik šio almanacho kontekste) jaunųjų baltarusių poetų publikacijos, ypač Alego Minkino, Sieržuko Sokalavo-Vojušo, Alesio Usenios eilėraščiai. V. Valiušaičio parengta publikacija „Salomėja Nėris tarp Universiteto literatų" atskleidžia įdomius, nedaug kam žinomus poetės biografijos puslapius: jų šviesoje „sušyla" ir mokyklos suole įkalti sausieji veiksmažodžiai (Įsijungė... piktinosi... metė iššūkį...). „Iš dvidešimtmečio archyvo" sužinome nebent tiek, kad V. Krėvė-Mickevičius jaunystėje rašė taip pat sentimentaliai kaip ir kai kurie dabartiniai dvidešimtmečiai. O nuo labai preciziškai suregistruotų faktų, kada, kur ir ką rašytojas studijavo, ima svaigti galva, tačiau mylimas klasikas vis tiek neatrodo nei daugiau, nei mažiau talentingas.

V. Tomkaus rašinys „Poetų klestėjimo metas" naujos informacijos apie šiuolaikinės poezijos situaciją nepateikia, tačiau į jo retorinį klausimą „kur pradingo prastas eilėraštis?" galima atsakyti: skaityk, gerbiamasis, almanachą „Veidai". Čia rasi visų žanrų prastos kūrybos pavyzdžių, tarp jų ir savo. Paguodžia tai, kad jauniesiems atstovauja tik keliolika autorių, tad atsidusti: „Jau pajėgos mažinas..."— gal būtų ir ne vietoj...

Rašyta prie karsto

(E. Untulis, D. Razauskas)

Novelės žanro panorama primena — kaip tikriausiai ir turi būti padorioj literatūroj — gimtąjį peizažą. Lygumos. lygumos... Tačiau Žemaitijos pusėje pasitaiko nepaprasto grožio aukštumų, ant kurių palypėjus širdį apima toksai graudulys — lyg sirpstant vyšnioms Suvalkijoj — kad net pravirkt gali; o aplink Vilniaus miestą — tokių kalniukų, į kuriuos be specialaus pasirengimo, ko gero, dar ir neįkopsi. Kiekvienais metais šis peizažas mažumėlę pakinta, nors samdomi literatūros geografai ilgą laiką vengė literatūriniam žemėlapy daryti kokias ryškesnes pataisas. Ir tik prieš keletą metų, sudrebėjus Imperijai, peizažas pakito taip, kad šito nepastebėti tapo neįmanoma. Vieni kalneliai kažkaip nejučia nudilo, o lygumose, kiek aptvarkius šiukšlynus, pamatėme, jog irgi esama nemažų aukštumų. Tačiau peizažas dar nesusiformavęs, o abejojančiam savo jėgomis nepatartina... Ir vis dėlto net maištingaisiais 1990-aisiais tenai pasirodė du nauji žmonės.

Kas jūs tokie? Kur judu einate?

E. UNTULIS dyžia tiesiai per gimtuosius Žemaitijos laukus, nesibaidydamas purvo nei dyglių ir nėmaž nesidairydamas į viliokės Europos langus. Tie gimtieji laukai, suprantama, jau gerokai išvaikščioti, bet jeigu myli kiekvieną savo gimtinės pėdą, visados atrasi ką nors nauja, svarbu, įdomu... E. Untulį domina prigimties mįslės, žmonių santykiai, jaudina socialinė neteisybė bei likimo daromos skriaudos. Tačiau kyla įspūdis, kad „ilgos varpučių šaknys" neištraukiamos į dienos šviesą, kad pasirinkta situacija tartum neduoda galimybės autoriui daugiau pasakyti. Apsakymai konstruojami itin paprastai; nesigriebiama jokių ypatingesnių kompozicinių gudrybių. Tačiau dėl „meninio apipavidalinimo" stokos iškyla ir „meninio apibendrinimo" problema. Kur ta šerdis, dėl kurios buvo (bent jau turėtų būti) rašomas apsakymas? Kūriniai subyra į dialogus, kurie netikėtai prasideda ir taip pat netikėtai nutrūksta („Kai lyja su burbulais") ar

virsta netrumpu buitinių nuoskaudų sąrašu („Vakaras be vakarienės"). E. Untulis nupiešia keletą įsimenamų ir gyvenimiškų, galima sakyti, „sunkių" charakterių: Alma („Kai lyja..."), Berniukas („Žvyrkelis"), sodininkas Povilas („Vakaras be vakarienės"). Tai padaryti jam pavyksta be didesnių aprašinėjimų, individualizuoto dialogo ar monologo dėka ir to kartais pakanka, kad pajustum didelio, rūstaus pasaulio alsavimą. Tačiau, gan solidžiai apsakymą pradėjęs, autorius tartum nebežino, kaip jį pabaigti. Koksai gyvas mažakalbis akiplėša berniukas, kareivio atsitiktinai sutiktas kelyje! Iš vieno kito sakinio, vienos kitos detalės pradeda klostytis nešviesios vaikystės vaizdas. Tačiau kareivį prilupa girti kaimiečiai — viskas tuo ir pasibaigia. Panašu ir aps. „Kai lyja su burbulais". Dviejų mergaičių pokalbis atskleidžia įdomų, savitą šešiolikmetės Almos charakterį,— grubokos, negražios, su pirmaisiais gyvenimo išbandymais susidūrusios paauglės išgyvenimus. Veiksmo vieta: susimąsčiusių skulptūrų parkas,— dar labiau paryškina pokalbio „negražumą" ir banalumą, o monotoniškas lietus — tartum monotoniška, nyki praeitis (tėvas alkoholikas, motina —„mėgstanti įvairovę") ir miglota, besaulė ateities perspektyva: „Kas iš jųdviejų išeis? Paprastos siuvėjos, kokių šimtai. Viena — gražuolė, kita šiaip sau. Inga gal ir bus pavyzdinė. Ji lipšni, moka pataikauti, jei reikia. O aš — nei apčiupaila, nei krapštukas. Nemokėsiu tupinėti apie miesto ponias. Ir viršininkai man ne žmonės. Nemokėsiu jiems įtikti. Esu atgrubnagė. Inga kas kita. Ji miestietė. Jai gal ir pritiks toks darbas. Už nuopelnus patenkinta rajono ponija gal net įspraus jos nuotrauką į vietinio laikraščio vidurinį puslapį! Cha! Paskui su ta nuotrauka koks alkašas tam tikrą vietą tupėdamas tupykloje persibrauks?.." (p. 37). Didelis, oi didelis šešiolikmetės sielvartas ir nusivylimas: „Kas toje žemėje gero? Vien gražiai užmaskuotas šūdas." O priežastis paprastutė: pametė vaikinas. Tačiau tokiu atveju galima kreiptis: gerbiama redakcija... Apsakyme „Vakaras be vakarienės" sukurtas įdomus sodininko Povilo paveikslas, sodrūs buities vaizdai. Tačiau, kaip ir kituose apsakymuose, nėra pabaigos, kuri tai buičiai suteiktų ką nors svarbaus ir esmingo. Povilas tik su-

žino, jog po septyniolikos metų vargo pagaliau sulauks įpėdinio (-ės), ir nusiramina. E. Untulis moka gyvai pavaizduoti žmogų, atskleisti jo charakterį, bet vienų charakterių novelei mažoka. Kiek jų — spalvingų ir bespalvių — ilsisi mūsų novelistikos aruoduose! Rastume ten panašių ir į E. Untulio nupieštuosius.

Apysaka „Ilgos varpučių šaknys" taipogi patraukli pirmiausia ryškiais charakteriais (Birutė, Vacys, Justė). Bet čia jau platesnė nykaus kaimo gyvenimo panorama, kurioje iškyla apgailėtini nesusiklosčiusių gyvenimų griuvėsiai. Čia gyvenama, kaip sugebama, kaip išeina, mažai stengiantis ką nors savarankiškai keisti, daugiau pasiduodant aplinkybėms. Šventė — kai ant stalo butelis, o kasdienybė — varpučių prižėlęs kolūkio burokų laukas ir surūdijusiom geležim užverstas mechaninių dirbtuvių kiemas. Tokio gyvenimo, kaip ir varpučių, kuriuos su įniršiu kapoja Birutė, šaknys giliai, ne visada ir surandamos. E. Untulis tiktai vaizduoja tą gyvenimą, šaknų pernelyg netampydamas, tačiau aišku, kad žmogaus gyvenimą griuvėsiais paverčia baudžiavinė tarybinio kaimo santvarka, tokia palanki suvešėti tamsiausioms prigimties pusėms. Kas yra kilęs iš kaimo ir nemažą gyvenimo dalį ten praleidęs, tas žino, kad šviesos ir atgimimo šiandien reikia ieškoti nebe kaime, o didžiuosiuose miestuose. Tie gražieji gimtųjų sodžių senukai, kuriuos taip mėgo vaizduoti rašytojai — dvasinių vertybių ieškotojai — jau iškeliavo (arba rengiasi iškeliauti) į dausas. Ogi jų vaikai nieko gero, išskyrus šakes, arklį ir traktorių (vyresnieji dar šautuvą ir partinį bilietą), nematė ir yra tokie, kokie ir tegali būti baudžiavos žmonės. Kaimas pilnas apkalbų, degtinės ir tamsos — toks jis ir E. Untulio apysakoje. Užsidariusi, kenčianti dėl savo negražumo (o grožis kaime turi didelę reikšmę, tik suvokiamas jis ten gana savotiškai), grubumo šarvais apkausčiusi savo apyjautrę sielą Birutė, po vedybų su Vaciu persikėlusi iš miesto kaiman, nepritampa prie sodiečių moterų, netraukia jos katorgiški žemės darbai, tačiau pakeisti tokio gyvenimo nesugebama arba nėra galimybių. Jos vyras Vacys gyvena pagal žinomą principą: jei dirbti, tai dirbti, jei gerti, tai gerti, tiek butelį, tiek pasipainiojusią lengvabūdę moteriškę laikan-

tis kuo natūraliausiais gyvenimo palydovais ir nesukantis sau galvos dėl „dangiškų materijų". Jauti tikrą, nesuliteratūrinto gyvenimo kvapą, gyva, „žemaitizuota" kalba, pasakojimo intonacijų švytuoklė siūbuoja nuo tegu ir neryškaus, tačiau simpatingo humoro (parduotuvės „vidurių" aprašymas, personažų charakteristikos...) ir iki slepiamo graudulio (be ašaringumo). Tačiau įspūdį, kaip E. Untuliui įprasta, sugadina pabaiga. Rūstokas pasakojimas apie šių žmonių gyvenimą nutrūksta vos įsibėgėjęs („Slinko laikas. Keitėsi pavasariai, vasaros, rudenys..."). Apie Birutę ir Vacį šį tą sužinome iš jų sūnaus, silpnagalvio (matyt, tėvų girtavimo pasekmė) Vytuko, penktam aukšte užrakinto, belaukiančio motinos, monologų: Vacys gydosi nuo alkoholizmo, Birutė jau mieste, dirba kino teatre kasininke, o šviesesnės akimirkos — vėl! — kai ant stalo butelis. Liūdintį Vytuką aplanko girtas tėvas, ir sūnus pro užrakintų durų plyšį jam iškiša penkrublę. Tėvas tučtuojau išsinešdina, o Vytukas lieka laukti motinos rūstybės. Tačiau „tą naktį Birutė visai neparėjo namo. Sūnus, kirvuku išlaužęs duris, išėjo jos ieškoti. Bet nerado nei jos, nei tėvo, kurio irgi bandė ieškoti" (p. 164). Toksai sūnaus ir motinos elgesys atrodo nelogiškas, prisimenant, kas apie juos buvo pasakojama anksčiau, ir susiaurina apysakos erdvę kone iki degtukų dėžutės moralo: geria tėvai — verkia vaikai... Apysaką keliskart perkerta ypatingų gamtos reiškinių aprašymai, matyt, turintys sustiprinti, sudramatinti pasakojamą istoriją. Tačiau panašių istorijų tūkstančiai, ir šitokie triukai tiktai be reikalo pakreipia pasakojimą melodramos pusėn.

Taigi E. Untulis klaidžioja tarp Žemaitijos kalvų ir lomelių, o D. RAZAUSKAS ateina iš Vilniaus. Bet jo novelių pasaulis greičiau panašus į mėnulio peizažą. Nelengva rasti personažą, kuris būtų — tegu lėkštas, banalus, nepilnakraujis — tačiau gimtosios žemės gyventojas. Daug mąstoma ir kenčiama dėl, sakytum, labai prakilnių dalykų, tik visa tai labiau panašu į netyčia iš lizdo iškritusio jauniklio plyšavimą, o ne į padangėj sparnus išskleidusio paukščio ramų skrydį. Nors autorius, be abejo, bando ritinti kertinius būties akmenis. „Galų gale liko trys pagrindiniai klausimai: 1) Kas tai? 2) Kam visa tai? 3) Kaip

iš viso to ištrūkti? /.../ Jis ne kartą mėgino atsakyti į pirmąjį klausimą, sudaryti kokią nors nepaprastą paprastų žodžių tvarką, surasti bent kiek atliepiantį žinomų prasmių derinį, pritaikyti pavadinimą, prilipinti ženklą, pagaliau mėgino nusakyti tai laisvų sąšaukų, pavėdų, palyginimų kalba, sakė „teatras", sakė „kalėjimas", „narvas", vadino „apgaule" ir „slėpynėmis", kai būdavo šiek tiek atlaidesnis, bet nė vienas iš tų žodžių jo nepatenkino, nes buvo išoriški, pernelyg grubūs arba smulkiareikšmiai, neaprėpė arba net nepataikė į tą miestą, kurio niekaip negalėjo suturėti ar bent apčiuopti jo nerimstančios smegenys" (p. 76—77). Net musė, rėpliodama lango rėmu, nervinasi: „tad kokia gi tokio gyvenimo prasmė?" (p. 127). Bandymai rasti atsakymą į panašius klausimus ir užpildo D. Razausko noveles, kurios viena nuo kitos menkai tesiskiria, tarsi autorius rašytų savo „nerimstančių smegenų" darbo protokolą. Tačiau ar įmanoma rasti atsakymą, klaidžiojant po mėnulį? Gal jo ieškoti reiktų kasdieniuose žemės žmonių varguose, džiaugsmuose, rūpesčiuose? Byloti meniniais vaizdais, o ne grubokai sukaltom intelekto konstrukcijom ir gerokai apdžiūvusia kalba: „Bet šį saulėtą žiemos vidurdienį jis paprasčiausiai vaikštinėjo po spindintį apšarmojusį parką, piešdamas sau galvoj, kaip įprasta, laimingo gyvenimo vaizdinius, prisiversdamas žavėtis gamtos grožiu, kai suabejodavo tų vaizdinių tikrumu, arba įsiteigdamas dabarties akimirksnio žavesį, kai pajusdavo jo trapumą, ir džiaugėsi tokiu savo sielos paslankumu. Planuodamas pilnaprasmę ateitį, jis stengėsi matyti save visapusiškai atsiskleidusį, išlavėjusį ir subrendusį, nepakartojamo charakterio ir dvasios" (p. 55). Novelių simbolinis, alegorinis apipavidalinimas dažnai gerokai dirbtinis, net banalus. Kas vakarą susirenka būrelis draugų ir pučia žvakę, kol galų gale vieną vakarą užsiliepsnoja jų akys, nušluodamos visus šešėlius („Laiškas redakcijai"). Lango rėmu kantriai rėplioja musė, mat „langas yra, vadinas, yra kažkas ir už lango, iš kur atsklinda į kambarį ta viliojanti šviesa..." („Musė ant lango rėmo"). Visai panašiai kaip musė samprotauja žmonės jūroje. „Tačiau kažko imtis būtina, nes vis daugiau nebetikinčių, jog laivas — tikrieji mūsų namai ir plaukia teisingai,

ten, kur reikia, vis daugiau mūsų jaučiasi svetimi šitam laive, vis skaudžiau nutuokiama, jog tai ne viskas, kas žmogui duota, ne vienintelė galimybė, vienintelė tikrovė — tūnoti įkalintiems šitoj plūduriuojančioj be vietos geldoj. Todėl mums kaip niekad yra reikalingas Krantas. Mums stačiai būtinas Krantas, nes tik Krantas tegali pateisinti laivą" („Didysis plaukiojimas"). Langas, Krantas, paslaptingas namas, į kurį taip veržiasi novelės herojus („Namas") — tai vis simboliai kažkokios aukštesnės, dieviškesnės realybės. Bet juk viskas yra čia pat, o po mūsų, anot vienos deputatės, nebus mūsų. Užtat prasmingai suskamba „Namo" finalas: „Dieve mano, aš visą dieną laužiaus į atdaras duris! — pasirėmiau rankomis ir pažvelgiau ten, ten, kur taip seniai jau troškau pažvelgti, ir pamačiau, kad šitas senas namas neturi galinės sienos ir prieš mane, nuo kalvos, kiek akys užmato driekias ta pati pieva, miškas, ir subanguoja toli laukai ir girios, atolai ir šilai, kol susilieja su nepasiekiamais vasaros nakties gaisais... O virš galvos, tamsiai žydrame danguje, spindi sidabrinis Paukščių Takas, nuo kurio štai nebegaliu atitraukti akių, lyg pirmą kartą pagaliau praregėjęs" (p. 161). Kad tiek praregėtum ir tiek pasakytum kitiems — ar būtina rašyti knygą? Galimas daiktas, skaitytojas nė kiek nėra naivesnis už autorių. Bet panašu, jog D. Razauską labai traukia patsai minčių dėstymo popieriuje procesas. „Ji visai trumputė, ta istorija, tačiau jeigu jau pradėjau pasakoti, tai nėr čia ko ir skubėti..." (p. 107). Arba: „Jis maloniai jautė mandagų savo minčių grožį..." (p. 29). Gal įtardamas, kad tas „mandagus minčių grožis" nedaugelį pakerės, autorius kartais bando skaitytoją apgauti, prižadėdamas papasakoti ką nors įdomaus. („Noriu papasakoti jums keistą nutikimą"; „Noriu papasakoti vieną istoriją, mano matytą truputėlį kitaip, nei viešai galėjo atrodyti...") Tačiau ryškesnių pasakotojo ar graudintojo gabumų jis neturi. Žinoma, tai menka bėda — ir vienų, ir kitų pas mus yra pakankamai. D. Razausko rinkinyje randame ne „keistus nutikimus", o pamąstymus apie juos. Tai sąlygiška intelektualinė proza. Tačiau D. Razauskas prastai išnaudoja intelekto privalumus: mąstymo logiką, tikslo žinojimą, sugebėjimą apibendrinti. Mintis

šokinėja nuo vienų dalykų prie kitų, kartais ir visai pamirštant, dėl ko buvo sėsta rašyti. Autorius ir pats jaučia savo rašymo padrikumą, užtat bando su skaitytoju pakoketuoti („Na, bet tai tik šiaip, tik lyrinis nukrypimas..."; „Na, bet šios mano aistringos svaitės jums, matyt, nė motais..."). Rinkinio anotacijoje rašoma: „Savo kūriniais autorius veda mus į sąlygiškumų ir paradoksų kupiną pasaulį, kuris kasdienybėn nugrimzdusiam žmogui gali pasirodyti tikrai „ne šitas". Tačiau įsižiūrėkime — ar mes jau taip nepanašūs į tas muses, ropojančias tik lango rėmu?" Galimas daiktas, mes tikrai esam nugrimzdę kasdienybėj ir gal tikrai panašūs į muses, tačiau, kad „ne šitas" pasaulis taptų „šituo", rašytojas privalo sukurti tokią fikciją, kuria patikėtum, dėl kurios sielotumeis ir nerimautum kaip dėl tikrai egzistuojančių dalykų. Jis turėtų įtikinti, kad mes panašūs į muses kūrinio vaizdine struktūra, stiliumi, kalbos ryškumu, o ne išstatydamas apnuogintus simbolius pernelyg apšviestose vietose. D. Razausko personažus kamuoja nepasitenkinimas — didžioji literatūros varomoji jėga,— tik daugelyje novelių tai virsta irzliu seniokišku bambėjimu. Jie nuolatos kažin ko ieško, laukia. „Galų gale išsiaiškinau, kur paslėpta tai, ko reikia." („Namas"); „Regis, su tuo laišku aš nukišau kažkur /.../ kažką labai svarbaus, atsakymą į kažkokį labai svarbų, visų svarbiausią klausimą, ir dabar neberandu" („Laiškas"). Ko gero, tai atspindi sąstingio žmogaus dvasinę būseną. „Žinot, man pastaruoju metu atrodo, kad aš negyvenu",— skundžiasi kaimynui traukinio keleivis („Pro dulkėtą traukinio langą"). Tačiau tas „kažkas labai svarbaus" toks neapibrėžtas, tiek menkai tesusijęs su gyvenimo realijom, kad leistis į šias nevaisingas paieškas rizikinga. Skaitydamas tokias noveles jauties, lyg sėdėtum prastam teatre, kur visą laiką nenatūraliai kenčiama ir dirbtinai sureikšminama kiekviena menka detalė. Ir sąlygiškame pasaulyje turėtų vaikščioti gyvi personažai, o jų D. Razausko knygoje mažoka. Toksai yra mažakalbis Šarūnas Leonavičius („Didysis plaukiojimas"), moteris („Skambutis"), laukianti niekados neateisiančio mylimojo ir nuo savęs pačios tatai slepianti. Gražiai suskamba šios novelės finalas, kur moters monologą netikėtai perkerta pasakotojo balsas: „Tai aš skambinu /.../, tu neatsiliepi,

bet aš beveik ir nesitikėjau, kad atsiliepsi, nes nepažįstu tavęs, nežinau, ar tu gyveni visai čia pat, šalia, ar toli toli, kokioje nors saulėtoje palmių šaly, nežinau, gal tu dar negimei, o gal tavęs jau nebėr, arba tu štai stovi balkone ir rūkai, manęs belaukdama, kada nors prieš trisdešimt metų, ir matai, kaip gretimam balkone boluoja mano mamos išdžiaustyti vystyklai..." Skaidri novelė apie neišsipildžiusią meilę — bene vienintelė D. Razausko novelė, kur poezija vykusiai pakeičia sausus intelekto išvedžiojimus. Įdomiau fantazija ir realybė susipina novelėse „Nubudimas", „Riksmas priemiesčio pušyne". Taigi galima tik dar sykį pakartoti, kad novelei svarbiau meninis vaizdas, o ne, anot autoriaus, „mandagus minčių grožis". Juolab kad tas grožis dažnai virsta paprastu tuščiažodžiavimu.

Du trisdešimtmečiai ateina skirtingais keliais, tačiau bando įkopti į tą pačią aukštumą. Vienas — žingsnis po žingsnio,— iš nuožulniosios pusės, kitas — trumpesniu keliu, tačiau iš statesnės, pavojingesnės pusės. Vienas — plačiau pasidairydamas aplinkui, kitas — viso didelio pasaulio ieškodamas savyje. Tikriausiai ir vienu, ir kitu keliu einant įmanoma pasiekti viršukalnę...

Vakar ir visados

KIEK „UŽMARŠTY" UŽMARŠTIES?

(A. Pocius)

Pavadinti prozos rinktinę „Užmarštim"— gal ir sąmojinga. Tai ten šiandien ir keliauja ne tik atskiri kūriniai, bet ir leniniškais dydžiais matuojamos raštų bei serijų lentynos, o iš paskos ir patys nusipelnę tarybinės literatūros pramonės darbuotojai kartu su savo „reikšmingais įnašais", „vertingais indėliais" ir „išliekamąja verte". Kas skaitys tarybinę lietuvių..., jeigu Lietuvoj beveik nebeliko (arba neprisipažįsta) tarybinių žmonių? Kūrybinėse — kaip ir visokiose kitokiose — virtuvėse šiandien nebe taip trošku kaip prieš keletą metų. Štai ir A. Pociaus jubiliejus pažymimas ne plačia serija, o tik knygos pavidalo rinktine, kurioje viso labo keli šimtai puslapių istorinės prozos: žemaičių kovos su kryžiuočiais (romanas „Įkaitai") ir sovietų kovos su lietuviais (dalis apsakymų). Likusiuose vaizduojami įvykiai iš paukščių ir žvėrelių gyvenimo bei moralinės personažų dvikovos dvasinio pasaulio arenose.

„Visa, kas buvo anksčiau ar vėliau, yra jau praeitis. Yra tiktais techniškas, ne principinis, skirtumas: mums tolimesnė ir artimesnė praeitis." (B. Sruoga, „Istorinės prozos byla", p. 81). Taigi ir visa A. Pociaus kūryba priklauso istorinės prozos sričiai. Tuo labiau kad pasikeitė net visuomeninės formacijos. Vieni A. Pociaus personažai „tvėrė" socializmą, o kiti jau aptvare ir gyveno. Ogi mes gyvename tokiom dienom, kai iš drumzlinųjų būties vandenų kaišioja snukius ankstyvojo kapitalizmo rykliai, taikydamiesi nugvelbti iš sulysusios piniginės ir paskutinįjį skatiką. Tačiau semkimės stiprybės iš praeities!..

Kokia jinai? Kaip atrodo A. Pociaus kūriniuose? Kūjo ir pjautuvo metais rašytojas plačiausiai buvo žinomas (ir palankiai vertinamas) kaip novelės apie pokarį autorius. Štai kaip apie šią jo kūrybos pusę kalbama 1982 m. „Lietuvių literatūros istorijoje": „Apie dramatiškus, netgi tragiškus įvykius rašytojas pasakoja ramiu, epišku tonu, bet labai jautriai, atkreipdamas dėmesį į mažiausią veikėjų

V. Sisnockis

minties, jausmo atspalvį, beveik nepastebimai išdėstydamas idėjinius akcentus" (II t., p. 453). Beveik nepastebimai... Nes pastebimai jau buvo išdėstę kiti: išmėtę turgaus aikštėse, girių tankmėse, šachtose, tundros sniegynuose... Pusė tiesos („beveik nepastebimai"), sako, yra blogiau negu atviras melas. Skaitytojas pageidauja visos, ir šiandien jinai yra pasakyta, kartais, žinoma, perlenkiant į priešingą pusę: tokiu atveju vėl jos telieka tik pusė. Tačiau būtent „pokariniai" A. Pociaus apsakymai išties yra meniškai brandžiausi ir įtaigiausi. O kaip atrodo tas „beveik nepastebimai"?

Kambary — jaunas apylinkės pirmininkas ir trys seniai (vienas iš jų — pirmininko tėvas). Įsiveržia su šautuvu dar vienas jaunas ir pirmininką nupila („už uolią tarnybą bolševikams esi nuteistas mirti"). Senis (pirmininko tėvas) susikimba su žudiku, ir pastarasis, neišlaikęs grumtynių įtampos, sprunka, palikęs šautuvą, kuriuo senis jį ir nudeda. Skaitytojo simpatijos senio pusėje. Kas gali simpatizuoti žudikui? Juk nepasakyta, k a i p tarnavo bolševikams jaunasis pirmininkas. O senis keršija už sūnaus mirtį („Du jauni ir trys seniai"). Milicininkai išveža Povilą Narušį, kurio sodyboje susidūrė su ten užklydusiais miškiniais. Narušis, aišku, nekaltas, tačiau: „dešimt metų gali išbraukti iš savo gyvenimo..."— tad nenuostabu, kad, progai pasitaikius, pasprunka. Vietoj „banditų rėmėjo" išvežama jauna jo žmona. Kur dabar dėtis Narušiui? Gyvenimas pražudytas... Bet ne! Lemiamu momentu pasirodo apylinkės pirmininkas Čerenis: „Važiuojam, Povilai, parsivežti Živilės /.../. Povilas žengė žingsnį priekin, ir Čereniui pasidarė aišku, kad jis sutinka", o skaitytojui — kad viskas pasibaigs laimingai, nes tarybų valdžia nekalto žmogaus nelaimėje niekados nepaliks! („Verpetas"). Skaitydamas ėmei užjausti į baisųjį verpetą įsuktą nelaimingąjį Narušį, tad atsidūsti su palengvėjimu. Ir vis dėlto... Nevažiuok, Naruši, nedovanos tau bolševikai...

Visų panašių apsakymų centre — paprastas žmogus, norintis normaliai gyventi nenormaliomis aplinkybėmis. Tokią būseną įtaigiausiai perteikia aps. „Dešimt prancūziškų žodžių". Mokytoją Selenį aplanko du vyrai („tiek drabu-

žiai, tiek automatai galėjo vienodai tarnauti ir tiems, kurie ateina iš miško, ir tiems, kurie iš miesto"). Iš atskirų frazių Selenis nesėkmingai bando suvokti, kas jie tokie, ir įrodyti savo lojalumą: demonstruoja uždraustas knygas (miškiniai), skubiai aiškina, kaip teisingai kalbėjęs per mokytojo Žemaičio laidotuves (ne miškiniai!). Nepažįstamiesiems pasišalinus, mokytojas lieka visiškai sugniuždytas. Toksai chameleoniškas spalvos keitimas, be abejo, personažą charakterizuoja neigiamai, tačiau tuo pačiu neblogai perteikia situaciją žmogaus, kuris tiesiog dar norėtų kurį laiką pabūti gyvas. Turėkim galvoj, kad tokius apsakymus A. Pocius rašė tada, kai literatūrą buvo apsėdę keisti personažai, kuriems idėja atrodė brangesnė už gyvenimą, o Lenino portretas — mielesnis už gimtinės peizažą.

Istoriniai apsakymai, vaizduojantys „brandaus socializmo" laikus, nebe tokie dramatiški, dažniausiai išvis jokio konflikto nėra. O kaip kitaip, jei tik apie duoną ir meilę, o vietoj šautuvo — taurelė... Nupiešti vien kažkuo autoriaus dėmesį patraukę charakteriai: prasigėręs muzikantas Beinorius („Kilpa"), vietinės reikšmės donkichotas („Baltasis Jeronimas"). Tačiau spalvos neryškios, situacijos kasdieniškos, tad personažams nėra kaip atsiskleisti. Panašu, kad, rašydamas tokius kūrinius, autorius jokių didesnių uždavinių nė nekėlė. Laisvalaikio skaitiniai: poetienė Liucija pavyduliauja savo pusiau suvaikėjusiam vyrui Dionyzui, kuris sukasi apie jauną studentę. „Poeto Montvydo emocijos ypatingos. Kitaip nebūtų kūrybos",— paaiškina moteriškei profesorius, medicinos mokslų daktaras" („Emocijos"). Apsakyme „Eksponatas" su lengva ironija vaizduojamas politiškai perbrendęs vedėjas Leopoldas Tučkus. Kūrinys rašytas jau tais laikais, kai revolveris, kaipo pagrindinis tarybinio gyvenimo būdo argumentas, nebebūdavo guldomas ant stalo, o kukliai slepiamas stalčiuje arba prie širdies, ir kai vadovaujančio darbuotojo fizionomiją buvo pageidaujama tapyti nebe pagal šautuvo buožės modelį, o pagal „žmogiškiausio iš žmonių" profilį. Leopoldas Tučkus dar nepersiorientavęs, užtat persistengia ir netenka vadovo kėdės. Panašu, jog A. Pocius visada sugebėdavo itin meistriškai

suktis raudona kreida apibrėžtam rate. Iki pat linijos („pokariniai" apsakymai) — jau šiek tiek rizikinga! — tačiau nė žingsnio toliau. Tai gana nuobodu ir nelengva — vis dairykis!.. Gal dėl to savo personažais A. Pocius kartais pasirinkdavo mūsų jaunesniuosius brolius. Būdingi tokios novelistikos bruožai: meilė paprastam darbo arkliui („Arkliai"), paukštelių teisių gynimas („Strazdai"), išdidaus miško žvėries (ne miškinio!) poetizavimas („Šelmis"). Tai pakankamai aukštos stilistinės kultūros apsakymai, bet, uždaryti tarp šios rinktinės viršelių, kažin ar pasieks savo tikrąjį adresatą.

Giliau įstringa tokie apsakymai, kuriuose susiduria ir išsiskiria skirtingi gyvenimo būdai, nusėsdami žmogaus širdyje kartėlio ir neišsipildymo gėlos pelenais. Fermos sanitaras Barvainis, pabendravęs su jauna mokytoja Armonaite, pajunta ilgesį kažkokio kitokio gyvenimo: „norą pasivyti ir žengti kartu per baltą, niekieno nesutryptą sniegą" („Kaimo pakraštyje, senoje troboje"). Stepas Kontautas rašo daktarinę disertaciją („mano mylimoji — istorija"), o jo vaikystės draugas architektas Rokas myli dabartį, kuri šaiposi iš Kontauto jaunų mergaičių veidais. Ir „Stepui staiga pasirodė, kad, užsisėdėjęs prie disertacijos, jis praranda kažką labai svarbaus, ko paskui nebegalės susigrąžinti". Kuris iš tų dviejų gyvenimo būdų tikresnis? Galų gale Stepas Kontautas patiria svaiginančios meilės naktį. Tačiau gal tai — tik sapnas, rūkas, kaip ir visas žmogaus gyvenimas... („Rūkas").

Prieš keletą metų gan plačiai nugriaudėjo diskusija apie istorinį romaną. Paaiškėjo, kad istorinis romanas mums mirtinai reikalingas, tačiau tokio mes neturime. Ir, jeigu artimiausiu metu jo nesulauksime, tai mažų mažiausiai sudrebės Lietuvos žemelė ir iš piliakalnių išsiverš vezuvijai. Tiesa, diskusijos metu keletą romanų jau turėjom, tam tarpe ir A. Pociaus „Įkaitus", tačiau tai buvo dar „netikri" istoriniai. Rašytojai kaltino istorikus, o tie — rašytojus. Ir žūtbūt reikėjo gelbėti skaitytoją. Kiekvienas save gerbiantis kūrėjas šoko rašyti po „tikrą" istorinį romaną (ar bent novelę), kai kurie net po kelis parašė. Kiek jie reikalingi skaitytojui, galima įsitikinti, apsilankius bibliotekose, kur šie ilsisi ramybėje, apkritę kosmi-

nėm dulkėm. Nors vargšai gal nelabai kuo dėti. Skaitytojui buvo reikalinga tiesa apie mūsų istoriją, įsisiūbavusios „dainuojančios revoliucijos" bangos sudaužė Lietuvą kausčiusius ledus, ir tiesa atplaukė kraujo putomis... Straipsniai periodikoje, nemažais tiražais išleisti buvusios ir būsimos Nepriklausomybės autorių darbai nudažė baltąsias ir pilkąsias dėmes. Istorinis romanas šiandien gal jau reikšmingas ne tuo, kad istorinis, o — kiek jis talentingai parašytas, nesvarbu, ar „kostiuminės", ar rimtosios prozos sričiai priklausytų.

„Įkaitai" pasiklydę pusiaukelėje. Yra čia ir kostiumų, ir gilesnio susimąstymo apie Lietuvos likimą, pagarbos protėviams ir gražiai nutapytų gamtos vaizdų. Tačiau romanas neturi ryškesnio siužeto, intrigos; tie dalykai galėtų sudominti jaunąjį skaitytoją (berods tokiam adresuota) ir tuo pačiu gal paskatintų labiau susimąstyti apie tragiškus krašto įvykius. Nėra ir pagrindinio herojaus, kuris suktųsi tokių įvykių verpete. Juo galėtų būti jaunasis žemaičių kunigaikščio Skirvailio sūnus Grugis, bet autorius kartais ilgam jį pameta iš akių, daugiau dėmesio skirdamas pačiam Skirvailiui, kuris romano pradžioj toksai standartiškai kunigaikštiškas, o antrojoj pusėj — labiau susirūpinęs ne žemaičių reikalais, o meilės išgyvenimais. Ogi meilė sūnaus Judikio žmonai Manstei, sakyčiau, nepuošia su didele autoriaus simpatija vaizduojamo kunigaikščio. Juolab kad, žuvus Judikiui (o po kurio laiko — ir Grugiui), Skirvailis su Manste, neilgai trukę, nusprendžia pradėti naują sūnų: „Tau reikia sūnaus /.../, Lokystos kunigaikštis privalo turėti sūnų",— karštai įtikinėjo moteris (p. 301). Žinia, valstybės interesai... Kas, kad marti, kad auga du anūkai, Judikio sūnūs, kad patsai Skirvailis, mūsų akimis žiūrint, jau senų seniausiai pensininkas ir veteranas... Autorius bando meilės galiom apdovanoti ir Grugį, tik tas kažkodėl nepasiduoda. Keistoka, tačiau ne vienam romane — ne tik istoriniam — meilės linija atrodo reikalinga tik tam, kad „sužmogintų" kokį karo vyrą ir patrauktų skaitytoją, kuris, suintriguotas pikantiškom detalėm, perskaitytų ir „svarbiuosius" puslapius. Deja, nuo tokių „linijų" vaizduojamoji praeitis vis tiek nepasidaro artimesnė, tarkim —„patriarchalinė monarchija su žmo-

gišku veidu". Nes išgalvota meilė — tik lėkštė kisieliaus, o ne svaiginanti šampano taurė...

Ką reiškia romano pavadinimas? Įkaitai — tai, matyt, visa Žemaitija, Vytauto atiduota kryžiuočiams („jam svarbu valstybė, o ne savo giminės žmonės!"), taip pat ir konkretūs asmenys: žemaičių didžiūnų sūnūs bei dukros, kryžiuočių įkalinti Bartenšteino pilies rūsyje ir vieną naktį,— Grugiui pasiūlius, Mingailei pritarus,— masiškai nusižudantys („Dėl mūsų žemaičiai negali pakelti rankos"). Gal ir buvo taip, tik vis dėlto stebina ta didžiulio būrio jaunų žmonių vienybė. Ką galvoja žmogus, pakeldamas prieš save ranką? Tik apie Žemaitijos laisvę ir nieko daugiau? O mes? Ar mes šitaip?.. Ak, bet tai juk mūsų protėviai, tie patys, kurie vienu siūčiu jauną ąžuoliuką išraudavo, kurie, kretančios senatvės sulaukę, sūnų pradėdavo... Šito nevalia pamiršti. Tegu tatai net liudytų apie senovės žmogaus vidinio pasaulio primityvumą. Įsivaizduokim save paskutiniuoju rūsyje, kur „virvėmis, diržais, suplėšytų drabužių pynėmis žemaičių įkaitai buvo užsmaugę sau gerkles arba kaip kitaip (ogi — kaip? — *J. E.*) nusigalavę. Jų kūnai gulėjo pasieniais, aslos viduryje, kybojo po langų grotomis" (p. 356). Bet kas čia ypatinga! Kiekvienas A. Pociaus žemaitis — išminčius ir patriotas, drąsus ir stiprus, kilnus ir jautrus. Toksai šiuolaikinis boksininko ir filologijos aspiranto hibridas. Kas, kad susirengusiam mokytis rašto Grugiui Viligaila pataria: „Galėtum protingesnio darbo susirasti". Vis tiek mūsų protėviai, nors ir atsilikę nuo aplinkinių kraštų kultūros, buvo ne tokie kaip anie — deginę, plėšę, prievartavę... Ne tokie, nes jie — mūsiškiai! Tai literatūra — kaip ir daugelis prieškarinių istorinių veikalų — mokinanti mirti dėl Tėvynės, nors jau senokai būtų laikas mokytis garbingai gyventi.

Bet viskas praeina. Ir užmaršties dulkės, matyt, nusės ne ant vieno A. Pociaus kūrybos puslapio...

1410, liepa—1992, vasaris

„ŠIRDIES AŠ NETURIU"

(T. A. Rudokas)

Aptardamas pirmąją jauno autoriaus knygą V. Skripka, be kita ko, rašė: „Periodikoje skelbiami nauji T. A. Rudoko eilėraščiai liudija poeto brendimą, žaismingąjį klodą nuosekliai keičia vertinamasis, rimsta emocinis siausmas, ryškėja minties linija" („Pergalė", 1987, Nr. 2). Bet, skaitydamas neseniai pasirodžiusį antrąjį poeto rinkinį, nepastebėjau, kad būtų nurimęs „emocinis siausmas" ir sumažėjęs „žaismingasis klodas". Sakyčiau, atvirkščiai. „Žūt būt" žaidžiama ir siaučiama triukšmingiau, „eilėraščiai pasižymi ekspresyviu vaizdu", kaip teigiama anotacijoje. Ogi pirmojoje knygoje buvo kalbama tylesniu ir, ko gero, nuoširdesniu balsu.

Rinkinyje „Vaivorykštė viršum pragaro" ryškesnio „poeto brendimo" nematyti. Rudokas rašo rudokiškai. Netinka reikalauti, kad autorius su kiekvienu rinkiniu atsiskleistų iš dar neregėtos ir vis nuostabesnės pusės, bet, turint galvoje, kad T. A. Rudokas yra vienas iš nedaugelio tikrai jaunų „jaunųjų", to brendimo galima ir pageidauti.

Nors rinkinyje šmėsčioja ir aktualijos (Stalinas, prostitutės, narkomanai), ir amžinieji būties klausimai, vis dėlto atrodo, kad poezija Rudokui — visų pirma žaidimas. Ne veltui taip entuziastingai sušunkama: „Ak, žodžių muzika kerinti. / Ak, žodžiai kaip rožės!" Čia pat ir naujadaras —„gyvenimomanas" („Gyvenimo manija"). Smagu iš žodžių sudėlioti keistai skambančią frazę, ketureilį, o iš jų — sumūryti poetinį statinį. Ką jame atras skaitytojas, turbūt mažiau galvojama. Svarbiau, kad statinys būtų efektingas. Bet — tuose efektinguosiuose žmogui toli gražu ne visada būna jauku...

Žaisdamas bei išdykaudamas T. A. Rudokas parodo daug fantazijos ir išradingumo. Originalūs įvaizdžiai, lyrikos mėgėją šokiruojančios frazės — ne retenybė. (Noro stebinti ir šokiruoti nestinga ir ankstesniuose rinkiniuose.) Dažnai tai ardo eilėraštį, paverčia jį klounada: „Suriksiu tam didmiesčio gaidžiui / Kaip kaimo gaidys neetiškas. /

Aš rėksiu lietuviškai — aidžiai / Iš skausmo nerėksiu estiškai!..“ („Eretiko riksmas“). Kodėl — estiškai? Ar kad nustebintų, ar tiesiog atsainiai numetamas pirmas galvon šovęs rimas? Panašių triukų pasitaiko neretai: „Ir kol eilėraštį sodins ant kuolo, / Tol ir pasaulis visas skeldės... / Pasaulio neišgydys toks „ukolas“...“ Šitaip rimuojama visai rimtame eilėraštyje („Genocidas“). Jo pradžia: „Sodina budelis eilėraštį kaip gėlę. / Kaip gėlę — maištininkę — už grotų. / Kad tik dryžuotarūbis nabagėlis / Jam laidotuvių maršo neužgrotų! / Elektra tvoroj spygliuotoj įsitempus. / Gyvybę pasiryžus mirtinai nutrenkti. / Bet ir gėlėj spygliuotoj budi ji. / Mirtinai pavojinga budeliui!“ Iš citatos matyti, kaip prastai tesukimba vienam eilėrašty skirtingų stilių eilutės. Kaip nedera žodžiai, atsiradę vien dėl rimo („nabagėlis“, „ukolas“), nuslopinantys maištingą eilėraščio dvasią. Kartais nevykęs rimas kelia komišką efektą: „Širdies aš neturiu, turiu / Laukinę gėlę — strazdą: / Kai paukščiams daineles kuriu, / Kažkas krūtinėj brazda“, tačiau lyriškam cikle „Paukščių kalbos pamokos“ tokio efekto nesiekta. Panašūs pavyzdžiai verčia suabejoti ir poeto kalbine klausa. Kartais „sužaidžiamas“ visas eilėraštis, nuo pirmos iki paskutinės eilutės. Pvz., „Meilės mielės“ (ir pats pavadinimas — žaidimas). Žaidžiama kirčiais (myliu — myliu), rimais ir kalambūrais: „Gali sakyti, kad nevertas aš / Tavo putnių krūtų. / Taip, iš tikro aš ne Vesteris. / Ir be krūtų — krutu!“ Sunkoka čia beaptikti ir tą, anot V. Skripkos, „grakštų erotizmą“. Eilėraščiai apie mergaites greičiau fiziologiniai: „Apie ką tu svajoji, gražuole, / Nusvarinus pro langą krūtis, / Jei nei rūtų darželio, / Nei drūto bernelio — nėra?“ („Šokėja iš trylikto aukšto“). Šiame ir kai kuriuose kituose eilėraščiuose gana ryški humoristinė intonacija. Tačiau, kaip dažnai atsitinka net ir labai pripažintiems poetams, kada jie griebiasi satyros priemonių, tokie eilėraščiai sustingsta neaiškioj pusiaukelėj: jie nei juokingi, nei rimti, tiesiog — bespalviai. Štai dvieilis: „It bitė mažytis paukščiukas kolibris, / O nuostaba mano — stambiausio kalibro“ („Kolibris“). Rašyta, be abejo, vien dėl neva originalaus rimo. Arba: „Šaipaisi tu iš gaidžio? / Tačiau, kai velnias puola, / Ne įkvepia, o žeidžia / Lakš-

tutės ego-solo!" (tai keturių eilučių „tvarinys" iš ciklo „Kosmokamera"). Panašių dalykėlių gali rasti neaukšto lygio literatūrą tebespausdinančioje „Šluotoje". Kitas klausimas: kodėl dvi knygas išleidęs poetas vis teberašo šlubuojančiu ritmu? (eil. „Pamestinukas" ir kt.) Prapuola skambesys ir įtaiga. Nebent šitokiu būdu autorius mažina eilėraščių gamybos sąnaudas? Greičiau! Daugiau! Pirmyn į redakciją! Beje, „šlubi" dažnai ir meniniai vaizdai („Svarus, mėsingas grožis — / Kaip motinos krūtis..." Arba: „Štai taip ir apsimainėme reliatyviom vertybėm. / Na, jai plaukų, taip sakant, veislei palikau. / Dabar ta auksaplaukė mergina gyvena užjūrio valstybėj, / Tik nežinau, ar plaukuočiau, ar dar plikiau..." („Laisvo elgesio eilėraščio" pabaiga). Nesistebėčiau, tokius skaitydamas mėsos kombinato sienlaikraštyje. Tačiau įžvalgusis V. Skripka teigia, jog „T. A. Rudokas neslepia, kad jam artima ir daug reiškianti yra kultūrinė patirtis, kad ji — tas nebylusis fonas, kuriame užrašoma jo kartos autobiografija ir likimas". Bet lyg ir nepanašu į kultūrinės patirties foną... Taip, ir naujajam rinkiny pasitaiko „vardų ir ženklų, paimtų iš literatūros, filosofijos", bet kyla įtarimas, jog ne visi jie yra tapę T. A. Rudoko savastimi ir, kaip, barstydama pipirus, šeimininkė paskanina vakarienę, taip T. A. Rudokas, barstydamas „vardus ir ženklus", sureikšmina banalybę. Bet grįžkime prie citatų. Gal poetas bandytų atremti priekaištus, sakydamas, jog tokiu būdu specialiai šokiruojamas skaitytojas, budinamas iš miego nerangusis miesčionis? Tačiau turėkim galvoj, kad poeziją, ypač tą, kuri išeina vos keleto tūkstančių egzempliorių tiražu, skaito tik tie, kurie ir šiaip jau mažai miega. Pagaliau kad ir kaip žiūrėtum, tai — beskonybė ir jokio „sprogdinančio užtaiso" jinai neturi. Jeigu čia humoras, tai T. A. Rudokui, matyt, artimiausia yra ta jo rūšis, kuri liaudyje vadinama „kareiviška".

Bet gal T. A. Rudokas yra įsitikinęs, jog visa, kas gimsta įkvėpimo valandą, yra taip vertinga, kad, Mūzai iš darbo kabineto išskridus, blaivia akimi peržvelgti įkvėptuosius kūrinius šventvagiška? Kad ir kaip būtų, akivaizdu, jog prie kai kurių eilėraščių reiktų padirbėti. Nes būtinybę išsisakyti ne visados pajunti, o poreikis žaisti

arba atrodyti daug patyrusiu ir išmanančiu trykšta iš daugelio eilėraščių. Žaidimas žodžiu gali būti patrauklus kaip ir žaidimas kamuoliu. Tai užburia, tačiau paskui juk būna, kad imi ir pagalvoji: veltui praleidau laiką. Šiaip jau energingas žongliravimas žodžiu yra stipresnioji T. A. Rudoko pusė. Ogi tą V. Skripkos aptiktą „ryškėjančią minties liniją" sunkoka pastebėti. Ir nieko nuostabaus. Dabar poetai nesubręsta taip anksti kaip Puškinas su Lermontovu.

Kai T. A. Rudokas imasi brėžti „minties liniją", atsiranda naivaus romantizmo: „Jei pasaulį valdytų poetai, / Žmonės žmones kaip žmonės mylėtų /.../ Jei pasaulį valdytų poetai, / Nei žemė po kojom žmogaus, / Nei ant žemės žmogus nedrebėtų. / Ir visiems užtektų dangaus" („Jei poetai valdytų pasaulį"). Arba: „Tu sakai:— gražus yra žmogus. / Tačiau sakyk, žmogau mirtingas, / Ar būtum tu gražus, / Jei nestovėtum gyvas / Ant aukščiausio kalno, / Žiūrėdamas į skambų / Amžinybės dangų..." („Žmogus ant kalno"). Su naiviuoju romantizmu neblogai sutaria tokios pat prigimties optimizmas: „Ir jei mintis — tik praraja,— / Pirmyn į rają prarają! Lig dugno užkariausiu ją / Aukščiausio kraujo arija" („Savižudis"). Įvairių raginimų, mėtymosi tiesomis ir šauktukų rinkinyje nestinga. Jaunystė... Bet gali būti ir taip: lengvai įėjęs į literatūrą, susilaukęs pirmųjų pagyrų, ne vienas jaunas autorius pasikelia puikybėn. „Aš priklausau /.../ poetų sektai",— šitaip ir panašiai ne sykį sušunkama tiek antrojoje knygoje, tiek ir naujajam rinkiny. Ar tik nebus T. A. Rudokas įsitikinęs, jog jis — naujas mesijas, ar bent jau lietuviškas Majakovskis: „Bobute! Ko tu / piktai kudakuoji ir kosčioji, / pajutus / Rudoko / būdą / Majakovskišką?!" („Ateinantis genijus", rink. „Žūt būt"). Mesijas, aišku, turi priminti piliečiams jų priedermes bei primirštas tiesas ir išpranašauti ateitį („Bet aš sakau, kad bus / Kosminio Komunizmo Karalystė"— rink. „Žūt būt"). „Vaivorykštėje..." toliau tęsiamas pradėtasis darbas. „Įpratome, kad viskas / Praeity: gyvenimas ir genijai /.../ Įpratome, kad viską / Įvykdo magiškas Kažkas"— eil. „Tupykla" didaktiškai ironizuoja poetas. Neilgai trukus balsas pakeliamas keliais tonais ir imama grūmoti: „Į

ministrų kabinetus miegamuosius / Mes įžengsim, ir miegantys ponai pabus. / — Buržujai, džiūgaukit, daugiau nesikamuosit — / Jums liaudis sukūrė speclovas — grabus" (eil. „Bum"). Kuo ne tradicijų perimamumas: Majakovskis—Montvila—Rudokas. Revoliucija tęsiasi... Eil. „Revoliucija be revolverio" esama ir konkrečių pasiūlymų, ką daryti, kaip gyventi: „Reikia mylėti! / Reikia mylėti gerus žmones /.../ O blogus žmones reikia / Susodinti į superorlaivį / Ir išskraidinti į Marsą..." Pasiūlymas, sakytum, įdomus, tiktai kas darbuosis kosmodromo dispečerinėj? Kam suteiksime teisę skirstyti: ką palikti Žemėje, ką — į Marsą... Bene pats T. A. Rudokas bus linkęs poeto plunksną pakeisti pareigūno antpečiais... Vis dėlto norėtųsi paprašyti: daugiau kuklumo. Tegu kalba pati poezija. Tegu tauta nusprendžia, ar tamsta Rudokas, ar Majakovskis. Ar, anot Algirdo Verbos, poetas ar pusiau poetas... Natūralu, kad jaunystėje norisi keisti pasaulį ir kad ne sykį pasivaidena, jog to, ką pats sumąstei, niekas dar nebuvo sugalvojęs. Deja... Ir tiesos netiesios ir ateities projektai naivūs.

Autorius, be abejo, turi bendraamžių gerbėjų ratą. Juk ir kai kurių rokerių muzika daro didžiulį poveikį paaugliams, sukeldama įvairių organų konvulsijas, tačiau yra bejėgė ką nors pasakyti subtilesnio skonio klausytojui. Tos muzikos tekstų autoriai, panašiai kaip ir T. A. Rudokas, negaili publikai banalybių ir „drąsių" deklaracijų, matyt, šventai tikėdami, jog tai naujas žodis. Jei kas uždainuotų: „Čia vandenynai mėlynieji. / O mes į juos siusenam...", „Čia durniai kalba apie grožį, / Išminčiai perka atpirkimo ožį" („Osanna"), šešiolikmečių auditorija, matyt, irgi tryptų kojomis iš džiaugsmo. Bet ne kojomis matuojama poezijos vertė, ir ne triukšmu bei „naujomis" frazėmis jinai pasiekiama. Kita vertus, dabar demokratija, tad ar gali draũsti T. A. Rudokui eiti į liaudį? (Pagaliau gal dabartinis dvidešimtmetis dar nepajėgus suvokti, tarkim, Marcinkevičiaus—Martinaičio—Jonyno, tačiau jam artima Rudoko poezija? Juk tarp poezijos, leidžiamos su nuoroda „vidutiniam ir vyresniam mokykliniam amžiui", ir „suaugusios" tartum tvyro kažkoks vakuumas. Ir argi apie dažną dvidešimtmetį šiandien pasakysi, kad jis yra

subrendęs pilietis?) Tačiau stinga atrankos. Ko gero, patikimesnis T. A. Rudoko kelias būtų grįstas „tylesniais" eilėraščiais: „Gražu išeit iš proto auštant, / Kai žvaigždės miršta akyse, / Ir akyse telieka aukštis, / Lyg nušautajam apkase..."

Neabejoju, kad T. A. Rudokas pasiektų geresnių rezultatų, jeigu taip neskubėtų. Daugelis jo bendraamžių (tarp jų juk ir būsimieji klasikai!) dar tik rengia pirmąją knygą... Kai kurie dar ir „nesusiformavę"... Tikriausiai dažnas ir pats jaučia tai. Ogi T. A. Rudokas yra įsitikinęs (toks įspūdis), kad vertinga viskas, ką jis parašo. Gal laikas išgydys?

Niekada! Šitaip parašyti aš negalėjau

ŽVILGSNIS IŠ TARPEŽERIŲ

(P. Panavas)

Yra nuomonė, kad Lietuvoj šiuo metu gyvena bent tuzinas maironių, kurie nerašo tik todėl, kad žino, jog jų jausmai negali išsilieti niekaip kitaip, kaip tik: „Sunkūs be galo laikai Lietuvą brangią suspaudė", arba „Nebeužtvenksi upės bėgimo, norint sau eitų..." ir t. t. Tačiau turėti poeto sielą ir nerašyti — kančia, kurią ne kiekvienas stoiškai pakelia. Kas ankstyvojoj jaunystėj nebrūkšteldavo vieno kito ketureilio vadovėlio paraštėj ar bent jau ant tualeto durelių? Daugelis šitokiu būdu realizuoja visas kūrybines galias ir po keleto bandymų nutraukia kanklių stygas amžiams. Bet ne visi.

Tik nereikia sakyti, kad rašyti valia kiekvienam, o spausdintis, atseit, nebūtina. Būtina! Ar galim įsivaizduoti gegužinę lakštingalą, kuri įlįstų į kokią būdelę ar kaminą ir giedotų ten pati sau? Pilietis, kuris rašo, tačiau jo nespausdina dėl idėjinių-meninių (anais laikais) arba finansinių (šiais) trūkumų, geriausiu atveju, ima girtauti, šlaistytis ir mušti artimuosius. Tokie yra saviraiškos dėsniai bei sublimacija. Kiekvienas save gerbiantis futbolininkas, jeigu jam triskart sukliudo spirti kamuolį į vartus, ketvirtąsyk jau spiria gynėjui į subinę. Tad ne tik netrukdykim niekam spausdintis, bet netgi nusipirkim ir perskaitykim, nes kūrėjui matyti savo sielos vaisių, dūlintį knygyno lentynoj, yra taip pat nemalonu kaip sutikti platoniškai mylėtą mergaitę kokiam nykiam priemiesčio bordely. Juolab kad kukli poezijos knyga šiandien kainuoja tik tiek, kiek 50 g degtinės. Tačiau iš paskutinės taurelės dugno žvelgia tamsūs artėjančios nemigo nakties šmėklų snukiai, o, pavyzdžiui, iš naujojo P. Panavo rinkinio — šviesus, nors ir sunkiai įsimenamų bruožų, meno eilinio veidas.

Nepasakyčiau, kad P. Panavo lyrika sruvena kurio nors veržlaus poeto šviežiai išrausta vaga ar seniai iškastu, premijom ir liaudies meile sutvirtintais krantais, kanalu; ji tenai, kur jau subėgusios srovės ir srovelės, kur

atsiveria žiotys — lietuvių poezijos panorama — natūraliai įsiliejančios į bendrąjį gimtosios literatūros procesą. Nepastebima, kaip nepastebėsi jūroje paskendusio laukų upokšnio vandens. Tačiau, anot liaudies išminties, jūros nebūtų be upių. Kita vertus, kai kurios upės labai teršia jūrą... Ypač didžiosios tarybinės bei srauniausios tautinės...

Lyrika buitinėj šnektoj reiškia atotrūkį nuo realybės. Įkvėptas tonas, pakili deklamacija, išskėsti sparnai, išplėstos akys... Pavyzdžiui: „Tai mykimas karvių, tai mykimas. / Tai saldus saulėlydžio laukimas. / Tai keistai šešėliai sužvilgėjo. / Tai išrodys gražūs išilgėję / Vakare..." („Aukštaitijoje"). Akivaizdu, jog tokiuose eilėraščiuose erdvu žodžiui, bet anksta minčiai,— užtat ji kartais ir visai iš ten pasišalina. Surimuojamos peizažo detalės ir buities rakandai, surikiuojami žvėreliai ir paukščiukai. Žinoma, tai gražu, tačiau nėra kūrybinis šuolis aukštyn, į naują poezijos raidos etapą. Gimtosios literatūros medžio poezijos šaka nuo panašių aprašinėjimų seniai jau palinkusi. Bet argi kas uždraus lenkti iki patiės paskutinio skaitytojo! „Balta ir šalta. / Šalta ir balta. / Vien priešistorinis paukštis šile. / Lauką užsnigo net nesuartą. / Kam pasiskųsti? Belieka tylėt..." („Žiemos eilėraštis"). Kam? Kolchozo pirmininkui? Viršaičiui? Bet argi supras? Juk dažnas nūnai, užuot pasilenkęs prie skaidriausiojo lyrikos šaltinio, linkęs gurkštelti tiesiai iš butelio...

Ir vis dėlto tikiu, kad ne vienas skeptiškai nusiteikęs pilietis, kuriam tikroji poezija pasibaigė sulig „Pavasario balsais", palyginęs, tarkim, klasiko ir P. Panavo (p. 72) „Vasaros naktis", susimąstys: galgi ir 1991-ųjų lyrika nėra tokia jau nesuprantama? „Aukštuos rugiuos vėl griežia griežlės. / Kaip jos atrodo? Gal ir neatskirtum. / Svarbu, kad su sparnais ir gali šaukti..." O „Nidos ekspromtas"! „Žemaitijoj rausta vyšnios. / Rausta vyšnios. / Aukštaitijoj špokas krykščia. / Špokas krykščia." Argi čia labiau verčiamasi per galvą, negu, sakysim, Maironio eil. „Tupi šarka"? O toliau, mielas skaitytojau, bus dar gražiau, nes valstybinis knygų leidybos monopolis skeldėja, poezija trykšta nenutrūkstamu srautu — kaip neišaušusio komu-

nizmo laikais turėjo trykšti materialinės gėrybės, ir tamsta tikrai rasi iš ko sriūbtelėt, ilgai nė neieškojęs.

Bet ne viskas lyriška ir tarpežeriuose, tad vietoj lakštingalos trelių kartais pasigirsta, anot klasiko, „staugimas žvėrių": „Vaikšto niekšas kažkur. / Gal Kaune. / O gal Vilniuj, / Kėdainiuos. / Ir žaidimų smagių prasimano / Iš jausmų vienadienių, / Iš žvaigždėtų jaukių vakarų. / Vaikšto niekšas kažkur, / O gal traukia užstalės dainą / Peslio atmaina, virtus aru" (p. 95). O skyriuje „Senas kelias" apžvelgiama gimtojo krašto istorija nuo sėlių išėjimo iki K. Bradūno sugrįžimo. Lietuva istorijos kryžkelėse — ne gimnazistė balta suknele, o jos kaimynai — ne riterių turnyrų kavalieriai, taigi dominuoja epiškas tonas, istoriškas požiūris bei politinio apžvalgininko stilius. Gyventi smagiausia buvę, ko gero, sėlių laikais: „Tai žalias laukas, tai gelsvas smėlis. / Tai žalas jautis krato ragus. / Tai meiliai šaukė ežerą sėlis. / Tai dailiai šiaušia vėjas rugius" (p. 8). Vienažindžio laikais jau „. . .aplinkui — purvynėlis ir naktis, / Mėnuliukas tartum ciesoriaus sagtis" (p. 16). Neilgai trukus (p. 20) „Ateina karai ir marai." O paskui —„Dienos trys — tartum metai ilgiausi / Anei ruskio, anei germano" (p. 22). Deja, čia pat (p. 25) pokaris: „Gulėjo jie ant akmenų atšlaimo purvinų, / Prie griūvančios tvoros. Susisprogdinę. / Dar neregėjom šitaip pradarytų smegenų / Ir va — susipažinome. . ." Po viso šito belieka tik sapnai: „Kelią vingiuotą sapnuoja / Į Šiaurę / Kolūkių kūrimą sapnuoja. / Sąžinę prarastą, / Bevagiant nuosavą pašarą naktį, / Sapnuoja. / Įpročiu virtusią taurę, / — ir t. t. (p. 92). Šioks toks pagerėjimas tik 50-ajam puslapy: „Mitai ir mitingai — viskas keistai susipynė. / Į padangę vėjuotą pakilo Velykų sūpynės." Tai nulemia pasikeitusi tarptautinė situacija: „Viskas beveik jau aišku. / Pasirodo, / Žmonės, / Šiapus ir anapus Atlanto,— / Tik žmonės. / Ir be reikalo tiek metų / Vieni kitus jais gąsdinome, / Lyg neturėdami daugiau ką veikti" (p. 51—52). Tačiau nerimą vis dar kelia paini padėtis imperijos pakraščiuose bei Tėvynėj Lietuvoj: „Birželio vidurys. Prie Karabacho tankai, / O čia — euforija ir sąskaitų pynė" (p. 51). O kas gi dabar guodžia? Ko labiausiai reikėtų sergėtis: „Dar tikim ateitim. Nebaisios dar blokados. / Baisus

tik nuosavų gentainių godulys" (p. 58). Bet apskritai „Seno kelio" apžvalgos išvados optimistinės: „Baltas pasaulis — mažas ir didelis — / Baigia nuverst stabus. / Lieka tik brastos, lieka tik brydės. / Taigi — ir kelias bus..." Ir tatai šviesiu brūkšniu perbraukia skausmo gaidą iš 20 p.: „Ir belieka palaukti pavasario žalio / Ar eilinių karų ir marų. / Oi nejaugi?!" Žodžiu, šiam skyriuje išties gražiai persipina istorija ir dabartis, vyrauja tikėjimas šviesiaisiais pradais bei kuriančiosiom galiom, o taipogi išreiškiamas susirūpinimas tėvynainių ir kitų žemės gyventojų morale, duodama vertingų patarimų, kaip gyventi toliau. Manau, P. Panavas laikosi teisingos nuosaikios liberalų pozicijos: „Dar gali nukryžiuot. Gražiai parduoti gali. / Bet jau vargu pavers vėl buvusiais vergais" (p. 58).

Originalus P. Panavo poezijos bruožas — kalbėjimas „mes" vardu: „Pamatome save, paklydusius, išeinančius, / Beveidžio Kosmoso, bebalsio pakrašty..." (p. 97); „Imam ir išeinam. Ir negrįžtam. / O gal grįžtame, tiktai nežinom?" (p. 98); „Turėjome drąsos meluot ir mulkint, / Turėkime drąsos gražiai prisipažint. / Kodėl galvojame: tik kitas mulkis?.." (p. 91). O jeigu kuris skaitytojas ims ir įsižeis, kad P. Panavas jį mulkina, kad pirma laiko iš atgimstančios Lietuvos smėlio kalnelin varo? J. Strielkūnas antai kalbėjo: „aš trumpam atėjau, aš ilgam išeinu", o P. Panavas: „Tai neilgam atėjom. Tuoj išeisim. / Ir niekas po trijų dienų nepasiges" (p. 96). Tai kas gi tie paslaptingi „mes"? Grabdirbių kooperatyvas? Duobkasių artelė? Lietuvos Sąjūdžio Utenos skyrius? Ar alternatyvinė, smogiamoji literatų grupė? Atsakyti, matyt, galės tik literatūros istorikai, kada nors tyrinėsiantys šlovingą Atgimimo epochos literatūrą. Stichiškuose P. Panavo talento išsiliejimuose tikrai atsispindi šiam laikotarpiui būdingas vidinis žmogaus atsitiesimas, optimizmas ir baltasparnė ateities vizija: „Ir klausais, kaip dūli žemėj kardas. / Kaip atšauna tolyje duris. / Ir girdi — ateina naujos kartos / Ir nežino žodžio g o d u l y s" (p. 86). Nors viską užbraukia paskutinio eilėraščio atodūsis: „Iš nieko atėjom, / į nieką pavirsim".

Tautiškas dainavimas, tezės, didaktika, klausimai ir patarimai... Ir tik retkarčiais pasitaikantis tylus, nuotaiką reiškiantis kalbėjimas primena, kad sėdi ne konferen-

cijoj: „Aš pažiūrėjau į savo šešėlį / Ant blunkančio smėlio. / Dar kartą į šlamančią drebulę — / Ir pasukau atgalios..." („Vasaros akrostichas"). Deja, tai tik trumpos pertraukėlės. „Virš galvos žydras kovo dangus. / Ko šioj Žemėj daugiau norėti?"— eilinį kartą klausia poetas. Čia pat ir atsako: „Gal prasmės ir esmės, / Be minčių trečiaeilių balasto? / Gal giesmės kaip versmės?.."

O išvados tokios: „Bet retam ją pavyksta surasti" (p. 65).

1895—1994

SENŲ ATVIRUKŲ KOLEKCIJA

(S. Anglickis)

Senų, labai senų atvirukų albumą dovanoja S. Anglickis. Trisdešimt aštuonios fotografijos — tiek knygoje skyrių — tartum maironiška Trakų pilis dvelkia pelėsiais ir kerpėm. Šiaudastogė, klumpakojė Lietuva... Paskutinieji kaizerinės okupacijos metai... Atvirukai — novelės — su gražiu senelio veidu ir žandaro bizūnu, motinos rankom ir piemenėlio švilpyne. Iš kraštų — švelnūs gimtojo peizažo bruožai, tirpstantys lengvose šviesios nostalgijos ūkanose. O gal ne ūkanos, gal ašaros akyse, žvelgiančiose toli toli anapus širdžiai brangių smėlio kauburėlių, anapus teisybės ir laisvės, kur Lietuva dar ne Lietuva: neryškūs jos kontūrai nutrypti kaustytais svetimšalių batais...

Nors „Čiupikai" pavadinti romanu, akivaizdu, jog autoriaus plunksną vedžiojo ne poreikis pakilnoti kokias svarias problemas, apmąstyti, istoriškai ir meniškai įprasminti praeitį, o tik paprasčiausias žmogiškas noras darsyk sugrįžti į vaikystės žemę, pabėgioti vis dar šiltomis seniai jau dausų pievose besiganančių gyvulėlių pėdomis, prisiminimų jaujose pamosuoti spragilu, pasėdėti prie stalo su artimais ir brangiais sapnų žmonėmis. „Romanas išaugęs iš mano tėvų gyvenimo dirvos, iš mano vaikystės ir paauglio metų. Bet kuriamas literatūros veikalas, o ne kruopšti biografija, todėl iškyla daug dalykų, kurie būdingi ne vienai kuriai šeimai, bet ir platesnei visuomenei, visam kraštui" (IV viršelis). Tad, suprantama, ieškoti kokių nors lieratūrinių gudrybių — tuščias užsiėmimas. Siužetas — monotoniška gyvenimo tėkmė, kompozicija — negailestinga metų laikų kaita. Dalykai, „būdingi visam kraštui": vargas ir skurdas, kasdienis sunkus darbas ir pusalkanis gyvenimas, priespauda ir neteisybė. Bet „Čiupikų" žmonės nelinkę per daug aimanuoti. „Kur tik šiaudiniai stogai, visur tie patys vargai",— pastebi Adomas Senkus. Tie patys, užtat kiekvienas, skaitęs Žemaitę bei jos amžininkus, čia ne kažin ką nauja tesuras.

Pasakojama apie gan plačios Senkų šeimynos gyvenimą. Šiek tiek susipažįstame su jų kaimynais bei giminaičiais, o daugiausia laiko praleidžiame, lakstydami sykiu su vikriuoju piemenėliu Daniu. Keičiasi vasaros ir žiemos,— nelabai keičiasi tik Senkų gyvenimas: vienodu ratu sukasi darbai, rūpesčiai, nepritekliai. Svarbesnis įvykis: klebono Medarausko papirkto teismo nuosprendis — „piliečiui Adomui Senkui išsikelti iš Kontaučių klebonijos žemės ir pastatų",— kas, kad ta žemė gausiai aplaistyta jo tėvų ir senelių prakaitu. Senkai priversti glaustis pas tolimą giminaitę Marijoną, vėliau iš nusigyvenusio dvarininko Kaulakio išsinuomoja apleistą Čiupikų vienkiemį. Taigi triumfuoja neteisybė. Ir tik didelio darbštumo bei kantrybės dėka tie vargšai žmonės vis dar laikosi ant kojų.

O darbai ritasi vienas paskui kitą, ir gali tik stebėtis, kiek džiaugsmo Adomui Senkui ir jo šeimynai teikia monotoniškas mosavimas dalgiu, spragilu, šaukštu... Kad tik niekas netrukdytų! „Du spragilu eina į priekį, juodu narsiai atakuoja kiti du, tiesiog dantimis kremta, o tuodu, nors ir traukiasi, bet taip atkakliai ginasi, kad, rodosi, tuojau šoks ir sukarpys savo priešą į skiauteles" (p. 97). „Senkus įremia žlibes į molinį dubenį ir pila žilus kruopus burnon, semdamas juos savo didžiuoju moliniu šaukštu. /.../ Visi kiti neatsilieka nuo jo nė per nago juodymą" (p. 173). Kokia darbo ir poilsio harmonija! Čia nemažai pamokančio rastų ir šiuolaikinis jaunimas. Maloniai nuteikia brolių ir seserų noras pagelbėti vienas kitam, pradžiuginti kokia smulkmena, tik, Dieve gink, nesėdėti sudėjus rankas, netapti našta. Peršalęs ir susirgęs Danis „kenčia ne tik dėl ligos, bet ne mažiau dėl to, kad savo namiškiams padarė tiek rūpesčio" (p. 382). Žinia, prisiminimų ūkanose skendintis senasis kaimas ir jo gyventojai gali atrodyti ir šiek tiek spalvingesni, nei iš tikrųjų buvę. Šiaip jau Čiupikų personažai, nelyginant Donelaičio būrai, gan griežtokai skirstomi į „viežlybuosius" ir „nenaudėlius". Iš pastarųjų ryškesni — varnaėdys Levis, pikčiurna Uznys, girtuoklis Siurblys, nevala Brasas, intrigantas Medarauskas. „Viežlybieji"— visa Adomo Senkaus šeimyna: norintis naujoviškai ūkininkauti klumpadirbys

Simas, doroji audėjėlė Kazimiera, geroji namų dvasia Ieva Senkienė, švieson besistiebiantis Danis...

Kaip „Metuose", taip ir „Čiupikuose" rasi ir pavasario linksmybes, ir rudenio gėrybes, ir darbus, ir rūpesčius. Tik visa tai pasikartoja dusyk: tiek užtrunka pasakojimas. Žinia, klasikų tobulybė nepakartojama... Kadangi bemaž kiekvienas skyrius prasideda gamtos aprašymu, regim ir panašius vaizdelius: „Kūdras, tvenkinius, pelkes apglėbė ledas ir savo galingom rankom taip suspaudė, kad vanduo niekur nė netrykštelėjo. Lanka buvo visa kaip nulieta, kaip stiklas — nors patrankas vežk, niekur neįsmuksi, neįklimpsi" (p. 146). Ir: „Tas metas, kada purvynai ir pelkės užšalo, o sniegas dar neiškrito: eik ar važiuok kur nori ir neįkrisi, neįsmuksi. Užšalusios balos ir lieknai galėjo dundėti kaip būgnai..." (p. 389). Kartojasi ir darbai. Tiesa, S. Anglickis plačiais aprašinėjimais nepiktnaudžiauja. Sakinys žemaitiškai sodrus ir gyvas, puošmenom neapkrautas. Nereikalingi, net erzinantys atrodo tik žodeliai parazitai, turintys, matyt, individualizuoti vieno ar kito personažo kalbėseną: aregi (Adomas), amatai (Puškorius), tego (Kaulakis). Jų pribarstyta per daug.

Ten toli, Europoje, Peterburge, Vilniuje dedasi dideli dalykai: griūva sostai ir imperijos, kuriasi Lietuvos valstybė. Bet „Čiupikuose" girdėti tik tolimas tų įvykių aidas. Tiesa, Mikas Senkus užsirašo į savanorius, tačiau ne iš įsitikinimų, o tik dėl to, kad „raudonieji iki mūsų kaimo nepriėjo, aš jų laukiau. /.../ Kai atėjau į Telšius, raudonųjų čia jau neberadau. Įstojau į zaleckiukus, sakau, vis tiek panešiosiu šautuvėlį" (p. 449). Nieko nuostabaus: regėjusiam tik vargą ir skurdą, ko gero, maloniai kuteno ausį saldžios ankstyvųjų bolševikų giesmelės: „Tarybų valdžia tam ir yra, kad padėtų nuskriaustiesiems, nubaustų grobikus",— čiulba Saudargas (p. 343). „Jeigu iš Lietuvos išvarytume svetimus ponus, tai vis tiek ant jos jodinės savieji",— pritariamai raudonuoja Simas (p. 449). Šiandien tokie dialogai skamba naivokai: turėjom pakankamai progų įsitikinti, jog tarp savų ir svetimų ponų šiokių tokių skirtumų vis dėlto esama: saviškiai gali žmogų net

labai sėkmingai engti, tačiau negali ištremti toliau, kaip, sakykim, į Skuodą ar Zarasus...

Nors antroji „Čiupikų" dalis rašyta kone po pusšimčio metų, ji nesiskiria nuo pirmosios nei stiliumi, nei turiniu. Nebent kiek daugiau įvykių: ateina ir išeina bolševikai, Danis pradeda mokytis Telšiuose, Senkai išvaromi iš gimtojo lizdo. Pastarasis įvykis vargo kuprele prispaudžia visus namiškius, o labiausiai kenčia jautrusis Danis. Tokiuose puslapiuose atsiveria neperžengiama praraja tarp turtuolių ir vargšų, ypač daug karčių žodžių skirta bažnyčiai ir jos tarnams, o klebonas Medarauskas — kone visų ydų įsikūnijimas: klastūnas, gobšuolis, ištvirkėlis... Teisėjas paperkamas už vieną nusvilintą „kriu kriu". Nenuostabu, kad tie vargo žmonės nieko gero nebelaukė ir iš kažin kur griaudėjančių permainų. Tačiau knygos autorius, žvelgdamas iš 90-ųjų aukštumos, galėjo matyti ir daugiau: bažnyčia — ne vienas tik Medarauskas ar į jį panašus vikaras Dagilis. Bet pasakojami prisiminimai, rašoma apie tai, kas, matyt, iš tikrųjų buvo nutikę. Beje, bažnyčia ir šiandien nelinkusi toleruoti kitaip mąstančių (Medarauską labiausiai erzina bedieviškai burnojantys Senkiukai. Tai ir yra pagrindinė jų bylos priežastis). Tuo tarpu S. Anglickio regėti epizodiniai bolševikai, nors ir griežti, tačiau teisingi: valgo ne savo, bet duoda ir kitiems, pavaišina klebonijos moteris. Jeigu šis veikalas būtų parašytas ir išleistas prieš dešimtmetį, ko gero, nemažai peno pasisemtų ir nūnai jau nugaravusio socrealizmo kulinarai.

S. Anglickis vaizduoja žmones tokius, kokius juos regėjo piemenėlis Danis. Jie šiurkštūs ir tamsūs (didžiausias tetulės Marijonos priešas — knyga), užguiti ir išgąsdinti... „Kas mus tuomet valdys, jei nebus nei rusų, nei vokiečių, kas bus mūsų karalius? Juk taip negalima, juk negyvensim palaidi, kaip galvijai be piemens",— samprotauja Adomas Senkus (p. 183). Natūrali amžinai primintojo mąstysena. Blogiau, kad ir patsai pasakotojas dažnai susitapatina su savo naivokai protaujančiais personažais. Tegu ir ne Everestan — kad nors į gimtąją Šatriją, kurios viršūnėn taip godžiai dairosi Danis, būtų bandoma įkopti ir pasižvalgyti plačiau. Deja... Užtat ir tematome vien

grūmojančią bažnyčią, sugriuvusį dvarą, šviesiaveidžius bolševikus, godžius vietinius buožes. Kiekvienas mokytesnis ar turtingesnis —„nenaudėlis", nieko (ar beveik nieko) neturintis vargšas —„viežlybas". „Barkaus staininėje stovi šeši darbiniai arkliai, nėra kam su anais dirbti",— ir bernai, ir mergos išbėgiojo, mat Barkus valgyti neduoda, o prie darbo spaudžia. Koks pažįstamas chrestomatinis vaizdelis!.. O štai mokytas žmogus, apskrities valdyboje dirbantis Viktoras Siurblys „išduoda" Senkų klebonui, gali sakyti, už trisdešimt sidabrinių, už pažadą: „jei mes šičia susitarsime, tai greitu laiku jus iškelsime į aukštesnius postus" (p. 276). Atsvara tokiems — pralaimintis darbštuolis Adomas, piemenėlis Danis, kurio veide, anot ūkininko Ripkevičiaus, šviečia „Sveikata ir užsigrūdinimas, palinkimas į gera ir nusistatymas prieš neteisybę" (p. 380), jo vyresnysis brolis Simas, atžariai kalbantis su visais „nenaudėliais", tiesa, neskiriantis spalvų, tačiau tvirtai tikintis Lietuvos nepriklausomybe. „Kiekvieną jo žingsnį lydėjo naujo dvasia ir noras geriau sutvarkyti gyvenimą /.../. Jis norėjo eiti ir skelbti visiems, kad tuoj prasidės nauji laikai, kelsis Lietuva, norėjo įtikinėti, aiškinti ir negalėjo. Žmonės čia buvo vieni kitiems priešai..." (p. 130). Iš kur šis jaunuolis, niekur nebuvęs, nieko neregėjęs, toks sklidinas šviesos ir tiesos, neaišku. Tiesiog jie, Senkai, tokie yra, ir tiek.

Gal viena iš lietuvių literatūros bėdų,— kad daugelis jos kūrėjų buvo kilę iš pačių vargingųjų ir sugebėjo talentingai pavaizduoti tik tai, ką matė kelis žingsnius aplinkui. Jeigu šalimais sulinkęs aria tėvas, o anapus tvoros rūko pypkę sotesnis kaimynas — tatai ir bus visas Tėvynės peizažas. Šiaudinės pastogės klasikų amžininkas S. Anglickis ketina „sukurti dar bent kelias dalis". Galimas daiktas, tolesniam čiupikiečių gyvenimui turės įtakos ne tik to meto aplinkybės, bet ir gūsingi šių dienų vėjai. Ko tik nenutinka svaigiomis Nepriklausomybės pavasario dienomis... O viščiukus skaičiuosim rudenį!

Rašyta pavasarį

TARTUM PER TOLVAIZDĮ

(E. Cinzas)

Beveik mįslė: romanas ir keturios novelės. Personažai: italai ir ispanai, belgai ir lenkai, anglai ir vengrai, mulatai ir puslietuviai. Veiksmo vieta: Belgija ir Italija. Autorius — lietuvis, gyvenantis Briuselyje. Kas tai?

Aišku, jog tai niekas kitas kaip tik Eduardas Cinzas ir jo knyga „Švento Petro šunynas". Atsiverčiame ir skaitotome: „Ledi Margretė /.../ aiškiai matyt, kad nemėgsta iki šleikštulio įkyrėjusios apelsinų sunkos, bet negi gersi vandenį, turėdamas dešimties hektarų apelsinmedžių miškelį?" („Bestardai"). Mes, gyvenantys Lietuvoje, nei vienas neauginam apelsinmedžių, tad sunku pasakyti,— gal ir su malonumu pasisemtume rytais po kokį kaušą. Dabartės — kaip jau kam išeina: vienas — paprasto, o kitas — ir ugninio vandens... Ogi atsivertę E. Cinzo knygą, turime progos paragauti belgiškos prozos su itališku padažu. Dėkui „Vagai", pagaminusiai šito delikateso net 37 tūkstančius porcijų; lentynose, be abejo, neužsigulėjo, nes mūsų gimtasis skaitytojas žino, jog kiekvienas Lietuvą mylintis tautietis iš anapus visados atsigabena ką nors svaraus bei pikantiško.

O ir kuriems galams mums skaityti apie mūsų pačių gyvenimą? Šiandien, kai daugeliui dygsta sparnai, labai pravartu yra nusimanyti, kas dedasi svečiuose kraštuose. Italijoj, pavyzdžiui, santykiaujama itališkai: „Mylėk mane, Ardinai.— Nusimauna kelnaites ir it lunatikė eina artyn.— Jeigu myli, jeigu tikrai vesi, mylėk." Šitaip aistringai protauja nepilnametė Džina šalia mafijos nugalabyto (kas beliktų iš puikiosios Italijos, jei vieną gražią dieną imtų ir prapultų jos mafija?) Ardino brolio Frenčo lavono. Ką gi Ardinas? „Čiumpu Džinos kelnaites, prispaudžiu jas prie Frenčo kruvinų tvarsčių. Raudonos dėmės plečiasi, nutvilko pirštus." Vėliau tos kelnaitės bus pakištos po nosimi Džinos tėvui ir tas — o ką bedarysi! — bus priverstas sujungti jaunųjų romeo ir džiuljetos rankas („Viena

Ardino diena"). Argi mes šitaip? Ne! Nes buvome pavogti iš Europos namų.

Buvome įpratę, kad rašytoją kažkas turi jaudinti, o jo kūryboje — kažkas atsispindėti. Problemiškumas, jautrumas gyvenimo tiesai, gilus tikrovėje vykstančių konfliktų vaizdavimas, nepakantumas trūkumams ir negerovėms, kova už... ir t. t.— maždaug tokie privalą būti prozos bruožai. Bet juk meisteris gali, sakykim, drožti medinį žmogeliuką visai ir nesusimąstydamas apie konfliktus bei negeroves. Jei tas žmogeliukas išeis pakankamai patrauklus, mes mielai jį pasistatysim ant stalo ar spintelės, ir kūrėjui anei kiek nepriekaištausim, kad jis neužkėlė tam žmogeliukui ant pečių kryžiaus. Literatūrą su tokiais žmogeliukais vadiname pramogine, ir didelių problemų neieškome, pasidžiaugdami vaizduotės žaismu ar tolimų kraštų egzotika. Ar šitokią rašo E. Cinzas?

Mano manymu, autorius tiki, jog kryžius žmogeliukui ant pečių vis dėlto yra (tą liudytų girdėti autoriaus pasisakymai per radiją bei televiziją), tačiau žiūrinčiam iš šalies atrodo, kad tik šiaip kažkoks lentgalis užmestas. Mat kai kalbama apie buitinius reikalus (pvz., santykiai su darbdaviais), mums jie — bent kol kas — atrodo gerokai egzotiški. Meilės reikalai — arba su egzotikos (Ardinas — Džina), arba su tarptautinės aferos prieskoniu (Ūla — Tomas), o kartais kažkokie, sakytum, „prancūziški": dailininkas Migelis antai nieko prieš, kad bičiulis Tomas padirbtų jo žmonai vaikelį, nes pats dėl piktnaudžiavimo svaigalais ir teptuku nelabai turi laiko ir galių („Švento Petro šunynas"). Kita vertus, jeigu itališkų novelių personažai italai,— ar tiktų priekaištauti, kad jų nejaudina, kas turi būti pirmiau: nepriklausomybė ar demokratija. Jie gali ir šiaip sau vaikštinėti, plepėti, mylėtis... Novelėje „Mūsų dukrelė Laura" vaikštinėja rašytojai ir kitokie menininkai. Mūsiškis tučtuojau imtų nervintis dėl menų poveikio skaitytojui arba, pačiu geriausiu atveju, būtų tik pasiklydęs tarp žmonos ir meilužės. O anie — ir pasimyli, ir parašo, ir geria nepasigerdami (ar dažnas mūsiškis šitaip sugeba?), tad — jokių problemų. „Nunešk į lovą...— apkabina pečius.— Miego... / Lovoje pamiršo pavydo persmeigtą širdį, visas žaizdas gydantį miegą ir taip nukamavo, kad mano širdis peršoko į galvą, daužėsi,

drebėjo, kaip šimtamečio senelio. Naktį atsikėlė, pasimankštino prie lango ir išėjo." O iš ryto: „pamačiusi mane su kavos puoduku, Bela atstūmė mašinėlę: Ačiū, Danieli. Padėk kavą ir nešdinkis. Šiąnakt atkaliau dešimt puslapių. Padirbėsiu dar valandą ir krentu lovon" (p. 306—307). Štai koks jų kūrybinis procesas. Nežinau, ką tokie kūrėjai kuria, bet kalba jie, reikia pasakyti, grynus niekus. Tačiau būtent iš tokių niekų ir yra nupinti E. Cinzo pasakojimai. Nes beveik nėra nei intrigos, nei siužeto, nei kompozicijos. Tai susitikimų — išsiskyrimų — pasišnekėjimų — pasimylėjimų girliandos. E. Cinzas turi lengvą ranką ir panašu, kad tokius pasakojimus galėtų tęsti iki begalybės. Dialogai grakštūs, sakyčiau, lengvabūdiški. Šitaip plepa seni bičiuliai, neturintys vienas kitam nei ypatingų pretenzijų, nei įsipareigojimų. Šiokia tokia intriga užsimezga novelėje „Bestardai": pulkininko Maklaino ir Buonapadrės klano konfliktas. Bet daugiausia vietos užima Maklainų tarno Anželo — Otelo išdykavimai. O anotacijoje pasakyta: „novelių herojai — daugiausia italai, paprasti dori žmonės, kurie grumiasi su atšiauriu gyvenimu ne tik emigracijoje, bet ir savo tėvynėje, ieškodami kelio į laimę". Tačiau girdėti nebent tokių grumtynių aidai, daugiausia personažų prisiminimuose. Pvz., novelėje „Čiao, Eli", kur pasakojama apie buvusius angliakasius, svetimų kraštų šachtose praradusius jaunystę ir sveikatą.

Romanas „Švento Petro šunynas" parašytas taip pat kaip ir novelės. Skirtumas tik toks, kad pastarosios „vos" po penkiasdešimt puslapių, o romanas — keturiskart po tiek. Kelionės iš baro į barą, nemenkas pulkelis antraeilių personažų bei virtinės pokalbių apie viską ir nieką. Ką gi, taip juk gyvenime ir būna. Vaikštinėjame, gurkšnojame, tuščiažodžiaujame... Užtat vieną rytą atmerkiame akis ir pasibaisėję gogoliškai sušunkam: betgi nuobodu gyventi šiam pasauly, ponai! Atsiverčiame knygą ir skaitome. O tenai — vaikštinėja, gurkšnoja, plepa... Realizmas.

Vadinasi — ne pramoginė literatūra. Nes tokiai reiktų ir siužeto, ir jaudinančios meilės linijos, ir — tegu išgalvoto — tačiau ryškaus konflikto. Tokių dalykų E. Cinzo kūriny nėra. Pasakojama apie Briuselio svetimšalių viešbučio,

vadinamo „Švento Petro šunynu", gyventojus, keliais brūkšniais nupiešiami jų charakteriai, trumpai papasakojamos svetur atvedusių likimų istorijos. Kažkodėl daugumą tų žmonių labai panašūs: tikrai malonūs pašnekovai bei sugėrovai. Tad kokie gali būti konfliktai! Pagrindinė figūra — puslietuvis Tomas, buvęs „kunigas — darbininkas", dirbantis taksistu, vėliau šiukšlių surinkėju. Metęs kunigystę, kadangi Šventasis Sostas nedavė leidimo tuoktis („Vatikanas /.../ griežtai primena, kad nepaklusniųjų laukia Suspensum a divinis"). Iš to kyla šioks toks konfliktas su motina, patėviu, sąžine bei mylimąja, tačiau skęsta monotoniškoje kasdienybėje. Tų „ekskunigų — darbininkų" romane net keletas: „Panašiai pasielgė ir Henris, Robis, Žakas, Alenas, Markas, bet tik ant Leono nukrito „pikto šaknis" kapojantis kirvis (nepagydoma liga — *J. E.*). Šimtai kunigų paliko Ekleziją ir apsigyveno prieangyje." Tik abejoju, ar Lietuvoje daug skaitytojų, kuriems būtų itin aktualios tokio prieangio gyventojų problemos. Beklaidžiodamas po kavines, Tomas sutinka iš Kopenhagos atklydusią Ūlą, kuri jį sparčiai įsimyli, tačiau Tomas negali pamiršti „autovežimio nelaimėje" žuvusios Lindos ir nusprendžia išvažiuoti į Sahelį. „Krikščionių pagalbos Afrikai draugijoje dirbantys bičiuliai kviečia /.../. Pirmiausia iškasamas šulinys, pastatomi barakai čiabuviams ir draugijos nariams. Išmokiusi tenykščius gyventojus žemės darbų, draugija keliasi kitur" (p. 171). Anot Ūlos, „kažkoks į krikščioniškąją meilę atsirėmęs socialhumanizmas". Jis išvažiuoja, jinai pasilieka. Tai epizodas, ir tiek. Kaip namų prisiminimas, kaip šiukšlių rinkimas... Visa tai galima suprasti: ir kad „kunigystės atsisakiusiųjų gausėja ne tik Belgijoje, bet ir kituose kraštuose", ir kad neteisinga, jog „ekonominės depresijos kaltininkais tapo vaikinai iš Afrikos, Turkijos ar Graikijos", ir kad negrams verkiant šulinių reikia. (Nors galėtų ir patys išsikasti. Anokie ponai...) Šiek tiek sunkiau suprasti, kodėl apie tuos dalykus E. Cinzui norisi rašyti, o visai sunku — kas čia mūsų skaitytojui galėtų būti įdomu?

Žinojome, kad „jų pasaulyje" marios neišspręstų problemų, kurių nieks ir nesprendžia, milijonai vargšų ir ki-

tokių nelaimėlių, kuriais nieks nesirūpina, kad viskas dvokia ir t. t. Šiandien grįžusieji iš tolimų kelionių ir atsipūtę nuo sunkių bagažų apsako įspūdžius kitokiais žodžiais, tačiau pamini, jog tenai dar irgi visko pasitaiko, ir galiausiai atsidūsta: ak, kad taip mums jų problemos!.. Perskaitęs E. Cinzą, gali atsidusti lygiai taip pat. Nors puikiai supranti, jog taip nėra ir būti negali. Nes žmogus, kad ir kur jisai gyventų, visados nešiojasi su savim problemų maišelį, kurio dugne pustosi dalgį nuosava giltinė. Ir E. Cinzo kūriniuose šmėsteli sunkių likimų personažai, skaudžių tragedijų atšvaitai, ir ten žmonės nelaimingai įsimyli, o vienas kitas net numiršta. Tai kodėl skaitant visa tai panašu tik į pražūtingon liepsnon lekiančių drugelių nerūpestingą plasnojimą? Negi dėl to, kad žmogus tenai įpratęs gyventi su „amerikoniška" šypsena veide? Ar dėl to, kad apie viską pasakojama prabėgom? Ar tokį įspūdį kelia kažkoks savotiškas pusiau humoristinis, pusiau lyrinis stilius, kurio humorą (arba lyriką) sudaro nudėvėti poetizmai. Štai „...paliko skęstantį laivą ir išsikėlė į ramybės salą" reikštų, kad žmonės, metę kunigystę, susirado sau ir visuomenei naudingą užsiėmimą. Gal E. Cinzas dėl suprantamų priežasčių ne visada tą stilių ir jaučia? O gal dar taip daug jaunatviškojo polėkio, noro pasakyti kaip niekas kitas? Antai du kūrėjai šnekučiuojasi apie trečiosios kūrybinį procesą: „Keptus šliužus ryjanti mašina priplėšys popierių kalnus, suskaldys dangų, iškas pragarą, bet sukurs tokią pavyduolę, tokį sijonuotą Jagą, kokio pasaulis nematė nuo Kūrimo pirmos dienos. Kaip manai, Danieli? / — Pasirašau ir antspauduoju! Bela vaikšto apie narvą, poškina dresūros botagu. Kvailiausia, kad narve ramiausiai miega kita Bela, jos alter ego. / — Apie ką jie, Bela?— kuždа Eleonora.— Nespėju su gudruoliais" (p. 314). O nuo panašaus gudrumo puslapiai tiesiog mirgėte mirga.

Ir pasijunti, lyg žiūrėtum per tolvaizdį (belgiškas televizorius) kažkokį neryškų filmą apie tolimus, turistinėse ūkanose skendinčius kraštus. Ir tenai gyvena žmonės... Kažką kalba, kažką veikia (ne — suveikia). Na, ir tegu sau...

1970—1993, Paryžius—Dakaras

(Lit. mozaika)

Rašantieji mozaikas nuolatos kartoja tą pačią klaidą: rugsėjo mėnesį spausdinamą literatūrą maišo su krintančiais lapais, gruodžio — suplaka su pirmuoju sniegu, vasario — apsiaučia pūgomis ir panašiai. Kitaip sakant, gimtadienį painioja su išėjimu į žmones. Todėl, manau, būtina pasakyti štai ką:

upelių šnarėjimas, gėlelių žydėjimas, žiedelių kvepėjimas, paukštelių (ypač lakštingalų) čiulbėjimas, lapelių mirgėjimas, akelių žiūrėjimas ir sulos tekėjimas; daržo kasimas, lauko arimas ir mėšlo vežimas; pirmoji, devintoji, paskutinioji ir kitos pavasario linksmybės — gegužės mėnesį spausdintai literatūrai jokios įtakos nedarė ir daryti negalėjo!

Literatūros buvo nedaug. Gal tiek ir pakanka? Viskas gerai, kas saikinga. „Vilniaus Rašytojų klube vėlų ketvirtadienio (gegužės 2 d.) vakarą vykusioj vakaronėj „Eilėraščiai per naktį" /.../ buvo išgerta 15 dėžių putojančio gėrimo" („Lietuvos rytas", Nr. 82). Saikinga, ar ne? Deja, nežinom, nei kiek dalyvių būta, nei kiek cm^3 jų lyriniai varikliai. Aiškiai žinom tik tiek, kad „mes, rašantieji, ypačiai tie, kurie eilėmis, kad su paukščiais dažnokai ir lyginami, šiaip ar taip — ne jie. Bent jau todėl, kad paukščiai niekada nenusilesa, o poetams netyčia tai padaryti pavyksta dažnokai" (H. Čigriejus, „Metai", Nr. 5, p. 116).

Tatai gal ir turi įtakos...

„Jaunimo gretose", kaip ir anksčiau, siautėja Drakula, marsiečiai ir įvairaus plauko seksozaurai. 115 tūkstančių jaunųjų skaitytojų gegužės mėnesį sužinojo, kas yra erekcija ir ejakuliacija bei kur ieškoti erogeninių sričių. Vargšai mūsų seneliai! Jie neblogai nusimanė tik apie rytines bei šiaurines TSRS sritis. Beje, 80-aisiais buvo madinga poeziją skaityti prieš ejakuliaciją, kažin kaip dabar?.. O poezija — jinai slepiasi netikėčiausiose vietose. Pvz., skyrelyje „Pažintys": „Jei tau sunku, galiu padėti /

Geru žodžiu, švelniu žvilgsniu. / Arba priglaudus tyliai pasėdėti, / Pasidalyti tavo nerimu, skausmu. / Vienai ir man, tikėk, sunku..." (Nr. 447). Gražu ir nesavanaudiška. Atviresnis Dainius Dirgėla, prisistatantis net „aštuoniais meilės eilėraščiais" ir viena nuotrauka: „Aš noriu su Tavimi / mylėtis ežero saloj / beprotiškai žydroj žydroj / lubinų pievoj / kur mudviejų kūnai ir sielos / pakrantės pušys / žuvėdros sparnai / siūbuoja / vienu ritmu / vienu ritmu / vienu ritmu." Rašykite, mergaitės. Redakcija, be abejo, turi jaunojo poeto adresą. Arba ieškokite, „kur užuodžiamas pigaus tabako kvapas ir šnerves / kutena kavos aromatas / ore sklandantys iškvepiamų / raudono vyno garų / debesys kur visos devynios / Mūzos tyliai buria viršum / blaivėjančių ar sunkių / švininių galvų..." Nežinote, kur tai yra? Skaitykite „Dienovidį" (Nr. 19). Tik negarantuoju, kad D. Dirgėla neturi taip nepageidaujamų „žalingų įpročių". Bet vis tiek jo eilės gražiai atspindi jauno žmogaus pasaulėjautą, ir autorius, toliau mylėdamas gatves bei mergaites, turi galimybių tapti savo kartos patacku. Tose pačiose vietose („žemyn Pilies gatve, po to į dešinę...") sutiksite ir Aidą Marčėną, labai gražiai begiedantį: „krante sėdėjo pulkas vaidilučių / su rūtų vainikėliais plaukuose / ir klausės išprotėjusių gegučių / kur man metus kukavo sapnuose / pro seną arką aušo jaunas rytas / toli girdėjau skambančius varpus / iš Bernardinų kapinių išvytas / naivus vaiduoklis ėjo į namus..." („Švyturys", Nr. 9). Tokioj kompanijoj, aišku, nerasit Justino Marcinkevičiaus, kuris, užsidaręs nuo politikos, kantriai dėsto senas tiesas: „Pasauly seniai nebalta / Pasauly seniai nejuoda / Pasauly niekad nebuvo / tik balta arba tik juoda..." ir dar sykį bando nedorą pasaulį įveikti gerumu: „Visų pasitikti išeisiu, / Ar jau ištariau, kas esu? / Ar pasisakiau broliams medžiams?.." (LM, Nr. 21). A. Baltakis, matyt, neis „visų pasitikti", jį užvaldžius neviltis: „Baisus pasaulis, / juodas ir kraujuotas,— / kaip sniegas ties Televizijos bokštu. / O sakėm: / Žemė būti teisinga trokšta..." Bet: „Pragariška ugnis / į beginklę žmonių grandinę..." (ten pat). Tačiau tegu politikai pučia iš parako dūmų dar didesnius tautinės vienybės balionus, o poetas vargu ar čia gali pasakyti ką dau-

giau, negu byloja dokumentinės nuotraukos, kino kadrai ir egzekucijos aukų kauburėliai Antakalny... Bolševikai septyniasdešimt metų šaudė beginklius žmones, ir jeigu jie to nebedarys — tik tada bus kuo stebėtis...

Šiaip jau „Literatūros ir meno" puslapiuose dominavo poezijos vertimai: rusų, švedų, prancūzų, danų... Versti J. Strielkūno — skamba strielkūniškai, M. Martinaičio — martinaitiškai. Vadinasi, yra ką skaityti. Tik pagalvoji: tas prancūzas (arba — tas danas) tai jau tikrų tikriausiai apsivertęs popieriaus rietuvėmis, o mūsiškis blokadinis kūrėjas...

Ogi V. Kukulas bene bus įsimylėjęs, suvedžiojęs ir pametęs: „Dabar jau man viskas aišku: mylėti, iš tikro mylėti moterį / Galėsiu sau leisti tiktai tada, kai nebeprivalėsiu gyventi, / Kai viskas pasauly bus jau ne man, o many, vadinasi, viskas bus baigta: / Tėvynė prarasta, eilėraščiai užbaigti, artimiausi žmonės išmirę" („Metai"). Tad neskubėkite, mergaitės ir moterys. Jūsų daug, o Mūza... Tegu poetas ir toliau rašo liūdnai gražius eilėraščius: „Netinkamas, mylimoji, man šitas gražus ir laimingas gyvenimas. / O tuo labiau su tavim, / Kuriai užvakar buvo trisdešimt, vakar — šešiolika, šiandien — septyneri." Primenu: gegužinės linksmybės čia niekuo dėtos: rašyta ne vėliau kaip vasario mėnesį... S. Gedos eilėraščiai („Metai") rašyti 1991, vadinas — irgi žiemą, ir poetas klaidžioja prisiminimų pusnynuose: sapnuoja 54 kolchozo karves, ajeruos skaito Dikensą, regi apsivėmusias nuo beicuotų grūdų kaimo mergaites ir su panele vaikštinėja „Užupio gatvėj / apie 1962-uosius". Dar žada štai ką: „Kada nors po mirties / parašysiu eilėraštį / apie tai, / jog sunkiausia / ne pragare (degi sau, ir tiek), / o skaistykloj. / Prasideda negalėjimas, / nuodėmių apgailėjimas, / prakaitavimas, / nemigos etc. / Pragare / pusė velnio / (galbūt" („Sunku visai ne ten"). Aišku, tai ne eilėraštis, o tik paraiška eilėraščiui. Žinodamas S. Gedos kūrybines galias, nė kiek neabejoju, kad jis bus parašytas...

Nustebina „Nemunas", išspausdinęs tik dvi nuogales iš priekio ir vieną neaiškios kilmės užpakalį (vis tiek neįtikinsit manęs, jog tai torsas). O atrodė — pagaliau turėsim solidų žurnalą. Dabar vėl neaišku, už ką mokėti rublį

penkiasdešimt. Tiesa, Buninas... 1918—19 m. rašyto dienoraščio ištraukose — nė menkiausios abejonės revoliucijos „idealais", o tuo labiau — jos riteriais. „Miestas jaučiasi užkariautas ir užkariautas kažkokios ypatingos tautos, kuri atrodo žymiai baisesnė, nei, aš manau, kadaise mūsų protėviams atrodė pečenegai." O kiek mūsiškių rašytojų „nesuprato" ir šiandien kartais net priekaištauja: atseit, bepigu teisti jums, kurie nematėte... Buninas: „Blokas girdi Rusiją ir revoliuciją kaip vėją... O, svaičiojimas! Kraujo upės, ašarų jūros, o jiems vis tiek pat..."

Šalia I. Bunino — trys Liudo Pranciškaus paraiškos apsakymams. Kadais buvo įprasta rašyti paraiškas kino scenarijams: įdarbindavo scenarinėse dirbtuvėse, duodavo pinigų, ir švilpaudavai per dienas, kol pats režisierius parašydavo, pastatydavo ir pats pasižiūrėdavo. Gal „Nemunas" steigia apsakymų dirbtuves? Gal nebėr kam jų rašyti? Gal rašytojai vėl „nesupranta", bet nebedrįsta apsirikti? O gal žiūri ten, kur „viliojančiai dega visuotinumo horizontai ir nematomos universalijos šaukia savęsp..." (V. Kubilius, „Metai", p. 3). Gal ir L. Pranciškų šaukia? Jis (apsakymo herojus) nori pakrikštyti vaikus, tik štai bėda: „Suprantat, reikalas tas, kad mano žmonos tėvai, tai yra jos mama, ji rusė, o tėvas lietuvis...", aiškina klebonui. Bet ganytojas pasirodo supratingas, viskas baigiasi gerai, tik Jis kažkodėl nepadovanoja klebonui žadėtosios knygos apie bites („Žiemos bitės"). Sausi lyg nukapoti sakiniai, beprasmis pasakojimas, prasidedantis, aišku, kilus įkvėpimui, ir pasibaigiantis, jam nuslūgus. Ir nei universalijų, nei aktualijų...

E. Liegutė vien talentu nepasikliauja, įdeda ir tuos 99 procentus darbo: tą paliudija sklandus pasakojimas („Mama"). Vaikų namų auklėtinį Liudą aplanko mama — apsišaukėlė („Vienišas motinas iš karto aprūpina ir butu, ir darbu"). Liudas nesutinka būti įsūnijamas, lydi „mamą" į stotį, o pakeliui jie dar draugiškai ir pasantykiauja. Jeigu žmogui erekcija — tai ką gi... Tik kam profanuojama skaudi tema? Viskas čia nerimta ir dirbtina. Pagrindinį personažą kažkokiose dirbtuvėse dar ilgai ilgai reiktų obliuoti, tašyti, šlifuoti, išnarstyti ir vėl surinkti — kad iš kelių skirtingų pavidalų jis įgytų bent apynormalę septyniolik-

mečio fizionomiją. O dabar? Išgirdęs, kad atvažiuos mama, herojus tą žinią išgyvena kaip septynmetis, su apsišaukėle jau kalba kaip septyniolikmečio tėvas, o pirmąjį „meilės" nuotykį sutinka kaip vėtytas ir mėtytas donžuanas. Visa ši istorija, kuri normalų jaunuolį gal pražūtin pastūmėtų, baigiasi niekais: „Dabar abu (su apgavike auklėtoja — *J. E.*) nusijuokiam garsiai, ir aš apsisukęs nubėgu į virtuvę..." E. Liegutė rašo liegutiškai, ir ką tu padarysi...

O R. Šavelis — šaveliškai, jau nebe pirmą sykį pademonstruodamas, kad yra talentingas romanų ištraukų kūrėjas. Ištrauka — dar nesusiformavęs žanras, nėra aiškių vertinimo kriterijų, tad ką čia gali pasakyti! Rašoma maždaug apie tai, „kaip pasiutusiai greit bėga laikas! Kiek čia, regis, seniai..." ir t. t. (LM, Nr. 20). Lauksime nuotaikingos ištraukų knygos.

V. Bubnys gegužiniuose „Metuose" spausdina romano „Žalios sūpuoklės" pabaigą. Nors man, kaipo apžvelgiančiam tik gegužės mėnesio literatūrą, visai neprivalu skaityti, kas išspausdinta balandį, vis dėlto perskaičiau ir pradžią. Juolab kad nebuvo sunku. Ne paraiška, ne ištrauka, tad yra ir užuomazga, ir kulminacija, ir atomazga. Kaip klasikoj. Romanas tikrai neištęstas — kas šiandien, užsivertęs spauda, beskaito karus ir taikas?— be sąmonės ir nesąmonės srautų, gražia kalba parašytas. Veiksmas trunka vos porą dienų, tačiau spėjama aprėpti platų laikotarpį: nuo Pirmojo pasaulinio karo iki mūsų dienų (be atgimimo). Senuosius laikus prisimena ir anūkui Laurynui pasakoja ant nebūties slenksčio stovintis (dažniau — gulintis) Baltramiejus Aglinskas: apie stribų nušautą dėdę Adolį, apie nusižudžiusį Lauryno tėvą Albiną. Prisimena rusų žandarų mirtinai primuštą savo tėvą ir Nepriklausomybės kovose žuvusį brolį Mykolą. Taigi meniniais vaizdais piešiamas kokių šešiasdešimties metų Lietuvos istorijos tarpsnis, pagrindinius akcentus išdėliojant buvusiose „baltosiose dėmėse". Trumpumas, aišku, talento brolis (nors A. Čechovui — sesuo), tačiau ir broliai ne visuomet pagalbininkai. Juolab kai užmojis kone epopėjiškas. Užtat ir ant Baltramiejaus šeimynos krintančios nelaimės kartais atrodo tik atsitiktinumai, o ne dėsningumai, tykoję doro Lietuvos

žmogaus tam istorijos kely, kuriuo riedėjo lenininės tačiankos, stalininiai šarvuočiai ir brežneviniai limuzinai. Baltramiejaus tėtušį prilupa už tai, kad jis turguje garsiai nusikvatoja iš paslydusio rusų žandaro. Visai dar jaunutis sūnus Adolis išeina miškan dėl to, kad „tie žuvę vyrai mane pašaukė į girią. Ne gyvieji, o žuvusieji. Kada tik ėjau pro šalį, vis girdėjau juos. Ir aš kartą jiems prisiekiau." Sūnus Albinas nusižudo, neišlaikęs saugumiečių persekiojimų, grasinimų uždaryti psichiatrinėn. Žinoma, ir už tėtušio juoko, ir už mirusiųjų šauksmo slypi didesni dalykai. („Aš gal visai ne iš to žandaro juokiausi, tikriausiai... Tik kažkas plyšo, ir aš pasijutau lyg kitoks, lyg pakylėtas, lyg sulaukęs savo...") Ir geranoriškas skaitytojas supras, kad tikras lietuvis negalėjo mirti savo mirtimi kalėjimu paverstoje Lietuvoje. Tikru kalėjimu atrodo ir internatas, į kurį, Lauryno patėvio spaudžiama, atiduoda sūnų motina. Lauryno išgyvenimai, jo santykiai su motina ir patėviu, gyvenimas internate — ko gero, stipriausi romano puslapiai. Pabėgęs iš internato, Laurynas slepiasi senelių namuose, bet neilgai trukus pasirodo kalėjimo sargai — pavaduotojas Laužtuvas ir auklėtoja Menkė su pora internatinių žaliūkų ir, Dunajevskio maršui skambant, Tarybų valdžiai laiminant (apylinkės pirmininkas), bando bėglį iškrapštyti iš beržo viršūnės. Jaudinantis ir beviltiškas tas Lauryno bandymas pasipriešinti. Beržas — laisvės simbolis — kitados Baltramiejaus pasodintas Adolio atminimui, neišgelbės. „Ir pasivaidena Laurynui, kad sūpuoklės, iškėlusios jį ligi dangaus, akimirką sustingsta ore, tada sutreška ir pagauna nešti... Jos neša tėtušį ir jo papasakotus atsiminimus, neša liūdną tėvo veidą, mamos rūpestį ir klasės draugų piktas išdaigas, neša didžiausią norą — kiekvieną vakarą be baimės išsitiesti savo namų lovoje ir kiekvieną rytą pabudus nusišypsoti... Vėją aplenkdamas skrenda Laurynas žemyn..." (Nr. 5, p. 75). Graudi vaikiška svajonė: tik be baimės išsitiesti savo namų lovoje ir kiekvieną rytą pabudus nusišypsoti... Kaip ilgai ir kaip daug kam tai buvo užginta. Vis rafinuotesni darėsi kalėjimo sargai, beveik nematomos, bet vis tankesnės grotos. Ir atrodė, nebebus iš to kalėjimo išeities.

Betgi ne! Viena siena štai nugriuvo, ir einam per minų lauką, tempdami su savim nutrūkusias grandines, vienur mitingas, kitur jau ejakuliacija, anoj pusėj vėl Kristų kala prie kryžiaus, o tenai keliese visom keturiom į lovį įsilipę... Ir gal tik trečiasis brolis Jonas...

Bet nebūtinai Strielkūnas...

1991

„DARBUOKIS, KŪJI, BELSKIS ATKAKLIAI"

(Lit. mozaika)

Tai eilutė iš J. Baltrušaičio „Lelijos ir pjautuvo" („Kultūros barai"). Poetas tikriausiai turėjo galvoje ne tą kūjį, kuris ne per seniausiai išdūmė, apsikabinęs pjautuvą, nežinoma kryptimi. Kiekvienas dar turim nuosavą kūjį (ar kūjelį), kuriuo ir kalame per dienų dienas, kiek leidžia jėgos. Tad ir pažvelkim, kokiais gi ornamentais padabinta paskutiniojo Vasaros sūnaus karūna?

Rugpjūčio mėnesį rašančius žmones gąsdino vėluojantys bolševikai ir Vladas Braziūnas. Bet bolševikai — kaip ir genijai,— ateina ir vėl išnyksta. „Rūsčios lemties taip buvo skirta — / Staiga prasiskleidė aušra. / Ir karalystės plėnim virto, / Ir jų karalių nebėra" (J. Baltrušaitis). O V. Braziūnas yra kiekvienam „Literatūros ir meno" numery. Ką gi jis mums byloja? „Telieka šviesi paguoda: badmiriausim — sergstimi įstatymo raidės ir dvasios". Štai kokios išvados (LM, Nr. 34). Mat, anot A. Krasnovo (LM, Nr. 33), „honoraras turi būti susijęs su tais pinigais, kurie gaunami, knygą pardavus."—„Vis dėlto manau, kad šis mudviejų pokalbis — tik ilgo aiškinimosi pradžia. Gal ir su dantų griežimais",— šaltokai perspėja V. Braziūnas. Teisingai. Ir ne tik. Jeigu prireiks, eisim su dalgiais ir su šakėm, su makarovais ir kalašnikovais, su katiušomis ir ingeborgomis. Taip lengvai mes nepasiduosim.

Taigi. Štai jums išsvajotoji! Ar anais laikais buvo šitaip? Tyliai zvimbiant Mūzai ir šviečiant Iljičiaus lemputei kūrėjas ramiai sau triūsė, palinkęs prie darbo stalo, tvirtai žinodamas, jog bus atlyginta ne po mirties, o dar šiame pasaulyje. Rašoma juk dėl garbės ir dėl pinigų. Deja, garbę pasiglemžė žurnalistai ir politikai, o pinigai virto popieriais, kurių kažkodėl irgi ne kiekvienam nori duoti. Tačiau jeigu R. S. rūpi, kad literatūra išskleistų sparnus, ji privalėtų padaryti bent štai ką: suformuoti specialų gerai apmokamų skaitytojų padalinį, kurį turėtų sudaryti apytikriai 150—200 asmenų: 91 procentas pirmakursių stu-

denčių (pageidautina iš Konservatorijos), 9 procentai — profesorių bei narių korespondentų. Šie žmonės privalėtų viską skaityti ir bent jau triskart per savaitę kiekvieną autorių išgirti skersai ir išilgai. Ogi teisingiausias atlygis už alinantį kūrėjo triūsą, manau, galėtų būti maždaug toks: už puslapį (ne lanką) lyrinės prozos — 2,5 litro „samagono", už puslapį intelektualinės — litras konjako. Už poezijos eilutę — 0,8 litro šampano. Tuo nenoriu pasakyti, jog visi, atseit, privalą nusilakti. Anaiptol. Tačiau rublis tarybinis, o pas mus jau seniai skamba po kaimus ir miestus Birutės daina. Kita vertus, butelis, kaip ir doleris, yra konvertuojamas — už jį šiandien viską gali įsigyti. Ypač tarp 6 ir 8 ryto.

Bet argi šitaip bus? Vargu. Štai atsakingas R. S. darbuotojas, Joldijos jūros ir Anciliaus ežero tyrinėtojas, anądien skundėsi, jog neišmanąs, ką jam šitoj įstaigoj veikti. Taigi... Tačiau literatūra vis tiek nepražus. Visados būdavo ir dabar yra žmonių, kurie negali nerašyti. Tai ligoniai: būkime jiems atidūs. Gyveno kadaise toks A. Gudaitis-Guzevičius... Aš tikiu, kad ir šiandien kas nors parašys, tarkim, Zigmo Vaišvilos arba Antano Terlecko teisybę. Lakštingala negali nečiulbėti.

Tačiau literatūrinėje rugpjūčio spaudoje dar nematyti išvažiuojančių šarvuočių ir atplasnojančių užsienio delegacijų. Tai bus vėliau. Ogi pakol kas kažkoks „dainius" (LN, Nr. 33) staiga prabyla Jėzaus balsu: „Ak, ne pasirinkti, bet vien patirti, ką pasirinkai, yra išmintis; ak, ne ką pasirinkai, bet vien kas tavim pasirinkta. Ir argi ne savojo pasirinkimo, savo slaptojo išrinktumo atpažinimas yra laisvė?" arba: „Dabar žinok, jog visos nuodėmės, ydos ir išsigimimai yra tavo, ir kiekvienas pasišlykštėjimas yra pasišlykštėjimas savimi." Pamokymai, be abejo, didžiai vertingi, tačiau jeigu tai literatūra, o ne Šventasis Raštas, jos gelmėj turėtų glūdėti tyli abejonė, o ne styroti gelžbetoninis šauktukas. Girdėjom: vienas šaukė, kad kitas atėjęs visiems laikams. O pasirodo — ne. Niekados nevalia pamiršti žodelio „gal". Stačiakampių tiesų rinkinys, kad ir labai prakilniai pavadintas („Balsas iš kitur", ištrauka iš „Pavasario Knygos"), vis tiek netampa kitkuo, negu yra: „Nemeluok, nemeluok, sakau, kad ir ką sau

prisipažinti tektų; nenusigręžk, kad ir ką išvystumei; neužsigožk tuščiu pliauškesiu, kad ir ką išgirstumei." Taigi: neužsigožk...

A. Ramonas (LM, Nr. 34) nemokina, kaip gyventi. Net savo vienintelio personažo neišmokė, nes tasai kažkodėl ima ir nusišauna. Trumputėje novelėje subtiliai perteikta žmogaus vienatvė ir nusivylimas. A. Ramonas neaiškina, kuo jo žmogus nusivylęs, tokių dalykų kartais neįmanoma paaiškinti. Jis kažką dirba: „...užpildė kelis blankus. Nunešė vieną pasirašyti. Rūkė keliskart koridoriuje. Papasakojo kelis anekdotus. Pavalgė valgykloje. Rinkosi pigesnius patiekalus, nors labai norėjo suvalgyti porą apelsinų. Bet apelsinai buvo brangūs..." Užtat liko pinigų degtinei ir likeriui. O po to: apžiojai vamzdį ir — pirmyn į geresnius pasaulius. Vis dėlto kyla pora klaustukų. Anot milicijos leitenanto: „iš kur jis tą šauninką ištraukė?" ir, jeigu „išgėrus maloniai šilo krūtinė, skrandis, galva", sunkoka patikėti, kad kiltų noras atsisveikinti su ta šiluma. Suprantama, daug kas gali nepatikti žmogui pereinamajam laikotarpy: juk einame atgal. Kapitalizmas. Paskui — feodalizmas, vergovinė santvarka, pirmykštė bendruomenė — žodžiu, nieko gero. Bet A. Ramono žmogus dar turėjo penkis rublius, būtų kiek pasėdėjęs, sulaukęs rugpjūčio... Euforiški mitingai liudija, kad nepriklausomoj Lietuvoj žmogaus nekankins nei vienatvė, nei nelaiminga meilė, nei dantų skausmas, nei kepenų cirozė.

Vis dėlto A. Ramono žmogelis įdomus. Kažkoks nesuprantamas, gal per anksti iš dispanserio paleistas, gal milicijoj (ne policijoj) tarnavęs... Kur kas nuobodesni visi kiti rugpjūčio personažai ir jų veikla. Sakoma, kad pakanka perskaityit pirmą romano puslapį, ir tampa aišku, ko jis vertas. Tad, skaitant novelę, gal pakanka pirmojo sakinio? Paskaitykim J. Mikelinsko „Pirtelę prie kapinių...": „Tu gerai žinojai, kad tėviškė jau užarta,— žinojai jau ne vakar ir ne užvakar, bet vis tiek kažkas tave prie jos traukdavo." Argi neaišku, jog toliau būtinai bus tėviškės aplankymas, mirusių tėvų prisiminimas, „išdraskyto lizdo" apraudojimas... Taip ir yra. Tačiau kiek kartų jau apie tai rašyta? Meistriškai konstruojamas

sakinys, stilistinė kultūra... Taip, tačiau tai nėra kažin kokios vertybės. Juk nesistebime, kad stalius moka obliuoti. O štai A. Bernotas dar sykį prisimena pokarį („Metai"). Slogi, baimės pritvinkusi atmosfera, miškiniai ir stribai... „Kiekvienas jų atėjimas — tai man vis naujas karas, bulvę nuskusti sunku — lupyna garbanojasi ir vis nutrūksta, vis nutrūksta, taip dreba rankos, taip virpa, nevalioju susivaldyti, atrodo, imsiu ir susprogsiu kaip ta užpečky jų pakišta granata, kad bent kam išsipasakoti žmogus galėtum, vis būtų lengviau, o dabar lūpas suspaudęs tylėk per dienų dienas..." (p. 33). Štai toksai nelinksmas vaizdas. Suprantama, kad, išgyvenusiems tuos baisius laikus, norisi išsisakyti, išrėkti, išgiedoti. Tačiau jeigu tie išgyvenimai tokie pat kaip kitų? Ką turėtų atsakyti skaitytojas, pokarinio siaubo nepatyręs, tačiau keliasdešimtą kartą skaitantis apie tai ir tą patį? Nulenkęs galvą sukuždėti: taip taip, sunku, baisu buvo... Apima kaltės jausmas, kaip kitados, šūkaujant karų veteranams,— jūs šito nesuprantat! jūs šito nematėte! Ką gi, žmonės ištvėrė pokarį, kalėjimus, lagerius — argi mes neištversime prisiminimų apie tai? Juolab kad suvokiame: tai reikalinga, kaip reikalingi archyviniai dokumentai. Bet vis tiek ateis diena, kai, atsivertęs literatūrinį žurnalą, galėsi skaityti literatūrą.

Prisiminimuose paskendęs ir garbingą jubiliejų švenčiantis J. Josadė, ir mirtininkų kameroje uždarytas J. Šukys. Verti baimės sklidinus puslapius ir atrodo, kad žiūri seną sovietinį filmą apie karą, kur taip garsiai rėkia ir šaudo, taip smarkiai bėga ir virsta, kur tiek daug mirčių, kad imi nebejausti atskiros mirties tragizmo. J. Josadės prisiminimai — laiškas dukrai — įdomūs nebent kaip buvusio tarybinio aktyvisto ir patrioto išpažintis. Matyt, dar ilgai reikės darbuotis įvairiems sielų inžinieriams bei kitokiems santechnikams, kol paaiškės, kokiu būdu bolševikams pavykdavo taip užsukti galvoje varžtelius, kad, brandaus amžiaus sulaukęs, regis, akylas ir protingas žmogus, savo kailiu patyręs kalaharišką Stalino saulės kaitrą, vis tiek aklai tikėjo gydančia ir gimdančia jos spindulių galia.

Pokarin grįžta ir A. Čalnaris („Metai"). Apolinarui Žigui nelemta gyvenimą pabaigti „Ramybės uoste", nes praeitis iškyla grėsmingu draugo Berko pavidalu. Apolinarui tenka prisiminti, jog jis buvęs ne tik partizanas, bet ir išdavikas („Žigas ir žygdarbiai"). „Pakaruoklio šermenys" šlietųsi prie „kruvinųjų" A. Čalnario novelių. Sodrus žodis, ryškus siužetas, spalvingas charakteris ir netikėta mirtis išskiria autorių iš kitų ir dabartiniais nebeskaitymo laikais garantuoja šiokią tokią sėkmę. To negalima pasakyti apie K. Arlauską („Švyturys", Nr. 15). Keturių girtuoklių plepalai ir debiliškas ekstraeksperimentas primena tik nevykusį anekdotą, kažin ar vertą pusantro žurnalo puslapio. Redakcija turėtų gerbti skaitytoją, kuris moka rublį penkiasdešimt. Deja, žurnalas, kuris, be kita ko, dar vadina save „kultūros ir literatūros", demonstruoja išties prastą skonį. Tą paliudija ir Nr. 16 spausdinama ištrauka iš V. Ažušilio fantastinio romano „Roneta". Panašu, jog „Švyturys" bando užsiimti ir savotiška „raganų medžiokle": ten pat išspausdinti kritiški A. Krasnovo ir J. Stepšio atsiliepimai apie V. Ažušilio kūrinį bei redakcijos prierašas, jog „Vagos" leidykla kitados kategoriškai atsisakiusi romaną išleisti. „Tai pavyko tik dabar, kai sovietinė sistema neteko monopolinės teisės spręsti apie kūrinio tinkamumą." Suprantama, iš nedidelės ištraukos neįmanoma spręsti, kiek romane išradingumo ir fantazijos, tačiau kad nėra savitesnio stiliaus — akivaizdu. O kai nėra stiliaus, nėra ir literatūros, tik skaitalas. Pavyzdžiui: „ji nusijuokė skambiai ir švelniai. Robio širdis suvirpėjo. Jis prisiminė vakarykštį vakarą, savo priesaiką. Jeigu šiandien sutiks Ronę, jinai taps jo žmona. Kokia neviltis jį buvo apėmusi, kai kelyje į miestą jos nesutiko." Ir t. t. Fantastiška ištraukoje tik meilė. Praleidęs naktį su Ina („Ak, kaip jis ją myli"), Robis važiuoja darban ir sutinka mergaitę Ronę („Tai buvo tobulo grožio kūrinys, kurio žodžiais apsakyti neįmanoma."), ją tučtuojau karštai įsimyli ir gražiai bendrauja „rytą, vakare, dieną ir naktį". Deja, ištraukos pabaigoje Ronė paslaptingai dingsta, tad suintriguotas skaitytojas, be abejo, skubės jos ieškoti knygynų gelmėse. Tegu ieško, tegu skaito, kas ką nori. Tai vis vien geriau nei mosikuoti kumščiais ar bu-

teliu. Nesuprantama tik, dėl ko reikėjo taip energingai reklamuoti kičą (jis ir be reklamos puikiai gyvuoja) ir stengtis apjuodinti brangiąją „Vagą". Juk teisus V. Braziūnas sakydamas: „net koks prastesnis jos leidinys vis tiek dar visa galva aukštesnis už kitų leidyklų poezijos fabrikatus ir pusfabrikačius". Ne tik poezijos, galima pridurti. Nors, matyt, nebeilgam. Kičas plinta nesulaikomai, tartum AIDS. Kičo kišenės pilnos pinigų. Kičas šypsosi gražiai kaip patyręs ir amžinai jaunas suvedžiotojas.

„Kičas yra mirtį dangstantis paravanas",— sako M. Kundera, kurio romanas „Nepakeliama būties lengvybė" baigiamas spausdinti 8-ajam „Metų" numery. Tai bene ir bus geriausias šios vasaros kūrinys mūsų literatūrinėje spaudoje. Kūrinys, kuriame nepretenzingai persipina politika ir meilė, ironija ir liūdesys. Reikia manyti, M. Kunderą 1968-ųjų įvykiai sukrėtė ne mažiau nei mūsiškius keturiasdešimtieji, tačiau įkyriai nepasakojami prisiminimai ir ašaros neliejamos. Galima prieštarauti, sakyti, jog romanas ne apie tai. Tačiau „tai" vis dėlto kybo viršum kiekvieno personažo galvos. „Nepakeliama būties lengvybė"— pavyzdys, liudijantis, kad geras kūrinys nebūtinai turi būti nuobodus, kad svari mintis gali būti pateikiama ir grakščia forma. Pas mus dažniausiai būna taip: arba lengvai, bet nerimtai, arba rimtai, bet nuobodžiai. Beje, įdomu, ar M. Kundera, jaunystėje tapęs „garsiu komjaunuolišku poetu", šiandien yra savo Tėvynėje ujamas ir niekinamas, ar spaudoje vyksta diskusijos, kieno užsakymu jis šitaip darė?

Rugpjūčio poezija sroveno tyliai, nelyginant susimąstęs tamsus Nevėžis. V. Skripka (LM, Nr. 32, „Metai"), atrodo, negailestingai gilinasi į save, abejingai toldamas nuo skaitytojo. Pastarajam bus nelengva suvokti, ką reiškia „nuskaistėti / prisikelt iš numirusių / Persijoj / Lodzėj / lietuvių Atėnuos." Bet publikacijose pribarstyta ir daug poetiškų eilučių, kurios dažnai daro stipresnį įspūdį negu atskiras eilėraštis: „Skruzdė keliauja raudonais mėnulio keliais / ženklą namų kuriuose kitados užmigai nusinešė vėjas." Kaip visados, nemaža vertimų. Matyt, tai yra bandymas praverti Europos namų duris. Įdomūs H. Martinsono (LM, Nr. 31), O. Reinoldso eilėraščiai, nors,

man regis, tėvynainiai parašo ne blogesnių. V. Nabokovas, aišku, didis rašytojas, tačiau poezijos vertimai („Metai") šitos didybės kažkodėl nepaliudija. Eilėraščiuose ne kažin ką daugiau gali išskaityti, kaip vien begalinį prarastos Tėvynės ilgesį. Žinia, vertimai beveik visados gerokai nublukina poeto žodį. Ir kam apskritai versti iš rusų kalbos? Tie, kas per penkiasdešimt metų jos neišmoko, poezijos tikrai neskaito, o tie, kurie skaito, patirs kur kas didesnį malonumą bet kurį rusų poetą skaitydami originalo kalba. Na, neskamba jie lietuviškai, lygiai kaip ir verstiniai keiksmažodžiai. V. Asovskis įdomesnis, kai nefilosofuoja ir nepolitikuoja „Sąjungos bekrinkančioje erdvybėj", o leidžia laisvai čiurlenti savo lyriškos prigimties upeliui: „Aš ėjau pakraščiais ir laukais / O rytoj neatminsiu, kur eita..." Vaikiškai skaidrių eilėraščių pluoštą spausdina D. Bozytė („Dienovidis", Nr. 32). Net „kumeliukas, gimęs per pat mėšlavežį / aprauda lakštingalas, mirusias nuo herbicidų". Jaunieji VU literatai (LM, Nr. 33), kaip jiems ir pritinka, viens už kitą gilesni bei sudėtingesni, tačiau tuom ir panašūs: be pavardžių jie dar negalėtų spausdintis. Nelabai aiškūs ir jaunųjų santykiai su vadinamosiom „aukštesniosiom vertybėm". „Kokia graži mirtis nuo sprigto",— džiūgauja D. Dirgėla, nusitaikydamas į vargšą tarakoną. „Tėve mūsų meldžiu tave duok cigaretę",— kankinasi V. Gedgaudas. Gilus ir dramatiškas, ieškantis ir atrandantis, nuobodus ir nepoetiškas A. Nyka-Niliūnas: „Aš nubundu / Vienas iš kitokios / Pasaulio suvokimo zonos / Į savo erdvę, kurioje, / Kaip nebūties lentynoj, šmėkšo / Neišsivystęs laiko gemalas / Atsiminimų skysty." (LM, Nr. 35).

Na ir nepailstantis V. Braziūnas, ginkluotas tiesos žodžiu, besislapstantis po kukliais LM viršeliais. 33-ajam — iškėlęs karo kirvį, 34-ajam — jau pats pakirstas, 35-ajam — nuskaidrėjęs. O 31-ajam toksai nustebęs, kad net suabejoji: pataikys ar ne? „Kaip mes išėjom, / žiūrėjau kitas / dabar išeisiu / mūsų palaukti." Paremti gali nebent J. Baltrušaičio žodžiais: „Bet plauk tolyn, jūreivi, drąsiai / Nuo negyvų jo pakraščių! / Ir ten, kur senos sienos likę / Stūksos it vaizdas kapinių / Į praeities tikrovę nykią / Trenk savo kūju plieniniu!"

Vardan tos.

1991

TARP RYKLIŲ IR STATYTOJŲ,

arba dviejų akių žvilgsnis
į literatūrinę metgalio spaudą

1. Apie batus

Prieš (ir per) šv. Kalėdas Dievo žodis buvo skelbiamas bemaž taip pat triukšmingai kaip — kitados — Lenino žodis per Spalio šventes. Gatvėj, parduotuvėj, televizijos ekrane ir laikrašty — sopulingas Rūpintojėlio veidas. Ar laisvės per mažai, ar nacionalinis charakteris toks... Anot K. Girniaus, būtent Rūpintojėlis „lietuvio dvasios žmoniškumo simbolis" („Metai"). Nors dažna moteriškė šiandien pageidautų laikyti šeimoj ne simbolį, o mitriai turguj besisukantį, į pasakų aitvarą panašų rūpintojėlį. Neseniai įvykęs visuotinis rašytojų susirinkimas parodė, kad sparnuotieji pastarojo giminaičiai irgi smarkiai susirūpinę ne vien tik dvasiniais dalykais...

Mes jums — žodžių, jūs mums — mėsos ir šaldytuvų, kelnių ir lygintuvų... Tokie šiandien turėtų būti rašytojų ir skaitytojų santykiai. Deja, didesnę ar mažesnę žodžių atsargą turi sukaupęs kiekvienas pilietis. Vadinasi, aš tamstai vaizdingai pasakoju, kaip atrodo nusirengusi Helen (Eleonora, Mari...) arba kaip jaučiasi narsių lietuvaičių prievartaujamas arabų (nebūtinai) pirklys, o tada jau tamsta man... Bet, kaip žinoma, joks save gerbiantis kūrėjas nei detektyvų, nei melodramų nepasakojo ir nepasakos. Jis pašauktas spręsti kertines būties problemas: kol neišmuš Paskutiniojo Teismo valanda, Viešpaties sprendimų kažin ar sulauksim...

Tačiau kai tokia iširusi buitis, retas tesusimąsto apie būtį. Kai doleriais ir ašarom patręštoje ankstyvojo kapitalizmo dirvoje išaugs mūsų dreizeriai ir balzakai, turėtų įsiviešpatauti kritinis realizmas. O kol kas tik masinėj spaudoj skaitome apie tai, kas jaudina žmogų iš eilės vidurio. Anais laikais, kai bemaž visi žurnalistai, atgręžę įraudusius veidus Rytų šalin, triukšmingai pūtė sidabrinius trimitus, buvo atvirkščiai: būtent tyliu balsu kalbančios literatūros puslapiuose skaitytojas ieškodavo tiesos kruo-

pelyčių, paslėptų po didesniu ar mažesniu sluoksniu nenaudingos rūdos, tačiau taip viltingai blyksinčių ir guodžiančių, ir kažin ką žadančių... Ak, ir gražiai tuomet bendraudavo rašantys ir skaitantys! Vieni slėpdavo, kiti ieškodavo... Patys uoliausi ieškotojai įžiūrėdavo šį bei tą netgi tenai, kur niekas nieko paslėpęs nebūdavo. Tvyrojo abipusis supratimas ir pagarba. O kritiko vėzdu apkulto ar nuo iškilmių stalo pavaryto rašytojo personažai bematant susirasdavo šiltą prieglobstį supratingo skaitytojo namuose. Nes mušė tuomet kaltą. O kaltas visuomet buvo mūsiškis.

Šiandien — rašyk, ką nori. Tačiau — ką? Novelę apie tai, kaip moteriškė taupė rublius, kad iš kuklios tarnautojo algos nupirktų paaugliui sūnui batus, kainuojančius tris tūkstančius. O kai sutaupė tris, pasirodė, kad jau keturių reikia. Sutaupė keturis — už batelius jau penkių prašo... O gal eilėraštį apie tai, kaip aukštai erdvėse skrajojęs Sąjūdžio erelis pavargęs nutūpė ant žemės ir jį užkapojo pilki pilko kiemo žvirbliai... Tai jaudina. Tai ir graudu, ir tartum komiška. Bet žvirbliai ima nepatenkinti čirkšti, esą jie visai ne pilki ir — net ne žvirbliai. O batai — tai tokia smulkmena... Gal. Tačiau ko gi jūs taip nervinatės, brangūs Lietuvos žmonės? Ypač tie, kurie su batais. Aš gyvenu laisvoj šaly ir jeigu man basam nepatinka — taip aš ir sakau. Ir tai anaiptol nereiškia, kad aš reikalauju iš visų atimti batus, sudėti į krūvą, suskaičiuoti ir visiems padalinti po lygiai.

Tačiau nūnai juntamas keistokas abipusis nepasitikėjimas. Rašytojai nepatenkinti, kad jų nebeskaito ir net knygų išleisti nebenori, kad už kelerių metų triūso vaisių siūlo tiek, kiek šiandien kainuoja (vėl tie patys, dovanokit) batai. Ogi valdininkai įsižeidę ir pasipiktinę, kad rašytojai, pasirodo, irgi nori valgyti. Skaitytojai kaltina rašytojus, kad tie rašą ne tai, ką reikia ir šiaip jau nusikalbą... Kad jie KGB agentai, kad jų protėviai kitados važiavę Stalino saulės Lietuvai parvežti... Ir ką tu gali atsakyti? Juk Lietuvoj šiandien žinomi tik du agentai, ir abudu jie rašytojai. Ir saulę vežė... Ak, būčiau kiek ankstėliau gimęs, žąsis jau ganęs — būčiau bent vartelius atkėlęs ar rankele pamosavęs. Nes vis vien kaltas...

Teisybės dėlei reiktų prisiminti, kad kiek vėliau ne mažesnis būrelis rašytojų buvo išvežtas pasižiūrėti į Saulę iš arčiau. Ne vienas, kiek leido jėgos, bandė ją gesinti, bet greitai buvo užgesintas pats. O tie ilgi ilgi metai, kai taip broliškai žaidėm slėpynių!..

Bet gal pasklaidykim gruodžio literatūrinę spaudą. Gyvenimas, aišku, nuo to nepagerės. O argi jis tampa smagesnis, jei tamsta teskaitai vien tik užuojautas?

2. Apie debesis

Panašu, jog „Literatūra ir menas" gruodžio mėnesį kiekvienu literatūros puslapiu įrodinėjo skaitytojui, jog tas pasielgė teisingai, neužsiprenumeravęs jo kitiems metams. 52 numeris — Dž. Džoisas, kurio, anot vertėjo V. Rubavičiaus, „Mūsų skaitytojui nereikia pristatyti". Gal ir nereikia. Bent jau epifanijomis. Žinant, kad epifanijas Džoisas rašė, būdamas aštuoniolikos metų, belieka manyti, jog ne visi genijai subręsta taip anksti kaip V. Kukulas. Vertėjas, kaip žinau, yra jau subrendęs. Ir vis tiek jam vaidenasi, jog tai ne literatūrinės jaunuolio išdaigos, ne pirmieji plunksnos bandymai, o — poezija, kurioje „pro banalią kasdienę prasmę nušvinta didesnė meninė ir gyvenimo prasmė". Tačiau neturėtų apakinti kiekvienas tolimosios žvaigždės blykstelėjimas.

Nėra sielai džiaugsmo žemėje,— vargu ar bus ir tenai, kur ji vienąsyk nuplasnos, ištrūkusi iš nuodėmingojo kūno kalėjimo. Nūnai gauname vis daugiau patikimų žinių apie tai, kas dedasi Anam pasauly, tad nenuostabu, kad žmogus vis rečiau ir su baime dirsčioja dangun. „Įvairiose šalyse nustatyta daug atvejų, kad klinikinę mirtį išgyvenę žmonės savo kūną regėjo tarsi iš šalies, taip pat paslaptingu tamsiu tuneliu jie skriejo į kitą erdvių sistemą" („Švyturys", Nr. 24). Galimas daiktas, dar būdamas gyvas, tokioj sistemoj lankėsi ir Ch. Kortasaras. Nes kitaip argi galėtum taip smulkiai aprašyti daržinėj išprievartautos ir pasmaugtos Dženetės tolesnius vargus (LM, Nr. 50). Bet ar tinka gąsdinti vargšą lietuvį? Tegu apie tai skaito Vakarų pilietis, kuris, mūsų akimis žiūrint, būtent šiandien ir gyvena rojuje. Ogi mums — bent viltis tepalieka.

Tačiau kam Džeimsui ir Chulijui mano komentarai!

Norėjau tik pastebėti, jog ne kiekvienas garsaus rašytojo kūrinys yra genialus, ir ne kiekvienas gali šiandien prigyti mūsų dirvoje. Anot garsaus vertėjo T. Četrausko, „literatūra neturi būti tik kankinimo įrankis. Manau, kad, verčiant ir rašant knygas, pirmučiausia reikia siekti, kad jos būtų skaitomos. Galima rasti ir skaitomų, ir vertų leisti knygų, nedarant nuolaidų meniniam jų lygiui. Reikia tik paieškoti" (LM, Nr. 4). O kas atsitinka nepaieškojus, matyti, pasidomėjus kai kurių leidinių tiražais...

Tačiau anei kiek ne geriau, kai mūsiškiai ima rašyti, sakytum, Lotynų Amerikos skaitytojui. Antai Petras Venclova. Jo personažus jau seniai kamuoja sapnai ir vizijos, jie linkę siekti ko nors neįmanomo ar bent jau „neskaudžiai atitolti" (LM, Nr. 49). Šįsyk vienas toks skundžiasi vis bėgąs į tuštumą, kur „nieko nėra, jokios esmės", o didžiausią įtaką jam daranti faraono rūmų šokėja Šamajit, su kuria susipažinęs sapnuodamas. Gydytojas išrašo receptą. Šamajit kavalierius išgeria tabletę ir pagaliau atitolsta nuo savęs („tarsi nebegyvenčiau, o tik viską stebėčiau pašalinio akimis"), o skaitytojas — nuo literatūros. Na, šiek tiek pasimaišė. „Prisiskaitėt visokios velniavos... modernistinės literatūros, siurrealizmų. /.../ Kiekvienam žmogui gali taip atsitikti",— išmintingai sako gydytojas. Aš manau, jis padės P. Venclovos personažui grįžti į normalų gyvenimą. O kas sugrąžins nutolusį skaitytoją?

A. Kapočiūtės apsakymas irgi lotyniškas, bet su numanomom šiandienos realijom (LM, Nr. 51). Mėlynas jaunuolis pabėga iš Mėlyno miesto, kuris yra „pats laisviausias, turtingiausias, teisingiausias..." Tai —„Pagrindinė Mėlyno miesto Tiesa". Ir pakliūva į Oranžinį, kur jam tvirtinama, jog „vienintelė objektyviai egzistuojanti spalva pasaulyje — oranžinė". To miesto valdovai nusprendžia jaunuolį perdažyti, bet jam pavyksta pasprukti. „Pasaulyje turbūt yra daugybė miestų,— audžia mintį jaunuolis.— Visokiausių spalvų /.../. Jeigu pavyks, kam nors papasakosiu"... Naivi alegorija, tinkanti nebent užkietėjusių lygininkų arba surūdijusių raudonųjų spaudai.

Simpatišką novelę spausdina J. Kunčinas (LM, Nr. 52). Dailus humoro, fantazijos ir sentimentų lydinys. Ka-

da nors, persikėlęs į kortasarišką šešiasienį arba kitokį būvį, Jurgis, neabejoju, galės suteikti vertingų patarimų kolegoms iš užsienio.

J. Mikelinsko („Švyturys", Nr. 24) personažas, ant Kalvarijų tilto susitikęs autorių, ima prisispyręs kamantinėti, „už ką jos (moterys — *J. E.*) mus taip skriaudžia?" Atsakymas (apsakymas?) parašytas oficialiu, pamokomu tonu, juntama didelė gyvenimo patirtis bei supratimas, jog moterys irgi reikalingos: „Juk jos mūsų antroji pusė. Be jų nebūtų ir gyvenimo. Argi ne jos duoda žmogui gyvenimą? Ne tik gyvenimą, bet ir — grožį, harmoniją..." Panašu, kad J. Mikelinskas kiekvienais metais rašo vis teisingiau.

A. Balbieriui taip teisingai neišeina („Metai"). „Aš su kailiu žvėries / stoviu upės pakrantėj / ant smėlynų geltonio / aš keistuolis genty / vienui vienas prie šėlstančios jūros..." Jo lyrinis herojus — romantikas, degančiom akim ir vėjy besiplaikstančiais plaukais. Aplinkui galvą suka ratus žuvėdros, migloje aimanuoja kirai, ūkia švyturiai ir „tolsta širdis tarsi laivas", o tolumoj —„juodos kruvinos rasos". „Argi mano gyvenimo / Varno snapui mažai?"— skausmingas atodūsis. Ir išdidus mostas: „grįšiu vienas..." Būtent tokį ir įsivaizduoju tikrą poetą: stovintį ant jūros kranto ar gracingai suklupusį prie rudens kapo (jurgino žiedas, vėjų valtornos, bronziniai lapų dūžiai...). Ir visai be reikalo jis susimąsto apie būtį: „...tai sniegas, žėrintis laukuos / būtis tokia sunki nei švino karstas". Nes tuoj pat įsivaizduoji prie stalo pakrypusį praplikusį žmogeliuką su akiniais ant nosies galo ir amžinąja plunksna dešinėje.

V. Kukulą, pavyzdžiui. Tai poetas — mąstytojas. Tokių nemėgsta jaunos mergaitės ir paukščiai. Gerbia — pradedantys poetai ir bibliotekų gyventojai (įskaitant peles). Šis poetas ne myli, o svarsto apie tai: „o meilė man buvo vienatvės viršūnė". Vyrauja įsakmus, pamokomas tonas, kurį pabrėžia ir eilėraščių pavadinimai ar pirmos eilutės: „Šios gyvybės daugiau man nereikia", „Nes neapykanta yra nusikaltimas..."; „Tau reikia nueiti prie stingstančio užmiesčio ežero". Visur jauti tvirtą įgudusio kritiko ranką. Ankstyvojo V. Kukulo šešėlis šmėsteli nebent „Bo-

hemos sąjūdyje": „Tai buvo laikai, kai tik girtas buvai ir protingas, ir doras /.../ Ir viskas pigu buvo, viskas prieinama — saulė ir oras, / Merginos..."

Tačiau, žiūrint iš Valstybės pozicijų, problemiškai skamba pasikartojanti eilutė: „Nėra kito sąjūdžio, kurs mus išlaisvintų, vien tik bohemos..." (LM, Nr. 50).

„Būk pašlovinta, saulėlydžio saule! / Tavo spinduliai apiplaus mane, / žengiantį į ugnies valdas" (K. Platelis). „Mielas žmogeli, tu vabale mielas, / Ar ėjai kai kada į gimtinę?.." (H. Čigriejus). „Aš jau mąsčiau apie naują laiką, / Kuris kaip nauja saulė / Atneš mums naujas kančias" (K. P.). „Kas nežino, kad laikas geriausias / Sėsti prie vyno, kai pūgos pasiunta..." (H. Č.). „Kiekvienas gali nušliaužti kamienu į spindinčią lają / Ir tapti vaisium, kurio šerdis nebekinta. / Tai per sunkus kelias mano išlepusiai sielai" (K. P.). „Va mūsų kelias — pro kapinaičių erškėtį..." (H. Č.). Šitaip pasišnekučiuoja netikėtai susitikę „Proskynoje" du poetai. K. Platelis — rimtas nelyginant kambarys, kuriame daug senų knygų, aramėjiškų lentelių ir auksinių bibliotekos dulkių. H. Čigriejus — žvalus tartum putojančio alaus ąsotis ant šermenų stalo. K. Platelio sakinys — kruopščiai nuvalyta senovinės amforos šukė. H. Čigriejaus — riekė lietuviškos duonos. K. Platelį geriausia skaityti Atėnuose, šviečiant mėnuliui, ant šventyklos laiptų. H. Čigriejų — rudenėjant, rugių lauko pakrašty...

J. Strielkūnas kaip ir anksčiau tebegyvena tvirtai suręstame ketureilyje („Švyturys", Nr. 24), ir jam gal ne tokie baisūs naujųjų laikų vėjai. Į padorius namus ne vienas mėgsta užsukti. Net juodžiausią valandą („Nukrinta pavargę ereliai / Šlykščiausion duobėn atmatų. / Ir pūva balti jų kauleliai...") esi palydimas su viltimi: „Bet kilti į dangų jiems teko, / Ir liks jie danguj amžinai". D. Tendzegolskytė, gavusi nemažą plotą „Dienovidyje" (Nr. 49), dar tik pradeda statytis. Poezijos rūmai, matyt, bus itin gražūs: „su vaivorykštės užraktu, su ašaros šviesa". Nejauku pas Dž. Ešberį (LM, Nr. 49). Tvankūs, prozos prigrūsti kambariai. Šeimininkas mėgsta monologą, „kuriame nėra ribų tarp įvykių ir išgyvenimų". Pro langą matyti upė, tačiau įbrist nesinori: „Ji mąsto pati šiems /

Apibendrinimams per gerai, tekėti / Jie skatina. Priešinga pusė / Šešėlyje, ši apimta / Savigarbos. Tik centras / Vis yra, vis persipavidalina". Šiaip taip įveikęs žodžių brūzgynus, atsiduri S. Santvaro sode (LM, Nr. 51). „Kiek purvo čia, kiek dilgėlių ir usnių reikia rauti, / Skėriai jau baigia ėsti sodo medžių žievę." Namo langai užkalti senom tiesom: „Žinau, kad aš tik lašas vandenio...", vietoj durų rankenos — išeinančiojo klaustukas „už ką?.." „Mes bėgame, mes skubam į kapus..."— šmėsteli tarp sodo medžių kažkieno šešėlis. Skubėkit, ponai. Aš ateisiu vėliau.

Pirma dar pasiklausysiu T. Lindgren „Legendų" („Metai"), pasižiūrėsiu, ar tebegyvena po kairiąja milžinės krūtim dailininkas Cornas, paragausiu penkiapirščių bulvių, ūkininko Oto lauke gausiai užderėjusių iš nužudyto matininko rankos. Pasigrožėsiu, kaip grakščiai vandens paviršiumi žingsniuoja švedų rašytojas Verneris fon Heidenstamas pasitikti savo draugužės Selmos Lagerliof. Gurkštelsiu svaiginančio atšiauraus realizmo ir šiurpokos skandinaviškos fantazijos kokteilio... O „Proskynoje" smagiai dunda G. Graso „Skardinis būgnelis". Bulvių lauko pakrašty, po keturiais jaunos senelės Anos Bronski sijonais, kur vieną vakarą nuo persekiojančių policininkų rado prieglobstį trumpas drūtas Kolaičekas, autorius bando ieškoti savo šaknų. Puikus stilius ir humoras. Gal ne itin aktualu, bet gerai padarytas daiktas visuomet akį glosto ir širdį linksmina. Rašytojo fantazija — visos žmonijos turtas.

Gal būtent fantazija ir galėtų atkreipti eilėje stovinčiojo dėmesį? Kad tas, netyčia atsivertęs literatūrinį puslapį ir neatsargiai metęs žvilgsnį į pirmąją eilutę, staiga užsimanytų perskaityti ir antrą, paskui trečią... ketvirtą...

Bet reikia tos fantazijos turėti. Tiek rašytojui, tiek ir skaitytojui. Ir tąsyk nesunkiai įsivaizduosime, kad ir liesas socializmo statytojas, ir riebus kapitalizmo ryklys yra tiktai mažas mažas žmogus, gyvenantis po aukštu aukštu dangumi, kuris gruodžio mėnesį buvo užklotas tokiais sunkiais (tartum švinas) ir nežinia kurlink plaukiančiais žiemos, kuri nepasikartos, debesimis...

1992

KNYGA, KURI SUDEGĖ

(A. Ramonas)

Lietuva — leidyklų kraštas: jų šiandien yra apie tūkstantį. Kuo tuštesni gastronomų prekystaliai, tuo daugiau išleidžiama kulinarijos knygų. Matyt, vienąsyk išmuš tokia valanda, kai šeimyna susirinks prie balta drobule užtiesto kalėdinio stalo, motulė iškilmingai perskaitys šventinių pietų receptą, žilaplaukė močiutė papasakos, ką jausdavę senųjų laikų lietuviai valgydami, tėtušis pademonstruos priešrinkimines cepelinų skaidres ir po eglute užsnūdę vaikeliai susapnuos, kaip nuo Vidužemio jūros grįžta virtinė keptų žąsinėlių...

Bet šiandien dar ne visos leidyklos pilsto sriubą ir kraują. Dideliam neišvaizdžių varnų būryje retkarčiais pasitaiko ir kitokios spalvos giminaičių. Ant mano stalo juoda Antano Ramono knyga „Balti praėjusios vasaros debesys". Tiražas 10 000 egz. Iš jų šimtas numeruoti ir kietais viršeliais. Kaina sutartinė. Leidykla „Baltoji varnelė".

Ką tai galėtų reikšti? Atsiverskim šitą knygą.

„Taip, aš žinau, kad viskas praeina, žinau, kad ištirpsta balso aidas, užgęsta akių šviesa, nutolsta pažįstamų žmonių garsas, nebegrįžta už horizonto nuplaukę debesys. Taip, aš žinau. Ir vis dėlto aš grįžtu tenai, į tų metų vasarą, jaučiu, kaip pučia nakties vėjas į mano veidą, girdžiu žiogų čirpimą sausėjančioje skvero žolėje, matau akis ir veidus, atpažįstu balsus ir suprantu tariamus žodžius. Krenta rasa ant grindinio akmens, mirga retos miesto žvaigždės, ošia pušys prie ežerų. Aš grįžtu tenai ir jaučiu, kaip plaka mano širdis — lengvai ir nerūpestingai, jaučiu lūpų šilumą, girdžiu žingsnius ir matau akių šviesą..." (p. 3). Ir: „Aš laikau rankose šituos lapus, primargintus naktimis, matau juose praėjusius metus, matau veidus, girdžiu balsus, ir viskas yra ne taip, kaip buvo iš tikrųjų /.../. Tai ne mano vasara, ir aš metu tuos lapus į pakurą, metu po vieną ir jaučiu, kaip didėja tuštuma krūtinėje, kaip peršti akys nuo liepsnos" (p. 106).

Tokie yra pirmi ir tokie paskutiniai A. Ramono knygos žodžiai. Juose — kiekvieno kūrėjo faustiškasis noras sustabdyti bent akimirksnį, ir su kiekviena brūkštelta eilute pasikartojantis nusivylimas, jog to padaryti niekuomet nepavyks. Keisčiausia (o gal ir ne), kad labiausiai tas nepavyksta pretenduojantiems į realizmą (nebūtinai socialistinį), o geriausiai sekasi varnėnams, gėlėms ir eilėraščiams... Tačiau A. Ramonas niekados nebuvo nei socialistas, nei realistas. Jis — žmogus su paukščio sparnais, giedantis nuostabiąja Birutės ir Kęstučio šneka. Apsivilkęs baltą drabužį ir užsižibinęs žvakę atsisėdu prie židinio, atsiverčiu A. Ramono knygą ir klausausi lietuviško žodžio skambėjimo, vingraus sakinio melodijos, seku svaiginantį metaforos skrydį, ir kyla mano siela į aukštybes, „ir klausausi, kaip teka tyliai Pilies gatve žemyn laikas. Teka iš amžių ūkanų į amžių ūkanas, teka pro Jono bažnyčią, pro varpinę, pro Katedros kolonas, pro namų fasadus, čiurlena gatvės akmenimis, teka pro mane, sėdintį ryto prieblandoje su sudegusios kavos puoduku rankoje. Aš jį girdžiu, aš jį matau, ir sėdžiu todėl kiekvieną rytą prieblandoje /.../, ir krenta ant stalo, ant mano rankų, ant nutrintų kelnių švelni vitražo šviesa" (p. 11). Kūrinio žanras nenurodytas, bet man regis, jog tai — poema Vilniaus miestui, kavos puodeliui ir lekiantiems kaip laikas vasaros debesims...

Tačiau šlovingais devyniasdešimtaisiais rašyti kūrinį, kuriame teka ne kraujas, o laikas, kur nevaitoja prievartaujami gyvūnėliai (moterys), nevažinėja limuzinais orūs krikštatėviai ir nebėginėja vikrūs žmogeliukai amžinai neramiom, tačiau kairėj pusėj plakančiom širdelėm — argi tai rimta?! Ogi pats knygos pavadinimas!.. „Kam man tie debesys?" — gūžtels pečiais koks pilietis iš eilės galo. Ir, ko gero, dar nusikeiks romėniškai: duonos ir žaidimų!

Arba ateis ir paklaus: ką tai reiškia —„Aš grįžtu tenai"? Kur, ponas Ramonai, tenai? Ir kas jums nepatinka čionai ir dabar?

Bet nesisielokite, broliai ir seserys. Neskubėkite piketuoti ir nesiųskite peticijų: uždrausti! Jūs vis vien nere-

gėsite, kurlink plaukia balti praėjusios vasaros debesys. A. Ramono knyga sudegė.

Ne, ne ant Laisvės aukuro, ne katilinės pakuroj ir net ne kritikos ugnyje. Tiesiog ėmė vieną naktį ir supleškėjo „Baltosios varnelės" lizdas, sukrautas iš A. Ramono knygos egzempliorių, ir iš solidaus tiražo autoriui teliko viso labo keli šimtai apanglėjusių knygelių. Prisiminkime, kokie pranašiški paskutiniai autoriaus žodžiai: „...aš metu tuos lapus į pakurą /.../, kaip peršti akys nuo liepsnos". Telieka pridurti, kad kiekvieną tokią žūtį mes vadiname atsitiktinumu, užmiršdami tiesą, jog atsitiktinumas tėra išorinė būtinumo išraiška. Tad šis gaisras buvo tarsi neišvengiamas, susijęs su mylimiausiojo A. Ramono personažo gyvenimo esme.

„Tau, Vyteli, žmonos reikia, nes minti kaip šventas Antanas — vien žiogais",— švelniai atsidūsta tokia Leokadija. Ir iš tikrųjų A. Ramono personažas priklauso lyg šventųjų, lyg dangaus paukštelių giminei (tiesa, pastarieji kartais suryja per parą daugiau negu patys sveria). Jis gali valandų valandas nieko neveikti, vien klausytis, „kaip teka tyliai Pilies gatve žemyn laikas", „žiūrėti į kylančią iš ryto šešėlių Katedrą" arba klajoti bičiulio automobiliu po visą Lietuvą, genamas tarsi jokiais žodžiais neapsakomo nerimo, tarsi paprasčiausio nuobodulio. Ir nors padūsauja, kad išnykę hipiai ir žvirbliai, pats gyvena labai panašiai kaip žvirblis ir yra, ko gero, pirmasis — nors ir smarkiai vėluojantis — lietuvių literatūros gėlių vaikas. Tik vietoj mylimosios — švelniai išlinkusi Pilies gatvė ir nuostabūs Vilniaus bokštų kontūrai, o vietoj gitaros stygų dūzgimo — nepakartojamas lietuviškas vėjas, paukščių skambėjimas, debesų lėkimas, šešėlių mirgėjimas... Ir kaimynai — žmonės be rimto užsiėmimo ir solidesnės vietos Lietuvos istorijoj: kiemsargis Poviliukas, keičiantis metų laikams susergantis chroniška grafomanija, Karininkas, numirštantis, kad nereiktų keltis į naują butą, tetulė Zuzana, įsimylėjusi visus senamiesčio katinus, Rašytojas, nieko nerašantis, tačiau svajojantis eiti per Lietuvą „laisvas kaip paukštis", šunis lodydamas... Tai šit kokią kompaniją A. Ramonas buvo beketinąs į laisvą Lietuvą atsivesti!..

Taip, laikas teka, griūva sienos, keičiasi valdžios, o žmogus vis atkakliai nenori pasikeisti. Kad ir kažin kaip dailiai skambėtų lozungai, kad ir kokį šviesų rytojų žadėtų, tam žmogeliui kažkodėl norisi gyventi būtent šiandien. O XX a. lietuvio tokia jau lemtis, kad gyvenimas jam pažadėtas tik rytoj. Šiandien (vakar, užvakar) jam reikia kovoti, žengti, siekti, įtvirtinti... Ką jūs, mielieji A. Ramono žmonės, veiktumėte čia, kur skaldoma ir valdoma, kur siautėja rokeriai ir brokeriai, kur taip garsiai meldžiamasi, kad net paukščiai Nepriklausomybės aikštę aplenkia. Trukdėte 197...-aisiais, kažin ar surastumėt sau vietos šiandien, atšiauriems vakarų vėjams ūžaujant. Kas be ko, galima jus pavadinti ir nevėkšlomis, anei kiek nereikalingais žengusiems į komunizmą, o šiandien — žengiantiems į rinkos ekonomiką. Tačiau ar giedotų paukšteliai, jeigu nieks jų nesiklausytų, argi plauktų dangum debesys, jeigu niekas į juos nežiūrėtų? Ogi Žengiančiam Žmogui daug kas nereikalinga: argumentai ir faktai (nervina), vaikai ir paukščiai (trukdo susikaupti), apskritai visa gamta (kliudo įsibėgėti). Tačiau esate išdidūs ir neverkšlenate kaip daugelis jūsų literatūrinių brolių. Pavirtote dūmais, išpustė jūsų pelenus laisvi Lietuvos vėjai,— ir amžiną atilsį...

O žiūrėk, vis tiek vienas kitas ima ir išlenda iš Senamiesčio tarpuvarčių, užvertę galvas dairosi į Vilniaus bokštus, skaičiuoja debesis, o ne pinigus, ir suklumpa vienąsyk ant savo namų slenksčio, ant grindinio akmens... Kas jūs tokie? Žinoma, tai A. Ramono skaitytojai. Jų viso labo keli šimtai. Lygiai tiek, kiek ir nesudegusių egzempliorių. Jiems nėra labai svarbu, kur svečiavosi koks Valstybės vyras, jie nežino, kur yra pažangiausi Europos turgūs, vargiai nutuokia, kiek rublių telpa į vieną dolerį. Užtat puikiausiai suvokia, kad tik vieną kartą matys šitą miestą ir šituos debesis. Šitą ežerą, pievas ir upelius, kur vaikščioja lengvas lietaus rūkas. Ir žino, kad „mirs tik šitoje žemėje" (p. 67).

Man gražu yra žiūrėti į pasaulį A. Ramono žmonių akimis. Niekur neskubėti ir nevalkioti su savim išsipūtusio reikalų ryšulio. Nevaldyti nei lobių, nei valstybės, o sėdėti po šaka... Ir atrodo tuomet, kad tas pasaulis yra di-

desnis už gražias kalbas ir negražius darbus, už mano skurdą ir už tavo (arba atvirkščiai) spindesį. Jūs niekada nenugalėsite, tačiau jie — irgi. Lygiosios.

Paskelbęs rezultatą ėmiau galvoti: o kokias gi problemas sprendžia A. Ramonas, kokia yra jo rašymo reikšmė bei prasmė? Ilgai galvojau, verkiau ir nesugalvojau. Ir tiek to. Tesprendžia problemas ministerijos ir seniūnijos. O prasmės — argi nepakanka jos tiek, kiek turi žydinti pieva, žaliuojantis medis, atminties dangumi plaukiantys balti praėjusios vasaros debesys? . .

1992

Medžiai miršta stovėdami, o lietuviškos dramos — gulėdamos. Pvz., Kultūros ir švietimo ministerijos stalčiuose. Numirti stovėdamos jos negali dėl tos paprastutės priežasties, kad niekas jų nepastato. Ir vis dėlto norisi pasakyti griežtai: visos dramos — kaip ir visi medžiai — yra gimusios stovėti!

Tai kodėl taip yra, kad stovi viena iš dešimties, ta pati pakrypusi ir — neilgai? Gal nedailios, gal rūbas maršKonas,— užtat mūsų režisieriai, ėję mokslus užsieniuose, jų ir nepastebi? Tačiau prisiminkim gyvąją gamtą, ponai! Ar gražūs yra vikšrai, ar daugelis juos myli? O žiūrėk, ateina didysis režisierius Pavasaris, ir iš lėliukėj užsikonservavusio, regis, niekam tikusio vikšro išsirita nuostabiaspalvis drugelis, ir lekia paskui jį išplėstom akutėm rugiaveidžių vaikelių būrys... Ogi mažiau įžvalgus rudeninis praeivis, metęs atsainų žvilgsnį į per kopūstlapį ropojantį vikšrą, tik gorkiškai nusispjautų: atseit, gimęs šliaužiot... ir t. t. Taigi svarbiausia talentas. Jeigu jis yra, galima ir iš nieko šį bei tą padaryti (originalūs V. Lenino, E. Nekrošiaus eksperimentai). Tačiau ar daugelis režisierių šiandien prilygsta Pavasariui? Diplomuotam menininkui būdinga mąstyti labai šekspyriškai. O lietuviškų dramų personažai toli gražu ne princai, ir, kamuojami visokiausių rūpesčių, deja, retokai susimąsto, būti jiems ar ne... Juolab kad šitais klausimais iki šiol pasirūpindavo aukštesnės Dangaus arba Centro instancijos. Užtat norisi pagirti „Vagos" leidyklą, kuri, nepaisydama nuostolių, retkarčiais aprengia lietuviškas dramas dailiais viršeliais ir išleidžia į pasaulį. Juk drama vis dėlto yra literatūros žanras, ir, jeigu jinai parašyta talentingai, niekuo nenusileidžia kitų žanrų veikalams. Stačiai geras kūrinys yra geras kūrinys, ir tiek.

Kitas reikalas, kad tų gerųjų parašoma ne tiek jau daug. Tad ir šviežiausias „Vagos" produktas —„Naujos

V. SUCHOCKIS

lietuvių dramos 90″— greičiau reikšmingos tik tuo, kad „iš jų skaitytojas turėtų susidaryti vaizdą apie mūsų šiandienos dramą" (p. 5). Tačiau vargu ar skaitytojas patirs graikiškąjį katharsis, ieškojimų ir atradimų džiaugsmą, ar aptiks čia tai, kas iš tikrųjų šiandien reikšminga, tragiška, juokinga, ar jausis taip, lyg skaitytų grožinę literatūrą? Skaitytojas, be abejo, pastebės, kad susirinko ne pirmojo ryškumo žvaigždės, o „žvaigždėtieji" (R. Gavelis, A. Landsbergis) atėjo ne su geriausiais kūriniais. Meninių formų diapazonas kuo plačiausias: nuo tradiciškos istorinės (J. Marcinkevičius), buitinės auklėjamosios (P. Treinys, J. Josadė) iki absurdo, grotesko (R. Gavelis), fantastikos (I. Jašinskaitė). Nors — tebūnie ta forma viena ir ta pati, kad tik įdomūs būtų veikalai...

Juozo Marcinkevičiaus dramoje „Medinis varpas" veikia istoriniai asmenys: Dionizas Poška, Silvestras Valiūnas, profesorius Loboika, netgi Adomas Mickevičius, tiesa, apdairiai paliktas už kadro. Tai dialogų, o ne veiksmo pjesė. Daugiausia šnekasi Poška su Silvestru. Poška įrodinėja, kad reikia dirbti Lietuvos labui, nors ir nežinia, kas iš to išeis: „Dirbti. Kiek kuriam išeina — / Po trupinį, po žiupsnį, po šapelį. / Sukrausim rūmą ir išeisim į pasaulį" (p. 366). Ogi Silvestras (gal dėl to, kad nesiseka meilės reikalai) skendi melancholijoj: „...kas mes esame? / Nežinomos kalbos, nežinomos literatūros nežinomi kūrėjai..." (p. 365). „Praeis kiek laiko ir ateis karta, / Kuri jau džiaugsis kūriniu — žiūrės, skaitys... / Ir prisimins — tikėkimės, kad prisimins — / Mus, tuos, kurie pradėjo darbą..."— pratęsia mintį Poška (p. 370). Tai pagrindinis pjesės motyvas, kurį vietom perkerta epizodai, turintys parodyti, koks atšiaurus pasaulis, supantis Pošką, ir kaip nelengva jam savąjį tikėjimą išsaugoti. (Prūsai, įrodinėjantys, jog „tėvynė jūsų /.../ Žirnis palei viešą kelią"; vietinės inteligentės, apie Poškos surinktą kolekciją išmanančios tik tiek, kad „reikia nuvalyti rūdis nuo šitų gelžgalių".) Pjesę gražiai įrėmina Kerdžiaus skaitoma (apsišvietę XIX a. pradžios gyvulininkystės darbuotojai!) legenda apie šventąjį ąžuolą ir finalinis Ąžuolo — Tėvo atsivėrimas. Suprantamas autoriaus noras priminti, jog Lietuvos labui reikia dirbti. Tik nuskamba tatai kaip eilinio

choristo, o ne talentingo solo partijos atlikėjo balsas. Ir, nors pjesė eiliuota, žodis kažkoks „bendras", nuo dažno vartojimo tarsi nublukęs, nusitrynęs...

Istorinės ir Prano Treinio dramos: „Saulėlydžio vieversys"— pažymėta, jog veiksmas vyksta pokario metais; „Šilojų midus"—„scenoje prieškarinis Rytų Aukštaitijos kaimas". „Saulėlydžio vieversys", manyčiau, yra suglaudęs sparnelius amžinajam poilsiui ir sučirenti scenoje galėtų nebent tokiu atveju, jeigu jį tenai palydėtų ginkluotas desantininkas. Pagrindinis personažas kerdžius Riauba save charakterizuoja trumpai ir aiškiai: nepartinis bolševikas (p. 485), cituoja nūnai jau nugriuvusio statytojo kodeksą (p. 471) ir narsiai grumiasi su praeities atgyvenomis (kulto tarnais bei tarnaitėmis ir soc. nuosavybės grobstytojais). Kaip skvarbus autoriaus žvilgsnis pačiumpa esmingiausius pokarinio gyvenimo reiškinius, neblogai matyti iš tokio dialogo: **„Karalienė.** Visos valdžios statė kalėjimus, o šita uždarė. Ką ji sau gera mano?! / **Riauba.** Katros valdžios žmonių bijo, tos ir kalėjimus stato, o dabartinė mūsų valdžia, nors ir ne nuo Dievo, kaip sako Kukučių davatkos, bet ji darbo žmonelių nebijo. Tai kuriem velniam jai, sakyk, kalėjimai reikalingi?" (p. 482). Belieka tik pridurti, jog gaidys, apimtas švento įkvėpimo, gieda užsimerkęs... „Šilojų midus" rašytas gal ir ne su tokiu įkvėpimu, gal atidžiau įsižiūrint į prisiminimų ūkanose paskendusį laukinių „Paskenduolės" papročių kaimą. Pjesės turinys — finalinėj kaimo muzikanto dainuškoj: „Tegu verkia, tegu juokias, / Tegu myli, tegu tuokias, / Tegu siaudžia žemėj žmonės / Nuo krikštynų lig laidonės." Tegu. Tik, taip smarkiai siaudžiant, nespėji atidžiau įsižiūrėti į veidus. Po etnografiškai-folkloriškai stilizuota Rytų Aukštaitijos padange kankinasi vietinės reikšmės menininkas (Ančiukas) ir, kaip visada ir visur, ne itin pagarbiai į menus žiūrinti visuomenė (Kukučių kaimas). Nuo aistrų kunkuliuoja, nuo skambių ir graudžių žodelių girgžda meilės trapecija: Agota myli Ančiuką, Ančiukas — Adelę, Adelė — Šutinį, o Šutinys — save. Spalvingi personažai ir daug šurmulio, į kurį įsipina ir gundantis Velnio balsas: „turi tik sau, tik sau gyventi /.../. Visu kūnu griebt, semt, siurbt iš to malonumų šaltinio, kurį

gyvenimu vadinam..." (p. 442). Bet nelaimingos meilės pakirstas Ančiukas meistrauja milžinišką kryžių, kuriame, matyt, turėtų sutilpti visas gyvenimas. „Ir su velnio juoku, ir su ugnimi, ant kurios visas pasaulis laikosi." Gal ir susimeistraus... Tik visa tai kažkur girdėta... Ir berods ne sykį...

Netolimon istorijon paniręs ir Jokūbo Josadės „Tylos sindromas". „Tai atsitiko Vilniuje 1953 metų pirmaisiais mėnesiais." Melodramatiška istorija, kurioje girdėti tuo metu garsiai griaudėjusių žydų gydytojų procesų aidai. Buvusi buržujų naikintoja, nūnai „Raudonojo kryžiaus" vyr. gydytoja Sara Efrosaitė patiria nepelnytą smūgį: atleidžiama iš pareigų („ne nacionalinis kadras"). Vyriausiuoju paskiriamas jos prieškarinis mylimasis Jonas Morkus. Situacija susikomplikuoja, kadangi Morkus, kaip paaiškėja, Sarą tebemyli po šiai dienai, o buvęs Saros kovų draugas, saugumo pulkininkas Gurovas susirgęs pageidauja, kad jį operuotų būtent Sara, tačiau po operacijos pasijunta blogai ir jam kyla stalininis įtarimas... Tačiau viskas baigiasi laimingai, mat lemiamu momentu, kai ši internacionalinė trijulė dalijasi vieninteliu pistoletu ir niekaip neapsisprendžia, kuriam (ar visiems?) nusišauti, radijas praneša, jog mirė Vadas ir Mokytojas. Kyla isteriškas verksmas, „kuriame girdėti duslios džiaugsmo gaidos". Tuo pjesė ir baigiasi, palikdama viltį, jog personažų likimai gal šiaip taip ir susiklostys. Liūdnesnis gali būti pačios pjesės likimas.

Nenuostabu, kad kūriniai, pragulėję stalčiuose ne vieną dešimtmetį, veržiasi išlipti ir pasibelsti į skaitytojų sielas. Deja. Dažnas toksai kūrinys gulėjo ne dėl to, kad būtų užrakintas prievarta, o kad gimė leisgyvis, kad savo jėgomis niekaip negalėjo atsistoti ir į platųjį pasaulį išeiti. Šiandien tokie kūriniai darosi įžūlūs, mikliai pačiumpa vieną kitą aktualiją („Tylos sindromas" datuojamas 1972—1989 m.), užsimaukšlina erškėčių vainiką ir apdujusiems nuo tautinių giesmių bando įteigti, kad pilka yra vis dėlto spalvota. Ar ne panašiai ateina Irenos Jašinskaitės pjesės, rašytos prieš porą dešimtmečių: „Marsietis" ir „Metraštininkas ir Mirtis"? Tai pasakos — nepasakos: vaikams pernelyg nuobodu, suaugusiems — pernelyg tiesmuka, nors

kimbama, sakytum, į reikšmingas, bendražmogiškas temas. Štai žemėje atsiranda naivus ir svajingas Marsietis (tiesa, apie tokius dažniau sakoma: iškritęs iš Mėnulio), o žmonės, kuriuos domina tik valdžia, garbė, pinigai ir kitos panašios smulkmenos, jo nesupranta ir nugalabija. Miške gyvenantis, burtininku vadinamas Senis Marsietį atgaivina ir užkabina jam ant kaklo lentelę: „Aš būsiu jūsų karalius". Dabar tie patys žmonės mato tik lentelę ir Marsietį garbina. „Kaip galima **dabar** tikėti žmogum? Tik ši lentelė duos jums pinigus, gerovę, padėtį, moters meilę" (p. 85). Kadangi Marsiečio tokie niekai nejaudina, nusivylęs Žemės gyventojais, jis išlekia atgal. Taigi ne žmogaus esmė, o diplomas, vardas, postas kol kas Žemėje tevertinama... Antrojoje pjesėje („fantastiškoje, senovinėje Rytų šalyje") klaidžioja į Marsietį panašus Metraštininkas, stengiasi viską aprašyti („Pradžioje psalmės valdovui ir žygiams, o pabaigoje — teisybė apie jus ir jūsų kraštą.") ir maldauja Mirties, kad leistų jam tą darbą pabaigti. Tačiau Mirtis, kaip žinoma, yra nesukalbama. Visa tai, ką šneka Marsietis ir Metraštininkas, yra labai teisinga ir tiek pat nuobodu. Kiti personažai — iliustracijos.

Petro Venclovos pjesė „Drugelių šokis" taipogi sumodeliuota, užsimojant į filosofinį universalumą. Prie kažkokio didelio valdininko durų laukia įvairių bėdų kamuojami interesantai. O paslaptingosios durys vis neatsiveria, ir niekas nežino, ar išvis kada nors atsivers. Pradžia rašyta tartum pagal S. Beketą, toliau pasukama indiškų melodramų vėžėmis: Jaunuolis staiga įsimyli Sekretorę, kurią persekioja Nepažįstamasis (irgi myli). Jaunuolis bando Nepažįstamąjį nužudyti, bet galiausiai nušoka nuo tilto pats. „Mes visi kaip drugeliai. Balti drugeliai nakties tamsoje. Skraidome, blaškomės, atsimušame vienas į kitą, paskui pamatom žvakę, puolame į jos šviesą — ir sudegame",— išmintingai pakomentuoja šį faktą Nepažįstamasis. Tačiau net iš geriausių pasaulinės markės detalių surinktas automobilis nepajudės iš vietos, jeigu neįskelsi kibirkšties. Dramą irgi galima bandyti surinkti iš detalių, tačiau kibirkštis, galinti įžiebti jai gyvastį,— paties rašančiojo širdyje.

Įdomi Ričardo Gavelio pjesė „Durys, arba Taurus Kasdienybės Prasmingumas". Iš pradžių netgi daug žadanti. Pagrindinis personažas — Korektorius, taisantis gausiai žmonių daromas klaidas ir net pačius žmones. Tačiau įpusėjus kyla įspūdis, jog autorius nebežino, kaip savo originalų sumanymą realizuoti. Veiksmas išskysta, apsivelia beprasmiais žodžiais ir niekaip nepaaiškinamais antraeilių personažų poelgiais. Kiekvienas veikia ir kalba, kas jam patinka. Tačiau ir absurdui gal reikalinga kažkokia — absurdiška — logika. Dramai, skirtingai nuo demokratiškos visuomenės, nepakenktų „tvirta ranka". R. Gavelis tokią turi, tad ši pjesė, ko gero, tik atokvėpio valandėlė tarp pokerio partijų...

Algirdo Landsbergio komedija „Meilės mokykla" pademonstruoja, kad lietuviškasis komizmas ir svetur išsaugo nacionalinius bruožus: humoro stoką ir pomėgį daugia-tuščiažodžiauti. Meilės mokyklos vadovai ir mokiniai sukasi spalvingoj (tik ne gyvenimo, o lunaparko) karuselėj, žarsto nejuokingus sąmojus, paikas sentencijas, puošnias metaforas. Smagiau parašyti kai kurie 2-ojo ir 3-ojo veiksmų epizodai (meilės ir „politikos" pamokos). Ogi panašu visa tai į milžinišką bekvapę dirbtinių gėlių puokštę.

Ir visoje šitoje nemažos apimties knygoje gausiai pribarstyta dirbtinių arba jau senokai nuvytusių gėlių. Užverti paskutinį puslapį — tarytum uždarai duris namo, iš kurio išneštas numirėlis...

1992

1. Kuriais metais debiutavote „Poezijos pavasario" almanache?

Tai atsitiko naktį iš ketvirtadienio į Maskvą. Metų neatsimenu, nes buvo tamsu.

Bet nenorėčiau šiandien apie tuos dalykus šnekėti...

Juk žinot, kaip būdavo anuomet, „tveriant" pirmuosius „Poezijos pavasarius". Niekas neklausdavo nei metų, nei pavardės. Literatūroje siautėjo garsioji „trojka": Baltakis — Maldonis — Marcinkevičius (A. Gudaitis-Guzevičius buvo ką tik pakabinęs plunksną, o S. Parulskis jos dar nepasiekdavo). Ateidavo naktį, išversdavo iš lovos, šautuvo buože į nugarą: kelkis, padla! Publikuotis reikia! Atsikeldavai visas pergedęs, drebėdamas dėl vaikų ir Lietuvos, ir sėsdavai... Paryčiais, būdavo, dirsteli pro langą, o ten, krūmuose, B. Mackevičius su kulkosvydžiu betupįs... Dirsteli pro kitą — P. Keidošius su šunimi... Ant kraigo dar visai jaunutis A. Drilinga sargybon pakeltas...

Ir ką gi! Ir parašydavai, ir debiutuodavai...

Bet kas iš to išėjo? Šitaip tvarkantis priviso daugybė smulkių poetų, turinčių po 2—3 knygeles, ir vidutiniokų (7—8 knygelės). Šiandien visi matome tokio poezijos ūkio atsilikimą. Pasaulinė praktika rodo, jog kur kas geriau turėti keletą stambių poetų nei 200 smulkiųjų, kuriuos nūnai be jokios abejonės galima vadinti vargingaisiais. Jie nuolat prašinėja pašalpų ir stipendijų (A. Marčėnas), gausina produkciją, kurios niekas nenori pirkti, ir t. t.

Kokia išeitis? Nieko originalaus čia nesumąstysi. Reikia stambinti. Mano duomenimis, Lietuvos gyventojai šiandien poezijos suvartoja 60% mažiau nei prieš karą, tad krašto poreikius galėtų patenkinti 4—5 stambūs lyrinės produkcijos gamintojai. Kita vertus, dideliam poezijos ūkyje gali kur kas efektyviau panaudoti naujausią poetinę techniką, žinias ir poligrafines priemones, o tuo pačiu sėk-

mingiau konkuruoti su Lietuvon besiveržiančiais „vanagais" (Bradūnas).

Koksai tokiu atveju būtų smulkiųjų poetų likimas? Dalis (šūdininkai, mirtininkai) nueitų taikomojon literatūron (Pageidavimų koncertai, Pažinčių skelbimai, Reklama). Kiti, gal prarastoji karta, taptų stambaus poeto kumečiais. Literatūros istorijoj tokių pavyzdžių būta (A. Diuma, L. Brežnevas), ir skaitytojas nuo to tikrai nenukentėjo. Pagalvokim: jeigu G. Konopliovui rašytų A. A. Jonynas ir G. Patackas, A. Verba ir J. Strielkūnas,— argi po metų kitų anas nepasidarytų toks didelis, kad jau būtų galima rimtai pagalvoti ir apie nobelį? Tik reikia, kad šia idėja kuo greičiau susidomėtų talentingiausi Lietuvos verslininkai. Ogi verkšlenti, neva yra daugybė žmonių, visą amželį triūsusių gimtosios literatūros labui ir šiandien likusių be knygelės — stačiai nerimta. Šiais sunkiais laikais rūpinkimės poezijos išlikimu, o ne savo siaurais asmeniniais interesais, abejotinos vertės šlove.

2. Kaip vertinate almanachą? Ar jis reikalingas?

Pavasarį nereikalingas. Bet, prasidėjus kūrenimo sezonui, visaip gali būti.

3. Kokių autorių, publikacijų, akcentų reikėtų almanache?

Vartydamas pastarųjų metų almanachą, pasigedau S. Stomos, V. Tomkaus, A. Juozaičio, Z. Vaišvilos, V. Petkevičiaus, V. Landsbergio, K. Antanavičiaus, V. Baldišio, K. Prunskienės, N. Oželytės, G. Vagnoriaus, A. Terlecko, A. Patacko, K. Jaskelevičiaus, Č. Juršėno, A. Brazausko, Š. Marčiulionio, A. Sabonio, A. Narbekovo, A. Svarinsko ir S. Lozoraičio. Deja, mano duomenimis, jų nėra ir šių metų leidiny. Tai nemažai pasako apie sudarytojų skonį bei kompetenciją. Jei ir toliau pripažinsim tik V. Kukulą, o visas likęs almanacho plotas bus atiduodamas niekam nežinomiems autoriams,— nesiskųskim, kad žmonės neperka.

4. Ar dalyvaujate Poezijos pavasario šventės renginiuose? Kokie jie turėtų būti?

Turėtų būti mažiau poezijos, daugiau degtinės. Gero poeto eilėraštis privalo būti trumpas, o talentas — ilgas.

O jau po metų kitų Poezijos pavasario šventės renginiuose poezijos apskritai nebeturėtų likti. Poezija privalo būti ten, kur jos tikroji vieta: stalčiuose, krūmuose, širdyse... Ogi masiniuose renginiuose privalu daryti tai, kas iš tikrųjų gražu ir naudinga. Baltojoje salėje poetai galėtų eiti ristynių su skaitytojais. Raudonojoje — skaitytojai galėtų mušti Skripką ir t. t. O lenktynės su A. Marčėnu į bufetą? O V. Braziūno nešimas į Fabijoniškes? O mergaičių ratelis „Mūs kolūkio pirmininkas" (vidury A. A. Jonynas)? Daug ką dar įmanoma sugalvoti. Tačiau baigiamasis vakaras turėtų vykti Kyviškėse, kur poetai galėtų šokinėti iš lėktuvo be parašiuto (atsakingas S. Parulskis). Manau, jog visa tai sutrauktų daug skaitytojų.

5. Kaip prognozuotumėte lietuvių poezijos ateitį ir jos leidybą?

Seniai metas prie Gamtos Apsaugos Departamento atidaryti nedidelę, bet jaukią poezijos smuklę. Knygos nepigiai kaštuoja, o lietuviškų apskritai niekas neketina leisti. Galų gale seniai žinoma, jog normaliam skaitytojui per parą visiškai pakanka 2—3 eilėraščių arba vienos novelės. Žmogus linkęs mokėti tik už tai, ko jam reikia šiandien. Pirksiu visą knygą, o gal rytoj pasikeis mano mentalitetas! Juk šitaip yra mąstoma.

Tad pasvarstykime. Štai ateina į tokį restoranėlį porelė ir užsisako lyrinį etiudą. Trys talonai! Pigus ir kultūringas laisvalaikis. Ateina pavargęs, lietų išlytas sūnus palaidūnas ir paprašo baladės. Penki. Humoristiniai kupletai taksistams — 1—2 talonai. Verlibras švietimo darbuotojams — 6—7 talonai. J. Strielkūnas, A. Verba — su 5% antkainiu. Atakuojančio laiko lyrika — 60% nuolaida.

Laikui bėgant šalimais atsidarytume moderniosios prozos ir kryžiažodžių barą. Deputatui reikia sąmonės srauto? Dešimt. Intrigos? Penkiolika. Ir t. t.

Sakot, kapeikos? Bet palaukit! Jeigu žmogus neskaito, jam tartum ir nereikia šito. Tačiau jeigu ima ir ką nors perskaito, dažnas gali, kaip sakoma, ir „užsivesti". Net

nuo vieno ketureilio. O tada jau tik paduok! Kiek surinktume?

Paklausite, o kuo tatai skiriasi nuo bibliotekos? Atsakau: skirtumų yra, juolab nemažų:

1. Bibliotekose neduoda užkandos.

2. Ten negalima dainuoti, rūkyti ir spjaudytis.

3. Bibliotekininkas žiūri į skaitytoją kaip į žvėrį.

4. Jau pats žodis „biblioteka" daugeliui kelia snūdulį, nerimą ir mintis apie išnykimą.

Taigi, kad ir kaip žiūrėtum, smuklė — visai kas kita.

P. S. Vienam kitam poezijos gali prireikti ir vidurnaktį. Manding nepraloštume, įsteigę tarnybą „Alius į namus", vadovaujamą Aliaus Balbieriaus. Bet kuriuo paros metu skaitytojui (-ai) tiesiai į kambarį būtų patiekiamas eilėraštis (20) arba gyvas poetas (25). Galėtų būti praktikuojami naktiniai kolokviumai (100).

1993

Aš eičiau tenai,
Kur aukštieji kalnai,
Kur ganosi elnių banda...

(Išeina)

Nejaugi mes niekados nebegrįšim tenai?

Vien dėl to, kad sykį, karštą vasaros dieną, susitiko trys proletariniai rašytojai, keletas mokslinio komunizmo specialistų ir ėmė ieškoti Lenino žmogišku veidu,— vien dėl to dabar turim kentėti?

O Juozas viską matė, girdėjo ir niekam nepasakojo...

Pradėjote, kovojote ir nugalabijote. Gaudeamus igitur!

O girdėti verksmai ir aimanos. Rašytojai „rezignavę, nuleidę sparnelius" (p. Sventickas, 1991 m.) ir t. t.

Žinia, gaudamas 100 lazdų (profesionalaus rašytojo atlyginimas), toli nenuplasnosi.

Vien kūrybos priemonės: kava (6 puodeliai), cigaretės (3 pakeliai), rašalas (2 buteliai) kaštuoja... Geriau neskaičiuoti.

O Mūzų antskrydis?

Sakysite, visa tai nėra būtina?

Sakykite Balzakui, kuris per dieną išgerdavo 19 puodelių kavos...

Edgarui Alanui Po ir Algirdui Steponui Verbai, kurie...

A. Gudaitis-Guzevičius bent revolverį turėjo...

Argi mūsų rašytojas šiandien turi orientuotis į pranciškonų vienuolyno chorą ir šv. Andriekaus poeziją?

Anot p. Sventicko, „mums stinga savigarbos, paprasčiausio suvokimo, jog nesam pastumdėliai, jog leidyklos išaugo ir egzistuoja tik todėl, kad rašytojai rašo". Bet juk visi vaikai išauga tik todėl, kad juos pagimdo mamos ir pamaitina tėveliai. Išauga ir pamiršta savo gimdytojus. Subrendusios leidyklos nebūtinai turi leisti knygas. Jos gali leisti ikrus arba dūmus. Arba išvis neleisti pro duris.

„Iškalbingas skaičius,— rašo p. Sventickas.— Mūsų gretose tebėra beveik 50 rašytojų, kurie tikisi pragyventi iš kūrybos (tai be pensininkų)". Ne „beveik", ponas Sventickai,— o „tik".

Kažin, kaip atrodytų, jeigu vieną dieną perskaitytume: Lietuvoje tebėra beveik 50 gydytojų... 50 mokytojų... 50 policininkų... 50 gaisrininkų... Buvę gaisrininkai dirba kūrikais, o gaisrus gesina savaitgaliais...

Taip nebus, nes Lietuvos žmonėms atrodo, kad nereikalingi yra šiandien tik rašytojai ir tarakonai. Tačiau pastarieji gyventi moka! Keliauja iš vieno kabineto į kitą, ir visur randa trupinių bei plyšelių.

Ne veltui, ne veltui p. Braziūnas nuolat skambina varpeliu. Kai beliks tik porelė rašytojų, gal nors tada išgirs? Gal įtrauks į Raudonąją knygą? Įsodins į Nojaus arką? Nes, kad ir koks nereikalingas atrodytų šiandien rašytojas, išsaugoti keletą egzempliorių ateinančioms kartoms — prestižo reikalas. Pagaliau kuo vertingesnis yra gluodenas? Vydūno palaikai? Drugys machaonas?

A. Gudaitis-Guzevičius nepakęsdavo tokių dalykų.

Štai S. Parulskis pasakojo, kaip jį tardę. „Skaitei „Brolius Karamazovus"?"— paklausęs Aleksandras. „Skaičiau",— atsidusęs Parulskis. Rašytojas pašokęs ir išgrūdęs revolverio rankena Sigitui dantis. „O mano „Brolius"?" Vargšas Parulskis pamanęs, kad skaitymas pavojingas sveikatai. „Neskaičiau",— sušnibždėjęs. Rašytojas nusitaikęs į liepsnojančią poeto širdį. „Kas jūs tokie esate? Kur jūs einate?"— surikęs. „Tegul tavo vaikai eina..."— užgiedojęs Parulskis. Atsipeikėjęs ant dvokiančių grindų, vagone, riedančiame į Rytus...

O koks Aido Marčėno, kuris neprisipažino, likimas? Naudodamasis proga, norėčiau pasiųsti jam literatūrinį sveikinimą:

Sėdžiu prie tuščio staliuko,
Nuosavą Mirtį primynęs.
Klykia iššokęs degtukas:
Girtuoklis neturi Tėvynės!

Nutraukiu jo šviečiančią galvą —
Slepias bičiulių būrys.

Sunkiai, lyg kopčiau į kalvą,
Išeinu pro duris —

Dykumos gatvėje Pylimo,
Nei cigaretės ugnelės.
Kur jūs, o moterys mylimos? —
Visos po knygų lapeliais.

Kartais kartojasi kartai —
Snaigės kaip Viešpaties gaidos...
Anei Aušros — vien tik vartai.
Anei Marčėno — tik aidas.

Vietos palikit istorijoj!
Kur aš? Kokioj geografijoj?
Pastumia siena „Astorijos"—
Lieka sniege fotografija.

Koks čia rajonas? Koks laikas?
Kur čia ryšys? Kur Antanas?..
Tartum vidurnaktį vaikas,
Verkia sukniubęs fontanas.

Krinta ir krinta tas sniegas.
Dažo baltai naktį juodą,
Aš neturiu, ponai, nieko,—
Sniegą parduodu.

Sėskis nematomas tu —
Raidės mus skiria, snaigės mus riša —
Paskambinki man Nulis Du
Vien tik baltais klavišais...

Tačiau kur vis dėlto dingo skaitytojas?

„Gal kaba kur nors jis po mango medžiu, taitietės tenai apdainuoja balsu jį saldžiu" (iš M. M. pranašysčių).

Sykį, prieš daugelį metų, vienas rašytojas, paklaustas, ar jam nesopa širdies, regint įkvėpimo ir nemigo naktų vaisių leisgyvį, aptalžytą kritikos vėzdu, pažvelgė į mane tokiom mėlynom akim, koksai būna tiktai dangus Neapolyje, ir tyliai pasakė: aš turiu savo skaitytoją.

Gilią šių žodžių prasmę aš suvokiau tik šiandien. Turėti s a v o skaitytoją. Kokia tatai laimė! Skaitytoją, ku-

ris skaito! Tegu jis bus vienas vienintelis, bet — mano! O kai aš numirsiu, jis atneš vainiką, ant kurio švytės eilutė iš mano kūrybos.

Tačiau ne kiekvienas toksai įžvalgus kaip anas mėlynakis. Dažnas kūrėjas taip ir neišsiugdė savo skaitytojo. Tie, kurie kitados pirkdavo knygas, savaime suprantama, nebuvo skaitytojai. Tai KGB agentai, informatoriai ir provokatoriai, kurių tikslas šiandien aiškus kiekvienam: tai — nepriklausomybės iškovojimas, įtvirtinimas ir paskutinis Lietuvos padalijimas.

Dar ne vėlu. Skaitytojai galėtų būti privatizuojami, pardavinėjami aukcionuose. Sklidinos kavinės ir barai, parduotuvės ir šaligatviai. Bet rašytojas neturi pinigų net paskutiniam nuvalkiotam skaitytojui. Galėtų skaitytojai būti išlaikomi iš valstybės biudžeto, kaip dabartės yra Vokietijoje, Kanadoje ir Islandijoje. Deja. Tad kur mes šitaip nueisime? Į dešinę arba į kairę. Tik jau ne tiesiai.

Neskaitykite. Bet atsiminkite, kad gali išmušti tokia valanda, kai verksite kruvinomis ašaromis, rausitės plaukus ir barstysitės pelenais. Tik per vėlu bus, ponai.

Štai S. Parulskis pasakojo, kaip jį vežę į Sibirą. Šešiolika dienų ir naktų dundėję vagonai. Septynioliktosios naktį alkaną ir basą išlaipinę Učkuduk stotelėje ir liepę pasistatyti baraką. O aplinkui nė mažiausio medelio. Naktis. 40°. Žvaigždės raudonos. Mėnulio nėra. „Už ką?"— bandęs paklausti Parulskis, bet žodžiai bematant sušalę ir pabirę po kojomis ledo gabaliukais. „Nieko nebus",— pamanęs Parulskis ir, giedodamas „Marija, Marija", pasileidęs į Vakarus. Sargybiniai šaudę, tačiau kulkos jau nebegalėjusios pramušti apledėjusio kūno. Maitinęsis elniais ir spanguolėmis, plaukdamas per Jenisejų, triskart paskendęs, su evenkų piemenio žmona atšokęs vestuves ir susilaukęs palikuonių. Tačiau visą laiką deklamavęs V. Braziūno eilėraščius, kurių neįsivaizduojamą galybę mokėjęs atmintinai. Kai pasiekęs Lietuvą, Gedimino pilyje jau plevėsavusi Trispalvė... „Išgyventi padėjo tik poezija",— baigė savo klaikų pasakojimą nelaimingasis.

Ką deklamuosime, kai prasidės ketvirtasis ledėjimas?

Naudodamasis proga, norėčiau pasiųsti literatūrinį sveikinimą Vladui Braziūnui:

Miki, bičiuli brangus,
Galvą padėjęs ant stalo,
Stalas — kaip spalio dangus,
Švilpauja vėjas bokaluos.

Žiūri pro langą mėnulis
Liūdnas, it numestas paltas.
Klaidžioja gatvėm patrulis,
Kryžiais laiptinės užkaltos.

Kur tu nueisi, brangus,
Kur tavo stotys ir sodai?
Viešpats yra, bet dangus
Jau užrakintas, atrodo...

Vėjas tik ežero karkluos,
Graudžiai, kaip stygos...
— Man pakinkyk baltus arklius
Į žodį, žodyną, į knygą...

Neškit, baltieji žirgeliai,
Lėkit, šuoliuokit per stalą.
Jeigu nerasime kelio —
Rasim tikrai kelio galą...

Man, mielas Vladai, irgi patiktų planingas gyvenimas. Kitados planavau parašyti $8^1/_2$ didelės apimties, enciklopedinio pobūdžio veikalų ciklą bendru pavadinimu „Tarybų valdžia ir kiti metų laikai", kuriame ketinau iš priešakinių pozicijų apžvelgti Lietuvos istorinį kelią ir numatyti galimos geopolitinės padėties pakeitimo perspektyvas. Deja. Visus mano planus nušlavė „dainuojančios revoliucijos" bangos. Iš gražiai sumanyto ciklo spėjo pasirodyti viso labo tik penkios knygos. „Kodėl?"— alegoriškas pasakojimas apie K. Preikšo (P. Blinkevičiaus) gyvenimą; „Raštai ir kt.", kur satyriškai išjuokiu smetoninės Lietuvos valdininkų gyvenimą, veiksmą, aišku, apdairiai perkeldamas į jūsų dienas (nujaučiau, kurlink viskas krypsta, ir bijojau galimų represijų); „Bilietas iš dangaus"— neva eilėraščiai vaikams, o iš tikrųjų — užšifruoti tekstai jų tėvams, apraudantys nepakartojamus Tarybų valdžios dešimtmečius. Pavyzdžiui: „kur šiandien

diena vakarykštė yra? / Ak, kur man ieškoti jos, kur ją surast? Nesaugojau vakar..." (p. 108). Pagavai mintį? „Gyvenimas po sniegu", kur man pavyko demaskuoti R. Granauską ir sukurti įsimenamą Vladimiro Dekanozovo paveikslą. Nedaugelis žino, jog Volodia, kaip ir nūnai A. Lukjanovas, rašė. Pramokęs kalbos, bandė lietuviškai. Rausdamasis archyvuose, radau tokias jo ranka brūkštelėtas eilutes: „Kur bėga Šešupė, kur Nemunas teka, / tai mūsų Tėvynė, graži Lietuva".

Tiesa, dar „Žalias pareiškimas", kur viešai pareiškiau atsisveikinąs su garbe ir pinigais... Neilgai trukus taip ir atsitiko.

Dabar pasitraukiu iš didžiosios literatūros. Širdžiai neįsakysi, kaip rašė poetas,— ji kairėje. O! Kodėl tiktai plaučiai ir kairėj, ir dešinėj? Gaila, neparašytos liko keturios knygos: „Prie Nemuno šitas" (žemės ūkis, jūreivystė, lengvoji pramonė (moterys); „Draugas Kalašnikovas visados teisus" (kultūra, dorovė, etika); „Lakštingala Zarasuose" (Gedimino sapnas, egzistencializmo kritika, nekalto prasidėjimo teorija ir praktika, futurologiniai svarstymai). Ir kt.

Kas man belieka šiandien? Tas pats, kas ir daugeliui, kurie šalikelėj.

Sudie, Vladai. Sudievu, skaitytojai. Likit sveiki, brangūs Lietuvos žmonės.

TURINYS

Viršūnės ir kelnės / 5

Pirmoji dalis
TIK NEPAKLIŪK Į ŽABANGUS

Per lūžtantį ledą / 14
Ten (J. Kunčinas) / 19
Šiapus užtvankos, kur stovintis vanduo (K. Arlauskas) / 24
Tik nepakliūk į žabangus (A. Markevičius) / 28
Kas yra mašinų žmogus ir kam jis reikalingas (J. Dovydaitis) / 33
Likimų spalvos (R. Gudaitis) / 37
Pasaulis — kaip didelė kontora (K. Bagdonavičius) / 42
Ieškodami namų, žaidžiame biliardą (L. Jacinevičius) / 48
Žaidimas akmenėliais (B. Bušma) / 52
...Bet kažką turėtų reikšti (J. Gimberis) / 57
Koks kultūringas humoras! (A. Dabulskis) / 61
Ėjimai žirgu, tilindžiuojant ožkos varpeliui (P. Kutkaitis) / 64
Ar norėtum sugrįžt į Gembinę? (R. Černiauskas) / 70
Svarbiausia — garažai! (A. Daškus) / 74
Visa teisybė apie Adomo vaikus (S. Kašauskas) / 79
Kasdienybės rato įtrūkimai (T. Četrauskas) / 83
„Dar neatėjo metas tapyti rožes..." (V. Rožukas) / 88
„Kokios moterys... kokios jos baisios!" (Ž. Kačanaukas) / 94
Kas ten beldžias į vartus? (J. Bulota) / 98

Antroji dalis
ATSARGIAI: KRAUJAS!

Kai negali nekurti (V. V. Navickas) / 104
Iš dulkėtos palėpės (V. Junevičius) / 107
Kas naujo šiapus šypsenos? (J. Laivys) / 110
Rokas Pocius — kaip Lietuvos istorijos ir dabarties veidrodis / 114
Nuvytusi puokštė (B. Jauniškis) / 118

Ar smagu vairuoti laiko mašiną? (S. Būdvytis) / 122
Elegijų spindesys ir skurdas (P. Venclova) / 125
Atsargiai: kraujas! (P. Venclova) / 129
Nebijokite nemigos! (R. Baltušnikas) / 132
Vargas dėl problemų (L. Zaleckis) / 139
„Pasisemk saują sniego" (J. Jakelevičius) / 143
Rūbai iš voratinklių (V. Račkaitis, M. Telksnytė) / 146
Be šautuvo (B. Vilkaitytė) / 148
Internacionalinis grafomanų kadrilis (Klaipėda—Kaliningradas) / 152
Storai ir prastai (K. Barėnas) / 157
Matas be ėjimų (J. Narkevičius) / 161
Šio ir ano pasaulių grimasos (E. Untulis) / 164
Apie Domantę, meilę ir šauktuką (V. Girdzijaukas) / 168

Trečioji dalis

TARP RYKLIŲ IR STATYTOJŲ

Bėgant iš komunizmo statybų (A. Drilinga) / 174
Tie patys žodžiai (A. Strakšys) / 180
Pirmosios bangos išmatavimai (I. Šeinius) / 185
Ne apie švedus (G. Patackas) / 190
Niekas nenorėjo mirti? (J. Ivanauskaitė) / 195
Pagal dvylikos falų sistemą (J. Ivanauskaitė) / 199
Vienas ir aštuoni (V. Dautartas) / 204
Novelė ne novelės metais („Novelės metai") / 210
Šitaip nenugalėsime („Veidai") / 216
Iš skirtingų pusių (E. Untulis, D. Razauskas) / 222
Kiek „Užmaršty" užmaršties? (A. Pocius) / 230
„Širdies aš neturiu" (T. A. Rudokas) / 237
Žvilgsnis iš tarpežerių (P. Panavas) / 243
Senų atvirukų kolekcija (S. Anglickis) / 248
Tartum per tolvaizdį (E. Cinzas) / 253
Po Strielkūno žvaigžde (Lit. mozaika) / 258
Darbuokis, kūji, belskis atkakliai (Lit. mozaika) / 265
Tarp ryklių ir statytojų... / 272

Knyga, kuri sudegė (A. Ramonas) / 279
Ir amžinoji šviesa joms te... / 284
Pasikalbėjimas su Lakštingala / 291
IŠVADOS, arba ELEGIJA BRAZIŪNUI IR VĖLUOJANČIAI SISTEMAI / 295

Juozas Erlickas

VIRŠŪNĖS IR KELNĖS
arba
TŪKSTANTIS IR VIENA NAKTIS
SU EZOPU

Redaktorė O. Gudžiūnienė
Dailininkas V. Suchockis
Meninis redaktorius R. Orantas
Techninė redaktorė V. Jucienė
Korektorės L. Girevičienė, R. Prapiestienė

SL. 257. Tiražas 4000 egz. Užsakymas 938. Išleido UAB „Vaga",
Gedimino pr. 50, 2600 Vilnius.
Spausdino Poligrafinių paslaugų įmonė, A. Strazdelio 1, 2600 Vilnius

Kaina sutartinė

APIE JĮ IR JĄ

Juozas Erlickas, gimęs 1953 metais
Tarybų Lietuvoje,
ten yra sukūręs šeimą
ir 8 knygas.
Ir nepaisant to, 1990 metų kovo 11 dieną
rašytojas ryžtingai nutraukia ryšius
su socialistine praeitimi,
apsigyvena Lietuvos Respublikoje
ir pasuka kapitalizmo kūrimo kryptimi:
Fabijoniškėse susirenčia 14 aukštų monolitą,
Senamiestyje atidaro humoro dirbtuvę
ir kritikos cechą.
Tais pačiais metais,
kai daugelis Lietuvos rašytojų
ima verkti, J. Erlickas pradeda rinkti
jų ašaras. Ir štai — rezultatas.
„Viršūnės ir kelnės"
paimtos iš to paties pavadinimo
rašytojo stalčiaus. Knygoje vaizduojamas
itin platus istorijos tarpsnis
(juros periodas — periodikos suklestėjimas),
nutviekstas Šiaurės pašvaistės,
primenančios žmogui apie greitai
pasibaigsiančią kelionę nuo rojaus sodų —
per Tėvynę, jaunystę, Nepriklausomybę —
iki pat pragaro vartų ir toliau.
Įdomu, kad tarybinio gyvenimo būdo
J. Erlickas neidealizuoja,
o naujųjų laikų galimybės neatmetą.
Rašo su istoriko kruopštumu
ir bonaparto fantazija,
petro ir povilo našumu bei simono kantrybe.
Užtat ir gyvenimas jo kūriniuose —
toks pat, kaip žiūrint pro langą
į Mėnulį.

ISBN 5—415—00423—8